

نمونه های ادبیات
ایران

..УЗБЕКИСТОН

ЗРОН
АДАБИЕТИ
ХРЕСТОМАТИЯСИ

THE
LIBRARY OF
THE
BIBLIOTHEQUE
NATIONALE

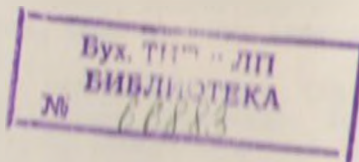
84.4(ЭРН)

7-82

ЭРОН АДАБИЁТИ ХРЕСТОМАТИЯСИ

Ўзбекистон Республикаси олий
ва ўрта махсус таълим
вазирлиги илмий-методик кенгаши
томонидан тасдиқланган

Тузатишлар
Ж. Э. ҲАЗРАТҚУЛОВ, М. Ш. АБДУСАМАТОВ

И (Эрон)
Э 82

Жамоатчилик асосида **НАСРИДДИН МУҲАММАДИЕВ**
таҳрир қилган

Эрон адабиёти хрестоматияси (Тузувчилар: Ж. Э. Ҳазрат-
қулов, М. Ш. Абдусаматов. — Т.: Ўзбекистон, 1992. — 240 б.
ISBN 5-640-01264-1

Хрестоматия иранской литературы.

И (Эрон)

№ 479—92
Нашрий номли ЎзР
Давлат кутубхонаси.

А 4602020100—68
М 351 (01) 92 — 92

© «ЎЗБЕКИСТОН» нашриёти, 1992

СЎЗ БОШИ

Ниқилобдан олдин Туркистон сарзаминидаги мактаб ва мадрасаларда Саъдийнинг «Гулистон», Бедилнинг «Чор унсур» каби асарларидан, Ҳофизнинг ғазалларидан ўқув қўлланмаси сифатида фойдаланилганлиги маълум. Ҳар бир ўзбек анъанавий форсий тилини билган ва шу тилдаги бадий адабиётни севиб ўқиган. Чунки ўзбек ва форс адабиётларида шакл ва мазмун, жанр хусусияти ва бошқа кўпгина жиҳатлардан ўзаро муштарақлик мавжуд. Бу адабиётлар бир сарчашмадан сув ичиб, бир қуёшдан нур олган. Афсуски, ягона олам икки жабҳага бўлиниб, Туркистон пароканда бўлганидан сўнг мазкур адабиётлар бегоналашиб кетди ва ўзбек китобхонлари гўзал форс адабиёти нафосатидан бебаҳра қолдилар.

Шуниси қувончлики, энг қийин пайтларда ҳам Ўзбекистонда форс тили ва адабиётини ўрганиш тўхтамади. Тошкент дорилфунуни шарқ факультетида бу соҳада мутахассислар тайёрланиб, қарлош маданият ва адабиётни тадқиқ этиш борасида анчагина ишлар қилинди. Бугунги кунда форс тили мактабларда, педагогика институтлари ва дорилфунунларининг филология факультетларида ёки мустақил равишда ўрганилмоқда. Бироқ бу савобли ишда ўқув қўлланмаларнинг етишмаслиги биров қийинчилик туғдирмоқда. Шунинг учун мазкур тўплам тузувчилари, биринчидан, мавжуд камчиликни бартараф этиш, иккинчидан, шу дўстлик рўштанисини мустаҳкамлаб, қадимги анъанани қайта тиклашдек хайрли ишга қўл урдилар.

Ушбу тўпламда форс адабиётининг турли авлодига мансуб етук насрлар ижодидан намуналар берилган. Адибларнинг асарлари Эронда босилган китоблар, тўпламлар, сайланмалар ёки жаридалардан танлаб олинди. Ҳар бир ёзувчининг қисқача таржимани ҳоли, ижоди ҳақида мухтасар шарҳ ҳамда Эронда босилиб чиққан бадий асарларнинг (имкони борича) тўла рўйхати берилди. Бундан фақат М. Ҳамолзода мустасно, чунки Москвада унинг барча асарлари ва у ҳақдаги тадқиқотлар рўйхати китобча тарзида чоп этилган.

Батан объектив ёки субъектив сабабларга кўра кўпгина маш-хур ёзувчилар ижодидан намуналар келтириш имкони бўлмади. Лекин шунга қарамай, хрестоматияга киритилган асарлар форс бидний насрининг тараққиёт жараёни ва жаҳон адабиётида тутган ўрни ҳақида маълум тасаввур беради, деган фикрдамиз.

Тузувчилар мазкур тўпламнинг яратилиши ва муҳокамасида қатнашиб, фойдали фикр-мулоҳазаларини изҳор этган Эрон, Афғон ва шарқ халқлари адабиёти кафедралари ўқитувчи-олимларига самимий миннатдорчилик билдирадилар ҳамда китобхонлар, форс адабиёти мухлислари ушбу тўпламнинг келгусида янада мукамал ва муфассал бўлиши учун ўз фикрларини ёзиб юборадилар, деб умид қиладилар.

Маъзилмиз: Тошкент—129, Навоий кўчаси, 30-уй, «Ўзбекистон» нашриёти.

ФОРС БАДИЙ НАСРИ ҲАҚИДА

Одатда, форс-тожик классик адабиёти ҳақида гап кетганда, фақат назм тилга олинади-ю, наср эса эсланмайди. Шунинг учун бу ҳол баъзи кишиларда форс адабиётида умуман наср йўқ деган фикр тугдиради. Ёки бўлмаса қадимги ва ўрта аср форс-тожик адабиётида назм насрдан устун бўлган, деган фикр ҳам мавжуд. Дарҳақиқат, форс-тожик классик адабиёти, аввало, ўзининг гуманистик гояларга бой поэтик асарлари билан жаҳон маданияти ҳазинасидан муносиб ўрин эгаллади. Фирдавсий, Ҳайём, Саъдий, Ҳофиз асарлари асрлар оша ўзининг гўзал тароватини сақлаб келмоқда. Бунинг асосий сабаби уларнинг асарларидаги нафосат, ҳалқчиллик, инсонпарварлик, шарқона фозиллик ва донишмандлик каби фазилатлардир. IX—XV аср форс-тожик поэзияси ўзининг шакл ва мазмун жиҳатдангина эмас, балки бадийиёти нуқтани назаридан ҳам энг юқори даражага эришган эди. Шу сабабдан ароншунос олимлар ўша давр поэтик асарларини тадқиқ этиш ва оммалаштиришга катта аҳамият беришган.

Насрий асарлар тақдири бир оз ўзгача. Биринчидан, шеърини асарлар қўлёзмаси насрий асарларга нисбатан бизгача кўпроқ етиб келган ва сақланган. Иккинчидан, яқин-яқингача олимлар насрий асарлар, асосан, ҳоким синф гояларини акс эттирувчи тарихий сарой йилномалари, дидактик ва диний китоблардан иборат ва шунинг учун синфий нуқтани назардан уларни тадқиқ этишга асос йўқ, деб ҳисоблаб келишган.

Бироқ кейинги илмий-тадқиқот ишлари шунини кўрсатдики, ўша насрий асарларда жуда кўп масаллар, афсоналар, ҳикоятлар, риоятлар, тарихий латифалар келтирилганки, уларнинг мазмунлари ва образларида халқ кураши, орзу-умиди, дарди-алами акс этган. Қолаверса, ислом дини ўз даврининг асосий мафкураси бўлганлигини унутмаслик, бундай асарларга ҳозирги замон қолини билан ёндашмаслик лозим.

Тўла ишонч билан айтиш мумкинки, ҳозирги замон форс насри форс-тожик классик адабиёти анъаналарини кўн жиҳатдан ўзида муҳассамлаштирган ва сингдирган. Шунинг учун форс адабиётининг азаллий гояси — эзгулик ва ёвузлик кураши бугунги форс насрининг ҳам асосий мағзи ҳисобланади. Бу адабий-бадийиёти ворислик ва ўзаро алоқани мавзу таълашда ёки мунозара, афсона, сафарнома каби жанр шаклларида фойдаланишда кўриш мумкин.

Шубҳасиз, IX—XI асрларда Эрон адабиётида шеърят гуллаб-яшнаганлиги изох талаб қилмайди, аммо шу билан бирга, наср ҳам давр талабидан орқада қолмаганлигини машҳур шарқшунос Е. Э. Бертельс, И. С. Брагинский, Эрон олими ва шоир М. Баҳор, Ҳ. Котибӣ, немис олими Ҳ. Эте, тожик олими Ю. Салимов ўз илмий рисоаларида қайд этишган.

И. С. Брагинский илмий тадқиқотларида қадимги ва ўрта давр форс насрини уч гуруҳга бўлиш мумкин деб ҳисоблайди:

1. Эпик турдаги бадий асарлар — насрий «Шоҳнома» ва диний-романтик руҳдаги асарлар (масалан, «Абу-Муслимнома»).

2. Дидактик турдаги бадий асарлар — масаллар, ривоятлар, рамзли ҳикоятлар, афсоналар тўплами, «Калила ва Димна», «Синдбоднома», Муҳаммад Авфийнинг тўпламлари, Саъдийнинг «Гулистон» асари ва Убайд Зоконийнинг сатирик асарлари шулар жумласидандир.

3. Мазмунга бой материалларни ўз ичига олган тарихий, географик, адабиётшунослик ва бошқа турдаги бадий бўлмаган асарлар, масалан, «Чаҳор мақола», «Сиёсатнома», тарихий солномалар, таъкиралар ва шунга ўхшаш асарлар.

И. С. Брагинский гарчи бу турдаги китобларни бадий бўлмаган асарлар деб ҳисобласа-да, аслида улар ўзининг жозибаси билан ҳақиқий бадий асарлардан кам фарқ қилади, чунки ўша давр услуби шуни тақозо этган.

Эроншунос олимлар исломиятдан олдин ҳам қадимги давр форс тили (эрамиздан илгари VI—III асрлар) ва ўрта давр форс тили (эрамизнинг III—VII асрлари) да ҳар хил мазмунда насрий асарлар ёзилганлигини исбот этишган.

Ўрта Осиё ва Эрон сарзамини араблар томонидан босиб олинганидан сўнг (VII аср) араб тили ва ёзуви шу минтақаларга жорий этилди. Араблар Ўрта Осиё ва Эрон тупроғида яшовчи халқларга исбатан исломлаштириш сиёсатини қаттиққўллик билан юргиздилар. Натижада асрлар давомида бу минтақада яшаётган халқлар томонидан яратилган жуда катта маданий бойликлар қисман йўқ қилинди. Эрон олими Қарим Кешоварзӣ тарихий манбаларга таяниб, ўзининг беш жилдли «Минг йиллик форс насри» номли китобининг биринчи жилдида қуйидагича ёзди: «125 хижрий (742—743 мелодий) йилдан бошлаб араб тили ва ёзуви Хуросон девонхона ва идора ишларида мажбурий жорий этилди. Мамлакат аъёнлари ва девонхона арбоблари молу дунё ва мансабларини сақлаб қолиш мақсадида фотиҳлар (араблар —Ж. Ҳ) тилини ўрганишга киришдилар ва бу соҳада кўпинча араблардан ҳам ўтиб кетдилар».

Низомулмулк «Сиёсатнома» да араб халифалигининг маҳаллий халқлар маданиятига муносабати ҳақида ажойиб ҳикоят келтиради: «Ҳикоя қилишларича, Абдуллоҳ бинни Тоҳир Аббосийлар халифалиги даврида Хуросон амири эди. Кунларнинг бирида Нишопурда унга бир киши тухфа сифатида китоб келтирди. У сўради: — Бу қанақа китоб? Жавоб берди:

— Бу «Вомик ва Узро» ҳақида ҳакимлар шоҳ Ануширвон шарифига тўплаган ажойиб қиссадур. Амир Абдуллоҳ айтди-лар: — Биз Қуръон ва пайғамлар ҳадисидан бошқа ҳеч қанақа китоб ўқимаймиз. Бизга бунақа китоб даркор эмас, бу китобни оташнарастлар яратган, биз уни рад этамиз. Шундай деб китобни суғи оқизинини буюрди ҳамда ўз қўл остидаги сарзаминда Ажам ва оташнарастлар китоби бўлса ҳаммасини оловга ёқишга ҳукм этди. Шунинг учун Сомонийлар давригача ажам ашъорини ҳеч ким кўрмади. Агар баъзида (ажам тилида) шеър ёзилса ҳам, бироқ (китоб ҳолида) тўпланмади».

Бу ҳикоят ўша давр форс адабиётининг аҳволи ҳақида маълум тасаввур бера олади, деб ўйлаймиз. Бироқ бу адабиётни тағ-томири билан қўпориб ташлашга арабларнинг қурби етмади, чунки унинг ўқ томири ниҳоятда кучли эди. Форсийзабон халқ томонидан яратилган адабий ва илмий асарлар араб тилига тар-жима қилиниб, бизгача етиб келди.

X асрдан бошлаб Мовароуннаҳр ва Хуросон ерларида форс тилида кўплаб бадний, илмий ва диний насрий асарлар яратила бошлади. Фирдавсий «Шоҳнома» сининг манбаларидан бири бўл-ган Абу Мансурнинг «Шоҳнома» асари бунга мисол бўла олади.

XI—XII асрларда форс тилида Зоҳирий Самарқандийнинг «Синдбоднома» саргузашт асари, Абул-Маолнийнинг эзгулик ва фазилатлар ҳақидаги «Қалила ва Димна» си, исёнкор шоир Носир Хусравнинг аниқ фактларга асосланган «Саёҳатнома» си, шоҳ-ларга ўғит сифатида ёзилган Дақиқийнинг «Бахтиёрнома» каби асарлари насрда битилди.

Кейинчалик эса бутун дунёга машҳур, шеър билан якуновчи илмий ҳикоятлардан иборат Саъдийнинг «Гулистон», Убайд Зоко-бийнинг «Фолномае бўруж» ва «Ахлоқ-ул-ашроф» каби сатирик асарлари ёзилди. Жомий форс адабиётининг гузал анъаналарини давом эттириб, ўзининг «Баҳористон» асарини ишро этди.

Ўрта асрларда ҳаёлий ёки ярим ҳаёлий йўналишдаги насрий асарлар пайдо бўлди. Солиқ Абдулқосим Шерозийнинг «Самак Айёр», муаллифи номаълум «Ҳотам Той», «Амир Ҳамза» ва «Тў-тинома» шулар жумласидандир. Бу асарлар форс-тожик насри-нинг ажойиб намунаси сифатида тан олинганлиги ҳамда аллақа-чон жаҳон адабиёти хазинасидан муносиб ўрни эгаллаганлиги илм аҳлига аён.

Бундан ташқари, форс тилида кўпгина поэтика, фалсафа, сифат, тиббиёт ва жуғрофияга оид баднийликдан холи бўлмаган қатор насрий асарлар яратилган.

XVI асрда узоқ давом этган қонли урушлар натижасида Эрон-да Сифавийлар, Ўрта Осиёда Шайбонийлар ҳокимият тепасига келдилар. Ўзаро қаттиқ низода бўлган бу икки сулола асрлар давомида иқтисодий ва маданий алоқалари бир-бири билан мустақкам бўлган Ўрта Осиё ва Эрон халқларини иккига бўлиб юборди. Шу пайтдан бошлаб Эронда форс адабиёти, Ўрта Осиёда тожик адабиёти, Ҳиндистон ва Афғонистонда форсийзабон адаби-ёт мустақил равишда шакллана бошлади. Бу адабиётлар узоқ

вақт ўзаро алоқаларни сақлаб қолди, аммо борган сари бир-биридан узоқлашиб, ҳар қайсиси ўзига хос хусусият касб этиб, ўз анъаналарига эга бўла борди. Шунинг учун биз қуйида фақат Эрондаги форс адабиёти ҳақида фикр юритамиз.

Эронда сафавийлар ҳокимиятни эгаллаб олганларидан сўнг исломнинг шиа мазҳабини давлат дини қилиб белгиладилар ва ўз сиёсатларини шу асосга қурдилар. Шиа руҳонийлари ва сафавийлар қадимги маданий ва адабий анъаналарни зўрлик билан ўзгартириб, ижодкорларни фақат диний-илоҳий мавзуда асарлар ёзишга ундадилар ва шу йўлда уларни рағбатлантирдилар. Шунинг учун адабиётда ғоясизлик, шаклбозлик ва тақлидгўйлик авж олди. Шиа мазҳаби мафкурасини тарғиб этиш мақсадида содда форс тилида илоҳиёғ, тарих ва фалсафага онд қатор насрий асарлар яратилди.

Қўпгина эроншунослар Жомийдан кейинги уч асрда форс адабиёти таназзулга юз тутди, форс адабиётининг гуллаб-яшнаш даври тугади деб ҳисоблашади. Ҳатто, Эрон олимлари ҳам бу даврни «сукут асри» деб аташади. Бизнингча, бу давр форс адабиёти ўрта аср давридек ўрганилмаганлиги учунгина шундай фикр туғдирган, чунки анъана ва тажрибага бой форс адабиётида уч аср давомида бирон кўзга кўринган ёзувчи, шоир бўлмаслиги ақлга сиғмайди.

XVII—XVIII асрларда Эрон феодал тузумнинг бўҳронларини бошидан кечирмоқда эди. Ўзаро жанжаллар, сулолалар ўртасидаги низолар ва урушлар тўхтовсиз давом этаётган бу пайтда Европа мустамлакачилари (Португалия, Голландия, кейинчалик Англия ва Россия) Эронга суқулиб кириб, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан мустақил ривожланишига тўсқинлик қила бошлади. Мамлакат ўзининг иқтисодий ва сиёсий мустақиллигини йўқотаётганлиги аён бўлиб қолди. Буни сезган илгор фикрли кишилар XVIII асрнинг иккинчи ярмида Эроннинг қадимги куч-қудратини тиклаш ишори билан чиқдилар. Бу ғоя адабиётда ҳам ўз аксини топди. Натижада XIX асрнинг биринчи ярмида гражданлик руҳига тўлиқ маърифатпарварлик ҳаракати ва миллий давлат тузиш ташаббуси бошланди.

Эрон знёлиларининг маориф ва маданият соҳасида ислохотлар ўтказишни талаб қилиши ўз навбатида адабиёт тараққиётига ҳам таъсир кўрсатди.

XIX асрнинг бошларида Эрон ҳукумати ёшларни ўқиш учун Ғарбий Европа мамлакатларига жўнатиб, у ёқдан мутахассислар таклиф қила бошлади. 1851 йилда эса Техронда «Дорилфунун» номини олган биринчи политехника тилидаги олий мактаб очилди. «Дорилфунун» нинг мамлакатда маърифатпарварлик ғояларини тарғиб этишдаги аҳамияти катта бўлди.

Эронда босмахоналарнинг пайдо бўлиши (1812 й.) натижасида газеталар чош этиш йўлга қўйилди. 1850 йилдан бошлаб аввал Техронда, сўнг Табриз, Исфаҳон, Шероз шаҳарларида газеталар мунтазам равишда чиқа бошлади. Газеталарнинг чиқиши адабиётда янги жанр-публицистиканинг пайдо бўлишига сабаб бўл-

ди. Газеталарда кичик ҳикоялар, очерклар ва фелъетонлар чоп этиларди. Хуллас, газетанинг пайдо бўлиши форс адабиётида кичик ва ихчам жанрларнинг тараққий этишига туртки бўлди. Ўзгичилар ўз асарларини газетабон қисқа ва ихчам қилиш мақсадида бой халқ оғзаки ижодидан ва анъанавий ҳазил-мutoйиба-лардан унумли фойдаландилар.

XIX асрнинг охирларида Эрон маърифатпарварлари орасида мамлакатда прогрессив ислохот ўтказиш тарафдорлари кўнайдди, бироқ бу ҳақда очиқ айтиш имкони бўлмаганлигидан газеталарни чет элларда чиқаришга мажбур бўладилар. Масалан, Лондонда «Қонун», Стамбулда «Ахтар», Калкуттада «Ҳабул-ул-матин» газеталари чоп этилиб, уларда зўравонликка, ўзбошимчаликка ва маданий қолоқликка қарши, адолат, қонуний давлат ва тараққиёт учун курашга чақирувчи мақолалар эълон қилинди.

Шунинг алоҳида қайд этиш лозимки, янги форс насри (Европа тушунчаси бўйича) нинг шаклланишида Ғарбий Европа ёзувчилари асарларининг форс тилига таржимаси ҳам катта аҳамиятга эга бўлди. Бу даврда Дюманинг «Уч мушкетёр», «Граф Монте-Кристо» асарлари, Фенелоннинг «Улисснинг ўгли Телемак саргузашти», Лесажнинг «Жиль Блаз», Дефонинг «Робинзон Крузо», Мольернинг комедиялари, Жюль Вернинг романилари, Вольтернинг тарихий китоблари форс тилида пайдо бўлди. Таржима, асосан, француз тилидан «Дорилфунун» талабалари томонидан амалга оширилди. 1874 йилда Озарбайжон реалистик адабиёти-нинг асосчиси, буюк маърифатпарвар Мирза Фатали Охундов-нинг асарлари форс тилига ўғирилди.

XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошлари форс бадий прозаси тараққиётида янги давр ҳисобланади. Бу даврда Эрон адабиётида танқидий реализмнинг вужудга келишида муҳим босқич бўлган шош этувчи маърифатпарварлик йўналиши шакл-ланиётган эди. Мирзо Малкумхон Низом-уд-давланинг (1833—1908 йй) пьесалари, Зайнал-Обидин Мароғайининг (1837—1910 йй.) «Иброҳимбек саргузашти» публицистик романи, Толибов номи билан машҳур Абдураҳим Абу-Толиб Нажжорзода Табризийнинг «Биланмлар тўплами ёки Аҳмаднинг китоби» насрий асарлари фикримиз далилидир.

Зайнал-Обидин Мароғай романининг биринчи қисми 1888 йилда чет элда чоп этилади. Сюжетининг ўткир ва кескинлиги, воқеанинг реал акс эттирилиши ҳамда жамиятда учрайдиган интимоний иллатларнинг журъат ва қатъият билан фош этилиши тўғрисида китоб Эрон ўқувчиларида катта қизиқиш уйғотди. Ро-манининг иккинчи қисми 1907 йилда, учинчи қисми эса 1909 йилда чет элда босилиб чиқди. Роман қаҳрамони Иброҳимбек Эрон ва унга чегарадош мамлакатлар бўйлаб сафар қилади. Сафар да-воминда у оддий меҳнаткашларнинг оғир-машаққатли турмуши, назирлар, давлат маъмурлари ва полициячиларнинг жабр-зулми, ҳалқни талаши каби воқеаларнинг гувоҳи бўлади. Буларнинг ҳаммаси жонли суҳбат, баҳс, ўй-фикр шаклида берилиб, қаҳра-мон кўрган-билганларини кундалик тарзида ёзиб боради. Шундай

пўл билан ёзувчи Эрон халқи ҳаётининг кўз илғамас томонларини бўямасдан, ҳаққоний кўрсатишга муяссар бўлади.

Абдураҳим Толибовнинг «Билимлар тўплами ёки Аҳмаднинг китоби» 1893 йилда Стамбулда, асосан маърифатпарварлик мақсадида ёзилди. Китобда ота ўзининг етти ёшли илмга чанқоқ ўғли билан илмий-техник ва ижтимоий-сиёсий мавзуларда суҳбат қуради. Ота телефон, телеграф, тўпларнинг қурилиши, қоғоз, бўёқ, қаламларнинг тайёрланиш йўсинлари, физика, химия, биологиянинг асосий қоидаларини ўғлига содда қилиб тушунтиради. Ота ўғлининг баъзи саволларига жавоб бериш жараёнида ўқувчида Эрон ижтимоий ҳаётига нисбатан танқидий фикр уйғотади. Масалан, ота офицер бўлиш учун албатта махсус ҳарбий билим олиш зарурлигини уқтираётганида ўғли унинг сўзини бўлиб сўрайди: «Ие, қизиқ-ку, қўшнимиз Ҳабибуллохоннинг ўғли ҳечам мактабга борган эмас, у қандай қилиб полковник бўлиб қолди?!» Ота эса Эронда ҳарбий унвон мерос сифатида олинади, деб тушунтиришга мажбур бўлади.

1906 йилда А. Толибовнинг «Ҳаёт масалалари» асари Тифлисда босилиб чиқди. Бу асар «Аҳмаднинг китоби» романининг мантикий давоми бўлиб, Аҳмад энди улғайиб, инженерлик касбини эгаллаган. У отаси, тенгдошлари, дўстлари ва рақиблари билан баҳсга киришади.

Бу асарларда маърифатпарварлик ва мақоланависликка (публицистика) хос ўринлар анча бўлса ҳам, бадний жиҳатдан ўз даври учун маълум аҳамиятга эга эди. А. Толибовнинг 1905 йилда Қоҳирада учинчи асари «Яхшиларнинг маслаклари» босилиб чиқди. У Атторминг «Мантиқ ут-тайр» достони асосида яратилган эди.

Малкумхон, Мароғайи ва Толибовнинг асарлари форс насри тараққиётига жиддий туртки берди, Эрон зиёлиларини уйғотишда муҳим роль ўйнади. Умуман, Эрон маърифатпарвар носирлари икки йўналишда ижод қилишди. Биринчиси, анча мутараққий йўналиш бўлиб, унинг вакиллари Мароғайи ва Толибовлардир. Иккинчиси эса, муътадил йўналиш бўлиб, Малкумхон шу йўлдан борди.

Эрон инқилоби (1905—1911 йй.) биринчи рус инқилоби билан бир пайтда бошланиб, халқнинг сиёсий онгини ўстирди ва мавжуд сиёсий тузумга қақшатқич зарба берди: шарқда биринчи бўлиб мажлис (парламент) тузилди. Бироқ талвасага тушган ҳукмрон кучлар инглиз ва чор Россияси қўшинлари билан тил бириктирдилар.

Эрон инқилоби (1905—1911 йй.) даврида адабий жанрлар тараққиёти ва бадний адабиётни тарғиб этишга маҳаллий матбуот катта хизмат қилди. Махсус ёзувчилар уюшмаси йўқлигидан ёзувчи ва шоирлар асосан мутараққий рўзнома ва жаридалар атрофида жипслашдилар. Совет шарқшуноси В. Б. Кляшторинанинг гувоҳлик беришича, ўша даврда Эронда икки юзга яқин матбуот нашри бўлган. Аҳолиси ўртасида «Насиме шимол», «Озарбайжон», «Чантайе побараҳис», «Кашкул», «Баҳлул», «Иронс нуу»,

«Тоғот», «Ноҳад», «Тўфиқ», «Шейх чўғундар», «Ҳашорат-ул-арз» ва «Суре Эсрофил» каби рўнома ва ойномалар жуда машҳур эди. Рзувчи, шоир, олим ва шоир Мирза Али Акбархон Деҳхудо (1880—1956 йй.) ўзининг фелъетоннамо кичик ҳажвий асарларини «Суре Эсрофил» журналида «Чаранд-паранд» руқии остида мунотавом равишда чоп этиб борди. Даврининг долзарб масалаларини ёритишда мавжуд адабий жанрлар шаклларида усталик билан фойдаланди. Эрон адабиётшуноси Ризо Бароҳаний тили билан айтганда, «Деҳхудо насри журналистика билан повеллистика ўртага қурилган ўзига хос кўприк бўлиб, Эрон ижтимоий ҳажвиётининг ёрқин намунасидир». Дарҳақиқат, Деҳхудо ижоди форе адабиёти тарихида янги саҳифадир. Чунки у қўл урган мавзулар кичик насрий шаклларда биринчи марта ёритилаётган эди. Унинг услуби содда, тили омиёна сўз ва ибораларга бой.

Эрон инқилоби мағлубиятга учраганидан сўнг мамлакатда таъқиб сиёсати авж олди. Уша шиддатли йилларда баъзи ёзувчилар «умидсизлик ва тушкунликка тушдилар», «жони ширинлар» широнга мослашдилар, айримлари эса диёрни тарк этиб, хорижга чиқиб кетдилар ва ўз асарларини чет элларда нашр эттирдилар. Адабий ҳаётда юз берган бўҳрон биринчи жаҳон уруши даврида ҳам давом этди. Уша давр Эрон адабиёти учун ғоявий инқироз, келишувчилик, тушкунлик кайфиятлари хосдир.

30 йиллар форе насри янги жанрнинг пайдо бўлиши ва мазмундаги сифат ўзгариши билан эътиборлидир. Худди ўша даврда баъзи жиҳатлардан Ғарбий Европа рицарлик романларига яқин турувчи тарихий ва ижтимоий-маиший мавзуда романлар ёзилди. 1922 йилда Мушфиқ Козимийнинг «Қўрқинчли Техрон» («Техронэ махуф») романи «Эрон юлдузи» («Сетораёе Ирон») газетасида бошида бошлади. Бу асар халқ орасида жуда тез тарқалди, аммо ҳоким сифи дидига маъқул бўлмаганлиги учун уни ман этишди. Натижада романининг кейинги қисмлари Берлинда чоп этилди. М. Жамолзоданинг 1922 йилда эълон қилинган «Бир бор экан, бир йўқ экан...» («Неки буд ва йеки набуд») номли китоби форе насрининг янги давридан далолат берди.

Ризошоҳ ҳокимият тепасига келганидан кейин (1925 й.) Эроннинг энг қора кунлари бошланди. Адабиёт сиёсий ҳокимиятга бўйсундирилди, адабий фаолият устидан қаттиқ назорат (цензура) ўрнатилди. Адабиётда қадимги Эрон шоҳлари ва «буюк Эрон» ўстишининг улуғловчи тарихий асарлар пайдо бўлди. Санъатизода Кермоийнинг «Наққош Моний ҳақида қисса» («Достоне Моний наққош»), «Жиниҳлар тўдаси» (Мажмуаэ диванегон), «Рустам XXII асрда» («Рустам дар қариэ бистудуввум») каби романлари шулар жумласидандир. Мирзо Ҳайдарали Камолийнинг 30-йилларда яратилган «Лазика» тарихий романи ҳам Ризошоҳ амалга ошира бошлаган буржуа-миллатчилик ғоялари ҳамда панэронизмни тарғиб этди. Гарчи бу асарларда тарихий воқеалар акс этса-да, уларнинг мазмуни ва ғояси Ризо Паҳлавий сулоласи ҳукмронлигининг улуғлаш ва мустаҳкамлашга бўйсундирилган эди. Шоҳ ҳокимиятининг қаттиқ назорати ва таъқибига қарамай, иж-

тимоний тенгсизлик, зулм ва адолатсизликка қарши ёзилган бадний асарлар ҳам пайдо бўлди. 1926 йилда Кермоншоҳда Худодининг «Деҳқоннинг қора куни» («Рузе сиёҳ коргар») қиссаси босилиб чиқди. Асар бадний жиҳатдан қиёмега етмаган бўлса ҳам, аммо ўша давр руҳини, деҳқоннинг аянчли ҳолини тўла акс эттира олди.

30-йилларда Аббос Халилий «Инсон», «Қасос» («Энтеқом») ва «Зулмат» («Рузгорэ сиёҳ») каби романларини ёзди. Бу асарларда долзарб Муаммолар қаламга олинган. Бироқ тасвирнинг хиралиги, воқеаларнинг юзакилиги ҳамда қаҳрамонлар руҳиятининг маңтиқан далилланмаганлиги асарининг бадний қимматига путур етказган. Масалан, «Зулмат» асарида мажбуран фоҳишалик йўлига кирган аёл тақдири ва унинг бир умрга бахтсиз бўлиб қолганлиги жўнгина акс эттирилади, бу ҳолнинг ижтимоий илдизлари тўлалигича очилмайди.

Хотин-қизлар тақдири ва ҳаёти Эрон адабиётида азалий мавзулардан ҳисобланади. Муҳаммад Ҳижозий ва Саид Нафисийлар ҳам шу мавзуга қўл урганлар. Бизга М. Ҳижозийнинг «Ҳумо», «Паричеҳр» ва «Зебо» номли учта романи маълум. Учласи ҳам асар қаҳрамонлари номи билан аталган. Бундан ташқари, у турли мавзуларда ҳикоялар ҳам ёзган.

Эроннинг машҳур адабиётшунос олими С. Нафисий 1931 йилда «Фарангис» (асар қаҳрамони) романини ёзди. Асар мазмунини жуда қизиқ, ҳаётий воқеаларга бой. Аммо романда Ризошоҳ сулоласининг қопли панжалари ўз муҳрини қолдирган: асар сабрқаноатга, шароит билан келишишга чақиради.

Муҳаммад Масъуд Деҳотийнинг 1932—34 йилларда «Тунги маишат» («Тафриҳотэ шаб»), «Рузгор юки» («Дар талошэ маош») «Махлуқлар аслзодаси» («Ашрафэ махлуқот») романларидан иборат трилогияси босилиб чиқди. Ёзувчи ўз асарида Эрон маъмуруларининг ҳаётини, уларнинг айшу-ишрати, бузуқлигини муфассал ва мукаммал тасвирлайди. Деҳотий ва А. Халилий асарлари адолат, демократия учун кураш ғоялари таъсирида яратилган бўлса-да, аслида халқ ҳаётини, унинг орзу интилишларининг тўла ва ҳаққоний акс эттиришидан йироқ эди. Бу даврда адабиётга кириб келган М. Жамолзода, С. Ҳидоят, Б. Алавий, С. Нафисий каби ёш адиблар ижоди эса том маънода халқчил бўлиб, улар ижтимоий адолат, мустақиллик ва озодликка бўлган умид учқунлари халқ дилида сўнмаганлигини кўрсата олдилар.

40-йилларда Эрон ижтимоий-сиёсий ҳаётида кескин ўзгаришлар юз берди. Мамлакатда демократик кучлар жонланиб, миллий-озодлик ҳаракати кенг қулоч ёзди. Сабр косаси тўлган халқ ғазаб отига минди. Зиндонга ташланган хур фикрли зиёлилар озодликка эришди. 1941 йилнинг 15 сентябрида Шоҳ Ризо — ўғли Муҳаммад Ризо Паҳлавий фойдасига тахтдан воз кечиб, чет элга кетишга мажбур бўлди. Мамлакат озгина бўлса-да, эркин нафас ола бошлади. Адабиётда ҳам умуминсоний аҳамиятига молик масалалар кўтарилиб, ёзувчилар ижтимоий-сиёсий ҳаётда фаол ширтирок бўла бошладилар. М. Жамолзода, С. Ҳидоят, Б. Алавий,

С. Нафисий, Э. Табарий, М. Беҳозин каби тажрибали адиблар Ғаларининг бутун истеъдодларини намоён этдилар, форс насрини янги босқичга олиб чиқдилар.

Рус ва совет адабиётидан қилинган таржималар сонини ва сифатини мисли кўрилмаган даражада ошди. Айниқса, А. Чехов, Л. Толстой, А. Пушкин, И. Тургенов, Н. Гоголь, Ф. Достоевский, М. Лермонтов, М. Салтиков-Шедрин, И. Крилов, М. Горький, И. Эренбург, В. Полевой, К. Симонов, М. Шолохов, А. Толстой, Серафимович, Н. Островский, А. Фадеев, К. Федин ва бошқаларнинг асарлари бир неча марта босилиб, китобхонлар эътиборини қозонди.

1946 йилда ССЖИ билан маданий алоқа боғлаш Эрон жамиятининг томонидан ташкил этилган Эрон ёзувчиларининг биринчи конгресси мамлакат адабий ҳаётида катта ва муҳим воқеа бўлди. Эрон ёзувчиларининг биринчи конгресси адабиётнинг халқчиллигини учун кураш шиори остида ўтди. М. Баҳор кириш нутқида конгресс қатнашчиларига муржаат қилиб, шундай деди: «Адабиёт халқ ва унинг манфаати учун хизмат қилиши керак. Адабиёт халқ дардини, орзу-ҳавасини акс эттириб, унинг тилида сўзлагандagina бунга эришиши мумкин».

Бу даврда замонавий воқеликни акс эттирувчи кўпгина пишиқ ва пухта ҳикоялар, қисса ва романлар яратилди. Тараққийпарвар инқилобий-сиёсий, адабий рўзнома ва ойномалар изчил сиёсий позицияда туриб, ўз саҳифаларидан халқчил ва илғор адибларга кенг ўрин берди. Натижада ёш форс насри теран томирли шеърини каби мустаҳкам илдиз отишига замин яратилди ва у ҳақли равишда жаҳоний адабиётлар қаторидан ўрин олди.

50-йилларда форс адабиётида тинчлик ва миллий мустақиллик учун кураш мавзуси асосий ўринни эгаллади. Шу мавзуда М. Жамалода, С. Ҳидоят, Б. Алавий, Э. Табарий, М. Беҳозин каби ўрта авлодга мансуб ёзувчилар билан бир қаторда, Парвиз, А. Содиқ, А. Умид Дарё, А. Ҳайдарий сингари ёш тараққийпарвар адиблар ҳам ижод этдилар. Бу даврда форс адабиётида катта полотнолар яратилмади, асосан, ҳикоянависликда жиддий муваффақиятларга эришилди. Мавзунинг ранг-баранглиги, тилнинг соддалиги, бадийи воситаларнинг мукамаллиги ва янги қаҳрамонларнинг пайдо бўлиши ана шу давр ҳикоялари учун характерлидир. Бу ҳикояларда Эрон халқи ҳаётининг турли қирралари ўзига хос тарзда кашф этилди. Шу маънода Парвизнинг «Муқаддас бирлик» («Пайванде муқаддас»), А. Содиқнинг «Ўртоқлар» («Рўфақо»), «Тонг отмоқда» («Хуршид мидамад»), Дарёнинг «Исён» («Қиём»), А. Ҳайдарийнинг «Ипак қурти» («Керме абришўм») А. Умиднинг «Уфқдаги ёрдин йўл» («Хатте сефиде уфқ») ҳикоя ва қиссалари эътиборга лойиқдир.

С. Нафисий 1952 йилда ёзилган «Жаннатнинг ярим йўлида» («Ним роҳи бэ беҳешт») роман-памфлетига эришиш ва ўз шахсий манфаатини йўлида ҳеч нарсадан тап тортмайдиган инқилобий олгирлар образини моҳирона яратиб, ўз ёзувчилик истеъдодини яна бир бор намоён этди.

Ёзувчи Жавод Фозил ижоди, асосан, эронлик аёлларнинг оғир қисмати ва ҳуқуқсизлиги масалаларига бағишланган. Адиб қиссаларини драматик воқеалар асосига қуради ва ўқувчини бир нафас билан ўқиб чиқишга мажбур этади. Унинг: «Ишқ ва кўз ёши» («Эшқ ва ашқ»), «Фoҳиша» («Фoҳиша»), «Етим қиз» («Духтарэ ятим») қиссаларида мамлакат хотин-қизларининг фожиаи тақдир, оғир ҳаёти акс этган. Ж. Фозил қаҳрамонлари мавжуд тузум ва хурофот қурбонларидир.

Форс насри тарихига чуқур назар солинса, унинг тараққиёти кўп жиҳатдан мамлакатдаги ижтимоий-сиёсий ҳаёт билан боғлиқ эканлигини сезиш қийин эмас. Яъни демократик кучлар оёққа турса, адабиётда ҳам кўтаринки руҳ, жонланиш сезилади, агар реакцияон оқимлар тараққийпарвар кучларни бўға бошласа, адабиётда ҳам тушкунлик, инқирозга юз тутуш ҳоллари кўзга ташланади.

1953 йилда АҚШ империализмига таянган ҳарбийлар томонидан мамлакатда давлат тўнтариши амалга оширилди. Илғор йўналишдаги адабий, ижтимоий-сиёсий матбуот нашрлари ёпилди. Халқ ҳаётини ҳаққоний акс эттирган бадий адабиёт вакиллари қувғин этилди. Эрон халқи ҳаётига АҚШнинг нафақат иқтисодий ва сиёсий, балки маданий таъсири ҳам кучайди. Адабиётда америкача ҳаёт тарзи ва маданиятини тарғиб қилиш майллари намоён бўла бошлади. Бундан, ҳатто илғор кайфиятда бўлган баъзи (М. Ҳижозий) ёзувчилар ҳам бенасиб қолмадилар.

60-йилларда форс адабиётида ҳикоячилик жанри асосий мавқега эгалаб, мамлакат ва халқ ҳаётида юз бераётган воқеа-ҳодисаларни бадий тадқиқ этишда давом этди. Мавзу доирасининг кенгайганлиги, акс эттирилаётган воқеаларнинг чуқур ва ҳар томонлама далилланиши, янги образлар яратилиши — бу давр ҳикояларининг асосий хусусиятларидир. Шу билан бир қаторда, катта жанрда ҳам асарлар яратилди. Бироқ улар орасида ҳақиқий инсоний фазилатларни улуғловчи, мамлакатда рўй бераётган жараёнларни аниқ акс эттирувчи асарлар кам. Али Муҳаммад Афғонийнинг 1961 йилда босилган «Оҳу хонимнинг эри» романи бундан мустаснодир. Бу романи «Китоб жамияти» («Анжуманэ китоб») ўша даврнинг энг сара асари деб баҳолади. Бу асарда фалсафий, сиёсий, ахлоқий муаммолар, шахснинг шаклланиш жараёни, турмуш драмалари кенг ижтимоий-маиший ҳаёт фонида жонли акс эттирилган. Шу вақтга қадар адабиётда Эрон аёли давр, тузум ва хурофот қурбони сифатида тасвирланган бўлса, бу асар қаҳрамони янги типдаги аёл, эркин фикрловчи, озодликка интилувчи, фаол инсон сифатида намоён бўлади. Эрон танқидчилари бир овоздан бу асарни ҳозирги замон форс адабиётидаги катта воқеа, деб баҳоладилар.

Бу даврга келиб, 50-йиллардаёқ дадил қадам тебратган Ж. Ол-Аҳмад, М. Спонлу, А. Маҳмуд, И. Гулистон каби носирларнинг ижоди халқ эътиборини қозонди. Уларнинг сафига Ғ. Соидий, Ф. Тонесабуний, Х. Шоҳоний, Ж. Мирсодиқий, Б. Содиқий каби забардаст ёш ёзувчилар ҳам келиб қўшилдилар. Уларнинг кўнгини

асарлари билан совет китобхоналари ҳам таниш. Ўз қаламига, овозига ва услубига эга бу қаламкашларнинг эрон халқи ҳаётининг доллари масалалари, мураккабликлари ва қарама-қаршиликларининг Ҳаққонли бадий тадқиқ этишга интилиш бирлаштириб туради.

60-йилларнинг бошларида Эрон ижтимоий-иқтисодий ҳаётида муҳим сиёсий аҳамиятга молик ўзгаришлар юз берди, мамлакат ифти тоғуфайли оқиб келаётган даромад ҳисобига ривожланаётган капиталистик мамлакатлар қаторидан жой олди. Эронда саноат тоғ суръатлар билан ривожлана бошлади, пировард натижада янги ижтимоий гуруҳлар ва муносабатлар вужудга келди. Мутлақ монархиянинг пойдевори янада мустаҳкамланди. «Оқ инқилоб» ёки «Шоҳ ва халқ инқилоби» шиори остида ҳоким синфлар манфаатининг ҳимоя қилувчи юзаки ислоҳотлар ўтказилди. Ислоҳотнинг асл мақсадининг биринчи галда ана шу зукко ва зийрак ёзувчилар илғаб олдилар, ўз асарларида бу ҳақиқатни турли адабий шакллар, ишоралар ва рамзлар орқали акс эттирдилар. Чунки адабиётда қаттиқ назорат ўрнатилган эди.

Кейинги йигирма йил Ж. Оле Аҳмад, Ғ. Соидий, Ф. Тонекабунӣ, Н. Гулистон, Ж. Мирсодиқий, Х. Шоҳоний ва С. Бехрангийлар учун нафақат реалистик санъатга имон-этиқод синови, балки гражданилик журъати синови ҳам бўлди. Чунки шоҳнинг шафқатсиз ҳарбий-сиёсий машинаси мамлакат маънавий ҳаётини бир қолдириб солиш, адабиётдаги ҳар қандай ҳурфикрликка қарши курашга қаратилган эди. «Бечораларнинг оғир аҳвали тўғрисида, инсон эркини бўғувчи қонунсизлик ва зўрлик ҳақида ёзишга уринган адибларнинг ҳибс этар, турмага тикар ва ғайринисоний азоб-уқубатларга дучор этар эдилар», — деб эслайди 60-70-йиллар ҳақида машҳур Эрон ёзувчиси Ғуломҳусайн Соидий.

Дарҳақиқат, 60-70-йиллар Эрон тараққийпарвар адабиёти учун инқилобда оғир ва машаққатли даврлар бўлди, аммо шунга қарамай, ёзувчилар ўз имон-этиқодларига хиёнат қилмадилар. Ҳақиқий насирлар гуманистик ғояларга бой форс адабиёти анъаналарига содиқ қолиб, доим ҳақ ва адолат томонида турдилар. Ғ. Соидий ўз тақдир қисматига ташлаб қўйилган деҳқонлар ҳаётини, Ж. Оле Аҳмад шаҳар ҳаётига Ғарбнинг салбий таъсирини, С. Бехрангий тузумнинг номукаммаллигини, Х. Шоҳоний бюрократик давлат апаратининг калтабинлигини турли адабий усуллар воситасида ишонараран акс эттирдилар. Улар инсон инчки дунёсини, мафкура ўзгаришларида ташқи муҳитнинг аҳамиятини кўрсатишда, тирик воқеаларнинг бадий ифода этишда ўзидан олдинги авлоддан ҳам анча олди кетдилар ва ҳикоячиликнинг ривожланишига муносиб ҳисса қўшдилар.

1979 йилнинг февраль ойида қадимий Эрон сарзаминида катта сиёсий воқеа — инқилоб рўй берди. Оятулло Ҳумайний бошчилигидаги руҳонийлар томонидан амалга оширилган бу инқилоб минг йиллар мобайнида давом этиб келган шоҳлик тузумининг илдизига боғлиқ эди. Бироқ кўп ўтмай, ҳаётнинг барча жабҳаларида диний мутаассиблик ҳукмронлик қила бошлади. Реакцион кучлар бундан фойдаланиб қолдилар. Натижада демократик кайфиятдаги киши-

лар, эркин фикрли зиёлилар таъқиб этилди, сургун ёки қатл этилди. Илгор ғояларни илгари сурган адабий-бадий рўзнома ва мажаллалар ёпилди.

Бугунги кунда кўпгина Эрон ёзувчилари эркин ижод қилиш имкониятидан маҳрум бўлганликлари учун АҚШ, Франция, Германия ва Совет Иттифоқи каби мамлакатларда яшамоқдалар. Уларнинг асарлари Эрон халқини ўз ватани озодлиги, мустақиллиги ва бахт саодати йўлида доимо уйғоқ туришга чақиради. Е. Э. Бертельс айтганидек, жаҳон адабиёти хазинасидан ҳақли равишда муносиб ўрин олган Эрон адабиёти ҳали ўзининг охириги сўзини айтганича йўқ. Ўйлаймизки, анъана ва тажрибага бой форс адабиёти инсониятнинг бахт-саодати ва тинчлиги учун бундан кейин ҳам курашаверади ҳамда инсон бадий тафаккурини янги шакл ва мазмуни билан бойитади.

ЖАЛИЛ ҲАЗРАТҚУЛОВ
Филология фанлари номзоди

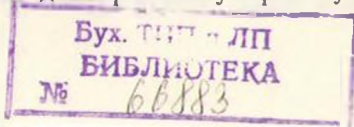
МУҲАММАД АЛИ ЖАМОЛЗОДА

Ҳозирги замон Эрон адабиётининг йирик намоёниси ва новелла жанрининг асосчиси Саид Муҳаммад Али Жамолзода Эроннинг Исфаҳон шаҳрида 1892 йили дунёга келди. Унинг отаси Саид Жамолиддин ўз даврининг диний ва дунёвий илмлари билимдон бўлиб, Техрон масжидида вонз эди. У Техрон, Қум, Исфаҳон масжидларида сўзлаган оташин нутқларида, сиёсий-иқтисодий мақолаларида, сиёсий тарғиботларида халқни Қожорлар сулоласининг зулмига қарши курашишга ва Эронда қонуний парламент (мажлис) тузишга чақирди. Саид Жамолиддин Эрон иқтилоби (1905) даврининг ўткир нотиқи ва кўзга кўринган сиёсий-иқтисодий арбоби сифатида танилган кишидир. Шунинг учун эрон халқи уни садр-ул — муҳаққин, яъни ҳақиқат изловчилар сардори деб атаган. Ана шундай илғор фикрлари учун Муҳаммад Али шоҳ буйруғига биноан уни 1908 йилда қамоқда ўлдириб юбордилар.

Муҳаммад Али Жамолзода ўша пайтда мактабда ўқир эди, лекин отасининг ўлдирилишидан бир мунча бурун Байрутга ўқишга кетганди. У Байрут яқинидаги Антур француз коллежида ўқий бошлади. Шу йилларда адабиётга ихлос қўйди, француз тилида доторий газеталар учун шеърлар ёзди.

1910 йилда Жамолзода Миср орқали Парижга боради ва 1914 йилда у ерда ҳуқуқшунослик факультетини тугатади. 1916 йилда у Берлинга келиб, у ерда форс тилида чиқадиган «Кове» журналида фаол қатнаша бошлайди. Бу журнал Эрон муҳожирларининг сиёсий органи бўлиб, унда Жамолзоданинг «Битмас-туганмас бойлик ёки Эроннинг иқтисодий аҳволи» номли рисоласи Шохруҳ таҳаллуси билан босилади. Бу журнал 1921 йили маълум сабабларга кўра, ўз фаолиятини тўхтатади. Бўлажак ёзувчи рўзгор тебратини учун Берлиндаги Эрон элчихонасига таржимон бўлиб ишга кириди ва Германиядаги Эрон талабаларига раҳбарлик қила бошлайди. Талабалар бу ерда чоп этилаётган «Европа» («Фарангистон») рўзномасида Жамолзоданинг Анатолий Франс ва Умар Хайём ҳақидаги этюдлари босилади. У иқтисод ва тарихга онд илмий мақолалар ҳамда мухбирлик ишлари билан чегараланиб қолмай, бадний ижод билан ҳам шуғулланади.

1922 йилда Берлинда унинг биринчи ҳикоялар тўплами форс тилида «Бир бор экан, бир йўқ экан...» («Йеки буд ва йеки набуд») номи билан босмадан чиқади. Гарчи бу тўпламдаги баъзи ҳикояларда муаллифнинг ҳали воқеаликни бадний тадқиқ этишдаги тажрибасизлиги сезилса-да, аммо унинг долзарб мавзуларни кўта-

ришга уриниши, мазмунни кескинлаштириш маҳорати ва эсда қолдиган ҳаётний образлар яратилишдаги иқтидори намоён бўлди. Энг муҳими, унинг тили жуда содда ва таъсирчан бўлиб, исфаҳонликларга хос енгил юморга бой эди. Шунинг учун ёзувчининг биринчи тўплами Эронда катта муваффақият қозонди. Тўпламдаги ҳикояларда деҳқонлар ва ҳунармандлар, дарвишлар ва савдогарлар, муллалар ва амалдорлар, депутатлар ва вазирларнинг тиниқ ва ёрқин образлари яратилди. Айниқса, руҳонийларга қаттиқроқ тил тегизилганлиги учун бу тўплам Техроннинг марказий майдонида жамоат олдида ошкора равишда мутаассиблар томонидан оловда ёқилди. Эрон рўзномаларидан бирининг ношири ундаги битта ҳикояни чоп этганлиги учун жазодан базўр қочиб қутилди.

Мазкур тўплам дунёга келганидан сўнг Эроннинг минг йиллик адабиёти тарихида Европа тушунчасидаги реалистик ҳикоя, қисса ва романлар пайдо бўла бошлади. Шунинг учун Жамолзода Эрон адабиётида новелла жанрининг асосчиси ҳисобланади.

1925 йилда Ризошоҳ тахтга ўтирганидан сўнг Эронда ҳарбий диктатура ўрнатилиб, демократик ҳаракат тарафдорлари қувғинга учради. Айниқса, 30-йиллар Эрон тарихига «қора кунлар» номи билан кирди. Ҳукуматнинг реакцион сиёсатиға қарши норозилик билдирган талай тараққийпарвар жамоат арбоблари ва ёзувчилари қамоққа олинди, бадарға қилинди ёки мамлакатдан чиқариб юборилди. Ҳукумат сиёсатиға қарши кайфиятда бўлган матбуот устидан қаттиқ назорат ўрнатилди.

Она ватаниға қайтиш иштиёқида бўлган Жамолзода бу қонли сиёсатдан сўнг ўз фикридан қайтди ва 1927 йили Берлинда «Илм ва санъат» журналиға асос солди. Журналда унинг кўпгина мақолалари ва турли мавзудаги сатирик ҳикоялари босилди. Бироқ журнал фаолияти узоққа чўзилмади.

30-йилларда ёзувчи ўзининг «Девонахона» қиссасини яратди. Унда жаҳолат, риёкорлик, мунофиқлик ва бидъат каби иллатлар қаттиқ ҳажв қилинади. Эрон ижтимоий-сиёсий ҳаётида ҳукм сурган таъқиблар ёзувчилар ижодига таъсир этиб, уларда тушкунлик кайфиятини туғдирган эди. Бу кайфият Жамолзодани ҳам четлаб ўтмади. Мазкур асарда ўша кайфият бироз сезилади.

Жамолзода 1931 йилда Женеваға кўчиб келиб, халқаро меҳнат ташкилотида ишлаш билан бирга, Женева университетининг таржимонлик факультетида 1956 йилгача форс тили ва адабиётидан дарс беради. Шу кунларға қадар ёзувчи Женевада яшаб, ижод қилмоқда.

Техронда 1942 йилда узоқ танаффусдан сўнг унинг иккинчи ҳикоялар тўплами — «Ҳусайн Али амаки ёки етти қисса»си босилади. Кейинчалик бу тўплам «Шоҳкор» номи билан қайта нашр этилади. Бу тўпламға ёзувчининг 30-йилларда ёзган сатирик ҳикоялари киритилган.

40-йиллар Жамолзода учун жуда маҳсулдор йиллар бўлиб, биринчиси тўртта қиссаси босилади. «Маҳнавар саҳроси» (1944 й.) ҳажвий қиссасида диний мутаассиблик танқид қилиниб, ҳурфикрлик ғояси илгари сўрилади. Унинг қаҳрамонларидан бири «Эрк-

ени жаннатдан кўра озор дўзах афзалдир» — дейди. «Қалташан денон» (1945 й.) асарида Эрон адабиётининг азалий анъанавий мануси — эзулик ва ёзулик ўртасидаги кураш кескин драматик тарзда тасвирланса, «Сув йўли ҳақида қисса» (1947 й.)да иккиозимачилик, беғамлик, бепарволик ва маънавий қашшоқлик каби иллатлар фош қилинади. «Авраси ҳам, астари ҳам бирдай» (1955 й.) автобиографик қиссаси шакли жиҳатидан ўрта аср форс адабиётининг анъанавий шакли сафарномани эслатади. Бу асар ёзувчининг тўрт бўлимдан иборат эсдаликлари бўлса-да, унда ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги жаҳолат, қолоқлик маҳорат билан очиб ташланади. Ёзувчи шу йўл билан халқнинг миллий ўзлигини англаш ҳиссини уйғотишга уринади.

«Аччиқ ва чучук» (1955 й.) ҳикоялар тўпламининг муқаддима-сида «бу ҳикояларда акс этган воқеалар хоҳ аччиқ бўлсин, хоҳ чучук бўлсин, биз ватан деб атайдиган мамлакатнинг ҳаётидандир» — деб ёзади муаллиф. Айниқса тўпламдаги ўзини ниқилобчи деб атагани, лекин аниқ бир мақсаддан йироқ, сафсатабоз ёзувчининг акс эттирган «Доҳий» ҳикояси ҳозиржавоблиги билан ажралиб туради.

Жамолзоданинг «Эски ва янги» (1955 й.) ҳикоялар тўпламига янги асарлари билан бир қаторда, бир пардали «Ҳамкорлик» нисесин ҳам киритилди. Пьесада бир вазирлик мисолида ёзувчи бутун мамлакатда авж олган амалдорларнинг оммавий порахўрлиги ва кирдикорларини ашаддий фош этди.

1961 йилда Жамолзода «Худодан ўзга ҳеч ким йўқ эди» ҳикоялар тўпламини нашр эттирди. Бу тўпламда ёзувчи ҳажвий образ яратишдаги маҳоратини яна бир бор намойиш этди. Айниқса, нодон, жоҳил ва қайсар ватанпарварлар (Мирзо Абу Тароб), шахсий манфаат ва амал учун ўз эътиқодидан осонгина юз ўгирувчи мансабпарастлар (Хўжастапур) нинг умумлашма қиёфасини яратди.

Жамолзода 1961—64 йилларда ёзилган ҳикояларини тўплаб, 1965 йилда «Осмон йироқ, ер қаттиқ» номи билан босмадан чиқарди. Бу тўпламда ўқувчилар яна янги «қаҳрамонлар» билан танишади. Булар олғир савдо корчалонлари («Халқ манфаати йўлида»), фосиқ, мунофиқ кимсалар («Насиҳатгўй»), дунёни сув босса тўпинга чиқмайдиган бепарво, лаёқатсиз «маърифатпарварлар» («Шўробод») дир.

Жамолзода 1974 йилда «Соқолли болалар учун қисқа қиссалар» тўламини чиқаришга муваффақ бўлди. Ушбу тўламнинг сўз бошида адиб ёзади: «1965 йилда «Осмон йироқ, ер қаттиқ» китобини чиқарганимда, дарҳақиқат бу охириги тўлам бўлса керак деб ўйлаган эдим, лекин ўлим менга шафқат қилди, яна бир тўлам чиқаришга улгурдим. Бунақа пайтда «Оллоҳнинг иродаси бу» дейишди, тўғри, мен тақдирга ишонаман, лекин олло-таолонинг иродасига бироз таъсир этувчи реал ва қулай сабаблар ҳам бор деб ўйлайман».

Бу тўламдаги ҳикоялар, айниқса, «Турли ниқоҳ» да ёзувчи Эрон жамиятининг ўзига тўқ қатлами ҳаётини, маънавий қашшоқлигини кескин ҳажв остига олди. Мазкур ҳикояларда ҳажвнавис-

нинг маҳорати воқеаларни кескинлаштиришда, ихчам ва содда жумлаларда, услубий равлонликда намоён бўлади.

Жамолзоданинг 1979 йилда босилган «Бизнинг қисса охирлади» тўпламига унинг 70-йилларда ёзилган асарлари ва таржималари киритилган. Бундан ташқари, Эронда унинг адабиётшунослик, матншунослик, публицистика, лингвистикага оид юздан ортиқ китоблари ва мақолалари эълон қилинган.

Жамолзода моҳир таржимон ҳамдир. У рус ва Фарбий Европа ёзувчиларининг асарларини форс тилига ўгирган.

Адиб ватанидан узоқда яшаса-да, асарларида фақат Эрон халқининг ҳаётини, турмушини акс эттирди, мамлакатнинг тараққиётига ғов бўлаётган ёвузлик, адолатсизлик ва зўравонликка қарши муқаддас уруш эълон қилди, ўша ижтимоий бадбахтликнинг гуноҳкорларини аямай фош этди.

Эроннинг тараққийпарвар оқсоқол ёзувчиси юз ёшга яқинлашган бўлса ҳам ҳали тетик, тинмай янги ҳажвий асарлар устида ишламоқда.

فارسی شکر است

هیچ جای دنیا تر و خشک را مثل ایران با هم نمیسوزانند. پس از پشم سال در بدری و خون جگری هنوز چشمم بالای صفحه کشتی بخاک پاک ایران نهاده بود که آواز گیلکی کرجی بانهای انزلی بگوשמ رسید که «بالام جان، بالام جان» خوانان مثل مورچه‌هاییکه دور ملخ مرده‌ایرا بگیرند دور کشتی را گرفته و بالای جان مسافرتین شدند و ریش هر مسافری بچنک چند پارو زن و کرجی بان و حمال افتاد. ولی میان مسافرتین کارمن دیگر از همه زارتر بود چون سایرین عموماً کاسب کارهای لباده دراز و کلاه کوتاه با کور رشت بودند که بزورچماق و واحدیموت هم بند کیسه شان باز نمیشود و جان به غزرائیل میدهند و رنگ پولشانرا کسی نمیبیند ولی من بخت بر گشته مادر مرده حمال نشده بود کلاه لکنی فرنگیم را که از همان فرنگستان سرم مانده بود عوض کنم و یاروها ما را پسر حاجی و لقمه چربی فرض کرده و «صاحب، صاحب» گویان دورمان کردند و هر تکه از اسبابهایمان ما به النزاع ده راس حمال و پانزده نفر کرجی بان بی‌انصاف شد و جیغ و داد و فریادی بلند و قشقرق برپا گردید که آنسرش پیدا نبود. مامات و متحیر و انگشت بدن سر گردان مانده بودیم که به چه بامبولی یخه‌مانرا از چنگ این ایلغاریان خلاص کنیم و به چه حقه ولعی از گیرشمان بجهیم که صف شکافته شد و عنق منکس و منحوس دو نفر از مأمورین تذکره که انکاری خود انکر و منکر بودند با چند نفر فراش سرخ پوش و شیر و خورشید بکلاه و با صورتهائی اخمو و مبروس و سبیلهای چنماقی از بناگوش در رفته‌ای که مانند بیرق جوع و گرسنگی نسیم دریا بحر کتشان آورده بود در مقابل ما مانند آئینه دق حاضر گردیدند و همینکه چشمشان به تذکره ما افتاد مثل اینکه خبر تیر خوردن شاه یا فرمان مطاع غزرائیل را بدستشان داده باشند یکه‌ای خورده ولب و لوپه‌ای چنابنده سر و کوشی تکان دادند و بعد نگاهشانرا بما دوخته و چندین بار قد و قامت ما را از بالا بیائین و از پائین بیالا مثل اینکه بقول بچه‌های طهران برایم قبائی دوخته باشند و رانداز کرده و بالاخره یکیشان گفت: «چطور! آیا شما ایرانی هستید؟» گفتم «ماتشاءالله عجب سؤالی میفرمائید، پس میخواهید کجائی باشم البته ایرانی هستم هفت جدم ایرانی بوده‌اند، در تمام محله سنگلج مثل کاو پیشانی سفید احدی پیدا نمیشود که پیران ما را

فشار این یخه که مثل کندی بود که بگردنش زده باشند در این تاریک و روشنی غرق خواندن کتاب «رومانی» بود. خواستم جلو رفته يك «بن چور موسیونی» قالب زده و پیاروبر سامن که ما هم اهل یخه ایم ولی صدای سوازی که از گوشه ای از گوشه های محبس بگوשמ رسید نگاهم را به آنطرف گردانید و در آن سه گوشی جلب نظر مرا کرد که در وهله اول گمان کردم گرابه براق سفیدی است که بروی کیسه خا که ذغالی چنبره زده و خوابیده باشد ولی خیر معلوم شد شیخی است که بعادت مدرسه دوزانو را در بغل گرفته و چمباتمه زده و عبارا گوش تا گوش دور خود گرفته و گرابه براق سفید هم عمامه و شیفته و شوقته اوست که تحت الحنکش باز شده و درست شکل دم گرابه ای را پیدا کرده بود آن صدای سیت سوت هم صوت صلوات ایشان بود پس معلوم شد مهمان سه نفر است. این عدد را بفال نیکو گرفتم و میخوابم سر صحبت را با رفقا باز کنم شاید از در دیکدیگر خبردار شده چاره ای پیدا کنم که دفعه در محبس چهارطاق باز شد و با سر و صدای زیادی چوالت کلاه نمدی بدبختی را پرت کردند توی محبس و باز در بسته شده معلوم شد مأمور مخصوصی که از رشت آمده بود برای ترساندن چشم اهالی انزلی این طفلک معصوم را هم بجرم آنکه چند سال پیش دراوئل شلوغی مشروطه و استبداد پیش یکنفر قفقازی نوکر شده بود در حبس انداخته است. یاروی تازه وارد پس از آنکه دید از آه و ناله و غوره چکاندن دردی شفا نمی یابد چشمها را با دامن قبای چر کین پاک کرده و در ضمن هم چون فهمیده بود قراولی کسی پشت در نیست يك طوماری از آن فحشهای آب نکشیده که مانند خربزه گر کاب و تنبا کوی حکان مخصوص خاک ایران خودمانست انداخته و آباد (آباء) این و آن کرد اداسه لکدی هم با پای پرهنه بدرود یار انداخت و وقتیکه دید در محبس هر قدر هم پوسیده باشد باز از دل مأمور دولتی سخت تر است تف تسلیمی بزمین و نگاهی بضمن محبس انداخت و معلومش شد که تنها نیست. من که فرنکی بودم و کاری با من ساخته نبود از فرنکی مآب هم چشمش آبی نخورد و این بود که پابرجین پابرجین بطرف آقا شیخ رفته و پس از آنکه مدتی زول زول نگاه خود را به او دوخت با صدائی لرزان گفت: «جناب شیخ تو را بحضرت عباس آخر گناه من چیست؟» آدم والله خودش را بکشد از دست ظلم مردم آسوده شود!.

بشنیدن این کلمات مندیل جناب شیخ مانند لکه ابری آهسته بهرگام آمده و از لای آن یکجفت چشمی نمودار گردید که نگاه ضعیفی به کلاه نمدی انداخته و از منفذ صوتی که بایستی در زیر آن چشمها باشد و درست دیده نمیشد با قرائت و طمانینه تمام کلمات ذیل آهسته و شمرده مسموع محبس حضار گردید: «مؤمن! عنان نفس عاصی قاصر را بدست قهر غضب مدد که لکاظمین الغیظ العافین عن الناس...»

نشناسد!». ولی خیر. خان ارباب این حرفها سرش نمیشد و معلوم بود که کار کار یکشاهی و صد دینار نیست و به آن فراشهای چنانی حکم کرد که عجله «خان صاحب» را نگاه دارند «تا تحقیقات لازمه بعمل آید، و یکی از آنفراشها که نیم زرع چوب چپوق مانند دسته شمشیری از لای شال ریش ریشش بیرون آمده بود دست انداخته ما را گرفت و گفت: «جلو بیفت» و ما هم دیگر حساب کار خود را کرده و ماسها را سخت کیسه انداختیم. اول خواستیم هارت و هورت و باد و بروتی بخرج دهیم ولی دیدیم هوا پست است و صلاح در معقول بودن. خداوند هیچ کافری را گیر قوم فراش نیندازد. دیگر بیرت میداند که این پدر آمرزیده ها در يك آب خوردن چه برسرما آوردند. تنها چیزیکه توانستیم از دستشان سالم بیرون بیاوریم یکی کلاه فرنگیمان بود و دیگری ایمانمان که معلوم شد به هیچکدام احتیاجی نداشتند والا جیب و بغل و سوارخی نماند که در آن يك طرفه العین خالی نکرده باشند و همینکه دیدند دیگر کما هو حق به تکالیف دیوانی خود عمل نموده اند ما را همان پشت گمر کخانه ساحل انزلی توی يك سولدونی تاریکی انداختند که شب اول قبر پیشش روروشن بود و يك فوج عنکبوت بر در و دیوارش پرده داری داشت و در را از پشت بستند و رفتند و ما را بخدا سپردند. من در بین راه تا وقتیکه با کرجی از کشتی بساحل می آمدم از صحبت مردم و کرجی بانها جسته جسته دستگیرم شده بود که باز در طهران کلاه شاه و مجلس تو هم رفته و بگیر و ببند از نو شروع شده و حکم مخصوص از مرکز صادر شده که در تردد مسافرین توجه مخصوص نمایند و معلوم شد که تمام این گیر و بستها از آن بابت است مخصوصاً که مأمور فوق العاده ای هم که همانروز صبح برای این کار از رشت رسیده بود محض اظهار حسن خدمت و لیاقت و کار دانی دیگر تر و خشک را با هم میسوزاند و مثل سگ ها ر بجان مردم بی پناه افتاده و در ضمن هم پاتو گفش حاکم بیچاره کرده و زمینه حکومت انزلی را برای خود حاضر میکرد و شرح خدمات وی دیگر از صبح آنروز یکدقیقه راحت بسیم تلکراف انزلی بطهران نگذاشته بود.

من در اول امر چنان خلقم تنگ بود که مدتی اصلاً چشم جانی را نمیدید ولی همینکه رفته رفته به تاریکی این هوالدونی عادت کردم معلوم شد مهمانهای دیگری هم باما هستند. اول چشمم بیکنفر از آن فرنکی ما بها کذائی افتاد که دیگر تاقیام قیامت در ایران نمونه و مجسمه لوسی و لغوی بیسوادی خواهند ماند و یقیناً صد سال دیگر هم رفتار و کردارشان تماشاخانه های ایرانرا (گوش شیطان کر) از خنده روده بر خواهد کرد. آقای فرنکی مآب ما پایخه ای ببلندی لوله سماوری که دود خط آهنهای نفتی قفقاز تقریباً بهمان رنگ لوله سماورش هم آورده بود در بالای طاقچه ای نشسته و در تحت

عقب زده و با اشارات و حرکاتی غریب و عجیب بدون آنکه نگاه تند و آتشین خود را از آن يك کلمه دیوار بیکنانه بر دارد گاهی باتوپ و تشر هر چه تمامتر مأمورند کره را غائبانه طرف خطاب و عتاب قرار داده و مثل اینکه بخواهد برای سرپا کتی بنویسد پشت سر هم القاب و عناویتی از قبیل «علقه مضطه»، «مجهول الهویه»، «فاسد العقیده»، «شارب الخمر»، «تارک الصلوة»، «معلم الوالدین»، «ولد الزنا» و غیره و غیره که هر کدامش برای مباح نمودن جان و مال حرام نمودن زن بخانه هر مسلمانی کافی و از صدش یکی در یادماندگار میگرد و زمانی باطمینان و وقار و دلسوختگی و تحسر بشرح «بی مبالائی نسبت به اهل علم و خدام شریعت مطهره» و «توهین و تحقیری که بمرات و بکرات فی کل ساعه» بر آنها وارده می آید و «نتایج سوء دنیوی و اخروی» آن پرداخته و رفته چنان بیانات و فرمایشات موعظه آمیزیشان در هم و بر هم و غامض میشد که رمضان که سهل است چدرمضان هم محال بود بتواند با يك کلمه آنرا بفهمد و خود چاکر تان هم که آنبمه قلمز عربی دانی در میگرد و چندین سال از عمر عزیز زید و عمر را بجان یکدیگر انداخته و باسم تحصیل از صبح تا شام با سامی مختلف مصدر ضرب و دعوی و افعال مذمومه و بکار گردیده و وجود صحیح و سالم را بقول بی اصل و اجوف این و آن و وعد و وعید عید اشخاص العقل متصل باین باب و آن باب دوانده و کسرشان خود را فراهم آورده و حرفهای خفیف شنیده و قسمتی از جوانی خود را بلیت و اهل و لا و نعم صرف جر و بحث و تحصیل معلوم و مجهول نموده بود بهیچ نحو از معانی بیانات جناب شیخ چیزی دستگیر نمیشد.

در تمام این مدت آقای فرنکی ماب در بالای همان طاقچه نشسته و با اخم و تخم تمام توی نخ خواندن رومان شیرین خود بود و ابدأ اعتنائی به اطرافیهای خویش نداشت و فقط گاهی لب و لوجه ای تکانده و تك یکی از دوسبیلش را که چون دو عقرب جواره بر کنار لانه دهان قرار گرفته بود بزدندان گرفته و مشغول جویدن میشد و گاهی هم ساعتش را با آورده نگاهی میکرد و مثل این بود که میخواهد ببیند ساعت شیر و قهوه رسیده است یا نه.

رمضان فلک زده که دلش بر و محتاج بدرد دل و از شیخ خیری ندیده او را چاره را منحصر بفرد دیده و دل بدریا زده مثل طفل گرسنه ای که برای طلب نان بنامادری نزدیک شود بطرف فرنکی ماب رفته و با صدائی نرم و آروان سلامی کرده و گفت: «آقا شمارا بخدا ببخشید! ما یخه چر کینها چیزی سمران نمیشود آقا شیخ هم که معلوم میشود جنی و غشی است و اصلاً زبان ما هم سراسر نمیشود عرب است شما را بخدا آیا میتوانید بمن بفرمائید برای چه ما را تو این زندان مرك انداخته اند؟»

شنیدن این کلمات آقای فرنکی ماب از طاقچه پائین پریده و کتاب را

کلاه نمدی از شنیدن این سخنان حاج و واج مانده و چون از نرمایشات جناب آقا شیخ تنها کلمه کاظمی دستگیرش شده بود گفت «نه جناب، اسم نو کرتان کاظم نیست رمضان است. مقصودم این بود کاش اقلاً میفهمیدیم برای چه ما را اینجا زنده بگور کرده اند».

این دفعه هم باز با همان متانت و قرائت تام و تمام از آن ناحیه قدس این کلمات صادر شد: «جزا کم الله مؤمن منظور شما مفهوم ذهن این داعی گردید. الصبر مفتاح الفرج، ارجو که عما قریب وجه حبس بوضوح پیوندد و البته الف البته بای نحو کان چه علاجاً و چه آجلاً بمسامع ما خواهد رسید. علی العجاله در حین انتظار احسن شقوق و انفع اموریذ کر خالق است که علی کل حال نعم الاشتغال است».

رمضان مادر مرده که از فارسی شیرین جناب شیخ يك کلمه سرش نشد مثل آن بود که کمان کرده باشد که آقا شیخ با اجنه (جن) از ما بهتران حرف میزند یا مشغول ذکر اوراد و عزایم است آثار هول و وحشت در وجناتش ظاهر شد و زیر لب بسم اللهی گفت و یواشکی بنای عقب کشیدن را گذاشت. ولی جناب شیخ که آرواره مبارکشان معلوم میشد گرم شده است بدون آنکه شخص مخصوصی را طرف خطاب قرار دهند چشمهاری بيك کلمه دیوار دوخته و با همان قرائت معهودی خیالات خود را گرفته و میفرمودند: «لعل که علت توقیف لمصلحة یا اصلاً لاعتن قصد بعمل آمده ولا جل ذلك رجای واثق هست که لولا البدء عما قریب انتهاء پذیرد و لعل هم که احقر را کان لم یکن پنداشته و بلار عایه المر تب و المقام با سوء احوال معرض تهلكه و دمار تدریجی قرار دهند و بناء علی هذا بر ماست که بای نحو کان مع الراسطه او بلائاسطه الغير كتباً اوشفاهاً علناً او خفاه از مقامات عالیه استمداد نموده و بلاشك بمصدق من جد وجد بحصول مسئول موفقی و مقضی المرام مستخلص شده و برانت ما بین الاماثل والا قران كالشمس فی وسط النهار میرهن و مشهود خواهد گردید...».

رمضان طفلك یکباره دلش را باخته و از آنسر محبس خود را پس پس باین سر کشانده و مثل غشیهانگاههای ترسناکی به آقا شیخ انداخته و زیر لبکی هی لعنت بر شیطان میکرد و يك چیز شبیه به آیه الکرسی هم بعقیده خود خوانده و دور سرش فوت میکرد و معلوم بود که خیالش برداشته و تاریکی هم مدد شده دارد زهره اش از هول و هراس آب میشود. خیلی دلم برایش سوخت. جناب شیخ هم که دیگر مثل اینکه مسهل بزبان بسته باشند و یا بقول خود آخوندها سلس القول گرفته باشند دست بردار نبود و دستهای مبارک را که تا مرفق از آستین بیرون افتاده و از حیث پر مونی دوزخ جناب شما با پاچه کوسفند بی شباهت نبود از زانو بر گرفته و عباراً

لامارتین در این خصوص خوب میگوید... و قای فیلسوف بنا کرد بخواندن يك مبلطی شعر فرانسه که از قضا من هم سابق یکبار شنیده و میدانستم مال شاعر فرانسوی و یکتور هو گواست و دخلی به لامارتین ندارد.

رمضان از شنیدن این حرفهای یسروته و ته و غریب و عجیب دیگر بکلی خود را باخته و دوان دوان خود را بیشت در محبس رسانده و بنای ناله و فریاد و گریه را گذشت و بزودی جمعی در پشت در آمده و صدای تتراشیده و تتراشیده‌ای که صدای شیخ حسن شمر پیش آن لحن نکسا بود از همان پشت در بلند شد و گفت: «مادر فلان! چه درد است چیغ و ویغ راه انداخته ای. مگر... ات را میکشند. این چه علم شنکه ایست! اگر دست از این جهود بازی و کولی گری بر نداری و امیدوارم بیایند پوزه نیت بزنند...!»

رمضان با صدائی زار و نزار بنای التماس و تضرع را گذاشته و میگفت: «آخر ای مسلمانان گناه من چیست؟ اگر دزدم بدهید دستم را ببرند، اگر مقصرم چویم بزنند، ناخنم را بگیرند گوشم را بدراوزه بگویند، چشمم را در آورند، نعلم بکنند، چوب‌لای انگشتهایم بگذرانند، شمع آجیتم بکنند ولی آخر برای رضای خدا و پیغمبر مرا از این هول دونی و از گیر این دیوانه‌ها و جنی‌ها خلاص کنید! پیر، پیغمبر عقل دارد از سرم میبرد. مرا با سه نفر شریک گور کرده‌اید که یکیشان اصلاً سرش را بخورد فرنگی است و آدم بصورتش نگاه کند باید کفاره بدهد و مثل جغد بغ (بغض؟) کرده آن کنار ایستاده با چشمهایش میخواهد آدم را بخورد. دوتا دیگرشان هم که يك کلمه زبان آدم سرشان نمیشود و هر دو جنی‌اند و نمیدانم اگر بسرشان بزنند و بگیرند من مادر مرده را خفه کنند کی جواب خدا را خواهد داد...؟» «بدبخت رمضان دیگر نتوانست حرف بزند و بغض بیخ کلوش را گرفته و بنا کرد بهق حق گریه کردن و باز همان صدای نفیر گدائی از پشت در بلند شده و يك طومار از آن فحشهای دو آتشه بدل بردرد رمضان بست. دلم برای رمضان خیلی سوخت. جلو رفتم، دست برشانه‌اش گذاشته گفتم: «بسر جان، من فرنگی کجا بودم. گور پدر هرچه فرنگی هم کرده من ایرانی و برادر دینی توام. چرا زهره ات را باخته‌ای؟ مگر چه شده؟ تو برای خودت جوانی هستی. چرا اینطور دست و پایت را کم کرده‌ای...؟»

رمضان همینکه دید خیر راستی راستی فارسی سرم می‌شود و فارسی راستا حسینی باش حرف می‌زنم دست مرا گرفت و حالانبوس و کی ببوس و چنان ذوقش گرفت که انگار دنیا را بش داده‌اند و مدام میگفت: «هی فریا آن دهنتم بروم! والله تو ملانکه‌ای! خدا خودش تو را فرستاد که جان مرا بگیری!» گفتم: «بسر جان آرام باش من ملانکه که نیستم هیچ، به آدم بودن خودم هم شك دارم. مرد باید دل داشته باشد. گریه برای چه؟ اگر مقطار هابت بدانند

دولا کرده و در جیب کشاد پالتو چپانده و با لب خندان بطرف رمضان رفته و «برادر، برادر» گویان دست دراز کرد که به رمضان دست بدهد. رمضان ملتفت مسئله نشد و خود را کمی عقب کشید و جناب خان هم مجبور شد دست خود را بخود بسبیل خود ببرند و محض خالی نبودن عریضه دست دیگر را هم بمیدان آورده و سپس هر دورا بروی سینه گذاشته و دوانکشت ابهام را در دو سوراخ آستین چلیقه جا داده و با هشت راس انگشت دیگر روی پیش سینه آهاردار بنای تنبک زدن را گذاشته و با لهجه‌ای نمکین گفت: «ای دوست و هموطن عزیز! چرا ما را اینجا گذاشته اند؟ من هم ساعت های طولانی هرچه کله خود را حفر میکنم آبسولومان چیزی نمیبایم نه چیز یوزیتیف نه چیز نمیبایم نه چیز یوزیتیف نه چیز نکاتیف. آبسولومان! آیا خیلی گومیک نیست که من جوان دیپلمه از بهترین فامیل را برای يك... کریمنل بگیرند و با من رفتار بکنند مثل با آخرین آمده؟ ولی از دسپوتیسم هزار ساله و بی قانانی و آریتر که میوجات آنست هیچ تعجب آورنده نیست. يك مملکت که خود را افتخار میکند که خودش را کنستیتوسیونل اسم بد هد باید تریبونالی قانانی داشته باشد که هیچکس رعیت بظلم نشود برادر من در بدبختی! آیا شما اینجور پیدانمیکند؟»

رمضان بیچاره از کجا ادراک این خیالات عالی برایش ممکن بود و کلمات فرنگی بجای خود دیگر از کجا متلا میتوانست بفهمد که «حفر کردن کله» ترجمه تخت‌اللفظی اصطلاحی است فرانسوی و بمعنی فکر و خیال کردن است و بجای آن در فارسی میگویند: «هرچه خودم را میکشم...» یا «هر چه سرم را بدیوار می‌زنم...» و یا آنکه «رعیت بظلم» ترجمه اصطلاح دیگر فرانسوی است و مقصود از آنطرف ظلم واقع شدن است. رمضان از شنیدن کلمه رعیت و ظلم پیش عقل ناقص خود خیال کرد که فرنگی ماب اورا رعیت و مورد ظلم و اجحاف ارباب ملک تصور نموده و گفت: «نه آقا خانه زاد شما رعیت نیست. همین بیست قدمی گمر کخانه شاگرد قهوه‌چی هستم!»

جناب موسیو شانه ای بالا انداخته و با هشت انگشت برای سینه قائم ضربش را گرفته و سوت زنان بنای قدم زدن را گذاشته و بدون آنکه اعتنائی پرمضان بکند دنباله خیالات خود را گرفته و میگفت: «رولوسیون بدون او لوسیون يك چیزی است که خیال آنها نمی تواند در کله داخل شود! ماجراها باید برای خود يك تکلیفی بکنیم در آنچه نگاه میکند راهنمایی بملت. برای آنچه مرا نگاه میکند در روی این سوژه يك آرتیکل درازی نوشته ام و با روشنی کو کننده‌ای ثابت نموده ام که هیچکس جرات نمیکند زری دیگران حساب کند و هر کس باندازه... باندازه پوسییلیته‌اش باید خدمت بکند وطن را که هر کس بکند تکلیفش را! اینست راه ترقی! والاد کاداس مارا تهید میکند. ولی بدبختانه حرفهای ما بمردم اثر نمیکند.»

زبان در ازی میکنم الی واللہ بنظرم دیوانگی اینها بشما هم اثر کرده والا چاره
 میشود جرئت میکنید با اینها همسفر شوید!». «گفتم رمضان ما مال
 تو ترسو نیستیم!» گفت: دست خدا بهمراحتان! هر وقتی که از بی همزبانی
 دلتان سررفت از این آجیل بخورید و یادی از نو کران بکنید. شلاق درشکه پی
 بلند شد و راه افتادیم و جای دوستان خالی خیلی هم خوش گذشت و مخصوصا
 وقتی که در بین راه دیدیم يك مأمور تذکره تازه ای باز چا پاری بطرف اترابی
 میرود کیفی کرده و آنقدر خندیدیم که نزدیک بود مرده بر شویم.

که دستت خواهند انداخت و دیگر خر بیار و خجالت بار کن...». گفت: «ای
 دردن و بلات بجان این دیوانه ها بیفتد! بخدا هیچ نمونده بود زهره ام بتر کد.
 دیدی چطور این دیوانه ها يك کلمه حرف سرشان نمیشود و همه اش زبان
 جنی حرف میزنند؟».

گفتم «داداش جان اینها نه جنی اندنه دیوانه، بلکه ایرانی و برادر وطنی
 ودینی ماهستند!». رمضان از شنیدن این حرف مثل اینکه خیال کرده باشد من
 هم يك چیزیم می شود نگاهی به من انداخت و قاه قاه بنای خنده را گذاشته
 و گفت: «ترا بعضی عباس آقا دیگر شما مرادست نیندازید. اگر اینها ایرانی
 بودند چرا از این زبانها حرف میزنند که يك کلمه اش شبیه بزبان آدم نیست؟»
 گفتم: «رمضان اینهم که اینها حرف میزنند زبان فارسی است منتهی...». و
 ولی معلوم بود که رمضان باور نمیکرد و بینی و بین الله حق هم داشت
 و هزار سال دیگر هم نمی توانست باور کند و من هم دیدم زحمت هدر است و
 خواستم از درد دیگری صحبت کنم که یکدفعه در محبس چهارطاق باز شد و
 آردلی وارد و گفت: «یا الله مستلق مرا بدهید و بروید بامان خدا، همه تان
 آزادید...»

رمضان بشنیدن این خبر عوض شادی خودش را چسبانید بمن و دامن
 مرا گرفته و میگفت «والله من میدانم اینها هر وقت میخواهند يك بندی را بدست
 میرغضب بدهند اینجور میگویند، خدایا خودت بفریاد ما برس!». ولی خیر
 معلوم شد ترس و لرز رمضان بی سبب است مأمور تذکره صبحی عوض شده
 و بجای آن يك مأمور تازه دیگری رسیده که خیلی جا سنگین و پرافاده است و
 کیاده حکومت. رشت میکشد و پس از رسیدن به اترابی برای اینکه هرچه
 مأمور صبح رسیده بود مأمور عصر چله کرده باشد اول کارش رهایی
 ما بوده. خدا را شکر کردیم میخواستیم از در محبس بیرون بیاییم که دیدیم يك
 جوانی را که از لجه و ریخت و تگ و بوزش معلوم میشد از اهل خوی و سلماس
 است همانفر اشهای صبحی دارند می آورند بطرف محبس و جوانك هم با يك
 زبان فارسی مخصوصی که بعدها فهمیدم سوقات اسلامبول است باتشدد هرچه
 تمامتر از «موقعیت خود تعرض» مینمود و از مردم «استرحام» میکرد و «رجا داشت»
 کدکوش بحرقتش بدهند. رمضان نگاهی با و انداخته و با تعجب تمام گفت:

«بسم الله الرحمن الرحيم اینهم باز یکی. خدایا امروز دیگر هرچه خول و دیوانه
 «اری اینجا میفرستی! بداده ات شکر و به نداده ات شکر!» خواستم بش
 بگویم که اینهم ایرانی و زبانش فارسی است ولی ترسیدم خیال کند دستش
 انداخته ام و دلش بشکند و بروی بزرگواری خودمان نیاوردیم و رفتیم در پی
 تدارك يك درشکه برای رفتن برشت و چند دقیقه بعد که با جناب شیخ و خان
 فرنگی ماب دانگی درشکه ای گرفته و در شرف حرکت بودیم دیدم رمضان دوان
 دوان آمد يك دستمال آجیل بدست من داد و یواشکی در گوشم گفت: «بخشید

МУҲАММАД ҲИЖОЗИЙ

Муҳаммад Ҳижозий тўнғич авлодга мансуб машҳур Эрон ёзувчиси. У 1990 йилда туғилди. Урта маълумотни Техрондаги Сен-Луи мактабида олди, 20-йилларда Европада яшадди. Эронга қайтганидан кейин турли давлат идораларида, жумладан, почта ва телеграф ҳамда молия вазирликларида ишлади. Кейинчалик эса ижтимоий фикрларни ўрганиш институтини матбуот комиссиясини бошқарди, шу билан бирга «Ҳозирги Эрон» журнаliga раҳбарлик қилди. Аслида бу журнал юқорида айтилган комиссиянинг расмий органи эди. 1941 йилда Ризошоҳ ўз ўғли фойдасига тахдан воз кечгач, Ҳижозий Эрон ташвиқот бошқармасида бошлиқ бўлиб ишлади. Кейинги йилларда ҳам у давлат идораларида турли расмий вазифаларни бажарди.

М. Ҳижозий 20-йилларда Парижда яшаётган пайтидаёқ адабиётга ихлос қўйди ва бу ерда «Ҳумо» романини ёзди. Бу роман 1928 йилда Техронда босилиб чиқди ва икки марта қайта нашр этилди. 1929 йилда унинг «Паричеҳр», сал ўтмасдан эса «Зебо» романи босилиб чиқди, бу романлар ҳам қисқа вақт ичида бир неча марта қайта нашр этилди. Бу учала роман ҳам асосий қаҳрамонлар номи билан аталиб, асосан, Эрон хотин-қизлари ҳаёти ва тақдирини акс эттиради. 30-йилларда Эрон ҳукумати учун хотин-қизлар тақдирини катта ижтимоий сиёсий аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг ходраларини ташлаши ва сайловда иштирок этиши масалалари ҳал бўлаётган эди. Шу маънода Ҳижозийнинг асарлари айни пайтида ёзилганлиги билан кенг эътибор қозонди.

Муаллиф Паричеҳр ва Зебо образлари орқали оқсуяклар оиласидан бўлган тантиқ аёллар ҳаёти ва муҳитини танқидий назар билан кенг тасвирлайди. «Ҳумо» романида эса ўша табақага мансуб Ҳумони намуна сифатида акс эттиради. Бу асарда шаҳар ўрта табақа вакиллари ҳаёти, тўқликка шўҳликлари, муҳитнинг носогломлиги ўз аксини топган. Бу романлар, асосан, дидактик турдаги асарлардир.

М. Ҳижозий бир қанча кичик ҳикоялар муаллифи ҳамдир. Унинг «Ойна» ҳикоялар тўплами 48 та ҳикояни ўз ичига олган. Уларда, асосан, маиший турмуш масалалари, инсон ҳуқ-атворидаги салбий хусусиятлар қаламга олинади. Ёзувчи «Айб излаш ёмон одатдир», «Икки ўртоқ», «Кўз доктори» каби ҳикояларида инсонларга ёмонлик қилишнинг оқибатини, бир-бирига меҳрибон бўлиш, маънавий камолотнинг афзаллигини шарққа хос анъанавий усуллар — панд-насиҳат йўли билан ўқувчи онгига етказишга интилади.

40-йилларда М. Ҳижозийнинг яна иккита — «Ўйлар» ва «Жом» ҳикоялар тўплами босмадан чиқди. Улардаги ҳикоялар қисқа ва содда бўлишига қарамай, бадий жиҳатдан пухта, пишиқ деб бўлмайди, айниқса, ўрта аср форс адабиётига хос фалсафийлик этишмайди. Воқеа-ҳодисалар юзакироқ, саёзроқ талқин этилади.

«Жом» тўпламида ишқ-муҳаббат мавзусига бағишланган ҳикоялар анча кўп: «Шоир маъшукаси», «Кўринмас дўст», «Гуноҳсиз гул» ва бошқалар. Бу ҳикояларда чин инсоний ҳиссиёт отагини ва жонибали сатрларда ифодаланади-ю, аммо ортинча насихатгўйлик, тасодикий воқеалар тавсифи асарнинг таъсир кучини пасайтиради.

40-йилларда Эроннинг сиёсий-ижтимоий ҳаётида рўй берган ижодий ўзгаришлар М. Ҳижозий ижодига ҳам таъсир этмай қолмади. «Маҳмуд оғони сайланг» пьесасида ёзувчининг ижодий қарашлари бироз равшанлашди. Унда муаллиф мажлисга (парламент) сайлов жараёнини акс эттириш орқали, Эроннинг сиёсий-ижтимоий тузуми характерида келиб чиқиб, мансабпараст шахслар образини яратди. Аммо бу ўткир назар унинг бадий насрида сезилмайди.

50-йилларда ёзувчининг «Парвона» ва «Кўз ёшлари» асари чоп этилди. Уларга шаҳаншоҳнинг биринчи мукофоти берилди. Бу мукофот албатта Ҳижозий асарларининг бадий қийматини белгилайди. Умуман, Ҳижозийнинг бадий асарлари турли савияда ёзилган бўлиб, улар Эрон халқи ҳаёти ҳақида ўқувчиларга маълум таассурот бера олади.

М. ҲИЖОЗИЙНИНГ ЭРОНДА НАШР ЭТИЛГАН АСАРЛАРИ РЎИХАТИ:

1. Ойна, ҳикоялар тўплами. Техрон, 1942, иккинчи нашри.
2. Ўйлар, ҳикоялар тўплами. Техрон, 1940.
3. Зебо, роман. Техрон, 1931.
4. Ҳумо, роман. Техрон, 1927.
5. Паричеҳр, роман. Техрон, 1929.
6. Жом, ҳикоялар тўплами. Техрон, 1945.
7. Оҳанг, ҳикоялар тўплами. Техрон, 1954.
8. Кўз ёшлар, қисса. Техрон, 1953.
9. Парвона, қисса. Техрон, 1953.
10. Маҳмуд оғони сайланг, пьеса. Техрон, 1940.

بود. اغلب در موقع عمل، دست میلرزد و گلوله بنشانه نمیخورد. اگر کسی از این احتمال مصون باشد باقی مشکل نیست. گفتم طیانچه دارم! اگر خواهی میدهم. گفت ممنون میشوم. بر خاستم و طیانچه را از اطاق خواب آوردم پیشش گذاشتم و طرز عمل آنرا نشانش دادم اما راستی دستم میلرزید. گفتم این جواب سؤال تواما اگر تو هم بدوستی من وقتی میگذاری باید مرا تسلی اعتماد بدانی و مصیبت عظیمی را که سبب این تصمیم شده برایم بگوئی.

گفت اتفاق تازه رخ نداده، از دنیا سیر شده‌ام، مگر، ات خسته‌ام گرفته. همین است که دیدم، در این صورت دلیلی برای زندگانی نمیدانم. منکه باید در آخر از این در بروم، هر چه زود تر آسوده تر.

برویم ببینیم بلکه آنجا حیات بر اصل دیگری غیر از مزاحمت گذاشته شده باشد ساکت شد و بفکر فرو رفت.

گفتم مگر در این دنیا شرط زندگی مزاحمت است؟ اشتباه میکنی، چنین نیست که میگوئی، این خیال و عقیده تو موقتی و گذرنده است. تو در این حال از اعتد بیرونی و حقایق رادرست نمی بینی.

آتشی شد و جای خود را چند بار روی صندلی عوض کرد و با صدائی گرفته و مضطرب گفت: آیا مزاحمت غیر از این است که جمعی بدون جهت و دلیل بانظر خصومت باهم رفتار می کنند و مانع پیشرفت من میشوند؟ من بیچکدام از آنها بدی نکرده‌ام، چرا با من دشمنی دارند! چرا خیالم را دائم مشغول و پریشان می کنند، چرا زندگانی را بمن سخت گرفته اند! البته منم در دام حس کینه و انتقام می کنم و از این حس رنج می برم! آیا مزاحمت غیر از این است؟ واما دوستان و رفقا، بمحض آنکه تمنای يك نفس یا يك قدم همراهی گردان لبشان از تبسم جمع میشود و دور می گردانند. انسان در دنیا تنها و غریب است. باز، کاشکی تنها بوديك عده هم مثل زنبور بجانش میافتند، شیرینی می دهند و نیش میزنند! آیا مزاحمت غیر این است؟ نمیدانم لذت این دنیا بجایست یا چه میشود خوش بود مثل گاو عساری هر روز از صبح تا غروب میروم و بجائی نمی رسیم! گرچه اگر وسایل داشتم میدانستم چطور باید لذت برد و افسوس که نشاط این دنیا را باید بپول خرید، منم دستم خالی است چه میتوان کرد، قسمت ما در این دنیا بود...

بر خاستیم و باهم روبوسی کردیم، آب دید گان درهم مخلوط شد و آماده رفتن بود گفتم من نمیخواهم و نمیتوانم در تصمیم تورخنه کنم اما چون فرصت مردن هیچوقت از دست نمیروم و زمانهای در از مرده خواهم بود. دارم دوروز اجرای این خیال را بتعویق بیندازی و از این دنیا و مردم انتقام بگیری و اگر باین راضی نمیشوی، برای خاطر من زنده باش فکری کرده و با صدائی خفیف گفت حاضرم برای خاطر تو رنج ببرم، گفتم حالا که دو روز از حیات خود را بمن عنایت کردی باید در این مدت هر زحمتی که بتو تحمیل

خود کشی

چند روز قبل یکی از دوستان پیش من آمد، قیافه اش حاکی از رنج درونی و پریشانی خاطر بود و نگاهش در عقب نقطه نامعلومی میرفت. ابروانش در هم رفته، دماغش تیر کشیده و گونه هایش بگودی افتاده بود دوطرف لب زیرینش هر دم بیائین در از میشد. روی صندلی نشست، راحت نبود، گویی دست و پایش زیادی است، نمیداند بچه وضع آنها را قرار بدهد که صحیح باشد، لایتنقطع در تلاطم و حرکت بود.

جای تردید برایم باقی نماند، گفتم زود بگو قصه چیست؟ در سقف کهنه فلك باز کاوش چه کرده و چه سنگی بر سر خودت آورده ای؟ پس از اندکی سکوت خیره بمن نگاه کرد و گفت آمده ام پیر سم برای خود کشی چه وسیله ای را از همه بهتر میدانی؟ فکری کردم و گفتم لازم است ابتدا بگوئی بدانم این خیال از چه علت خاسته زیر امطابق علم خود کشی که تو مرا در آن متبحر فرض کرده ای وسیله انتحار باید مناسب با سبب و علت بیزاری از زندگی باشد.

يك لحظه لبانش را جمع کرد و بطرف دماغ بالا برد و بایی اعتنائی و تحقیر گفت: من تصور نمی کردم چنین موقعی را برای شوخی شایسته بدانی، من گمان میکردم پیش تو وزنی دارم، معلوم میشود بنظر طفل دبستان بمن نگاه میکنی، جای افسوس است، پس انسان دردش را پیش که بگذارد، پس آن دوستی که برای وجود دوست همان اهمیت هستی خود اقاقل باشد و همه افکار او مثل خیالات خود قدر و قیمت بگذارد کجاست؟ پس... اشك در چشمش جمع شد و صدا در گلوی شکست بغوریت از هر گوشه دلم که دسترس بود مقداری حزن و اندوه فراهم آوردم و در صورت، ظاهر کردم، گفتم اگر دوستی داری منم و اگر کسی بیش از همه بعقل و متانت قضاوت تو معتقد باشد باز او منم، اما جواب سؤال تو آسان نیست زیرا من خودم هیچوقت تجربه خود کشی نکرده ام و نمیدانم چه اسبابی سهلتر میکشد، متأسفانه اشخاصی هم که انتحار کرده اند باز نیامده اند که شرح احساسات خود را برای ما بیان کنند. البته هر چه مرگ سریعتر باشد بهتر است، شاید آسان تر از همه گلوله باشد بشرط آنکه بمغز یا بقلب بخورد، چنانکه کسیرا میشناسم که در گوش خود طیانچه را آتش داد و در نتیجه بین دو گوشش سوراخی باز شد و باقی عمر کر بود. راست است که بعدها از شنیدن مز خرفات راحت شد لیکن بهرحال دو مرتبه به این اقدام مبادرت نکرد، ناچار از تجربه اش اثر خوبی نگرفته

برای گذراندن وقت ، در موقع بیکاری چندصفحه مثنوی و حافظ بخوان
و باز فردا این زندگانی موقت و پر زحمت را برای خاطر من ادامه بده، روز سوم
هر چه می خواهی بکن .

دوستم تبسمی کرد و گفت بچه گول میزنی! صورتم را عبوس کردم
و گفتم بلی بچه گول میزنم اما تو بمن قول داده ای که از فردا چهل و هشت
ساعت در اختیار من باشی، هر چه گفتم باید انجام بدهی، چاره نداری! در حالی
که جای مباحثه نیست ، طیانچه را برداشت و خدا حافظی کرد و رفت.

روز سوم لباس مشکی تن کردم و بخانه اش رفتم، باستقبال آمد، چهره اش
کشاده و مسرور بود. گفتم برای مراسم ختم و سوگواری آمده ام خندید و گفت
برای مردن فرصت بسیار است، میخواهم چندی بدستور تو زندگی روزمره کنم.
همدیگر را در آغوش گرفتیم، گریه نشاط از چشمها فرو میریزید.

میکنم بپذیری گفت حرفی ندارم لااقل میدانم برای که و بچه مقصود زحمت
میکنم .

گفتم حیف است که تونباشی و دشمنانت از رفتن تو خوشوقتی بکنند .
برای آنکه ولویک لحظه دلشان را بدرد آورده باشی باید همه شان را ملاقات
کنی و مثل کسی که پس از بریدن، با محبوب آشتی میکند، ظاهری پراز صفا
و محبت بخود بگیری و با حرف خوش دلشان را بدست بیاوری چون خیال زندگی
نداری انتظار نتیجه و مساعدت هم نباید داشت، حتی اگر اتفاقاً یکی از این مقوله
بگوید، با اظهار کمال تشکر از قبول لطفش امتناع کن و بر خیز زیرا تو دیگر
بمساعدت و همراهی کسی احتیاج نداری! مقصود از این کوچکی و خوش خلقی
این است که دلشان از رفتن تو بسوزد.

سپس بسراغ دوستان ارفقا برو، صورتشان را ببوس، چهرهات را بکشا،
بگو و بخند، تو دیگر محتاج کسی نیستی و با همه همقد رو برابری! بپرس اگر
خدمت و زحمتی دارند بر عهده بگیر، آنهم بالای همه زحمتهای، در عوض وقتی
گذشتی خیلی دلشان برایت خواهد سوخت، مقصود این است .

تکلیف دیگری هم داری که قدری دشوار است ولی باید انجام بدهی
چون ساعات معدود حیات تو در اختیار منست : فردا صبح قبل از آفتاب
برو پشت بام، هوای بهار ست، سردت نخواهد شد. باید یکساعت قبل از طلوع
آفتاب روی بام باشی، هر چه خیال و غصه داری در سینه نگاهدار، بیاد من
باش و دمیدن فجر را تماشا کن، به بین هواچند رنگ میشود مناظر مختلف
کوه و طبیعت را مشاهده کن و با آواز مرغان گوش بده :

بفکر من ، سپیده صبح از جنس آن نورست که از طلوع عشق در دل
میتابد، صفای دوستی است. هوای گلزار محبت و وفاست ، صافی اشکی است
که بر بدبختی دیگران فرو میریزیم، رفت آهی است که بر بیچارگی
مستمندان می کشیم، یا کی دلی است که بتسلی فروماند گان مشغول است ،
لطف ناله هائی است که از پشیمانی خوبیهای نا کرده سر میدهیم، قشنگی
خجلی است که از مقایسه اقبال خود با فلاکت زیر دستان میبریم، آزادی آن
دقایقی است که خود را فراموش میکنیم...

تو هم در این معانی دقت کن ببین آیا تونیز مثل من احساس میکنی ؟
وقتی دمیدن آفتاب را دیدی بسرکارت برو و بوظیفه روزانه مشغول شو
امانه مثل هر روز ، خدمت راجنان انجام بده که پس از تو حسرت و افسوس
نخورند، بگذار دلشان برایت خیلی بسوزد.

صبح چیزی نخورده ای، ناهار را نان و پنیر و ماست و گردو بخور و یا هر
غذای دیگر که مایل باشی بشرط آنکه قیمتش از دو ریال تجاوز نکند.
با اهل خانه بخند و بگو و محبت بسیار کن و هیچ چیز ایراد نگیر، دوروزه
عمر قابل ایراد گرفتن نیست. بگذار از رفتن تواند و هشان حد نداشته باشد .

مربوطم و برو حیاتش آشنائی دارم، بهمین جهت دیدم این وصلت صورت نخواهد گرفت، اما نتوانستم چهره رفیق آور و ناله سوزان رفیق را تحمل کنم، حقیقت را پنهان کردم و گفتم بچشم - اقدام خواهم کرد.

پیش پدر رفتم و آنچه میتوانستم از نیکی و فضائل اخلاقی و معلومات رفیق گفتم و دلیل و مثل آوردم که زن و شوهر اگر رفیق نباشند با هزار دولت و خوشبخت نخواهند شد، سعادت دوفرد وقتی است که هر دو یا لافل یکی از آنها پاك و نيك ودانا باشد، این رفیق من خداوند اخلاق و وفاداری است، من اگر میلیون داشتم همراه دخترم می کردم و باو میدادم.

کسیکه خیال میکند از عقل و کوشش خود بمال و مرتبه رسیده بحرف و اما ندکان می خندد، می گوید اینها شعر است و فلسفه. او هم بمن خندید. گفت آقا اینها شعرو فلسفه است، این آدم اگر لیاقت دختر مرا داشت تا با من سر تلاشی کرده بود، بنده تماماد سرخانه لازم ندارم. برو ديك دختر با اخلاق و معلومات مثل خودش بگیرد، برای چه چشمش را بمال من دوخته!

گفتم پس برای اینکه دلش نشکند فکری بکنیم، گفت حرف غریبی میزنید، مگر من مسئول دل نازك دیگرانم، جهنم که شکست!

گفتم آخر این شخص در هر مجلس و محفلی راه دارد، همه دوستش دارند، خوب نیست از شما بد گوئی کند. گفت هر مزخوفی می خواهد بگوید. عاقلان میدانند ولی باز حاضرم همراهی کنم، شما هر فکری بکنید خوب است.

مدتی هردو بفکر فرو رفتیم، يك مرتبه این نکته بدهنم رسید: گفتم بهتر آنست که شما خودتان را موفق نشان بدهید منتها خانم قبول نکنند. این فکر را هر دو پسندیدیم. گفت اما خانم بزیارت رفته باید یکی دوهفته صبر کنیم تا بر گردد.

برای رفیق مزده آوردم که پدر راضی شد ولی گفت باید صبر کنیم تا خانم از زیارت بر گردد و چون استخوانش سبك شده بر گشتنش آسان خواهد بود، این چند روز را با عشق و امید خوش باش تا ببینیم...

خانم الله بر گشتند، مجلس ضیافتی برپا شد، خانم و آقای کطرف من و رفیق رو بروی آنها بملوی هم نشستیم. از هر دری صحبت می کردیم، خانم با کمال خوشروئی پذیرائی می کرد، رفیق محو حرکات و نگاههای مادر زن شده بود، دیدم نیکبختی و سیاه روزی خود را از يك کلمه حرفی می بیند که از این دهان بیرون خواهد آمد. دلم برایش میسوخت و میخواستم هر چه ممکن باشد این رشته امید را نبرم بلکه در این ضمن زلزله عظیمی شده کار همه مان یکجا اصلاح بشود. لکن بالاخره میبایستی مجلس را ختم کرد، دل را بدریا زدم و گفتم غرض از شریقای این بود که پاری خانم را برای رفیق عزیزم خراستکاری کنم، واقعا ایشان از حیت شایستگی این خوشبختی را دارند، آنچه لازم بوده از وصفشان خدمتان عرض شده...

مادر زن

رفیقی دارم که هرگز تقاضای نکرده و شعر نساخته اما فطر تاشاع و نقاش است، چیزهایی که او می بیند ما نمی بینیم. حرفهایی که با گل و سبزه و هر چه زبان بسته است میزند ما نمی فهمیم. دائم در پی زیبایی است لکن قشنگی را که او پسندد هزار شرط دارد که خودش میداند و نمیتواند بگوید. با اینجهت تا بحال در دانه عمر را پیدا نکرده و نتوانسته است زن بگیرد.

يك ماه پیش، آمد که وقت یاری است، اگر راستی خوشبختی مرا میخواهی باید افاده یا عزت نفس را کنار بگذاری و برای خاطر من بذلت خواهش تن بدهی. گفتم خواهشی که بخاطر دوست باشد ذلت نیست یا اگر هست لذت دارد، پستی وقتی است که انسان خودش را بپرستد و برای خودش پیش این و آن گریه وزاری کند. اگر بپرسی چرا؟ نمیدانم اما این نکته چنان طبیعی است که دانا و نادان همه از خود پرست نفرت دارند در صورتی که عاشق میپرستند. هر قدر کسی در راه عشق خواری بکشد در نظر ها عزیز تر می شود ولی هر قدمی که برای خود خواهی برداری. منزلت در دلها پائین تر می آید. احترام ظاهر را ملاك نباید دانست چون اخترامی که بزور مندان میشود یا از ترس است یا از طمع.

دهان باز کرده ای و میخواهی بگوئی سر این معمارا میدانی، حرفی ندارم اما من الان بخو شبختی تو بیشتر علاقه مندم تا بد روس روانشناسی، زود بگو برای اینکه تو خوش باتی از دست من چه بر می آید؟

گفت دختر فلان آقا را دیده و پسندیده و خواستکاری کرده ام، گاهی عذر می آورند که هنوز وقت شوهرش نیست، گاهی میگویند نامزد دارد، یعنی تو قابل دختر ما را نداری! من چکنم که اشتباه کرده ام، بخیال این که درون آراسته از پول امقام قشنگتر و پایدار تر است. بعضی پول پیدا کردن، هر چه توانستم خودم را بزبانیها و خوبیهای فکر و دل زینت کردم حالا میبینم این زینت و مکت باطنی را نمیشود بکسی نشان داد و با پول سیاه قابل برابری نیست و البته کسی که مکت و مقام دارد دخترش را به آدم فقیری مثل من نمیدهد در صورتیکه اگر درست فکر کند من او با هم هیچ فرقی نداریم، منم غذا میخورم و میخوابم، او هم با همه مکتش پیش از این کاری نمیتواند بکند جز آنکه فرض میکند یکمقدار از اشیاء دنیا که هریک باندازه حجم خود فضائی را گرفته اند مال اوست. اما با وجود همه این مشکلات دختر را از تو میخواهم چون میدانم با پدرش خیلی رفیقی. راست است، من با پدر دختر

مادرزن

رفته بودم پیش پزشك چشم ضعف چشم را اندازه بگیرد و برای شماره عینك معلوم کند. از آنجا بعینك فروشی میرفتم، برقی بر خوردم، از مقصود پرسید، مغلطه کردم و حرف دیگری بمیان آوردم، البته سؤال اومعقول نبود اما منهم از خودم بدم آمد که چرا حقیقت را پنهان کردم.

باخود بگفتگو و کشمکش پرداختم و فهمیدم که دلم نمیخواهد کسی بداند بعینك محتاج شده‌ام. برای ثابت کردن بیتقصیری دل، بنظم آمد که چه بسا مردم دانشمند و فیلسوف مآب را هر روز می‌بینم پیش دیگران نوشته را دور میگیرند و میخوانند که عینك نزده و مضعف چشم را که از گذشتن سالها حکایت میکند، مخفی کرده باشند. رشته این خیال بدر از اکتشید. دیدم بیشتر کارهای ما خود نمائی و جلوه سازی و رنجمان نیز از همینجاست: طبیعت خواسته که بزور و محنت فراوان خود را جز آنچه هستیم نشان بدهیم تا بیش از آنچه شایسته ایم بناحق بدست بیاریم می خواهیم کار آمدتر، داناتر، در ست‌تر، خوبتر، خوشگلتر و جوانتر از آنچه هستیم بنمائیم ادایم از این رهگذر در رنج و عذابیم.

آیا ممکن است يك جوانمردی اقرار کند که «من برای دوستی ساخته نشده‌ام، با وجود اینکه معرفت و معلومات، گذشت و فداکاری ندارم، قدری هم حسودم، از سعادت دوستان زیاد خوشم نمی‌آید و از تعریف فراوانی که برای دوستی میکنند چیزی نمی‌فهمم؟»

آیا هر گز خانمی را دیده‌اید که خود را بی آرایش یا لااقل بی‌ناز و کرشمه نشان بدهد؟ آیا هر گز نیماعت با کسی صحبت کرده‌اید که آشکار یا در لفاف از خوبی‌های خود و بدیهای دیگران چیزی نکوید؟

اگر بدقت در رفتار و گفتار خود و دیگران تأمل کنیم خجلت می‌کشیم و از اینکه رنج کودکانه که برای ظاهر سازی می‌بریم هلول و بیزار میشویم و یا اینکه خود را در بازیخانه‌ای می‌بینیم و بهمه و بخود مان متصل می‌خندیم. آیا اگر انسان محکوم بخود نمائی و جلوه فروشی نبود زندگی چه صورتی پیدا میکرد، آیا خوشتر میشدیم یا ناخوشتر؟ نمیدانم! اما مقصود اینها نیست، میخواهم قصه بگویم. در اطاق انتظار پزشك چشم وقت می‌گذراندم پیر مردی که روبروی من نشسته بود عینك سیاهی داشت و سرش دایم پائین بود. گاه گاه باحرکت دست و سر بزیر و بالای خیالات خود كلك میداد. بعضی آنکه منهم بفکر خودم باشم و گره از کارها باز کنم یا گره تازه‌ای

رفیقم دامن لباسم را گرفته بود و می‌کشید، نفهمیدم مقصودش چی است. سخت تر کشید، دزدیده نگاهش کردم، با چشم و ابرو و زبان گفت دیگر نگو بس است. خوشبختانه خانم و آقا سرشان زیر بود و ادا و اشاره مارا ندیدند. خانم سر را بلند کرد و گفت والله خیال اولم این بود که بگویم نه، اما از این آقا خوشم آمد ... صدای خانم قطع شد.

دیدم اقالباس خانم رامیکشد و بپهلویش سقلمه میزند، سر را زیر انداختم که آنها هرچه میخواهند بهم اشاره بکنند. خیلی طول نکشید، خانم گفت خبر هنوز وقت شوهر کردن پری نیست...

رفیقم حرفش را برید و گفت مرخص میفرمائید؟ ناچار برخاستیم و پراه افتادیم، از در اطاق بیرون رفته بودیم، خانم مرا کنار کشید و آهسته گفت من پری را باین رفیق شما میدهم، باقا کار نداشته باشید، فردا بیایید مرا ببینید، اختیار دختر با من است.

خود را بر رفیقم رساندم و در قیافه‌اش خواندم که چه محشری در دلش برپاست گفتم ترا بخدا بگو خیلی عصبه میخوری؟ گفت خیلی، گفتم پس خاطرت آسوده باشد، کار تمام است. جوابی نداد، گفتم یعنی دختر مال تست، مگر ندیدی خانم مرا کنار کشید؟ میگفت من این شوهر را برای دخترم پسندیدم، اختیار با من است.

با آه در ازی گفت چه فایده ...

ترسیدم خدای نکرده حواسش پرت شده باشد، گفتم نمی‌فهمم، حقیقت را بگو گفت میترسم اگر حقیقت را بگویم بعضی آنکه بخواهی بفهمی مسخره‌ام کنی حقیقت این است که من پیری دختر را در صورت مادر دیدم و بیزار شدم وقتی دختر می‌خندد يك خرده گوشه راست دهانش پائین می‌آید، در صورت دختر جوان بد نیست اما همان حرکت را در صورت مادر دیدم و وحشت کردم، تنها این حرکت نبود، تمام اعضای صورت و حرکات و نگاههای مادر که اغلب لوس و زشت است، همان صورت و حرکات و نگاههای دختر است که پیر شده باشد، پس از چند سال من بطور باهمجو پیرزنی زندگی کنم! البته تقصیر از من است که پیش از خواستگاری مادر دختر را ندیده بودم، بعدها اگر خواستم زن بگیرم اول مادرش را می‌بینم.

* * *

چه خوب بود می‌توانستیم همیشه عافیت کار را مثل روی مادر زن ببینیم.

آن دیگری بی اختیار و متعجب بالبخندی مرموز گفت چیز غریبی است ، من شنیدم شما از آن سفر فایده‌ها بردی و بار خودت را بستی، آنوقت برای آنکه نگویند چرا، تاجر شدی و هر روز سرمایه را زیاد کردی، البته سرمایه که باشد همه کار میشود کرد، من بیچاره باهمان يك كيله جو هنوز باید بسازم، خداوند بخت بدهد، اینها همه حرف است، لیاقت و زرنگی معنی ندارد، اگر آنروز بجای شما وزیر مرا احضار کرده بود و بآن مأموریت فرستاده بود ... چه عرض کنم، همه حرفها بر سريك قدم جلو رفتن است...

پیر اولی خنده درازی کرد و گفت بخدا بعد از سی و پنج سال توهمانی که بودی! یکذره عوض نشدی، تأسف میخورم که چقدر باید در این مدت از تصور اقبال من رنج برده باشی! حالا بشنو که از آن سفر چه عاید من شد: زن عزیزم مرد، پسر آبله در آورد و او هم مرد، حالت جنون پیدا کردم و استعفادادم! پس از دو سال که خانها را در تهران فروختم و آنجا خوردم با آنچه مانده بود بکسب و کار مشغول شدم. خدا میداند از ناشیگری چه رنجا کشیدم، سه بار تالاب یرتگاه و رشکستکی رفتم و بر گشتم. الان که پیش تو نشسته‌ام، روز گرام خیلی بد است.

دو می‌فریاد کرد که ای راست می‌گوئی! توانان صاحب چیز نیستی؟ اولی تبسمی کرد و گفت حسن جان یقین داشته باش و خوش باش که من از تو بیچاره ترم. میدانی که من چقدر ترادوست داشتم، هنوز هم دوست میدارم، دوستی را مثل عمر گذشته نمیشود فراموش کرد. بیا علی رغم روزگار که اینهمه مایه بیهوشی فراق دردل من و تو گذاشته، دو روز آخر را باهم بگذرانیم، چشمانکه خوب نمیبیند، از صدای هم‌دیگر خوش باشیم بشرط آنکه با من یکی حسودی نکنی تا تو هم ازدوستی لذت بگیری. دومی سر خجلت بزیز افکند و گفت در مورد من اشتباه کرده بودی، لکن بهر صورت من از امروز در دوستی و بندگی تو حاضرم، خواهی دید که مقام و مأموریت سهل است، اگر از ما دو نفر یکی را بیهشت احضار کنند، من تو را بزور خواهم فرستاد ...

از غم این کله گذاری و آه و افسوس و از شوق این پشیمانی وعهد شکسته را دوباره بستن، آب در چشم جمع شد و گلویم گرفت. باخود گفتم آمده بودم چشم سر را روشن کنم، چشم دلم روشن شد، چه درس عبرت و چه پند حکیمانه‌ای گرفتم، ای کاش این گفتگورا همه کس شنیده بود، دنیا چه گلستانی میشد! نیت کردم بروم ورشته‌های دوستی راهر کجا پاره شده پیوند بزنم و هر جا هست است محکم کنم!

در این ضمن نو کرپز شک آمد و گفت بفرمائید پیر مرد اولی بر خاست زروان شد. حسن جان عزیزش رو بنو کر فریاد زد که من باید اول بروم!

بمشکل‌ها بزنم، مواظب او بودم، می‌خواستم بدانم چه فکر می‌کند، وقتی دستش را بطرف بالا می‌اندازد با که دعوا دارد و چه ضرری را از خود دور میکند. وقتی انگشتها را مثل اینکه سیمی در دست بغلناند حرکت میدهد، چه نقشه‌ای برای ربودن خوشیهای بی‌پایان دنیا میکشد؟ اتفاقاً يك بچه هفت یا هشت ساله روی نیمکت دیگر کنار مادرش نشسته و چشمها را بمن دوخته بود، دیدم ما همه مجذوب یکدیگریم، دیدن آدمها یکی از ضروریات و تفریحات بزرگ ما است. البته متوجه شده‌اید که در خیابان ای تنگ، مردم بقشار از هم می‌گذرند و این زحمت را بر گردش در جاهای گشاد و خلوت ترجیح میدهند، برای این است که یکدیگر را از نزدیک ببینند و وجود خود را بادیکران بیامیزند.

در این ضمن پیر مرد دیگری آمد ورشته فکرم را برید، معلوم بود که چشمش درست نمی‌بیند، بدردیوار و شانه‌ها دست می‌آلاید. پیر مرد اولی بامهرو غمخواری که بینوایان باهم دارند، دستش را گرفت و پیش خود نشانید، صحبتشان در گرفت. جمله‌های اول را نشنیدم، یکمرتبه جیغ و داد شان بلند شد که ای آقا حقیقت می‌فرمائید؟! شما همان دوست اهمقطار دیرین و همان حسن جان عزیز منید؟.. دیگری زیاد کرد که عجب دنیائی است. من شما را! حالا در چه حال خوش و کجا فرض می‌کردم!.. آنچه را در مقام تعجب، با نگاه و حرکات عضلات صورت میشود.

گفت، چون چشم درستی نداشتند، بافغان و آه و افسوس جبران کردند! و اما من دنباله صحبتشان را از دست ندادم. اولی گفت «خوب برادر، تو چرا یکمرتبه از ما بریدی؟ آنهمه قهر و ناز و نحش و بدکونی برای چه بود؟ بگذار راستش را من بگویم، سی و پنج سال می‌گذرد! هرچه بوده گذشته، نمیخواهم تقصیری بگردنت بگذارم، هرگز یادم نمی‌رود، سی و پنج سال پیش یکروز صبح باهم خوش بودیم میگفتیم و از دست آنها که بما اضافه موجب نمیدادند کله میکردیم. پیشخدمت و زیر آمد و مرا احضار کرد. وقتی بر گشتم و گفتم که مأمور خراسان شده‌ام رنگ تو تغییر کرد. آن ساعت نفهمیدم، بعدها که فکر کردم، رنگ سرخ و زردت را خیال دیدم. منم بیگناه نبودم، چون باطمینان دوستی، خبر را باشوق و شغف بتو دادم. خلاصه، از آنروز تو بامن دشمن شدی، هرچه کاغذ نوشتم جواب‌ندادی، شنیدم از من بدها میگفتی و کارشکنی هامیکردی. روزها شبها فکر کردم و بزور تفکر در ضمن اینکه می‌خواستم سبب دشمنیت را بفهمم، بطبیعت و فطرت پی برده و فهمیدم تاجه اندازه حسودی، چقدر رنج میکشی، دلم برایت میسوخت، چکتم که دستم بتو نمی‌رسید تا معالجات کنم. احادای کاش بآن مأموریت پراز زرق و برق نرفته بودم، چه بلاها که ب سرم نیامد، تمام شدم!..

چشم من دارد کور میشود، پیش آمدن که دلیل جلو رفتن نیست، این چه
محکمه خرابی است !
پیر مرد اولی بر گشت و بالحنی پر از اندوه و ناامیدی گفت دیدی حسن !
باز رفتی نسازی...

دیدم که بدبختانه نمیشود با عهدا پیمان بدذلی را چاره کرد.

МУҲАММАД БЕҲ-ОЗИН

Беҳ-Озин таҳаллуси билан машҳур бўлган Муҳаммад ʼЭтимод-нода кичик-кичик ҳикоялари билан 40-йилларда «Сухан», «Мардуми одинэ» ва «Кабутарэ сулҳ» каби журналларда кўрина бошлади.

М. Беҳ-Озин 1914 йил Рашт шаҳрида туғилди. Унинг отаси ўрта ҳол савдогар бўлса-да, китоб ўқишга ҳавасманд эди. Узининг шу фазилатини у ўғли Муҳаммадга ҳам юқтира олди.

Беҳ-Озин ўн икки ёшга тўлганда oilаси билан Машҳадга кўчиб ўтди ва бу ерда адабиётга, айниқса, назмга бўлган қизиқишини кучайди. У шеърлар ёза бошлади, бироқ ўз ижодидан қониқмади.

Кейинроқ улар Техронга кўчиб келдилар. Ун етти ёшида Беҳ-Озин Париждаги кемачилик муҳандислиги ва механиклиги факультетига ўқишга кирди. Бироқ Эрон-Франция дипломатик алоқалари ушланганлиги сабабли ўқишни тугата олмади. 1938 йилда Эронга қайтиб Хуррамшаҳрда, кейинчалик мамлакат шимолий деңгиз флотига муҳандислик вазифасини бажарди. Аммо 1941 йил август ойи воқеалари жараёнида чап қўлидан ажраб, ҳарбий ишдан озод этилди ва Техронга қайтади. Техронда Маориф вазирлиги қошидаги миллий кутубхонага ишга киради. Шу даврдан бошлаб адиб адабий фаолият билан жиддий шуғуллана бошлади. У қисқа вақт ичида ўнлаб ҳикоялар ва тарихий қиссалар ёзди.

Тараққийпарвар ёзувчи М. Беҳ-Озиннинг 1944 йилда «Пароканда», 1948 йилда эса «Халқ томон» ҳикоялар тўплами нашр этилди. Эрон халқи ҳаётини ҳаққоний акс эттириш адиб асарларининг энг асосий фазилатларидан биридир.

Беҳ-Озиннинг кўпгина жажжи ҳикоялари инсоннинг гузаллик ва бахт-саодат ҳақидаги орзу-умидларига бағишланган, аммо бу мавзулар мавҳум тушунчалар орқали эмас, балки маълум реал ҳаётний образлар орқали талқин этилади ва гавдалантирилади.

Беҳ-Озин новатор ёзувчидир, чунки у биринчи марта Эрон адабиётида кичик лирик ҳикоя — миниатюра жанрига асос солди. Бу минн-ҳикоялар (мансура) ҳажми, одатда, бир саҳифадан ошмайди. Эронда уни «шеърэ номавзун» (вазнсиз шеър) деб аташади, чунки унда қофия ёки вазн бўлмайди. Бу кичик лирик ҳикоялар муаллифнинг ботиний кечинмаларининг акс эттириб қолмай, балки муҳим долзарб ижтимоий масалаларни ҳам қамраб олади. Нодирзода Кермоний, Низом Вафо, М. Ҳижозий каби ёзувчилар ҳам бу жанрда қалам тебратганлар. Бироқ бу жанр Беҳ-Озин ижоди туйғайлигига шаклланди. Бу ҳикоячалар ўзининг кичик ҳажми, образларининг мажозий ва рамзийлиги, нозик туйғуларга бойлиги ва романтик кўтаринкилиги билан ажралиб туради. Унинг «Ипак гуллари» тўплами ана шу жанрда ёзилган.

Беҳ-Озин «Пароканда» ва «Халқ томон» тўпламидаги ҳикоялар ҳажми жиҳатидан анча катта ва тарихий воқеа-ҳодисалар асосига қурилган. Уларда ёзувчи буржуа корчалонлари ва сиёсий мансаб-парастларнинг риёкорлиги, нокаслиги ва кўзбўямачилиги мавжуд

тузум табиатига хос иллат эканлигини чиройли бадий образлар орқали кўрсатиб берди. Унинг «Халқ томон» ҳикояси мавзу жиҳатидан Фитратнинг асарларини эслатади.

1948 йилнинг охири ва 1949 йилнинг бошларида «Мардумэ оди-нэ» ҳафталик журналида Беҳ-Озиннинг «Деҳқон қизи» қиссаси эълон қилинди. Кейинчалик бу асар алоҳида китоб ҳолида босилиб чиқди.

Қисса Эрон танқидчилигида анча баҳсларга сабаб бўлди. Асарда Эрон қишлоқларида ҳукм сурган феодал тартиблар, қашшоқ турмуш шароити Аҳмад Гул ва унинг қизи Суғро образлари орқали ҳаққоний акс эттирилган. Ҳаёт мантиқи бесавод, қашшоқ деҳқон Аҳмад Гулни қўлга қурол олиб, шоҳ тузумига қарши курашга мажбур этади. Қўлга тушиб қолган отасини қутқариш учун содда ва тез ишонувчан Суғро ўз ифтидани кечишга тайёр.

Беҳ-Озин ўз ижоди билан форс насрининг бир қадам олға силжишига ўз ҳиссасини қўшган новатор ёзувчидир.

БЕҲ-ОЗИННИНГ БАДИИЙ АСАРЛАРИ:

1. Пароканда, ҳикоялар тўплами, Техрон, 1944.
2. Халқ томон . . . , ҳикоялар тўплами, Техрон, 1948.
3. Деҳқон қизи, қисса, Техрон, 1942 й.
4. Ипак гуллар, лирик ҳикоялар, Техрон (нашр йили кўрсатилмаган).

دختر رعیت

انگلیس ها به عنوان رهگذر آمده بودند و بیرون شهر، در محل کنسولگری روس، جا گرفته بودند. بوی نفت آنها را بسوی باکو می کشید. میرزا به ساده لوحی راه منجیل را به روی آنها باز کرده بود و اینک از کرده پشیمان بنظر می رسید. جنگلی ها صبح زوده مقرر فرماندهی انگلیس حمله بردند. تمام روز صغیر گلوله ورکیار مسلسل هوای رشت را می لرزاند. در خود شهر بانك شاهي و کنسولخانه بریتانیا محاصره شدند. تیرهایی که به آجر دیوارهای اطراف بر می خورد، گردنارنجی رنگی روی زمین می پاشید. کوچه های نزدیک از دود باروت تیره بود. بوی ترش مزه ای شنیده می شد. مردم در کنج خانه ها خزیده بودند. شهر ترس و مرگ بر فر از شهر گسترده بود. گاهگاه، پس از يك خاموشی مرکبار، آواز یا علی! یا محمد! جنگلی ها، گرم وانبوه و شورانگیز مانند يك نفس زنده، هوارا می شکافت. دو ساعت به غروب، زره پوشهای انگلیسی از جانب پل عراق روی سنگفرش کوچه ها برای رهانی محاصره شدگان شتافتند. آتش از دهانه مسلسل ها می بارید. چکاچاک برخورد چرخها و زنجیرها، مانند صدای ریزش بهمن در کوهسار، هراسی قوی در دل می افکند. سربازان میرزا ابتداء سستی نشان دادند. ولی زوده خود آمدند و باره به حمله پرداختند. در این میانه انگلیس ها فرصت یافتند اسناد کنسولگری را بدر برند و آنجا را تخلیه کنند. کنسولخانه به تصرف جنگلی ها در آمد و غارت شد. بانك هم به دست جنگلی ها افتاد. ولی خزانه اش را نشکافتند. دستور نبود.

انگلیسی ها رفته بودند. صدای تیر خاموش کشته بود. هوا تاریک و خفه بود. بخار گرمی از لای سنگها و آجرها بر می خاست. ستاره ها از فراز آسمان مه آلود چشمه ها می زدند. مردم گرسنه و کنجکاو از گوشه و کنار سردر می آوردند. دو تفنگدار جلو دروازه بانك در روشنائی فانوس کیشک می دادند و با نگاه کسانی که حق به گردن دیگران دارند مردم را ورنه می کردند. در خانه همسایه تمام باز بود. از درون آن فریاد و هیاهو، آمیخته با خنده های پر صدا و شوخیهای زننده، به گوش می رسید. جمعیت بی اختیار به دالان تاریک خانه کشیده می شد و ناپدید می گشت. هرچند دقیقه، یکی دو نفر، با پشت خم شده زیر بار، از در خانه بیرون می آمدند و به شتاب به کوچه ها می زدند.

- پسر جان! راستی راستی همین امشب دارند برنج قسمت می کنند
 - آها، نه نه جان! ببین این هم قسمتی من است.
 - پس، من هم بروم می رسم؟
 - البته! شب دراز است و هنوز انباریارو نصف نشده.

صبح روز دیگر سر بازار انگلیسی و گورخه با چند زره پوش به شهر
 تاختند و خود را به بانك رسانیدند. عده شان به سیصد نفر هم نمی رسید
 به همین جهت بشتاب دفترها و موجودی بانك را در اتومبیل نهادند و عقب
 نشستند. دو سه روز به آرامی گذشت. انگلیسیها در اردوگاه خود سنگر
 بسته بودند و انتظار کمک از قزوین داشتند. کمک رسید و آنها صبح زود به
 شهر حمله کردند. چند هو ایما در آسمان به پرواز در آمدند و درپاره ای از
 نقاط شهر، میان خانه های مردم، بمب ریختند.

شهر به تصرف انگلیس ها در آمد. رفتار آنان حکایت از وجدان
 انسانی نمی کرد. چندین خانه را که صاحبان شان از هو اداران جنگل بودند
 باك سوختند، و خانه های بیشمار دیگری را بنام بازرسی اسلحه به باد آتش
 دادند. مردم را برای پر کردن سنگرها در کوچه و بازار به بیکاری گرفتند.
 رفت و آمد شب را ممنوع ساختند. شهربانی را منحل و اسلحه آنرا ضبط
 کردند. حتی کسانی را که جرات می کردند از کار ایشان خرده بگیرند به
 سخنی به مجازات رساندند. فشار آنها بر مردم چندان زیاد و رفتار شان آزار
 آمیز بود، که حکمران گیلان ناچار از استعفا گردید و به اعتراض به تهران
 رفت. فرماندهی انگلیس مانیر، کنسول بریتانیا را، حاکم نظامی رشت معرفی
 کرد. مانیر، به تقلید حکمرانان زمان استبداد، در خانه ای تشکیل داد و
 روزها چند ساعتی به کارهای جاری و داد خواست های شاکیان رسیدگی
 می کرد. از نخستین کسانی که بدادخواهی پیش او آمدند، حاج آقا احمد بود.
 او، در این چند راز پر آشوب، خود را به کسی نشان نداده بود، در خانه
 خود کنج اطلاق نشسته بود و با همه تندی و بدخوئی می نمود. اما، اینک که
 آنها از آسیا افتاده بود، برای خدمتگزاری به قدرت تازه میان بسته بود.
 حاج آقا احمد، با قیافه کسانی که در راه حق شکنجه دیده اند، پیش مانیر
 حضور یافت. مانیر عرایض او را با تبختر شنید و وعده مبهمی در باره
 کوب فتنه جویان و آشوبگران به او داد. در عوض، به آسانی او را ملزم ساخت
 که خواربار مورد نیاز سربازان انگلیسی را فراهم آورد. دیگر در خانه حاج آقا
 احمد چراغها را شب زود خاموش می کردند. کمی پس از غروب همه شام
 می خوردند و زود به رختخواب می رفتند. تاریکی و خاموشی وترس نالده
 سرپوشی خانه را فرو می گرفت. وضع شهر آشفته بود. دولتی ها پناه
 می کردند. مردم را به تهمت همکاری با جنگلی های می گرفتند و تاسیبیلی
 نمی کردند، دست از سرشان بر نمی داشتند. افراد قزاق هم شب در خانه ها

روی ایوان سرتاسری خانه، صنداقهای چای و چلیک های نیل، پرو خالی،
 با بسته های پنبه و گونی های خشکیار، مانند دیواری تانزدیک سقف بالا رفته
 بود. ایوان دو پله از زمین بلند تر بود. چند سر باز جنگلی کنار دیواره
 ایوان ایستاده بودند و مردم را دو رنگه می داشتند. تنها يك فانوس بالای
 پلکان می سوخت و با روشنایی زرد و نارسای خود به چهره ها رنگ جدی
 واضطراب آمیزی می داد. شکافی در ردیف صندوقها و بسته ها دهن می گشود،
 که در پس آن کیسه های برنج، مانند گوسفند های پروار در آغل خود، خفته
 بودند. يك شاگرد حلبی ساز با دو جمال دستها را به هم قلاب می کردند،
 کیسه ها را برمی داشتند و روی لبه ایوان سربا می نهادند. آنوقت، زیر نظریك
 سرباز جنگلی که به صندوقها تکیه داده تفنگی را به چنگ می فشرد،
 با چاقوبند از سر کیسه می بریدند و به ترتیب میان مردم قحطی زده تقسیم
 می کردند. برنج از دهانه گونی ها مانند جریان زندگی سرازیر می شد و گرد
 سفیدی از آن روی چهره پر موی حاملها می نشست. جمعیت پشت سر هم در
 تاریکی ایستاده بودند. نگاهها مثل آتش می درخشید. دستها اباها می لرزید.
 شعفی آلوده به غم در میان حاضران موج می زد:

- بی انصاف! مردم از گشنگی. پس برای کی نگهداشته بودی؟
 - بیست تومان، يك قوتی!
 - صبح تا غروب جان می کنم، تازه يك چار کش گیرم نمی آد.
 - ناغلا! چه خوب پنهانش کرده بود!
 - خواب يك ده شش دانگ می دید، ارواح باباش!
 - ماهام لابد می رفتیم، برایش رعیتی می کردیم.
 يك سر باز جنگلی، با چهره تیره و پرچین، کنار پله ایستاده بود و
 با حرارت می گفت:

- ببرید مردم! بخورید! حلالتان باد، مثل شیر مادر!
 سر باز دیگری، که او هم دهاتی بنظر می رسید، به خنده فریاد
 می کشید:

- ماهاکاشتم، این پدر سوخته ها انبار کردند. ببرید، مردم! ببرید!
 سلمانی دوره گردی با لهجه خلخال از جمعیت خواهش می کرد:
 - بابا راه بدهید، شاید توانستیم امشب يك کته بار کنیم.

مرد و زن روبه مسجد صفی می شتافتند. حتی پیرزنها در محله های
 دوردست شهر خبر یافته بودند، و زود چادر نماز وصله بسته را به خود
 میچسبده کیسه متقالی زیر بغل گرفته بودند: و در حالی که نعل کفش خود را
 به سبستی روی سنگفرش کوچه ها می کشیدند، بسوی انبار حاج آقا احمد و
 برادرش در تاریکی قدم بر می داشتند. گاهگاهی یکی از آنها از رهگذری
 می پرسید:

به فاصله چند روز از وجودشان پاك شد. مردم كيلان بازر به جنگل آورده و ميرزا نيرونی گرفت. دولت دست نشاندۀ بيگانه يكسر بي اعتبار گشت. انقلابيون ايراني انزلی را به دست گرفتند و با جنگل به گفتگو پرداختند.

برای جلو گيري از توسعه نفوذ روز افزون انقلاب، سرجبانيان شهر و گراهي از بازاریان، به اشاره تهران، با دسته های گل تا پسيخان به پيشواي ميرزا رفتند، و او را با سربازانش به رشت آوردند و در خانه سردار همايون جای دادند. حکمران كيلان، ميرزا احمدخان امور و سيد محسن صدر الاشراف، رئيس عدليه، با قد در از وریش انبوه و عمامۀ بزرگ سياه، در صف نشستند. استقبال کنندگان بودند. در همین روز سربازان انقلابی نیز از انزلی به رشت آمدند. میان ميرزا کوچک خان و رهبران انقلاب عهد و پيمان بسته شد. دوروز ديگر، طی ميتينگ بسيار بزرگی در قرق کارزار، تشکيل دولت جمهوري انقلابی اعلام کردید. ميرزا صدر کمیته انقلاب معرفی شد. کميسرهائی هم برای اداره کارها نامزد گشتند.

قزاقها هنوز در رشت بودند و در سرباز خانه های خود به حالت هشدار بصری بردند. آنها در مقابل پيشنهادهای سران انقلاب سرسختی نشان می دادند و حاضر به تسليم اسلحه نبودند ژاندارمها نیز، به تبعيت از افسران خود، به کجدار و مریز می گذرانیدند. صبح، پيش از آفتاب، سربازان انقلابی به قزاق خانه، در مرکز شهر، پشت بقعۀ آسيد ابو جعفر، هجوم بردند. زد و خورد شديد بود و چندین ساعت طول کشید. قزاق خانه با بمب آتش زد. انبار مهمات منفجر گشت. ده ها نفر قزاق بر حاک ماندند. ديگران تسليم شدند و هرچه اسلحه داشتند تحويل دادند. پس از آن که کار قزاقها پایان پذیرفت، دستگاه دولتی سابق در رشت يكسر برچيده شد. کارمندان عالی رتبه توقیف گشتند، ولی پس از دوسه روز، صبح و سالم، به تهران فرستاده شدند. ژاندارمها نیز نشانهای دولتی را از روی کلاه خود کردند و همگی به انقلاب پیوستند.

میرزاهاوی رياست مستقل به سرداشت. شاید هم هنوز با پاره ای دسته بنديهای سياسی تهران مربوط بود و از آنجا اغوامی شد. بهر حال، تسبیح در دست او به صورت هواسنج سياسی در آمده بود. او در هر کاری به استخاره می پرداخت و به این بهانه در راه اجرای تصميم های کمیته مانع می تراشید. اگر هم در جلسه ای با مخالفت جدی روبرو می گشت، به اعتراض بر می خاست و باز با هزار خواهش و ناز می نشست. خودخواهی و نزديک بینی او از پيشرفت کارها می کاست. اما، کم و بیش، در میان همکاران نزديک ميرزا گرايشی بسوی عقايد نو ديده می شد. جریان کارها به نحوی بود که ممکن بود بزودی ميرزا وجهۀ خود را از دست بدهد و تنها بماند. از این رومیرزا، برای آن که خود از کاروان باز نماند، خواست تا راه را بر آن

را می کوفتند و گاه به زور داخل می شدند. حاج آقا احمد از اوضاع مطمئن نبود خیلی احتیاط می نمود. پس از شام، خودش در کوچه را واری می کرد و کلونش را از تو می انداخت. پس از آن، در حالیکه صغری با چراغ موشی پيش پای او را روشن می کرد، به راه می افتاد و به سوراخ سمبه های پيرونی و اندرونی سر میزد. مستراح، لانه مرغ، انبار ذغال، همه را می دید که مبدا کسی آنجا خود را پنهان کرده باشد. صغری گاه زیر چشمی نکاهی به سرتاپای ارباب می افکند. قیافۀ ترسو و پر تشویش حاج آقا او را به خنده می انداخت، و او ناچار لبهای خود را می گزید. حاج آقاعرق چين سفیدی با حاشیۀ نازک سياه روی سر داشت. هردو آستین پیرهنش تا نیمۀ بازو بالا زده بود. جلितفۀ ای با دکمه های بازار رای پیراهن پوشيده بود. هوا گرم و خفه بود. و صدای سوسکه ها و جیرجیر آنها خاموشی خانه را ترسناک تر جلوه می داد. از کنار شقیقه های سفید تا انتهای چرو کیده دو گوش حاج آقاراق عرق خیس می کرد. او زیر شلواری در از و پر چینی از چلو ار نازک به پا داشت که رندی ابریشمی از کمر آن آينته بود و سایۀ آن در روشنائی رقصندۀ چراغ مانند باز بجه احماقانه ای روی دیوار پست و خیز می کرد. صغری جسورانه از خود می پرسید: «یارو را اگر برای تیر باران دارند چه خواهد کرد حتمًا نخواهد گفت: «زنده باد ایران!»

مهدی سر گذشت رستمعلی را برای صغری گفته بود. چیزی از جزئیات آن فرو گذار نکرده بود. مخصوصاً، وقت یاد آوری صحنۀ خونین قرق کارزار، خوب در چهرۀ دختر دقیق شده بود تا ببیند دراو چه اثری دارد. صغری چیزی نگفته بود. اشکی هم نریخته بود. تنها پره های بینیش لرزیده بود و چهره اش تیره شده بود. مهدی انتظار نداشت که صغری تا به این حد خون سرد بماند. او همیشه کمان می کرد که آن دو باهم سرو سری داشتند. به همین جهت هم، تا زمانی که رستم علی در خانه شان بود، مهدی از رای حسادت سريه سرش گذاشته بود و به هزار بهانه کتکس زده بود. و باز روی همین پندار بود که مهدی، برای محک، بادقت شکنجه دهنده ای جریان آخرین ساعت زندگی او را برای صغری حکایت کرده بود. ولی اینک مثل روز روشن بود که این افسانه را خودش ساخته و پرداخته بود. با تنگ چشمی احماقانه پسرک را به ستوه آورده بود و به راه مرگش فرستاده بود. مهدی دلش سوخت. پشیمان شد. اما از نتیجه آزمایش خود خرسند بود. امیدواری بیشتری در او هو یداکشت. بهانه مناسبی هم به دستش آمد. زیرا در داستان چو انان جنگلی، که با فریاد «زنده باد ایران!» بسوی مرگ می شتافتند چیزی از پهلوانی بود که صغری به میل آمادۀ شنیدن آن بود...

انگلیس ها مانند شغالان کتک خورده سراسیمه از باکو برگشتند و عمال گول خود را به دست عدالت زحمت کشان رها کردند. انزلی و رشت نیز

خود را نشان بدهد، اما زبانش یاری نمیکرد. آخر، بی اختیار، مانند فرشته رحمت، افسر ریشو را در آغوش گرفت و بوسید، و نفس زنان گفت:

— آخ! کجا بودید؟ چه کار می کردید؟ برای ما زندگی نگذاشتند... حاج آقا احمد، مانند کودکی که از سبزه همسالان گله پیش مادر ببرد، خود را به افسر می چسباند و اشک می ریخت. افسر، بابرق ریشخندی در نگاه، او را دلداری می داد و به مراحم دولت امیدوار می ساخت.

پدر و پسر، پس از آن، با دل آسوده سوار درشکه شدند و باز گشتند در راه، ساعتی خاموش بودند. برنج زارهای دو طرف جاده را، که باران تازه شسته بود و ساقه های پر بار برنج را پشته پشته روی هم خوابانده بود، نگاه می کردند. باران به موقع بود و نوید محصول خوبی می داد. حاج آقا احمد نفس بلندی کشید و رو به مهدی نمود:

— خدا را شکر! دوره این رجاله بازیها گذشت. مردم دیگر می دانند سرشان بالین کیست.

مهدی به منظور پدرش درست پی نبرد. گفت:

— حاج آقا! خوب، اینها هم مرد بزن و بگیر هستند. مگر آن بار یادمان رفت؟ چقدر مردم را اذیت کردند، پول گرفتند، بزور قوی خانه ها رفتند...

— نه، پسر! تفاوت خیلی هست. اینها، اگر هم از ما چیزی بزور بگیرند، دیگر مانع کسب و کار ما نیستند، لات و گرسنه ها را رو سر ما نمی ریزند.

خوش بینی حاج آقا احمد دو سه روزی پیش دوام نکرد. قزاقها عقب نشستند و شبانه از رشت به جانب منجیل رفتند. کسانی از تاجرو اعیان و مردم بازار، که به علت رفتار این چند روزه خود را در پیشگاه انقلاب گناهکار می شمردند، سراسیمه و هراسان، پیاده به دنبال قزاقها یا به فرار گذاشتند، عده ای هم رو به فومن و لاهیجان شتافتند. وحشت چنان بر دلها نشسته بود که کسی مجال آن که حتی يك لقمه خوراکی با خود ببرد نیافت. حاج آقا احمد هم از جمله فراریان بود. او با هزار رنج و تعب توانست خود را به رودبار برساند، و آنجا، پس از چهار ساعت خواب و استراحت، در يك کاری بر از جمعیت که بسوی قزوین می رفت به زحمت جانی بگیرد.

بارفتن حاج آقا خانه کوئی یکسر خالی شده بود. خانم از ترس دیوانه بنظر می رسید. درهای بسته و دیوارهای بلند ذره ای نمی توانست او را این بدارد. اطاق و راهرو و حیاط، همه جا پر از اشباح سیاه و وحشت انگیز بود، که کوئی از هزاران رخنه بسوی او و صندوق های رخت و جواهرش می خزیدند، ساعت نزدیک به یازده بود. مهدی و سرار، خاموش ورنك پریده، پیش مادر خود نشسته بودند. صغری هم کمی دیرتر ایستاده بود. به کمترین صدایی

ببندد. به بهانه سرکوب یا غیاب طالش و خلخال، از راه پسبخان و فو من سرباز و مهمات به جنگل فرستاد و خود نیز شبانه بدان سو گریخت. میرزا از آن سوی آب پسیخان، و نیروهای دولتی از راه منجیل، برای خاموش کردن انقلاب زمینه می چیدند، جنگ در گرفت. رشت بزودی تخلیه گردید. انقلابیون بسوی انزلی عقب نشستند. عمید السلطان، برادر کریم خان رشتی، که تا آن روز با انقلاب نرد عشق می باخت، به قصد آن که باقیمانده نیروهای انقلابی را در شهر از میان بردارد، در خانه سردار معتمد به تقسیم تفنگ و فشنگ پرداخت و قزاقهایی را که از دو سه ماه پیش در گوشه و کنار شهر بودند مسلح گردانید. آنها، به دستگیری گماشتگان برخی تاجر و اعیان، دست متواری مانده به کشتار و خلع سلاح سربازان انقلابی دراز کردند. اما بزودی از راه انزلی جواب از دهانه توپ فرارسید. ریش سفیدان رشت در میان افتادند و به عذر خواهی پیش فرمانده توپخانه انقلابی رفتند و تعهد سپردند که دیگر کسی مزاحم عقب داران نیروی انقلاب نگردد.

قزاقهای دولتی روز دیگر به رشت رسیدند و همچنان تاخمام پیش راندند. اما به علت نرسیدن مهمات و خوار بار دچار تنگی شدند و متوقف ماندند.

به تحريك سر جنبانان شهر، توانگران و اهل بازار رشت، سواره و پیاده، شتابان روبه خمام نهادند و هر يك بفرای خور حال خویش چیزی از گوشت و نان و شکر و چای به اردو رساندند. حاج آقا احمد هم، با آن که در این چندماهه یکسر خانه نشین بود، روبه خمام به پرواز در آمد. او يك کوسفند پروار با يك کیسه برنج در درشکه نهاد و مقداری هم سیگار و توتون و تریاک با خود برد. مهدی هم با او بود. راه خمام پراز درشکه و کاری وانبوه قزاق و مردم پیاده بود. هر چه پیش می رفتند، برتمة اسها کندتر می شد. حاج آقا احمد پیایی به درشکه چپ رستور می داد که تندتر برود. درشکه چپ شلاق را در هوا بالای سراسپها تکان می داد و می گفت:

— راه نیست، حاج ارباب! می ترسم چرخها گیر بکند. فئر بشکند. — نه. طوری بکن که زودتر برسیم. انعامت بامن!

همین که به اردو رسیدند، حاج آقا خواستار ملاقات فرمانده شد. در میان از دحام قزاق و مردم شهری، يك افسر جزء بارختهای نمناك و چکمه گل آلود، ریش چندین رازه برآمده، سروروی خسته و چشمان کود رفته، پیش آمد و از جانب فرمانده عذر خواست. در ضمن، با جمله های قالبی، از آن نوع که در روزنامه های تهران و در اعلامیه هافراوان دیده می شود، از وطن پرستی و دولتخواهی کیلانیان ستایشها کرد. حاج آقا احمد، از شادی، اشک در چشمانش نشست. می خواست چیزی بگوید، شدت اشتیاق و انتظار

- پاسکیاب؟... آها! نزدیک تر است، بهتر است. خوب، به سلامت! وقتی که صغری برگشت، تازه هواروشن شده بود. خانم و سرور کته ای بار کرده بودند و چند حلقه شامی در تا به انداخته بودند. خانم صغری را به سرخ کردن شامی واداشت و خود با مهدی بالا رفت. آنها، به کمک هم، اطاقهای بیرونی و اندرونی و صندوق خانه را قفل کردند. خانم یک جعبه منملی، پراز جواهر و پول، میان دستمال کره بست و در سینه خود زیر پیراهن گذاشت. پس از آن، چادر سیاه کهنه ای بسر کرد. به سرور هم دستوار داد که چادر نماز رنگ رفته صغری را به خود بپیچد. صغری کته را در میان دوری خالی کرد. شامی ها را با چند تخم مرغ آب پز و مقداری پنیر در بشقابی گذاشت و همه را میان دستمال سفره ای بست و در زنبیل چید. همه آماده رفتن شدند. مهدی زنبیل را به کول گرفت. او کلاه نمادی کیلمردی به سر گذاشته، شملوار کهنه ای به پاداشت. ریختش کم و بیش به یک خانه شاگرد می ماند. اما دست و روی پاکیزه اش او را زودلو می داد.

آفتاب بر آمده بود و قله در ختان را بالرزشی خفیف زرانود کرده بود. خانم به صغری سفارش می نمود:

- دختر! همه چیز توی مطبخ هست. جاش را هم که میدانی دلت هرچه خواست بردار و بخور. ملاحظه نکن. اما، جان تو و جان خانه. مبادا در را باز بکنی، کسی را راه بدهی!

- مگر دیوانه ام، خانم!

- خوب دیگر، باید خیلی احتیاط بکنی. انشاءالله، وقتی که برگشتم، همین انگشتر فیروزه ام را به توانعام می دهم!

- خانم! سلامتی شما را می خواهم، انگشترچه به دردم می خورد؟

- نه نه! همیشه گفته ام. من خودم باید سر و سامان بدهم، به خانه شوهر بفرستم.

رخسار صغری گل انداخت و بر پشانش عرق نشست. آهی کشد و از دنبال خانم براه افتاد. مهدی دم در رسیده بود، و از سستی مادرش ناراضی بود:

- خانم! ده، زود باشید!

جعبه جواهر سنگینی می کرد و از زیر پیراهن نازک یکسر پیدا بود. خانم، دلش می شورید. مبادا در راه به او برسند و این جواهرها را از او بگیرند... چه رسوائی! با این دختر که همراه اوست! خدایا!

لرزشن سردی به خانم دست داد. به فکرش رسید که جواهرها را بگذارد و تنها تفره و اسکناس را با خود نگه بدارد. همین کار را هم کرد. پولها را بایک انگشتر الماس دریک کیف چرمی کوچک گذاشت و در سینه پنهان ساخت. خوب! ولی جعبه را چه بکنند؟ درها همه بسته است. نمیشود

که از حیاط یا از بالای بام به گوش می رسید، چشمها و دهنها از وحشت باز میماند و نگاهها، التماس آمیز، به صغری دوخته می شد. خانم می گفت:

- دختر! مثل این که صدای پاست... پرونگاه کن.

صغری چراغ را بر می داشت و از بالای ایوان حیاط را می دید و گوش فرامی داد:

- خانم! پاداست، برگها را به هم می زنند.

- نه، دختر. رای پشت بام... سفالها صدا کردند.

- گر به است، خانم. آنجا، از روی دیوار، دارد میرود.

آن شب همه در اطاق خانم خوابیدند. صغری هم به دستورخانم رختخوابش را همان جابهن کرد. اما خانم نتوانست چشم بر هم بگذارد. با آن که هو اگر بود، ملافه روی سر کشیده دمیدم آیه الکرسی می خواند و به همه میدمید، با آن که دعای نادعلی زمزمه می کرد و شوهرش را به امام شیعیان می سپرد.

هوا هنوز تاریک بود که خانم همه را بیدار کرد. دیگر برای او رشت جای ماندن نبود. کس چه میداند؟ اگر به دشمنی حاج آقا در خانه بریزند، چه بلاها که به سراو و دخترش نیارند. پسرش را جلوی چشمش سر خواهند برید. خانه اش را آتش خواهند زد. کیست که به دادشان برسد!

خانم زمین کوچکی در پاسکیاب، سرراه پسیخان، داشت که از پدر به ارث برده بود. مشهدی حسین جان، رعیت خانم، آدم درستی بود. بیست و پنج قوتی بدهیش را در سال بی گفتگو می داد. نوزده سال می شد که او برای خانم و پدرش رعیتی می کرد. به قول خودش، ریشش را در خدمت این خانواده سفید کرده بود. کار و بارش هم بد نبود. دوتا اسب کرایه ای و چند گاو داشت. خانم تصمیم گرفت به او پناه ببرد. چونکه هم شناس بود، هم این که محلش چندان دور نبود. یک ساعته می شد به آنجا رفت.

خانم دلش برای محترم و عزت شور می زد. می خواست بداند آنها درجه حالند، چه می کنند، کجا می خواهند بروند؟ شوهر ایشان چه شده اند؟ حاج آقا ابراهیم، حاجی رضا، آیا از رشت بیرون رفته اند؟ خانم صغری را به خبر گیری پیش دخترهای خود فرستاد و تاکید کرد که هر چه زود تر، اگر هم شده بدو، بیاید. صغری رفت و به هر دو خانه سرزد.

در هر دو جا اهل خانه برخاسته بودند و در جنب و جوش بودند مردها شب پیش رفته بودند. زنها و جوانها هم می خواستند در یک جا به لولمان و در جای دیگر به آج بیشه بروند. ربابه خانم به صغری گفت:

- همین حالامی خواستم راضیه را بفرستم خبرتان کند. مامی رویم

لولمان. اگر میل دارید با ما بیایید، زودتر آماده باشید!

- خانم می خواهد برود پاسکیاب، پیش مشهدی حسین جان. ربابه خانم اصراری نکرد:

به رنگهای رخسندیده می خندیدند. صغری، باشعف کودکانه، انگشتر و گواشوار و سیئه ریزوالنگو و دیگر زیورهارا يك يك بیرون می آورد، به گوش و گردن و انگشت خود امتحان میکرد و سپس روی کاشی می نهاد. او يك چند به این بازی سر گرم بود و چشمه اش از دیدن سیر نمی شد. لبخند زنان به یار آن موش افانه افتاد؛ که در لانه اش گنج طلا داشت و هر روز سکه هارا يك به يك به دندان می گرفت و در آفتاب می چید، و سپس شادی کنان روی آن فرش زرین معلق می زد و بازی می کرد.

دختر نگاه دیگری از روی استغنا به زیورها کرد. پس از آن بدقت آنها را در جعبه چید، چفتش را بست و در سوراخ نهاد، و قتیله روی جعبه را با خاک می پوشاند، با خود گفت:

«نه. من موش نیستم! زن ارباب هم که نیستم...»

مهدی از مدتی پیش کمترین توجهی به صغری نداشت. از آن همه اصرار و شور و نیرنگ دیگر اثری در او دیده نمی شد. شبها دیر به خانه می آمد، نه تنها پانه مطبخ نمی نهاد، بلکه حتی نمی خواست يك لحظه با صغری روبرو باشد. ظهر و شب که دختر در را بروی او باز می کرد و با لبخندی نیم ترسان و نیم امیدوار سرراه او می ایستاد، مهدی به سرگرانی خود را کنار می کشید، و گاهی نیز با پشت دست ضربتی به شکم بر آمده صغری می نواخت:

— اه! از دست این خيك!..

صغری از درد به خود می پیچید. عرق سردی شقیقه ها و پشت گردنش را خیس می کرد. نگاهش از اشك تیره می گشت. در کوچه را می بست و باز در تاریکی و تنهایی مطبخ فرو می رفت. دختر از رفتار مهدی بسیار رنج می برد. اما، نه تعجب می کرد، و نه گله ای بر زبان می آورد. فاصله دور و درازی آنها را از هم جدا می ساخت، که هیچ چیز، حتی نهال زندگی تازه ای که در اندرون او روبه شکفتگی می رفت، نمی توانست اندکی از بعد آن بکاهد. صغری کوچک ترین امیدی به خود راه نمی داد. آن روزی هم که دانسته و سنجیده خود را در اختیار مهدی می گذاشت، هیچ در فکر آن نبود که به طریقی او را پای بند خود سازد. او در این کار از هر گونه احساسات و حسابهای معمولی زنانه به دور بود. به امید رهایی پدر، مانند صخره ای که موج دریا در آن رخنه کند، مهدی را با سردی و استقامت پذیرفته بود. اما، به تدریج به این پسر خو گرفته بود. او را دوست می داشت. در آغوش گرم او پناهی می جست. تشنه نواز شهای او بود. سخنان فریبنده او چنان دردش می نشست که از شوق و حسرت می گریست. حرفهای مهدی در پاره احمد گل زود برپا به و دروغ در آمده بود. ولی، دیگر چه اهمیتی داشت؟ کار پدرش با خدا بود، نه او، نه مهدی، از دست هیچ کدام کاری پسر نمی آمد. افسوس و اشك ز زاری هم دردی از او دوا نمی کرد. این اولین دروغ مهدی نبود. خود او هم

معطل شد. وقت می گذرد... چاره ای نبود. خانم با دستهای لرزان جعبه را به صغری داد و سپرد که جانی در خاکش کند.

آنها رفتند. صغری در را بست. خاموشی غلیظی روی خانه سنگینی می کرد. کتله ای که صغری به پاداشت، در بر خورد با سنگ فرش حیاط، مانند زنگوله طنین می انداخت. کلفت جوان به مطبخ آمد. جعبه جواهر در دستش بود. آن را روی صندوق برنج نهاد و خود روی حصیر کف مطبخ نشست. به دور و بر خود نگاه کرد. درودیوار، سماور و قوری، سینی ظروف و اجاق گلی، حتی ماهی شور نیمه کاره ای که نزدیک پنجره از میخی آویخته بود، همه سیمای حیرت زده و پرسش آمیزی به او نشان می داد. خود او هم گرفتگی نومید کننده ای در دل حس می کرد. شاید هم می ترسید. بس که چیزهای ترسناك در پاره این بلشویکها در گوش مردم خوانده بودند. ولی، در تنهایی و خاموشی سنگین آن خانه پنهان، ترس تجمل خرد کننده ای بود. صغری به سادگی چشم را به روی خطرهای موصوف بست و لجز چانه منکر آن شد:

«خوب! آنها هم آدم اند. اگر دزد و آدم کش بودند، تا کنون از میان رفته بودند...»

آفتاب بالای رف های ایوان رسیده بود. هواسبك و مست کننده بود. اما صدائی از آدمیزاد به گوش نمی رسید. تنها کنجشكها از روی سفال بام به شاخه های عناب، و از آنجا به میان سبزه و گل باغچه ها غوطه ور می شدند و با جيك جيك شادمانه شان خانه را پر می کردند. صغری در مطبخ بیکار نشسته بود. پس از سالها کار ا زحمت شبانه روزی، که مانند رفتار سنگین گاوان ورز همیشه با فریاد فحش و تهدید همراه بود، اینک برای نخستین بار خود را فارغ از شتاب و ترس می دید. ولی او از این فراغت به هیچ روحساز خرسندی نمی کرد. دست آپایش گرخ بود. خانه، خانه ای که همه چیز در آن نسبت به او بیگانه بود، او را زیر پیکر عظیم خود می فشرد. بیکاری هم بر ملالت تنهایی میافزود. صغری خود را به دیدن جست و خیز و بازی و پرواز سبکسرانه کنجشكها مشغول می داشت. ناکهان به یاد جعبه جواهر افتاد. راستی، چه کارش بکند؟ کجا چالش کند؟ توی باغچه؟ زیر درخت گوجه؟ — نه. شاید باران نفوذ بکند، ضایع بشود. يك جای سرپوشیده لازم است. آها، زیر کاشی های ایوان نباید بد باشد.

صغری برخاست. جعبه را از روی صندوق برنج برداشت، و با داس و خاک انداز به ایوان رفت! دوسه کاشی را بانوك داس از جا کند. مقداری خاک بیرون آورد، و سوراخ را باندازه يك وجب گود کرد. خواست جعبه را در سوراخ بگذارد. جعبه باریك و دراز بود و رویش از مخمل ارغوانی پوشیده بود. صغری به کنجکاوی چشم بر آن دوخت. چفتش، را که از فلز مطلا بود، به آسانی باز کرد. در میان پوش اطلس درون جعبه، طلا و یاقوت و زمرد و الماس

توانست به يك چيز دقيق گردد. زوزه خفه و فرو خورده‌ای از میان دندانهای به هم فشرده و لب‌های بسته‌اش برمیخاست. خانم تا وقت شام دوسه بار از پیش حاج آقا بلند شد و به مطبخ رفت، و هر بار باتشیر به صفری سفارش می‌کرد.

- حرامزاده بی‌حیا! بگیر صدات را ... چه خبره؟

آنوقت، به اتفاق هاجر، دست او را می‌گرفت و از جابلندش می‌کرد و چند بار با قدمهای بلند در طول مطبخ راه می‌برد. و در ضمن، بابت توجهی خاصی طعنه می‌زد:

- خاک بر سر! نمی‌دانستی پشت سرش باید این جور درد بکشی؟! شام خورده‌شد. خانم شوهرش رازدوبه رختخواب فرستاد. خودش هم به بهانه پاک کردن سبزی و بنشن آتش نذری فردا به مطبخ رفت. خانم زمینه را از این حیث از پیش آماده ساخته بود. از وقتی که حاج آقا آمده بود، به او کوشزد کرده بود که یکی از این روزها آتش صدیقه طاهره خواهد پشت به شکرانه سلامت او سفره‌ای پهن خواهد کرد...

نیمه شب بود. در اتاقهای بالا همه در خواب فرو رفته بودند. اما در مطبخ چراغ روشن بود و خانم به اتفاق هاجراز صفری مراقبت می‌کرد. دره با موجهای پیایی، سراسر اندام صفری را فرامی‌گرفت و گوئی می‌خواست او را از هم بدرد. دختر تند و کوتاه نفس می‌کشید. چشمش هر دم ساه می‌رفت. سرش به سنگینی خم می‌شد. وحشتی عمیق عضلات چهره او را می‌پیچاند. او دیگر موجود بیچاره‌ای بود و از همه کس از همه چیز امید ترحم داشت مانند غرقى که با آخرین نیروی زندگی به تخته پاره‌ای می‌چسبد. بازوی خانم را محکم می‌گرفت و مینالید:

- وای، خانم جان! چه بکنم؟ کجا بروم؟ ... دارم میمیرم!

حسن همدردی زنانه خانم را فرا گرفته بود. نفرت و کینه دیرینه‌اش را يك زمان و ادار به خاموشی کرده بود. اينك! اقعاً دلش می‌سوخت. چشمانش نم بر می‌داشت. با نرمی نامعهودی می‌گفت:

- نترس! دیگر چیزی نمانده ...

... بچه با شتاب در سینی مسی که از يك قشر خاکستر پوشیده شده بود لغزید، دست و پای چربی گرفته‌اش را جنباند و فریادی از شوق زندگى برکشید. خانم چندی کهنه و لنک روی بچه انداخت. سینی را زیر سطلون بزرگ برنج که در مطبخ بود سراند و زود به سراغ زانو رفت. هاجر صفری را در بستر خود دار از کرده بود. آسایشی نرم و لطیف و خواب آور، هجره بايك خستگى بی‌پایان، وجود او را سراسر فرا می‌گرفت. او دیگر هیچ درد نداشت. از همه چیز فارغ بود و در خوابی شیرین غرق می‌شد. ولی خانم نمی‌گذاشت. پیایی او را صدا می‌کرد. با پشت دست به صورت او می‌زد، با آن

آخرین دختری نخواهد بود که گول پسر ارباب را خورده باشد! پس بگذار این دو روزه به خوشی بگذرد. در زندگی امثال صفری از این روزها فراوان نخواهد گذشت ...

با آن که سستی سنگینی صفری و رنگ پریده او به خوبی گویای حالش بود، با آن که خانم چندین بار دیده بود که او بی‌موقع در مطبخ دراز کشیده است، باز تا پیش از آمدن حاج آقا خانم خود را به ندانستن زده بود. زیر چشمی، بانگهای سخت و سرد، بانگهای دشمنانه، کلفت جوان را ورنه‌انداز کرده ورد شده بود. یا آن که به سادگی تشر زده بود:

- او هوی! چیه، باز خوابیده‌ای؟

- هیچ چی، خانم! کاری که نبود، دراز کشیدم ...

ولی، به محض آن که حاج آقا از تهران رسید و صفری برفتاری سنگین، فریاد زنان و شادی کنان، آمدن او را به خانم و سرورمژده داد، اولین حرف خانم، در همان حال که به يك خیز مشتاقانه به پیشواز شوهرش می‌رفت، این بود:

- اوهو! کوشهات را خوب واکن. هیچ ماذون نیستمی پیش حاج آقا بیرون بیائی! دیگر بگم...

فردای آن روز هم خانم، برای خدمت سربائی، هاجر - دختر سلمه آشین قدیمی خود را خبر کرد. از آن بیعد زندگی صفری روزوشب در تاریکی و دود و چرك مطبخ می‌گذشت. هیچ کس خبری از او نمی‌گرفت و روی خوشی به او نشان نمی‌داد. بجز حاج آقا، که از کار پسرش بی‌خبر مانده بود، همه اهل خانه در انتظاری آلوده به اضطراب می‌سوختند. مهدی بیش از پیش از رسوائی و بار خواست پدر می‌ترسید. اودرخانه همواره خاموش و بی‌حوصله بود و نگرانی شدیدی در چین‌های نورس پیشانی‌اش خوانده می‌شد. بلقیس خانم دلش بر او می‌سوخت، و به همان اندازه کینه‌اش نسبت به صفری نیرو می‌گرفت. دختره پتیاره! زندگی خانواده را پریشان کرده بود. وجودش تنگی شده بود که می‌بایست به دقت پنهان نگهداشته شود. ولی، با آن همه رفت و آمد خویش و بیگانه، این کار چقدر مشکل بود! بدتر از همه، با چنین حال، بیرون کردنش هم رسوائی دیگری بود. هزار حرف ممکن بود از آن بر خیزد. خانم همین قدر منتظر بود که صفری بارش را بی‌هیا هو بر زمین بنهد تا تکلیف او را معلوم کند.

هاجر شبها در مطبخ می‌خوابید. خانم به او سپرده بود که مراقب صفری باشد، تا اگر دردش گرفت بیدرنک او را خیردار کند. آن شب، کمی پس از غروب، درد رو به شدت نهاد. دخترای کف آلوده مطبخ با پاهای کشاده نشسته بود و به خود می‌پیچید. چند رشته موی سیاه بر چپین نمناکش ریخته بود. چشمان مضطربش بانگاه التماس آمیز پیوسته در حرکت بود و نمی‌

کلفت نگاه دیر باوری به انگشتی کرد، چند ثانیه در چهره غمناک خانم خیره شد، و به يك تکان سینی را در دهانه آلوده مستراح خالی کرد. پس از آن با حرکات شتاب آمیز، در منبان فریادهای بچه که روبه خاموشی می رفت، آب سطل و مشر به را دو سه بار در مستراح ریخت... خانم دیگر از دغدغه بیرون آمده بود. همین قدر با لحن تهدید آمیز روبه هاجر نمود.

- او هو! شتر دیدی ندیدی!... فهمیدی چه گفتم؟

- البته، خانم! خرکه نیستم!

- بسیار خوب! اسبابهارا جا به جا کن، برو بخواب. خسته شدی...

که با نوك انگشتان آب به حشمانش می پاشید. هاجر هم گاه گاه شکمش را به محاذات ناف سخت می فشرد...
- آخ! محض رضای خدای بگذارید یغرانم يك دقیقه... همه اش يك دقیقه!

صغری بناتوانی التماس می کرد، ولی تنها پس از آن که جفت به خارج رانده شد، صغری توانست چشم روی هم بگذارد.

... دیگر می بایست زود جنبید. خانم از جلو می رفت. شعله دود آلود چراغ موشی که در دبست او بود بزحمت گوشه ناچیزی از تاریکی شب را می درید. هاجر با پشت خمیده به دنبال خانم می آمد و بچه صغری را، که بر بستر خاکستر میان سینی غنوده بود، کشان کشان می برد. خانم و کلفت هر دو پا بر هنه روی سنگفرش حیاط قدم بر می داشتند. فریادهای مقطع و نارسای نوزاد، که از لای کهنه ها بدر می آمد، خاموشی شب را باز هم غلیظ تر جلوه می داد. خانم از کنار دیوار حیاط، از زیر شاخه های برگ ریخته درختان، که یکباره از میان تاریکی بدر می جستند، به مستراح رفت؛ چراغ را در گوشه آن نهاد و منتظر ایستاد تا هاجر برسد. به اشاره خانم، کلفت سینی را دم دهانه باز مستراح نهاد و خود از پی سطل و مشر به رفت، تا از حوض آب بیاورد. خانم به دهانه سیاه و تهدید کننده مستراح چشم دوخته بود. بوی کند دماغش را. آز ارمی داد. بچه بیتابانه و نگ می زد. وحشت آهسته در دل خانم راه می یافت. ولی او تصمیم خود را از پیش گرفته بود. دو دقیقه دیگر کار تمام می شد، و او با خاطری آسوده به رختخواب می رفت...

زیر نگاه سرد خانم، هاجر کهنه ها را از روی نوزاد برداشت و دم در گذاشت. روشنائی زرد چراغ تشویش جنایت را با قوتی هراس انگیز بر چهره کلفت بدبخت نقش می بست. دستهاوزانو اش می لرزید. باچشمان تضرع بار خانم را می نگریست و می خواست شفاعت کند. اما زبانش یارای سخن گفتن نداشت. حوصله خانم از این سسیمی سر می رفت.

- زود باش، ده! استخاره می کنی!

هاجر بزحمت بر زبان آورد:

- پسر، خانم... حیفه!

- به جهنم!.. این تخم حرام را که نمی توانم تو خانه ام نگه بدارم! هاجر باز هم لب ولوچه ای چنانند. می خواست، بگوید: «پس بگذاریدش سر کوچه. یکی پیدا خواهد شد که از آنجا برداردش.» ولی خانم مجال نداد. با خشم و نفرت و بیتابی، انگشت فیروزه ای را که به انگشتش بود پتندی بیرون کشید و در دست هاجر گذاشت، و با صدای خفه تشرزد:

- ده زود باش، حان بکن!

پشت بام جاج حسن

از پله های نشك و بلند خاك آلود نفس زنان بالا رفتم و باز هم در حجره را بسته یافتم. بدلتنگی یکدم مردد ماندم که بر گردم یا نه؟ کاری نداشتم. جانی در نظرم نبود. می بایست نیم ساعتی خود را مشغول بکنم تا کاظم آقا بیاید و در حجره را باز بکند. حجره آقای مرزانی در بالاخانه سرای حاج حسن است، يك طرفش روبه دالان کاروانسرا، طرف دیگرش روبه بام. چشمم به اوستا احمد افتاد که در آفتاب سبك اسفند، پشت به دیوار بازار، روی کف بام به رانو نشسته بود و عبا میدوخت. خوشحال شدم و پیش رفتم:

- سلام اوستا! دست و پنجه تان در دنگند! خوشید؟ سالمید؟

اوستا احمد، همچنان که سر پزیر بود و نخ را از پی سوزن لای پارچه وقیطان می گذراند، از بالای قاب عینکش نگاهی به من کرد و با دو کلمه گرم جواب گفت و خاموش ماند. چشمم به ریش ماشین کرده و سیبیل شارب زده اوستا احمد و عرقچین سیاه و لباده خاکستری او بود، با آن پیراهن کرباس و آن تکه های سفید قیطانی، که درست نمی توانست دولبه گریانش را بهم بیاورد و شکافی برای خود نمائی پشم های فلقل نمکی سینه اش باز می کرد. پرسیدم:

- اوستا، این عبا را چند روز در دست می گیری؟

- دو روز.

- مزدش چند است؟

- پانزده تومان.

- همه چیز در رفته، یا که روهم؟

- نه آقا. از این مبلغ ششش تومان خرج نخ و سوزن وقیطان است.

- پس، می ماند نه تومان؟

- بله، شما که آقا باشید!

- خوب، اوستا، این نه تومان در دوز به زندگیتان هم میرسد؟

- چه کنیم! اگر هم نرسد، ناچاریم برسانیم و شکر خدا را بکنیم.

- آخر، امروزه خرج خیلی بیشتر از این ها است... من سرم تو حساب

است.

- ای آقا!.. امروز که هیچ، در زمانهای پیش هم هرگز مزد کسی به

الدازه احتیاجش نبود. و این مردم که می بینید، در هر پایه و مقامی که باشند،

باز چه بسا خرجها که از دستر سشان بیرون است.

اوستا احمد، بآلب سیاه آویزان، از پشت عینک نگاهی به کنجکاری به من افکند. می خواست در قیافه ام بخواند. من چیزی نگفتم. دندانها را به هم فشردم و سری چپاندم که آره، ماهم اهل دردیم! او نیز، چون مرا آشنا دید، دیگر نخواست رشته سخن را رها کند:

- جان من! روزی رسان خداست. آدم باید کار بکند و به آنچه میرسد خرسند باشد، و خرجش را هم فراخور در آمدش ترتیب بدهد. اما، هستند کسانی که پیشرفت زندگی را به تك و دو و پشت هم اندازی خود می دانند، اینها از هر راهی که پیش بیایدمی خواهند پول در بیارند و خرج لذت های بی حسابشان بکنند. آنوقت، ناچارند مردانگی و شرف و آبرو را زیر پا بگذارند. اوستا احمد، که تازه چانه اش گرم شده بود، سوزن را بیکار در دست نگهداشت و، چشم در چشم من، با نگاه سرزنش باری گفت:

- آقا، آدم همین که می بیند پولش نمی رسد، به زن و بچه اش گداز می خوراند. البته، شما جوانید و آن روزها را به یاد ندارید که تخم مرغ بیست، تا يك عباسی بود. اما ده دوازده سال پیش را که میدانید يكي صد دینار بود. همین تخم مرغ را امروز باید دانه ای دوریال پول داد. آدم اگر بخواهد مثل آن زمانها گذاران بکند، ناچار، يك خانواده باید روزی ده بیست تا تخم مرغ تنها بکار ببرد، که قیمتش بیست و پنج تا سی ریال است. غریب این پولها را از کجا باید در آورد؟ چاره نیست. باید کار این تاجرها را کرد که مثل مور و ملخ تو این بازار افتاده اند و از يك عدل پارچه یا يك صندوق چای، به هزار تومان بهره هم راضی نیستند. شما اگر بگوئید که: «پارا! این تجارت نیست. این خون من و هزاران هزار مردم است که در دست می کنید. خون آن کارگر است که صبح تا شام عرق می ریزد و روزی هزار تومان هم گیرش نمی آید؛ خون آن دهقان است که در باد و بوران زمین را شخم می کند و وقتی که درو کرد تحویل شما می دهد؛ خون این همه بیچاره را در مانده است که سرتاسر زندگیشان يك شکم سمیر به خود نمی بینند! در جواب می شنوید: «برویی کارت، عمو! روزی پنجاه تومان خرج خانه ماست، پس از کجا باید این پول را در بیاریم؟!» - نه، جانم! این که حرف نشنیدی از این پنجاه تومان، ده تومان، نه، بیست تومانش را خرج خودتان بکنید. باقی را هم بدهید به مردم که از گرسنگی نمیرند؛ در این سرمای زمستان این وپا پرنه نباشند؛ دستشان از نداری از حکیم و دوا کوتاه نماند...

- آقا!... آقای اهری! بفرمائید، اینجابر ایتان کار هست.

شاگرد حجره، که تازه از راه رسیده و در را باز کرده بود، با بلند شیطانی مرا صدا میزد. ناچار از پیش اوستا احمد دور شدم و در حجره تاریک و دود گرفته، که گرمای بخاری نفتی آن به من نمی رسید، در پستوانی که جای من بود، پشت میز نشستم. کاظم آقا چندین سواد تلگراف را که آقای

مامور مالیات بر در آمد، که از صبح تا آنوقت چهار بار به سراغ آقای مرزانی آمده بود، با پیشانی چین خورده و چهره ماتم زده سری جنبانده و به روش گوینده رادیو تهران گفت :

— پروردکارا! باز چهار سال جنگ چهار سال آهن و آتش و خون و چهار سال اشتوگا و دزپرنده و بمب چهارتنی؟!..

لبخند زیر کانه ای در چهره پفالوی حاج حسین بنکدار نمایان شد ...
— هه! هه! خوب به من و شما چه، آقا؟ بگذار تami توانند به سر و کول هم بزنند: زهر طرف که شود کشته سود اسلام است!

از همه جا همه تصدیق بر خاست. جای تعجب هم نبود. زیرا که برای آنها جنگ معنای گرمی بازار و شیرینی قیمت ها و بهره بی حساب داشت. هر روز جنگ، اگر دنیائی را به خاک و خون می کشاند، آنها رادر عوض پولدار میگرد. پس بگذار تا این رقص مرگ ادامه پیدا کند!

در این میان نوراله حثیم، بزاز جهودلاله زار، که بانگاه خیره در کناری بود زیر لب حساب می کرد، یکباره سر برداشت و به آهنکی شکسته، که خبر از آفات میداد، پرسید:

— بخدا! اگر این جنگ تمام بشود، کاربازار چه خواهد شد؟!
آقا عبدالله بی اختیار از جا جست، و با دست کشاده بسوی او اشاره کرد :

— هیچ نترس! تازه اگر همین فردا جنگ به آخر برسد، باز تايك دو سال وسیله حمل و نقل آنقدر کم است که چیزی وارد نخواهد شد. مردم باید با همین موجودی بازار بسازند — چنانکه تا به امروز هم به این خوبی ساخته اند! همه یکدله گفتند: «بله آقا! بله». اما بیچاره نوراله، که دلش به این سادگی آرام نمی گرفت، سری بتردید جنبانده و گفت :

— من نمی دانم کی! به چه وسیله کالا وارد خواهد شد. امامی دانه روزی که رادیو خبر بدهد جنگ تمام شده است، آنروز عزای بازار است! خدا خودش رحم بکند!

يك دونفر، که سخنان بزاز جهود درایشان بی تأثیر نمانده بود، آهسته تکرار کردند :

— بله، خدا خودش رحم بکند!

آقای مرزانی، شتاب زده و کم حوصله، وارد شد. همه برخاستند، سلام و تعارف خیلی زود، در چند کلمه، به انجام رسید. نمونه های تکه های صدف، محصول کار خانه حسن مرزانی، دست به دست گردید. آقا عبدالله به لحنی دوستانه و غمخوارانه که خاص دلان است، سفارش کرد که سوراخ کردن تکه ها و صیقل دادن و دوختن آنها سیلقه بیشتری بکار برد. آقای مرزانی به آسانی تصدیق کرد :

مرزانی پیش از ظهر نوشته بود روی میز گذاشت، و با چشمان ریز خنده ناک نگاهی به من کرد و گفت:

— فرمودند اینها را ترجمه و ماشین کنید. تا ساعت چهار که خود شان خواهند آمد، باید همه حاضر باشد.

نگاهی به ساعت کردم. بیست دقیقه از چهار گذشته بود. سری جنباندم و شروع به کار کردم.

«زاکاشانسکی. آلپ هتل، استانبول.

۲۰۰۰ ساعت ارا، مردانه و زنانه، ۱۴ سنگ پیشنهاد. استوپ...»

«شرکت پیرو، زوریخ.»

۲۰۰۰ متر بارجه ابریشمی، رفرانس ۵۵۹۲۸، ۵۵۹۳۱، ۵۵۹۳۲، ...

همه رنگ، با فابريك موریس ویل مذاکره. نتیجه فوری تلگرافید. استوپ...»
«هر مز بهرام جی، ۱۰۸ آلبرت استریت، بمبئی.

راجع به ۲۵۰۰۰ رطل جای حاضر به حمل نتیجه تلگرافید، کردیت بازشود. استوپ...»

در باز شد. سیدی باروی زرد و لاغر و چشمان گرسنه و امیدوار، مانند گربه ناشتا، عمامه سیاه و سنگین به سر و عبای کهنه و فراخ در بر، به درون آمد. سلامی آهسته ولی کشیده و با مخرج غلیظ گفت. در گوشه ای روی صندلی نشست و نگاه کنجکاوش بیتابانه به هر سودوخته شد :

— آقا که تشریف ندارند! آیا تا عصر خواهند آمد؟

کاظم آقا، که دست ها را در آستین پالتو پنهان کرده نزدیک در ایستاده بود، با گردن کج اشاره مبهمی کرد و به آهنگ پر خدعه گفت :

— چه عرض کنم! روزها سرشان گرم کارخانه است. خیلی کم اینجا می آیند ...

سید آهی کشید و تسبیح کلی را دو سه بار با حلم و وقار در دست گرداند و لبهارا جنبانده. ولی بیش از آن تاب نیاورد. برخاست و گفت :

— خوب، آقا! من فعلا مرخص می شوم. انشاءاله نیم ساعت دیگر سری می زنم.

— بله ... کاری که ندارید! یکساعت دیگر سری بزنید ...

کارم تمام شد و آقای مرزانی هنوز نیامده بود. گوشم به سخنان جمعی رفت که در حجره به انتظار نشسته بودند. گفتگو ناچار از جنگ و بازی دیوانه وار قیمت ها بود. آقا عبدالله دلال، با آن سروتن لاغر و رنگ خاکی مانند موش، و آن بلك های سوخته و نگاه بیقرار، با صدای زیرش که به جيك جيك گنجشك سرمازده می مانست، می گفت:

— هنوز کو، آقا؟ این رشته سر دراز دارد. حریف ها از هر دو طرف پرزورند. شاید این رقص مرگ تا چهار سال دیگر دوام بکند.

۱۶. مرزانی! ایلو تک پیریه، یک در دقیقه خاموش ماند و گوشه لبش را چوید.
سپس لحن بلند را برگرداند و به آرامی گفت:

- خوشبختانه، آقا، خودتان به چشم دیده‌اید: ما هنوز در مرحله
آزمایشیم. ۱۷. آقا؟ آقا؟

- درست است! باچهل و پنج کارگر و دو استاکار و یک مهندس!
مرزانی این اطلاعات دقیق را نشنیده گرفت و دنبال گفته‌های خود رفت.
... این آزمایش‌ها را یک‌دو ماه پیش‌تر نیست که م شروع کرده‌ایم،
یعنی دیروز، از وقتیکه من از اینجا بول برگشته‌ام.

- ۹۹

... اما معاصره این‌ها نیست که بگویم: ما هنوز به بازار نیامده، فروش
نکرده‌ایم، سفارشی نگرفته‌ایم، منفعتی نبرده‌ایم تا بیاوریم و مالیات بپردازیم.
تازه، آنهم یک همچو وجه گزافی!

- چه عرض کنم. شما می‌توانید به وزارت دارائی اعتراض کنید.
- چیز عجیبی است، آقا! چرا نمی‌خواهید ملتفت بشوید! من با هزار
خون جگر کوشش میکنم صنعتی را که در این کشور بی سابقه است راه
ببندازم، برای این توده بیچاره و گرسنه کاری فراهم بکنم. ولی هنوز
بسم‌الله نگفته، یکی مانند شما پیش چشم من سبز میشود که بیاء فلان قدر
مالیات بده! آخر خودتان فکر بکنید، این رسم کدام چهنم دره‌است؟ چه اسمی
باید روی همچو رویه ای گذاشت؟

مأمور مالیات، بالبخندی که می‌خواست جا برای آشتی باز کند، گفت:
- تشویق صنایع کشور!

کم‌کم سروصدا فرونشست. پس از چندی مأمور مالیات، باقیافه خرسند و
نگاه سیر، تعظیم کنان بیرون رفت آقای مرزانی خودش از غضب او در رابست،
و با دندانهای فشرده در جواب چاپلوسی‌های او گفت:
- پدر سوخته‌ها! یکی از دیگری دزدتر ...

پس از اینهمه، پیدا بود که سرنوشت من و تلکرافهایم چیست. بخصوص
که سید نیز مثل گربه مرتضی علی از لای در در آمده بادل مطمئن روی صندلی
کنار بخاری پهن شده بود. آقای مرزانی، با پروان گره خورده و نگاه کج،
تلکرافها را از دست من گرفت و خواند. و با ایرادهای بیجا - شاید به گویشتان
رسیده باشد، آقای مرزانی چهارماهی در سویس بسر برده‌است و گمان می‌کند
به زبان فرانسه آشنا است - باری، چندین بار در متن ساده تلکرافها دست
برد. وقتیکه من برای دفعه ششم به شرکت پیرو دستور مذاکره چهل هزار
متر پارچه ابریشمی میدادم، در میان تک تک ماشین می‌شنیدم:

- ... ها؟ پنج تومان پس نیست؟ کم است؟ خوب! این هم ده تومان
دیگر بفرماید.

- بله. می‌دانم. هنوز خیلی نواقص دارد.
بزودی هر کس به مطلب خود پرداخت و گفتگو هیچ جابه نتیجه نرسید.
لله نورهال حثیم ده هزار متر پارچه ابریشمی را از روی فاکتور ساختگی آن،
باچهل در صد بهره، معامله کرد و سفته‌ها را دودل شد. هنگام رفتن، بزاز
بود چیزی در گوش آقا عبدالله گفت و اوچندی مردماند سرش را خاراند،
و جز چند سخن بریده و نا مفهوم از دهانش بیرون نیامد:

- نمی‌دانم ... راست بگویم، گمان نمیکنم.
آقای مرزانی، که خاطرش از معامله ساده و کوتاه و پرسود یک دقیقه
ایش خشنود بود، با لبخندی که دندانهای سائیده و ریز او را نشان میداد،
پرسید:

- ها؟ چه می‌گویند؟
- هیچ! می‌خواست بداند آن پارتی تیغ را حاضرید و اگذار کنید؟
چهره زرد انبوی آقای مرزانی یکباره سرد شد، و چشمان تراخمی او
پزمرده تر از آن گشت که بود:

- نه، نمی‌توانم. خیلی متأسفم.
آقا عبدالله بگرمی و چرب زبانی گفت:
- من می‌دانستم ... خودم هم به این (!) گفتم.
سپس رو به نورالله بز از نمود:
- بله، ایشان فتوی دارند که معامله تیغ حرام است.
چشمان ریز و حیل‌گر بز از تعجب باز شد و گفت:
- آقا که خودشان ریش می‌تراشند ...

مرزانی بتندی و تحقیر در سخنش دوید:
- خوب! ولی لازم نیست که از آن گذشته معامله حرام هم بکنم.
همه رفتند و تنها مأمور مالیات ماند. آقای مرزانی نگاهی به کاغذها و بر
آوردهای او افکند، و یکباره مثل فتر از جاجست و فریاد زد:

- یعنی چه، آقا! پنجاه هزار تومان کار کرد سالیانه؟ آنهم برای
کارخانه‌ای که نصف ماشین‌هایش هنوز در مرز ترکیه گیر است؟
آهسته و مؤدبانه، مأمور مالیات بالبخند مطمئن گفت:

- اما آن نصف دیگرش که در طهران خوب کار می‌کند!
- دروغ است، آقا! کی به شما گفت؟ خودتان بروید ببینید.
- گمان می‌کنم باز لازم باشد. من همین دیروز آنجا بودم.
آقای مرزانی یکه خورد. لب‌ها را به دندان گزید و آب دهن را فروبرد و
پرسید:

- شما؟ دیروز آنجا بودید؟
- بله! و آقای مهندس مولم خودش مرا به همه چارهنمایی کرد.

- به جدم رسول الله نمی گیرم. خدا بیامرزد حاج آقارا! ایشان اگر
 زنده بودند، هرگز نمی گذاشتند ذریه فاطمه در این سرمای زمستان ...
 - مقصود چیست چه می خواهمی از جان من؟
 - يك بالا پوش، آقا! برای شما چه ارزشی دارد؟ ولی اگر بدانید حجرة
 من شبها چه سرد است ...
 - خوب، پولش چقدر می شود؟
 - چه عرض کنم. خودتان بهتر می دانید.
 - من؟ من که لحاف دار نیستم، تا بدانم!.. بیا آقا، بیا این بیست
 تومان را بگیر و دست از سرم بردار ...
 به خدا اعجب گیر افتادیم، اینجا! همه شان ریش ما را وجب کرده اند!..

СОДИҚ ЧУБАК

Эрон халқининг таниқли ёзувчиси Содиқ Чубак 1916 йилда Ғарс кўрфази қирғоғида жойлашган порт шаҳар, — Буширда туғилди. Адиб Буширда бошланғич маълумотни олганидан сўнг, Техронга келиб, 1937 йилда Америка коллежини тугатди ва ўз билишини такомиллаштириш ниятида Америка, сўнгра Англияга ўқишга кетди. Эронга қайтганидан сўнг нефть компанияларидан бирига кирибди. С. Чубакнинг адабий фаолияти 40-йилларнинг ўрта-серида бошланди, дунёқараши ҳам ўша давр ижтимоий-сиёсий курашлари таъсирида шаклланди.

Адибнинг «Қўғирчоқ театр» (1945 й.) ҳикоялар тўплами учун мураккаб ҳаёт масалаларини фалсафий мушоҳада этиш, оддий инсон тақдирини бутун фожиалари билан тўла-тўқис ва бўрттириб кўрсатиш характерлидир.

С. Чубак ҳаётий воқеа-ҳодисаларни акс эттиришда, характерлар иретишда ўзига хос йўлдан бориб, ҳоким синф табиятига хос зулм ва зўравонлик, оқибатсизлик, ҳаёсизлик ва мунофиқлик каби индигаларни моҳирона фож этди. Бунга унинг «Эгаси ўлган маймун» (1949 й.) тўпламидаги «Нега денгиз мавжланди», «Ўғри», «Адолат» ва «Эгаси ўлган маймун» ҳикоялари мисол бўла олади.

Бу икки тўпламдаги ҳикояларда ашаддий ёвузлик ва зулмга шунинг оғини, инсон табиятига хос кўникувчанлик майллари тасвири ҳаётчилик қилади. Аммо 1963 йилда ёзилган «Тангсирлик қасоскор» қиссаси адибнинг ҳаётий-фалсафий қарашлари ўзгарганлигидан тўғрисида беради. Бу қиссанинг бош қаҳрамони Шермуҳаммад ўз мушторини баҳол қудрат тебратиб юрган оддий шахс, бироқ масаланинг инсоний гурури, оила иффатига келиб тақалганда, қўлига қурол олиб ўзини ҳимоя қилади, адолат учун бир томчи қонни қол-қурунча курашади.

Вундан ташқари, С. Чубак драматик асарларнинг ҳам муаллифилири, «Копток» (1949 й.) пьесасида Ризо шоҳ диктатураси даврида ҳадик ва кўрқув ҳисси билан яшашнинг азобларини, «Кўпни кўрган» (1965 й.) пьесасида маънавий-ахлоқий масалаларни санъатчилик билан акс эттирди.

60-йилларда Муҳаммад Ризо Паҳлавий «Оқ инкилоб» шiori ишлари мамлакатда ижтимоий-иқтисодий ислохотлар ўткази бошланди. Нефтьдан келажетган фойда шоҳ тузуми пойдеворини мустаҳкамлади, аммо асосий халқ оммасининг аҳволини яхшилаш олмади. Мамлакатдаги ўзгаришлар Эрон жамиятининг турли табақаларида турлича фикр уйғотди.

Бу фикр ва мулоҳазалар албатта бадний адабиётда ҳам акс эта бошлади. С. Чубак ўша йиллари «Қабрда биринчи кун» (1965 й.), «Охирги чироқ» (1967 й.) каби ҳикоялар тўплами ва «Қабр қиёмати» (1967 й.) романини ёзди. Инсоний бурч, виждон ва маънавий масъулият туйғулари С. Чубак қаҳрамонларининг бош қиссаларилири.

Таржимон сифатида ҳам унинг форс адабиёти учун хизмати катта. У Ғарбий Европа ва Америка адабиётидан кўпгина таржималар қилди, ўзининг асарлари эса чет эл тилларига, жумладан, рус тилига таржима қилинди. Адибнинг «Сайланма асарлари» ва «Сабр-қаноат» романи Москвада босилиб чиқди.

1974 йилда С. Чубак адабиётдаги хизматлари учун Эрон шон-раси Фуруғ Фаррухзод (1934—1967 йй.) номидаги мукофотга сазовор бўлди.

Адиб 1973 йилда Олмаота шаҳрида бўлиб ўтган Осиё ва Африка мамлакатлари ёзувчиларининг конференциясида Эрон делегацияси аъзоси сифатида иштирок этди ва Совет Иттифоқининг кўпгина шаҳарларида, жумладан, Тошкентда ҳам бўлиб, халқимиз ҳаёти ва маданияти билан яқиндан танишди.

Содиқ Чубак ижодкор сифатида меҳнаткаш инсоннинг аччиқ қисматиغا, оғир турмуш шароитига, ижтимоий тенгсизликка берафқ қарай олмади, унинг жамиятда тутган ўрнини тиклашга ва уни ҳимоя қилишга ўз ижоди билан катта улуш қўшди. Унинг 60-йилларда яратилган асарларида форс классик адабиётига хос фалсафийлик, Эрон ҳаёти масалаларига умуминсоний нуқтаи назардан қарашга интилиш кучайди.

Умуман, С. Чубак ижтимоий тараққиёт, ҳақиқий инсонпарварлик, ижтимоий тенглик учун курашувчи дунё адабиётининг жонкуяр сўз усталаридан биридир.

Унинг баъзи ҳикоялари ўзбек тилида босилган.

СОДИҚ ЧУБАКНИНГ ЭРОНДА НАШР ЭТИЛГАН АСАРЛАРИ:

1. «Кўғирчоқ театр», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1945.
2. «Эгаси ўлган маймун», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1949.
3. «Копток» пьеса, Техрон, 1949.
4. «Тангсирлик қасоскор», қисса, Техрон, 1963.
5. «Кўпни кўрган» пьеса, Техрон, 1965.
6. «Қабрда биринчи кун», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1965.
7. «Охирги чироқ», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1966.
8. «Сабр-қаноат», роман, Техрон, 1967.

عدل

اسب درشکه ای توی جوی پهنی افتاده و قلم دست و کاسه زانوی خرد شده بود. کاملاً دیده میشد که استخوان قلم یکدستش از زیر پوست حنایی رنگش جاها شده و از آن خون آمده بود. کاسه زانوی دست دیگری بکلی از بند جدا شده بود و فقط بچند رگ و ریشه که تا آخرین مرحله وفاداریشان را از دست نداده بودند گیر بود. سم يك دستش - آنکه از قلم شکسته بود بطرف خارج برگشته و نعل براق و ساییده‌ایکه تنها به سه دانه میخ گیر بود روی آن دیده میشد.

آن جو یخ بسته بود. تنها حرارت تن اسب یخهای اطراف بدنش را آب کرده بود. تمام بدنش توی آب گل آلود خونینی افتاده بود. پی در پی نفس میزد. نصف زبانش از لای دندانهای کلید شده‌اش بیرون زده بود. دور دهانش کف خون آلودی دیده میشد. دو سپور و يك عمله را هکدر که لباس سرپازو بدون سردوشی تنش بود و کلاه خدمت بدون آفتاب گران پسر داشت میخواستند آنرا از توی جوی بیرون بیاورند. یکی از سپورها که بدستش حنای تندی بسته بود گفت: «من دمبشو میگیرم و شما هر کدو متون به پاهو بگیرین و یهو از زمین بلندش میکنیم. اونوخت نه اینه که حیوونه طاقت در دو نداره و نمیتونه دشاشو او زمین بزاره یهو خیز ورمیداره. اونوخت شماها جلدی باشو ول دین! منم دمبشو ول میدم. رو سه تا پا میتونه بلند شه دیگه. اون دستش خیلی شکسته، چطوره که مرغ رو دو پا وامیشه، این نمیتونه رو سه پا واسه؟!...»

يك آقای دیگری که کیف چرمی قهوه‌ای رنگ زیر بغلش بود و شلوار رنگی زده بود گفت:

«مکه میشه حیوونو اینطوری بیرونش آورد؟ شماها باید چن نفر بشین، تمام هیکل بلندش کنین و بزارینش تو پیاده را.»
یکی از تماشاگران که دست بچه خردسالی را در دست داشت با اعتراض گفت:

«این زبون سه دیگه واسه صاحبش مال نمیشه. باید با گلر که کلکشو کند...»

بعد رویش را کرد به پاسبان مفلوکی که کنار پیاده رو ایستاده بود و لبو میخورد گفت: «ازدان! سرکار که تپونچه دارین. چرا اینو رامش نمیکنی... حیوونه خیلی رنج میبره...»

روز اول قبر

و حالا دیگر آفتاب پائیزی کم کم داشت میچسبید. تابستان هرم و هرمه آنرا مکیده بود و رنگ و رخس را لیسیده بود و رولش کرده بود. همان پادشاه و افراهایی که از دیوارهای باغ، ردیف راه افتاده بودند و گردا گرد استخر عظیم آن بهم رسیده بودند و در تابستان يك سکه از نور خورشید را بر زمین راه نمیدادند؛ اکنون رنگ پریده و تنک برگ، خسته و ناتمام، زیر آفتاب بامداد پائیزی، کرخت و بیخس، بدیوار آسمان لم داده بودند و هرم و لرم آنرا مك میزدند و توانائی آنرا نداشتند که زیر تابش نور بی‌رحم آن چادر برگی پهن کنند.

حاج معتمد عسا زنان، دور استخر بزرگ باغ گردش صبحانه خودش را دور میزد. هر روز کارش همین بود که صبح و عصر آنقدر دور این استخر بگردنا خسته شود. استخر عجیب زیبا بود. عظیم بود. چهار گوش بود و تمام سطحش از نیلوفرهای آبی پوشیده بود. برگ رو برگ و گل بگل گل خوابیده بود. میان آن، فواره گل و کشادی بود که سال دوازده ماه سه سکه آب زلال قنات ازش غلغل میجوشید و باغ ده هزار متری را سیراب می‌کرده، این باغ را حاجی معتمد. چهل و پنج سال پیش در سرآب سردار خریده بود و توش بیرونی و اندرونی و دیوانخانه و مهمانخانه و اصطبل و حمام‌های سرخانه و خانه های کلفت و نوکر درست کرده بود. آنوقت ها حاج معتمد چهل سال بیشتر نداشت و از سیل هاش خون می‌چکید و مثل حالا نبود که پشم‌هاش ریخته بود و آفتاب لب بام بود.

کنار استخر، رویك تخت چوبی پایه کوتاه که دورش زده‌ای از ستون‌های كوچك خراطی شده چرخ زده بود، قالیچه کاشان زمینلایکی ترنج دار و رنگارنگ پهن بود. رو فرش، يك غلیان فتحعلی شاهي بلور زمردین نكین دار، بالای سر ابریشمین مروارید دوزی شده، راست سر پا ایستاده بود. يك استکان شستی بلور تراش و يك قندان مینا، تویك سینی تفره بغل هم نشسته بودند. يك حافظ جلد سوخته نیز کنار آنها افتاده بود.

وقتی هوا خوب بود حاجی همین کله و روهمین تخت، شپهاك و لاله‌ها پس از نماز مغرب و عشا عرق میخورد. سالها بود که این می‌زدن شپاله و خلوت را کش داده بود و عادتش شده بود. يك سینی بزرگ دسته دار نوزیلین که باقتضای فصل بورانی اسفناج، ماست و موسیر، کنکرماسک و باقلا پخته با گلپر، سیب زمینی پخته، گوشت کوبیده و یا ماست و خیار و پیاز

باسبان همانطور که یکطرف لپش از لبویی که در دهنش بود باد کرده بود با تمسخر جواب داد:

ز کی! قریون آقا! گلوله اولاً مال اسب نیس و مال دزه، دوماً حالا او مدیم و من اینو همینطور که میفرمایین راحتش کردم بروز قیومت و سوال و جواب اون دنیا شتم کاری نداریم، فردا جواب دولتو چه بدم، آخه از من لا کردار نمیپرسن تو گوله رو چکا کردی؟!»

سید عمامه بسری که پوستین مندرسی روی دوشش بود گفت: «ای بابا حیون باکش نیس... خدا رو خوش نیاد بکشندش. فرداس که خوب میشه. دواش یه فندق مومیائیه...»

تماشاچی روزنامه بدستی که تازه از راه رسیده بود پرسید: «مگر چطور شده؟» يك مرد چپقی جواب داد: «واسه من اهل محل نیسم. من رهگذرم.»

لبو فروش سر کوچه همانطور که با چاقوی بی‌دسته اش برای مشتری لبو پوست میکند جواب داد: «هیچی اتول بهش خورده و مرحوم شده. زبون پسه از سحری تا حالا همیجا تو آب افتاده چون میکنه هیشکی بفکرش نیس اینو...» بعد حرفش را قطع کرد و بيك مشتری گفت:

«یه قرون» و آن وقت با آهنگ مخصوصی فریاد زد: «قند بی کوپن دارم! سیری يك قرون میدم!...» همان آقای روزنامه بدست پرسید: «حالا این صاحب نداره؟» مرد کت چرمی قلچماقی که ریخت شوهرها را داشت و شال سبزی دور گردنش بسته بود جواب داد: «چطور صاحب نداره! مگر بی صاحب هم میشه. پوستش اقل پوتره تو من میارزه. درشکه چیش تا همین حالا اینجا بود. من اینکه رفتم در شکشو بزاره برگرده». پسریچه ایکه دستش در دست آن مرد بود سرش را بلند کرده پرسید: «باباجون! درشکه چیش در شکشو با چی پر سونه؟ مگه نه اسبش مرده؟» يك آقای عینکی خوش لباسی پرسید:

«فقط دساش خورد شده...!؟»

همان مرد قلچماق که ریخت شوهرها را داشت جواب داد: «نه درشکه چیش میگفتش که دنده هاشم خورده».

بخار تنکی از سوراخ‌های اسب بیرون میآمد. از تمام بدنش بخار بلند میشد. روی کفلش جای پنج انگشت گل آلود خشك شده دیده میشد. روی کردن و چند جای دیگر بدنش هم گلی بود. بعضی جاهای پوست بدنش میپريد. بدنش بشدت میلرزید. ابداً ناله نمی‌کرد. قیافه اش آرام و بدون التماس بود. قیافه يك است سالم را داشت. با چشمان کشاد و بدون اشك به مردم نگاه میکرد.

و لب بر گشته‌اش ناز-خندی برب داشت، «تو دیگه چی میگی؟ خیال می‌کنی که قشنگی تو میتونه بمن دلداری بده؟ تو میدونی خودت فردا این وختا چه حالی رو داری، اگه تازه آدم بذارم بالا سرت که شب و روز بیادت که کسی نچیندت، باز فردا پلاسیده میشی و بر کات میریزه و شته تو دلت ارمه‌میکه اما خوش بحالت که از عاقبت خودت خبر نداری. میتازی و میتازی وجلوه بهار میفروشی. اما من میدونم که مهمون به شب بیشتر نیسی. نه. توهیچوخت نمیتونی دیگه دل منو باین زندگی خوش کنی. ذره ذره تو این هشتاد و نه سال دیگه امید من تموم شده. چاه امید من دیگه خشک شده و هرچی دلت توش کند و کو کنه دیگه آب نمیده. خشک شده. اما این وحشت برای من هس که بهار دیگه تورو نیبم. بازم گل میکنی، بازم مردم دیگه بت نگاه میکنن. اما اونوخت دیگه من نیسم که تورو ببینم. تو دیگه تورو رو نمیخندی. در سه که تودیگه دل منو باین دنیا بند نمیکنی، اما من بت نگاه کردم. کسی چه میدونه. شاید تورو رو قبر خود من بذارن.

گل عزیز است غنیمت شمردیش صحبت،
که بباغ آمد از این راه و از آن خواهد شد.

تو چه عزتی داری؟ چرا عزیزی؟ که رو قبر من بذارنت؟ کاشکی رو اولش بباغ نیومده بودی که حالا بخوای کورتو کم کنی. همتون فراق و مرگ تو دل من میکارین. کاشکی هیچکدومتونو نداشتم. نه خونه، نه ملوک، نه باغ، نه درخت، نه گل، نه زن و بچه ونوه و نتیجه. اونوخت دیگه غمی داشتم؟»

خان ناظر، پیشکارخانه زاد حاجی، با اندام باریک و چهره استخوانی تاسیده و آبریزگاه، آهسته آهسته و تعظیم کنان، سرو کله‌اش از تو سراف باغ پیدا شد و آمد آمد تا نزدیکی حاجی رسید و آنجا تعظیم بلندی کرد و دست بسینه بغل دست او ایستاد.

حاجی غافلگیر شد. نگاهش را از گل جای برگرفت و به چهره آبریز ناظر دوخت و با همان نگاه پرسید: «چی؟»

«قربان مقبره تموم شده چه وخت تشریف فرما میشین؟»

ناظر چهره غم خورده خود را بزمین دوخت و هنوز صدای خروار توکوشش زنگ میخورد که ناکهان حاجی باو پرید و پر خاش کنان گفت: «مرتیکه پدر سوخته این چه جور حرف زدنه؟ یعنی میگی کی بمیرم و منو اونجا بیارن؟ قمرساق این که دیگه تشریف فرمائی نداره.»

«قربان زبونم لال بشه که همچو جسارتی بکنم. منظورم ایله چه وقت برای دیدن ساختمانش تشریف. -فرما میشین؟»

«همین امروز. امروز بعد از ظهر. پرو.»

وسبزی و نعناع و ترخون بانان سنگک پرشته خشخاشی توش چیده شده بود برایش میآوردند که حتماً يك تنگ بلور تراش پراز عرق دوآتشه که يك ترنج زرین توش شناور بود، رکن اصلی و غیر قابل اجتناب سینی را تشکیل میداد. این سینی دواي آقا بود. و آقا ساعت ها با این عرق ومزه، تو نور شمعی که روی يك شمعدان بلورین از تویك مردنگی نور پاشی میکرد، لك ولك میکرد و عرقش را اشك اشك می نوشید و گاهی شعری هم پیش خود زمزمه میکرد. جوانهایش بدعرق نمیخورد. ولی حالاها کمتر میشد اگه پیش از دو سه استکان بخورد؛ و در این سن و سال تنها دلخوشش همین خلوت شبانه ومی زدن تنها بود.

حالا حاجی چایش را خورده بود، غلیانش را کشیده بود و با حافظ و رفته بود و داشت عصا زنان و مورچه شمار راه میرفت و تسبیح چوبین دانه اناریش را تو دستش میچرخند وزیر لب باصدائی که از تنگ نفس موبرداشته بود میخواند.

«بر لب بحر فنا منتظارم ای ساقی»،

«فرستی دان که زلب تا بدهان اینهمه نیست.»

«بله دیگه باید پشت پا زد باین عیش و غزلو خوند. این هشتاد نود سال چطور گذشت؟ نتیجه‌اش چی بود؟ منگه چیزی ازش نفهمیدم. نتیجه اون همه تقلا و جون کندن چی بود؟ یه خواب بود. یه خواب سرپا ترس و هراس. اینم آخرش. که چی؟ زندگی کردیم.»

رو بروی يك چنار عظیم ایستاد. «من باید کم کم با شماها خداحافظی بکنم. میدونی تورو کی کاشتنت؟ من که نمیدونم. وختی اینجارو خریدم تو همینجورگی همینجا بودی. خیلی از درختای دیگه هم پیش ازمن اینجا بودن که حالا خیلی ها شون از بین رفتن. تو موندی و چند تای دیگه که شماهام رفتن. من چه میدونم چن سالته. صد سال؟ یونصد سال؟ کسی نمیدونه. اما اگه کسی بت کاری نداشته باشه، شایدم مئه چنار امامزاده صالح هزار سال عمر کنی. اما آخرش که چی؟ باید رفت: تو، هی تو خاک ریشه میدوونی و کود دل و جیگر مارو میخوری و هی گنده میشی تا یه روزی هم نوبت خودت برسه. کاسم یه روزی اینجا خیابون بشه با اون دکونای تو سری خوردش که از صب تاشوم را دیو توشون غامیکنه. بشرطیکه تا من سمرمو گذوشتم زمین، تخم حرومای ولدالزنا کلنگ بذارن تو این باغ و هر تکش مئه جیگر زلیخادس یه نفر بیفته. دیگه بتوهم رحم نمیکنن. اونوخت من کجام، تو کجائی، شایدم بابای تو تابوت من بشه و تو تابوت بچه‌های من بشی. ما هممون بدبختیم. هممون یه راه میریم.»

يك غنچه نیم باز گل چای، درشت و شاداب پرساقه خدنگ زمردینش نگاهش را بسوی خود کشید. غنچه کشیده و میان باریک بود و کلبرگ‌های پهن و

شلقو میشد که حاجی سرسام میشد. آنروز بود که همه دست حاجی را میگردند و او با اجبار به بزرگها، يك اشرفی و بکوچکها شاهی سفید میداد که بچه های حاجی می گفتند این عیدی برای مایه کیسه خوب است که حاجی ناخن خشك بود و غیر از این عیدی سالی يكروز و يك اشرفی، نم پس میداد. عید همین امسال بود و حاجی تو باغ، لب همین استخر و رو همین تپه چوبی میان پوستین خز خود نشسته بود غلیان می کشید و بچه ها تو باغ و در بودند و شکوفه ها را تاراج میکردند که يك پسر هشت نه ساله يك كشتی کاغذی درست کرده بود و آنرا رو استخر ول داده بود. حاجی هر چه نگاه کرد او را نشناخت و آخرش ناچار از خان ناظر که دست بسینه حضور داشت پرسیده بود. «این پسره کیه؟» و خان ناظر گفته بود: «قربان پسر آقا تقی آقا» از دختر مش علی اکبر رز از» و آقا تقی آقا پسر دومی حاجی بود که چند سال داشت و حاجی بیش از بچه های دیگرش باش کارد و خون بود. و اخم تو حاجی دویده بود و به پسرک ماهرخ رفته بود و بخان ناظر دستور داده بود که از سر استخر دورش کند.

حاجی با تنها زنش حاجیه خانم و گروهی نو گرو کلفت تو این باغ اندشت، زیر بار خفه انبوه درختان کهن زندگی می کردند. اما زن و شوهر باهم کارد و تیر بودند و سال تا سال همدیگر را نمی دیدند. حاجیه خانم اینطرف باغ زندگی میکرد و حاجی آنطرف باغ. سالها بود که حاجیه خانم گیر بود و از جاش نمیتوانست تکان بخورد.

پس از پنجاه سال زناشویی و راه انداختن آنهمه تخم و تر که زن و شوهر چشم دیدن همدیگر را نداشتند و سایه هم را با تیر میزدند، و روزی حاجیه نفرین و نك و نال بجان حاجی بود. نه گاهی باهم روبرو میشدند و ده پیغام و بسفامی بهم میفرستادند. بچه ها هم برای خودشان هريك خانه و زندگی جدا داشتند و همه ازهم بدشان می آمد. برای همین اخلاقیات و غریبش همسایه ها اسمش را «حاجی دیوونه» گذاشته بودند و این حرف یکوش خودش هم رسیده بود و آنرا از چشم زنش حاجیه خانم میدید و می دانست که او این حرف ها را تو دهن مردم انداخته.

خان ناظر هم با هوش خدا داد و سیاستی که برور زمان و به امر آموخته بود، خانه را طوری اداره میکرد که لازم نمیشد این زن و شوهر اهم کاری داشته باشند و خانه را آنچنان میچرخاند که هر دو ازش راضی بودند و او خودش هم در این شکراب کهنه ای که میان آنها بود، حواسش جمع بود و از آب گل آلود ماهی های درشت می گرفت و با اینکه برینت ظاهرش نمی آمد، حسابی بارش را بسته بود و پول و پله خوبی بهم زده بود. مقبره نوساز حاج معتمد در گوشه دور افتاده صحن، تو آفتاب بود و نازك بعد از ظهر پائیز آب تنی میکرد و گل آقا حالا داشت جلو خان آقا چارو

خان ناظر پس پس رفت و پشت صرهم تعظیم کرد و بر گشت و حاجی رویش را از او بر گرداند و بگل جای انداخت و گفت: «شنیدی چه گفت؟ گفت قبر حاضره؛ قبر من. حالا فهمیدی فرق من و تو چه؟ من میدونم قبرم حاضره، اما تو از قبر خودت خبر نداری. یه عمره که فکر این قبر منو مثه شمع آب کرده. اما تو آسود و بی خیال رویه دونه پات و اسادی و از هیچ چاخبر نداری. برای همینم هست که عزیزی. منم بچه شش خوره بی گناهی، برای بر خبری و بی گناهیته که عزیزی. حالا باید برم ببینم اون هلفدونی چه جور جهنم دریه.»

خانواده حاج معتمد از خودش شروع شده بود اصل و نسبش بر مردم پوشیده بود. حتی خودش هم نمیدانست پدر و مادرش کی بوده اند. نه در عمرش آنها را دیده بود و نه از کسی شنیده بود که کی و چکاره بوده اند. بچگیش تو برو جرد گذشته بود. هیچ نمیدانست کی او را بزرگ کرده بود. فقط خاطره رنگ و رو رفته ای از دوران کود کیش که تو کرچه ها ول میزد و گدائی میکرد در نظرش مانده بود. اما زمان شاگرد مہتری خود را پیش لراشباشی بر و جرد خوب خوب بیاد داشت. آنوقت ها ده پانزده ساله بود و از آن زمان تا حالا خیلی سال بود و حالا کسی بکسی نبود و آنها از آسیابها افتاده بود. و حاجی جزء اعیان و متشخصین شده بود. بعدها تودستگاه ظل السلطان افتاد و بفراشی و نظارت و پیشخدمتی رسید و حکومت یافت و لقب گرفت و بارش را بست و سری میان سرها آورد و آنقدر زمین و ده دور و نزدیک جمع کرد که دیگر حسابش از دست خودش هم در رفته بود و از اعیان پرویا قرص شده بود و دیگر کسی جرات نداشت به اصل و نسبش بپردازد.

خیلی وقت بود که خانه نشین بود و سالی ماهی میشد تاجچه اتفاق مهمی بیفتد که حاجی پایش را از در خانه بیرون بگذارد. ختم دوست همبالی و همدندانی باشد، روضه خوانی عاشورای دوست و همسایه دیوار بدیوارش جلیل - السلطان یا اینجور مواقع باشد که حاجی را ممکن بود از خانه بیرون بکشد. اما حالا دیگر اینجور جاها هم نمیرفت.

او دیگر مردم زمان خودش و حتی همسایه های دیوار بدیوارش را هم نمیشناخت. خانه دورورش هريك چند دست گشته بودند و جاهائی که اولش خانه بود، حالا دکان و مغازه و خیابان شده بود؛ یا ساختمانهای تازه و عجیب و غریب توشان بالارفته بود که همه آنها چراغ مهتابی داشتند و رادیو توشان غار غار میکرد. و او از همه شان دلخور بود و با کینه ریشخند داری بآنها نگاه میکرد.

هفت پسر داشت که هر کدامشان یکی دو سه تازن و بچه های قدونیم

قد داشتند. پسر ها سالی یکبار، آنهم نوروز و بنا به سنت دیرین و با اکراه بخانه پدر میرفتند و آنروز خانه حاجی از پسر و نوه و نتیجه و عروس و پسران

حاجی یا شود برود توقه و خانه کنار صحن، برقی پشت منقل و افور بنامید
و چند بست جانانه دود کند و دو سه تا چای پر مایه لب سوز قند بدهد
بخورد و به تقال گوش کند.

«دیشب آخرش این درویش بدریش سهرابو نکشت و گذاشتش برادر
فرداشب. امشب باز توش حرفه. حالا حالاها میخواد مردموتیغ بزنه. کجا میاد
باین زودی سهرابو بکشه؟» و تا از دور هیکل حاجی را دید، مثل فتر از رو
سکو پرید پائین و دست بهینه ایستاد و پشت سر هم تعظیم کرد.

اندام میانه و فربه حاجی، با عصای آبنوس سر تفره از پیش، و هیکل
تکیده و لاغر خان ناظر از پس بجلو خان مقبره رسیدند. حاجی آنجا ایستاد و
عصایش را برد پشت سرش و سر آنرا محکم با دودست گرفت و بآن تکیه زد.
نگاهش رو در دیوار مقبره میچرخید. نفس نفس میزد؛ و خسخس تنگ نفس
با صدای تپش قلبش رو پرده گوشش میکوبید. تا آنروز مقبره خود را ندیده
بود. فقط همان روزی که میخواست زمین آنجا را بخرد، جای آنرا دید زده
بود و پستیده بود و این پنجسال پیش بود که همینطور انداخته بودش و
حالا که آنرا بصورت مقبره نوسازی دیده بود که میدانست اولین مهلتش
خود اوست از آن بدش آمده بود. کاشی کاریها و کتیبه و کل نفس ذائقه الهی
را که بخط ثلث خوبی بالای سردر نقش شده بود نگاه کرد و دلش مالش
رفت. چند بار آیه را تو دلش خواند. کتیبه بد از آب در نیامده بود، اما
پنجره ها کوچک و تو سری خورده بود و میله های آهنی بطرف بیرون داشتند
که دل آدم از آنها میگرفت.

از دیدن آن خفگی نفس بری توی گلوی خود حس کرد و بی آنکه بصورت
خان ناظر نگاه کند گفت: «این پنجره ها چرا اینقدر خفه و توسری خورده اند؟»
اینهمه دیوار آجری که بود میخواست این به خرده جرزه ها رو باریکتر بکریه
پنجره ها بزرگتر در بیان. ساختمان رو بجنوب که باید آفتاب توش افتاد
مثه زندون درسش کردین.» بعد آهسته سرش را رو گردنش چرخانید و دیوار
دیوار مقبره نگاه کرد. بیخ گلوش خشک شده بود و آب دهنش بآنجا نمیرسید.
اگر در مواقع دیگر بود، حاجی باین نرمی و دلزدگی و بی فحش و نصیحت
حرف نمیزد- مخصوصاً در مورد کاری که بر خلاف میلش بود. اما حالا که
مقبره رادیده بود و مرگ را بخودش نزدیک میدید، دیگر حوصله بدهنی رانده
را نداشت. خان ناظر هم چون اخلاق حاجی بدستش بود، صلاح ندید برای
بدهد. خاموشی رو گفته حاجی سنگینی انداخت و پنداری از خواب گرانی پندار
شده باشد بخودش گفت:

«اینجا هم ایراد بنی اسرائیلی میگیری؟ اگر باید بری تو قبر بخوابی
که پنجره بزرگ و کوچک نداره.»

باز خودش بخودش پرید: «عجب حرفائی میزنی! من چقدر پول توانم

میکرد و برگهای گنجله شده چنار بیشمار که رو زمین پخش و پرا بود
گرد میآورد و مقبره را برای باز دید حاجی که قرار بود بیاید و آنرا تماشا کند
شسته و رفته میکرد.

خیلی وقت بود دولا دولا جارو میکرد. دیگر خسته شده بود. نفس
بلندی کشید و کمر راست کرد و جارو را بدست دیگر داد و شروع بخاراندن
تن خودش کرد. تنش زیر پیراهنی که از چرك و عرق تن آهار بسته بود
و مثل پوست خیک دور از تنش مانده بود، زخم و زیلی بود. صورت و پشت
گردنش همه زخم بود. این زخمها را خیلی وقت بود داشت، اولها گاهی دوا
و درمانشان هم میکرد. اما از زمانی که باو گفته بودند سوداست دیگر و لشان
کرده بود، اگر گاهی آب زرشکی چیزی برای خنکی گیرش میآمد، میخورد
که خوب بشود، و خوب نمیشد. زخمها خشک بودند اما همیشه میخاریدند و
پوست سفید نازکی از شان ورمیآمد.

«لامسب و ختی بخارش میافته دیکه آدمو از جون خودش سیر میکنه.
مثه خوره ای ها شدم، همه از من میروزن. میکن کوفت گرفتی، آتشک گرفتی،
چه میدونم، میکن ماشرا گرفتی.»

جارو را پرت کرد رو زمین و خم شد و برگها را تو کونی ریخت. «چه
فصل لچریه. همش باد و گرت و خاک و اینهمه برگ بیخودی. می جمشون
میکنی، می دوباره مثه بارون میریزن. اگر فایده داشتن که خدا اینهمه
دورشون نمیریخت. میخوام بدونم قرآن خدا غلط میشد، اگر همین جوری از
آسمون پول میریخت رو زمین؟ نمیدونم این پیروپاتالا چه جوریه که همشون
تو این پائیز و زمسون نفله میشن. حاجیم خیلی سال داره ها. حالا که واسیه
خودش قبر درس کرده، کاسم وخت رفتنش باشه. خدا خودش میدونه. اما
خیلی میراث خور داره ها. چن روزیم پلو حلوا پراس. اما خدا نکنه. آدم پدی
نیس. معلوم نیس وختی مرد، تخم و ترکش همین شندر غازم بما بر سونن.»
اینجا اولش مقبره نبود، زمین بکر بود و حاجی دلش باین خوش بود که
تو زمین بکر برای خودش مقبره ساخته بود. اینجا اولش دوتا دکان حکاکی
و قلمدان سازی بود؛ و یک حیاط کوچک، که علافی بود و تیر و تخته توش
ریخته بودند، و حاجی آنرا باقیمت گران از چند دست ورته خریده بود و بهم
زده بود برای خودش و کس و کارش سرای آخرتی درست کرده بود. اما
در تمام مدتی که مقبره در دست ساختمان بود، حتی یکبار هم رغبت نکرده
بود که بآنجا سر بزنند ببینند عمله بنا چه کار میکنند. از این کار دل
چرکین بود.

کل آقا را سکوی سنگی دم در مقبره نشسته بود، از غار غار کلاغا کلافه
بود. ابری از انبوه کلاغان روته رخ آسمان لك انداخته بودند و او داشت
آنها را می پالید. دلش میخواست حاجی زود بیاید و برود و او پس از رفتن

ناظر با ادب جواب داد: «بله قربان، یکی زتونه، یکی مردونه. به اهدار خونه هم هس برای چای غلیون.» و خواست بگوید: «برای مشایعین» و حرفش را خورد و نفسش درنیامد، که از حاجی مثل سنگ میترسید.

حاجی دلش فشرده شد، و درد ثقیلی دل و روده‌هایش را درهم پیچانده و همچنانکه چشمانش رو قبر خیره مانده بود پیش خودش گفت: «بعد از من میان اینجا چای و غلیون کوفت کنن و حلوا بخورن و تو دلشون فحشم بدن من نباشم و دنیا سرچاش باشه؟ بله:

زین پیش نبودیم و نید هیچ خلل،

زین پس چونباشیم همان خواهد بود.

تفا! تفا! این قبرمنه. زندگی من دیگه اینجا تمومه. چه زندگی ای؟ باید اینجا بخوابم و خوراک مار و مور بشم.»

چشمانش را از روبرو برداشت و هراسان بدر و دیوار مقبره چرخانید. پیش چشمش آنجا اتاق و سقف و در و دیوار نبود؛ تمام اتاق مقبره برایش کوری بود که هوایش داشت خفه‌اش میکرد. دلش خواست از آنجا فرار کند.

راه افتاد رفت رو ایوان باریکی که دو پله میخورد میرفت تو حیاط عقب مقبره. آنجا ایستاد و دور ور خودش را ورنانداز کرد. ایوان باریک و دراز بود و دو تا ستون گچ بری، با سر ستون‌های جمشیدی، سقف آنرا از کول گرفته بودند. حیاط کوچک بود. نصف اتاق مقبره بود يك حوض کوچک چهار گوش زیر کاج تناور دیلاقی روزمین‌پهن شده بود و يك آفتابه مدور نو، که همانروز گل آقا آنرا از جلبی ساز گوشه صحن خریده بود و هاور مزه آب نچشیده بود. سوك حیاط، مستراح توسری خورده‌ای که شیرازی بد ساختی، کجکی روسرش خوابیده بود، قوز کرده بود و لك نمی که از پای دیوارك آن بالا زده بود دل حاجی را شکافت. شاخه‌های چرك و گرد گرفته از کیل مقبره همسایه تو حیاط سر دوانده بود و از کیل‌های کال مفلوك آن مثل دمل‌های چرکی تودل حاجی پنجه بند کرده بودند.

ناکهان يك گله کلاغ که دنبال هم کرده بودند به کاج تو حیاط هجوم آوردند. کله کاج تکان خورد و سوراخ سنبه‌هاش پراز غار غار کلاغ شد و سوزن‌های خشکیده‌اش تو حیاط و حوض پخش شد و سپس زود کلاغها از آنجا پریدند و رفتند و لك‌های سیاه از غار غارشان تو آسمان بجا ماند.

حس کرد يك چیزی رو دلش افتاده بود. پوست تنش باد کرده بود و يك چیزی میخواست از زیر پوستش بیرون بیورد و راه در روند داشت. او کور زانوهایش سست شده بود. میخواست بیفتد. بكمك عصا خود را بکشی از ستونها کشانید و آنرا تو بغل گرفت. کف حیاط پیش چشمانش تاب میخورد و یله میشد. کنده کاج یله شده بود و داشت رو

هلفدونی سفیدم. اینجا آبروی منه، فردا دوس و دشمن میانشون اینجا رومیینن. نمیخوام یه چیز گندی از آب دریاد.» سپس بلند گفت: «بیرونش که چنگی بدل نمیزنه بریم توش ببینیم چه خبره.» سپس از راهرو تنگی گذشت و وارد مقبره شد.

حاجی چشمانش را دراند و اول از همه دنبال قبری که خودش دستور داده بکنند و حاضر و آماده کنند گشت، و از دیدن تنها قبری که بالای اتاق بزرگ مقبره دهن گشوده بود تنش یخ زد و عرق سردی پشت گردن و رو پیشانش نشست و دانه‌هایی از آن تو تیره پشتش غل خورد و پائین افتاد. گوئی آنجا داری هوا کرده بودند که او را بالا بکشند.

این قبری بود که برای خودش درست کرده بود. بالای قبر يك لوحه سنگ مرمر سبز، پشت رو، به دیوار تکیه داده بود که نوشته‌اش رو بدیوار و روی تنوشته‌اش بیرون بود. حاجی دلزده و آرام به ناظر گفت: «اون روش کن ببینم چی از آب در اومده.» پیشکار سرافکننده و غمناك پیش رفت و سنگ را روزمین چرخاند و نوشته‌اش را نمایاند. سنگ سبك و نازك بود. «هوالحی الذی لایموت. وفات مرحوم مغفور مبرور جنت مكان خلد آشیان الحاج علی اكبر معتمد السلطنه فی شهر...» و جای تاریخ خالی بود و به خط نستعلیق خوشی بود که، رومرمر حك شده بود.

«همین سنگه که مئه يك بختك رو سینم میفته و نفسمو میبره. هی‌میان روش میخونن و عی میكن چه خط خوبی. گیرم خدایامرز یا نیامرزیم گفتن، چه فایده؟ اینم آخرش. آدمو تو یه چاله میپونن که نه راه پس داره نه راه پیش. جنت مكان، خلد آشیان، چه خاله خوش وعده. مستخره‌س. اون که گوشش به این حرفها بدهكارتیس. کار خودشو میكنه. کاشکی داده بودم نوشته بودن سقرمکان. کی میدونه جای اون تاریخ که خالیه چی‌مینویسن. چه روزیه؟ منكه دیگه خودم بر نمیگردم که روش بخونم. تا اینجا جاش که میدونسم دادم نوشتن. دیگه از بعدش خبر نداشتم.»

اتاق مقبره ولنگ و واز بود. از آنجا پنجره‌ها تنگ تر مینمود. پنجره‌ها کیپ بسته بودند و هوای خفه و نمناك درون مقبره ته بینیش را میسوزاند. فوری بر گشت پشت سرش را نگاه کرد. از وقتی که وارد مقبره شده بود همه‌اش خیال میکرد که تنهاست. اما خان ناظر سایه وار دنبالش بود. از دیدن او دلش قوت گرفت و با شرمساری، چندتا سرفه کوتاه خلط گرفته بیرون داد و گفت: «اینجا خوب جا داره! خیال نمیگردم باین بزرگی از آب در بیاد ... بالا خونه دو تا اتاقه، نه؟» میخواست خودش را از تنگ و تا نیندازد، والا یقین داشت که بالا خانه دو تا اتاق دارد و خودش دستور آنرا داده بود و نقشه آنرا مکرر دیده بود و معمار برایش شرح داده بود که کجا کجاست.

عصا زنان رفت بالای گور ایستاد و بدیوار مقبره تکیه داد. خطاهای
بند کشی نشده آجرهای تو قبر پیش چشمانش بالا و پائین میشد.
«اونروز دیکه آجراشم جمع میکنم و رو خاک خالی میخوابونم. ای بابا
اینکه تازگی نداره که تو اینجوری پیش پام دهن واز کردی. تو یه عمر چار
من دهن واز کرده بودی. حالا باید پیام توت بخوابم تا دیکه بهم عادت کنم
با هم دوس بشیم. تو خونه آخرت منی باید تا روز پنجاه هزار سال توت بخوابی
با تردید و احتیاط عصایش را بدیوار تکیه داد و دو متر راه میان دیوار
و قبر را باترس و تردید پیمود و بگور که رسید با تانی نشست لب گور و
پاهایش را آن تو آویزان کرد. هنوز خیلی میخواست تا پاهایش بکف گور
برسد. چشمانش را تو سیاهی نمناک قبر دواند بلکه بتواند فاصله میان
پاها را تاکف گور پسنجد. «از نیم گز بیشتره - سه چارکه. اما آجرای کفشم
که وردارند هنوز گودتر میشه. چه فرق میکنه؟ آب که از سر گذشت سه به
گز، چه صد گز.»

ناگهان سر را بالا کرد و دوباره بدر بسته مقبره نگاه کرد. در خانه
و عبوس بدیوار آویزان بود. کارتنگ پوست پیازی رنگ نور خورشید از
میان دریچه ها تو مقبره خزیده بود و رنگ کبود مرده ای بکاشیهای کتیبه داده
بود. دیگر دلش نمیخواست تو گودی تاریک نم زده گور نگاه کند. سرش را
انداخت زیر و چشمانش را بست.

«یا رب نظر تو پر نگردد،

بر گشتن روز کار سهل است.

لااله الا الله این هشتاد نود سال مته دیروز بود. تازه من آدم خوشبخت
که گوری دارم که دور ورش دیوار ودر و پیکر داره و توش چراغ میسوزد.
خیلی ها گورم ندارن. اما چه فرقی میکنه؟ وختی منو تپوندن این تو، در و
پیکر و چراغ بدرد چی میخوره؟ اما وحشتنا که اکه اونجاهم شکنجه و اندازی
باشه. مکه تو این دنیا کم کشیدیم؟ مکه عذابیه سخت تر از عذاب زندگیم
وجود داره؟ ناخودمو شناختم غیر از زجر و شکنجه چیزی ندیدم؛ تازه حالا هم
اولشه. ای خدا چه راه درازی باید برم.»

نوک دماغش سوخت و چشمانش داغ و خیس شد. دماغش را گرفت و از
قبر فین کرد و آب لزجی که لای انگشتانش پرده بسته بود تو قبر تکالید و
چشمانش را با آستین پوستین خزش پاک کرد. صدای دلش تو شقیقه هایش
پتک میگوید. «منکه چیزی از زندگی نفهمیدم. دیکه بسه. هرچی بود گذشت.
یه چشم بهم زدن گذشت. از همون زمانی که تو کوچه پس کوچه های بروجره
ولگردی و گدائی میکردم تا حالا که کروور کروور پول بهم زدم همش زجر بود.
نتیجه اش چه بود؟ هف هشت تا بچه پس انداختم یکی از یکی پست تر و اما
بحروم تر. هرچی از دسم اومد ظلم کردم. آدم کشتم. مال این و اون رو

زمین میخوابید. حوض و آفتابه و حیاط و مستراح و کاج و از گیل ها همه شان
بله شده بودند و چرخ میزدند. تنهایی دردناکی اورا از زندگی جدا ساخته
بود؛ و يك فراموشی خوابزده تو سرش سایه انداخته بود.

زمانی چشمانش را بست و فکر کرد: «تو چته این جوری خودتو باختی؟
کسی چه میدونه؟ کاسم صدو بیس سال عمر کردی. نشو که نیس. آها!
معلوم میشه باون گلچای دروغ گفتم. هنوز امید سرچاشه، خشک نشده.
بله، صد و بیس سال عمر طبیعیه. خیلی ها صد و بیس سال عمر کردن...
حالم داره بهتر میشه بنظرم صفرا داشته باشم. آبغوره، آبغوره.»

باز بر گشت باتاق مقبره. قبرش پیش پاش دهن دره میکرد. ایستاد
و بدیوار تکیه زد. هم میخواست خان ناظر آنجا باشد و هم میخواست نباشد.
قرس از تنهایی آزارش میداد. همچنانکه چشمانش تو سیاهی چیره گور گیر
کرده بود، شمرده به خان ناظر گفت: «دیکه میخوام یه خرده اینجا تنها بمونم.
تو برو بیرون و در رو هم ببند و ندار کسی بیاد تو. خودم که کارم تمام
شد میام بیرون. من باید خودمو باینجا عادت بدم.» پیشکار آهظیمی کرد و
از مقبره بیرون رفت.

صدای خشکیده و خفه جفت در نفس اورا درسینه اش براند. حالا
داشت رو زمین نگاه میکرد، و بخاموشی و تنهایی آن محیط مرگ زا میاندیشید.
اما تا صدای جفت در را شنید، بزور چشمانش را دراند و راه تهرای که پیشکار
پیموده و رفته بود ورا انداز کرد. گردنش را بالا گرفته بود و بدر بسته مقبره
خیره مانده بود. دورا دور کمر کش دیوار مقبره، نزدیک سقف، يك کتیبه
کاشی با زمینه نیلی و خط ثلث سفید دویده بود و آیاتی از سوره الرحمن
رویش نقش بسته بود. جایی از کتیبه فبای آلاء بکما تکذب. کل من علیها فان،
بچشمش خورد. اما آیات دیگر را نتوانست بخواند. دو تکه سیم کلفت برق،
بی لامپ و سرپیچ، از میان سقف پائین افتاده بود. بخودش دلداری میداد:
«نه، راسی که خیلی جا داره. برای من وحسن و حسین و احمد و آتقی و محمود
سعید و حاجیه و همه پروچه هاشون جا هس. دیکه بعد شم بمن مربوط
نیس. همینم نگهدارن خودش خیلیه. او نایم که بعد میان باید فکر خودشود و
بکمن اکه تو دنیا پخش و پرا بودیم، دس کم عوضش اینجا همون تو بغل هم
ودس بکردن میخوابیم. پناه برخدا اکه قبرامونم از زیر توهم را واکنن، اکه
قرار باشه این حاجیه بذات اینجاهم منوول نکنه وای بروزم. باید وصیت کنم
اون دورا بخوابوننش.»

قبر دراز و باریک و گود تو زمین فرو کش کرده بود. شکل يك مستراح
گل و گشاد روستائی بود. زمخت و سیاه بود توش را با آجرهای پرملاط بند
کشی نشده چیده بودند، همه چیزش موقتی بود. معلوم بود بعداً بهم میخورد.

آن رو دلش فشار میآورد. شبخ نمناك زنگ آلود تیرهای آهنی سقف از زیر لعاب گچ پیدا بود. «چارتا تیر آهن نمره شونزده خورده. برای چه؟ مکه چن طهره میخواستن بسازن؟ خب... کار از محکم کاری عیب نمیکنه. کاسم به وخت جمعیت تو اتاقای بالا زیاد شد، نکنه طاق پائین بیاد. بیاد بدرک! منکه آنروز دیکه زنده نیسم.»

از ته گور که به سقف نگاه میکرد، بلندی گور پیشش چون چاهی عمیق مینمود. خودش را خیلی از کف مقبره پائین میدانست. ناگاه تنش سرد شد و ترس نازهای بیخ دلش جوانه زد. «راسی راسی مئه اینکه باید رفت. تا حالا خیال نمیکردم اینقده جدی باشه. فایده این زندگی چی بود؟ منکه دلم نميخواه بمیرم و مئه سنگ این تو چالم کنن. این چه وضعیه که به زندگی پر از شکنجه که سرتاسرش هول مرگ اونو بما جهنم کرده، آخرشم بیک همچو توهینی تموم بشه که بمیریم؟ توهینی از مرگ بالاتر چه؟ من هنوز کارام تموم نیس. خیلی کار دارم. یه یخدون پر از کاغذ و بنچاق دارم که باید بشون رسیدگی کنم و نصفشونوپاره کنم بریزم دور. هنوز وسم املاک کرمانشاه تو عدلیه معلوم نشده. پدر سوخته ها صد تان قلت توش آوردن. باید سر و صورتی به املا کم بدم. هیچوخت راضی نشدم که وصیت کنم. هی امروز فردا کردم. اما آخرش چی؟ باید و صیتامو بکنم و بدس خودم دارو ندارم بدم باین پدر سوخته ها برام بخورن و بعد بیان سر قبرم برین زمختی کف گور تنش را آزار میداد. پشت سرش، رو نر می کلاه پوشیده آسوده بود و گردن و شانه هاش توهوا ول بودند. همیشه از بالش بلند خوشش می آمد و شبها عادت داشت يك بالش کلفت لوله ای زیر سرش بگذارد. وحالا زمین سخت و نامانوس بود. «اما آدم دیکه او نوخت این چاراد حس نمیکنه. راسی چه جوری میادش؟ مئه وختی که آدم خوابش میبره و دیکه هیچی نمیفهمه؟ نه، کمون نکنم. میفهمه. ما خود مونو گول میزنیم و هم تموم عمرمون میفهمیم که میمیریم و هم همون لحظه مرگمون میفهمیم که داریم میمیریم و از همه وحشتنا کتر و ختی که مردمیم میفهمیم که مردمیم و از زنده ها جدا شدیم و جدائی و فراقو همون لحظه مرگ خودمون حس میکنیم. باید از همه چی دل کند. منکه راس میگم، نه زمو دوس دارم و نه هیچکدوم از بچه هامو. اما به خونم و درختاش و حوضم و لباسام اعتماد کردم، دل کندن از این آفتاب و ماه و ستاره ها و بهار و پائیز و تابستان و زمستون و ابر و پرف و باد و بارون واز همه بدتر، دل کندن از خودم برام کار خیلی مشکلیه. من کمون میکنم تا وختی که گدوشتنمون تو قبر، هنوزم از دور پای خود مون خبر داریم. مکه نه اینکه میکن وختی سنگ لحد گدوشتنمون رو سینه مون و خاک ریختن رومون، هولکی پا میشیم و داد میزنیم باین مارو باخودتون بیرین، مارو تنها نذارین. اونوخت سرمون میخوره به سنگ لحد

نماز خوندم روزه گرفتم. سینه زدم. اشکدون پر از اشک کردم. چه حاصل؟ حالا میفهم که زندگیم يك پول ارزش نداشته..»

سبیل سفید کلفتی تا گوشه های لبش پائین آمده بود و مانند شاخ گاومیش چانه اش را در بر گرفته بود. ته ریش سفید خاک اره ای روچهره اش را پوشانده بود. پوست چهره اش برنگ پوست از گیل بود. با چین و چروک زیاد. چشمانش درشت و پر از رگهای خونی بود و هنوز خوب میدید. موهای سرش سفید و براق بود و چون ابریشم خام، رشته رشته از زیر کلاه پوست بخارانش بیرون زده بود. سرش کنده بود گوشه های بلبلیش از دوطرف کلاهش بیرون جسته بود سالها بود کوره اخم تو صورتش خانه گرفته بود.

اکنون دیگر خوب درون قبر را میدید و چشمانش بتاریکی گود آن اخت شده بود. «حقده کوده! کمونم رسمش اینه که از قد وبالای آدم بیشتر باشد. برای اینکه بوکند بیرون نزنه. چه خوبه یه شب بیام این تو بشینم عرق بخورم. فقط اگه این کارو بکنم درس و حسابی بش عادت میکنم. این قبر باید به همه جور من عادت بکنه. اونروز دیکه همه آجراشم جمع میکنن. باید نغش رو خاک باشه نه رو آجر. باید رو خاک خالی باشه. حالا برم اون تو. اینجا خونه آخرت منه. باید بش عادت کنم. برم توش بخوابم. خدایا بامید تو. بسم الله الرحمن الرحيم.»

رو کف دستهای زوری آورد و خودش را تو قبر ول داد. بیخ کتف هاش درد گرفت. «کاشکی عصامم باخودم آورده بودم. نمیتونم قدم از قدم بردارم.»

تو قبر که ایستاد، لبه اش از سرش بلندتر بود. وحشت کرد. کف قبر را خوب میدید. سرگردان آنجا ایستاده و راه دستش نبود که چه جور کف قبر بخوابد.

سپس دندانه های مضوعیش را از دهن بیرون آورد و آرام آنها را تو جیب جلیقه اش تپاند. «ای خدا خودت خوب میدونی که هر یه دونه از این سی و دو دندونو باچه مکافاتی از دهنم بیرون کشیدن؛ مردم وزنده شدم. خیال میکنی تموم خوشی های زندگی برابر این زجر دندون در آوردن و دندون کشیدن میبرزه.» وحالا صورتش کوچک شده بود و لب بالانش مانند پوست هندوانه خشکیده رو لب پائینش چفت شده بود و گونه هایش بیرون زده بود و نوک دماغش بچانه اش میخورد.

آنگاه باحالتی که کوئی او را دارند تو قبریله میکنند و خودش از خودش اراده ای ندارد، کف قبر نشست. آنجا کمی جایجا شد و بالا پائین شد و سپس طاقباز کف قبر دراز کشید. بوی سوزنده آهک تو بینش را گزید. بنظرش آمد که دهنه گور از تهش گشادتر بود. از پائین نور خاکستری سردی را که تو مقبره ولو بود میدید. سقف مقبره بنظرش خیلی بلند میآمد و سنگینی

سایه تو باشه و بتونه آدم بکشه. منکه حسابشو ندارم. او هزارتا آدم کشته. اینا تقصیر کیه؟ زبونم لال، زبونم لال، اکه تو نمیخواسی کسی قدرت اینوا داشته که به شیش بکشه؟ مثلاً همین دختره خدا بیامرز، دختر مشدی عباس علاف که من بروز سیاش نشوندم تقصیر من بود؟ تقصیر او بود؟ تقصیر باباش بود؟ باباش وصیت کرد و دختر شو بمن سپرد. اما هنوز کفن باباش تر بود که من بغل دختره خوابیدم و شکمشو بالا آوردم و دار و ندارشو بالا کشیدم. بعدم که خودت دیدی چقد دلم براش سوخت. اما این دیگه تقصیر خودش بود که از خونه من فرار کرد و رفت تو چاله سیلابی. دیگه تو چشم سیاه شد. اما حالا که فکر میکنم میبینم در از راه بدر بردن این دختره من گناهی نداشتم، من جوون بودم، اونم بچه بود، خوشگل بود. من زن باین نازنینی ندیده بودم. من خواستم اونم خواستم. ما هردومون مته آتش و پنبه بودیم. خودت میدونی وختی بغلش خوابیدم چون خاطر خواش شدم که میخواسم دیونه بشم و میخواسم بگیرمش. اما شکمش که بالا اومد، از ترس مردم. بی انصاف فرار کرد و به راس رفت تو چاله سیلابی. اکه من همون وخت فهمیده بودم کجارفته میرفتم دنبالش و نمیداشتم لك ورداره. اما افسوس، بعد از هفت هشت روز که خبر دار شدم دیگه دیر شده بود. مته میوه گندیده شده بود. وختی کم شد، خیال کردم خودم دشو سر به نیس کرده. هرچی سراغشو گرفتم، کسی جاشو نمیدونس و هرچی حوض و چاه بود، مقنی فرسادم گشت؛ تا آخرش از چاله سیلابی سردر آورد. تو که خودت اینارو خوب میدونی. اما با همه اینا رفتم اونجا دنبالش. آبروم رفت، همه مردم فهمیدن. دیدم بچشم انداخته، و خودشم سرخاب سفیداب مالیده و زیر ابرو ورداشته و از زیر پای این قاطر چی پامیشه زیر یکی دیکشون میخوابه. دیگه بدرد من نمیخوره. گفتم آخه ای خدا شناس چرا اینکار و کردی؟ گفت از دس مردم دیگه سرمو نمیتونسم بلند کنم. اما اینا تقصیر من نبود؛ تقصیر اونم نبود. حالا تو برای اینکار هردوی مارو گناهکار میدونی؟ چرا کردی؟ این تو بودی. اکه تو نمیخواستی ممکن نبود که ما روی همیدیکه روبینیم. این گناهی که تو پای ما نوشتی. و اما استدعای من از تو اینکه همه گناههای او رو پای من یکی بنویسی. او تقصیری نداشت. من بودم. نه! من و تو با هم بودیم. حقش اینه اکه تو عادل، بابد این گناه رو پای خودت بنویسی. کاشکی میدونستم کجاس میرفتم پیشش. چه رخت خوبی بود. تموم گناهش به گردن من، هر چی نماز و روزه داشتم مال اون. من به روزشو نمیخوام. اکه پیدایش میکردم، تموم دارائیمو بیه حب نبات بش هبه میکردم. اینم بدون که هیچکس و هیچ چیز و بقدر او دوس نداشتم. اول پیش چشم چرك شد؛ اما حالا که اینقده سال گذشته باز من اول دوشش دارم. دیگه چرك نیس. یعنی میشه کربلا و مکه ای که رفتم بدم و گناههای او پاک بشه؟ تموم گناهانی که کردم به طرف، رفتارم

و سرمون میشکته و تازه اولشه. تو اون دنیا تازه شروع میشه. نکیر و منکر میانشون و اصول دین میپرسن میکنن. بعد کرز آتشی و آتش جهنم و عذاب الیم. چقد طول میکشه تا تکلیف آدمو معین کنن؟ کی میریم تو بهشت یا تو جهنم؟ صب میکنم تا روز پنجاه هزار سال؟ اما اکه تاروز پنجاه هزار سال صب کنیم، پس حالا تا اونروز چیکار میکنیم؟ همینطوری بیکار میخوایم؟ عذاب میکشیم؟ او توخت تکلیف مردههای ثوابکارچی میشه؟ او نام تا روز پنجاه هزار سال بانتظار بهشت باید روحشون سرگردون باشه؟ مته اینکه، زبونم لال، اونجاهم حساب و کتابی نیس؟ باید خیلی بلبشو باشه. منکه سر در نیارم. شاید حالا روز پنجاه هزار سال باشه و همین فردا دنیا آخر بشه و اصرافیل صور بدمه. غیر از خودت کسی نمیدونه. خدایا من از تو خیلی میترسم. چه دروغی دارم بکم. اما نمیدونم هسی یا نیسی. همین شکلی که تو از بود و نبود خودت تودل مردم انداختی، دنیائی رو بجنک و خون کشیدی. کی تورو دیده؟ چه جور میشه که کسی هیچی نباشه و همه چی باشه. اینهمه پیغمبر فرسادی رو زمین. میگن صد و بیس و چار هزارتا، که تورو بمردم بشناسونن و ثابت کنن که تو وجود داری. اما خودت میدونی که حتی یکیشونم نتونسه ثابت کنه که تو هسی. پیغمبر فرستادی رو زمین و بدشش ششیر دادی که بمردم بگو آتش کشك خالته. بخوری پاته، نخوری پاته، نخوری اکه مردم بت ایمون آوردن که خب، اکه نه، مال وجون و خونشون حلاله آخه چرا؟ مکه اینا بندهای تو نیسن؟

نه مرکب بود و جسم نه مرئی نه محل،
بی شر يك است و معانی، توغنی دان خالق.

این وصف توه. منکه با این تعریف نتونسم تو رو بشناسم. همین تعریف نشون میده که وجود به همچو موجودی غیر ممکنه. من نمیدونم هسی یا نیسی. اما چون ازت میترسم. چون از خشم و غضب تنم میلرزه، بزور بخودم میقبولونم که هسی. میکم اکه بود که بود، اگرم نبود که ضرری نمیکنم. ازت میترسم برای اینکه به ترست عادت کردم. خدایا خودم میدونم که خیلی گناهکارم، هرچند تو کریم و الرحیم و الرحیمینی. دریای کرم و بخشش کرانه نداره. اما من اون رو رو ندارم که ازت بخشش بخوام. تو خودت میدونی که من آدم کشتم، نه یکی، نه دوتا، من نه نفر آدم کشتم. اما تو میدونی که دس خودم نبوده. دلم از این میسوزه که من اصلاً اونارو نمیشناختم و هیچ بدیم بمن نکرده بودن. شایدم آدمای خوبی بودن. تو خودت عالم سر و الخفایاتی و میدونی که کی منو باین کارا و امیداشت. یادت هس که تو، به خدای کوچیکم رو زمین داشتی که او شازده بود و من تو کر او بودم، من بنده او بودم، نه بنده تو. جوون بودم، نافهم بودم و از پس خودم ظلم و جور از مردم دیده بودم، خودم یکی شده بودم لنگه اونا. اما چرا شازده باید

شکنبه و عذاب باشد باید برای هر دومون باشد. خیال نکن تو خودت شسه و رفته از این دنیا میری. دلت خوشه که همیشه زنده‌ای دست برای ظلم وازه. اما نمیدونی که همیشه زنده بودن تو از مردن ما بدتره. هر کی بمیره اسمش و ظلمش و عوی و بدیش بعد از یه مدتی از بین میره. اما تو خودت رو بگو که هر آدمی که میاد و مزه ظلم تو رو میچشه و از دنیا میره این خودش یه تف و لعنت ابدیه بتو. فحش و نفرینه. اگه بخوای خوب بدونی همشون ازت بدشون میاد. اگر مبینی بظاهر تملقت میکن و جلوت به سبده میافتن، برای اینه که ازت میترسن. اما همه تو دلشون بت صد تا بد و بیراه میکن. آدمیزاد جونور عجیبیه. زبونم لال. خیلی دارم پر میگم. توبه، توبه. استغفرالله ربی و اتوب الیه. خدایا به بخش. من هزار تا گناه تو این دنیا هس که ازم سرزده. اما مئه اینکه تا امروز بلد نبودم با تو حرف بزنم. هرچند، هرروز تونماز با تو حرف میزنم؛ اما نمیتونم اونجوری که دلم میخواه با تو حرف بزنم. برای اینکه بزبون عربی حرف میزنم و هیچ معنی اونای رو که میگم نمیفهم. چه خوب بود که می‌تونسم با همین زبون راسه حسینی بات درد دل کنم. اما بمن گفته بودن همه اینها تو نماز هس. منم چاره نداشتم. اما هیچ وخت نماز منو راضی نمیکنه. خودم نمیدونم اون تو چی میگم، در حالیکه خیلی گفتنی دارم. میدونم خیلی چیزها هس که میخوام بتو بگم که تو نماز نیس. یه کوه از گناه رو دلم سنگینی میکنه. چرا تو باید فقط بزبون عربی سرت بشه؟ ای خدای بزرگ، بذار تا با زبون خودم با تو حرف بزنم. خیلی حرف دارم که میخوام با تو، تو این دنیا بزنم. شاید تو اون یکی دنیا فرصت نباشه که حرفامو بزنم. با اونهمه جمعیت روز محشر که آفتاب تارو فرق سر آدم پائین میاد، کی بکیه و آدم چه جوری میتونه حرفاشو بزنه. گاسم اونجا با یه زبون دیگه حرف بزنی که از عربی سخت تر باشه و ما یه کلمشو نفهمیم. ریش و قیچی که همیشه دس خودت بوده. شایدم بعداز مرگم قوه تشخیص ناپود بشه و نتونم از خودم دفاع کنم. بذار تا زنده هسم حرفامو بزنم. حالا که قراره. تموم شکنبه‌ها توهمین دنیا باشه، چرا معا که وسئوال وجوابمون باید تو یه دنیای دیگه باشه؟ خدایامو به بخش. من نمیتونم چیزی که تو دلم هس از تو پنهون کنم و بزبونم نیارم. مگه نه اینه که تو از ته دل ما خبرداری؟ هر قد عمر آدم زیاد باشه گناهاتم بیشتر میشه. من بگناه عادت کردم، هر گناهی که میکردم جری تر میشدم. وختی می بینم تو این دنیا او نه ظلم و بی عدالتی میشه زبونم لال همشو از چشم تومی بینم. دلم میخواس تو یه کاری میکردی که اینهمه بدی از مردم سر نزنه. بدی مئه یه زنجیر تو کردن تموم آدمها بسه شده و همه در بدی کردن یهمدیگه کمک میکنن. با اینهمه پیغمبرا که فرسادی، چرا باید روز بروز بدی بخوبی بجر به؟ اگه تو هسی، شیطونم هس و همیشه با تو جنگ و دعوا داره.

با این دخترک بی پناه یه طرف. این گناهی که یه عمر رودلم سنگینی کرده وعقده شده. حالا تو بگو این عذابای دنیائی بس که باید اون دنیا هم تو آتیش جهنم بسوزیم؟ مگه حالا کم میسوزیم؟ ما که آخرش بعداز یه عمر کوتاه میمیریم این عذابای جور واجور دیگه چیه که پیش پامون نهاده؟ تو که دلت و دسک بغل دست گذشتی و همه چیزا رو توش مینویسی، لابد اینم توش نوشتی که این دختره مئه فرشته آسمونی بود. ننه باباش برای پسر حاج رحیم بنکدار شیرینیش خورده بودن، قوری و با فرسادی اومد و بابا و نشو و نومزد جون بدبختشو و خود حاج رحیم هزار نفر دیگه رو بردی. اونوخت این دخترک موند پیش من و کاری که نباش بشه شد. خدایا تو خودت میدونی که چه وبائی بود. چقد آدم بیگناه رو جارو کردی. تو کوچه‌ها مئه نخاله مرده رو مرده انبار شده بود. نیمه جونا تو بغل مرده‌ها چون میکنند. چه جوانائی. هی تو گوشمون پرمیکنی که کل من علیها فان. همه باید بگذارین و بگذارین وهی دوس و عزیز پشت عزیز و قوم و خویش بدس خودمون چال میکنیم و گرگ اجل یکایک از کله میبرد و این کله را مینگری که چه آسوده میچرد و ما نفسمون در نیامد و تو اون بالا نشسی و همه را مبینی و از دس ما بدبختا هیچ کاری ساخته نیس. بگو بینم، تو خودت خدائی نداری که جوابش بدی که چرا اینهمه آدمو نفله میکنی؟ تو خودت روز قیومتی نداری که جواب خداتو بدی؟ بینم، اصلا تو خودت خدائی داری که پیشش حساب پس بدی؟ این زندگی منه که خودت میدونی. غیراز درد و شکنبه دیگه چی از زندگی دیدم؟ هیچوخت من اختیاری از خودم نداشتم. همین نو کری شازده رو بگو. پول داشت، ملک داشت، حکومت داشت، چون و مال و ناموس مردم دسش بود. اگه لب میکرد صد تا آدمو جلوش طناب می‌انداختن. خوبه چقد آدم کشته باشه؟ خوبه چقد دختر کی ور داشته باشه؟ اینا بنده های تو نبودن؟ گناهشون همین بوده که از خودشون زور و اختیاری نداشتم. اسیر بودن. تو چرا باید شازده رو این جوری خلش کنی که خورا کش خون آدمیزاد باشه؟ یادت هس چه جوری داد زنده زنده دل اون حاجی تاجرو که ازش به شاه شکایت کرده بود سینه اش بیرون آوردن؟ تازه آخر شم چه جور راحت، تو رختخواب گرم و نرم خودش، میون زناش و بچه هاش مرد و نعشش روهم بردن نجف چال کردن. مالشم تخم و تر کش میون خودشون قسمت کردن و از دماغ یکیشونم یه چکه خون نیومد. حالا من به مردم کاری ندارم. خودتون برون جواب تورو بدن. اما نمیدونم با خود من چه معامله ای میکنی؟ هر کاری بکنی صاحب اختیاری. منگه نمیتوانم جلوتو بگیرم. هر بلانی دلت بخواد میتونی سرمن بیاری. من همیشه اسیر تو بودم. از خودم اختیاری نداشتم. هر کاری کردم تو خواستی و به کمک تو بوده. ما با هم شریک بودیم. اگه قرار باشه

خودم به گوشه‌ای می‌نشستم تا روزی که تو ازم راضی بشی. همین کارو میکنم. به شاهمی از این دارائی مال من نیست. اصلا چرا برای بچه‌هام ارث بذارم؟ مال من نیست که بخوام برای ورثه بذارم. خودشون چشمشون کور شده کار کنن زندگی کنن. همش منتظرن من بمیرم ارنو بخورن. زهر مار بشون میدم. دیگه اینجام نیام. پیام که چی؟ اصلا هیچ کار درسی نبود که این کنبد و بار گاهم مته قبر یزید واسیه خودم ساختم و خودمو مسخره کردم. این چکاری بود کردم؟»

سبک شده بود. شوق هرگز ندیده‌ای تو دلش جوانه زده بود. پس از يك عمر کور باطنی فکر تازه و راضی کننده‌ای تو سرش سبز شده بود و زود نهالش داشت بارور میشد.

برای یاشدن و ایستادن تو کور کوشش زیادی لازم نبود. باچهره کشاده روپایش ایستاد. دیواره کور يك سرو کردن از خودش بلند تر بود. هوا تاریك شده بود. دو دستش را بدولبه کور گذاشت و کوشید تا رو دستهایش بلند شود و جاپائی در دو سوی دیوار کور برای خود بیاید، اما تنش لخت و سنگین بودو دستهایش تاب سنگینش رانیاورد پاهایش کف قبر لحیم شده بود. سردش شده بود.

ناکهان دستهایش لرزیدن گرفت و ساق پاهایش تا کشاله رانش منجمد شد. چند بار کوشید که خودش را از گودال بیرون بکشد. نوک انگشتان دستش زخم شد و خون افتاد. درونش یخ زد و تو نافش پیچ خورد و دلش آتوب افتاد.

شری خون یخ زده تو سرش لیز خورد و درد توانکشی به چپ سینه‌اش دوید. سردی شوم مرده‌ای از درون بدماغش ریخت و فکرش کرخت شد. خواست داد بزند و داد زد و صدایش توسرش پیچید و تو گلوش خونا به پست. دستهای خونینش از لبه دیوار کور کنده شده و لخت به پهلوه‌اش افتاد و همزمان با آن زانوهایش ناشد و کمرش ترك برداشت و دلش کنده شد و بدرونی ول شد و دانست مرده است و هیكلش لنگر برداشت و چرخ خورد و به پشت ته کور در غلتید. و چشمان بطاق افتاده‌اش به چشمان بیم دریده خان ناظر جفت شده بود و توسرش میگذاشت: «منو از اینجا ببر، من زنده‌هسم.» و خان ناظر تو کور رکوع رفته بود و میگفت لاله الی الله و بر گردان نورجان به پشت چراغهای پراکنده صحن امازاده بدرون پنجره‌ها خلیده بود و سایه مسلول میله‌های زندان کور، روکف مقبره‌خون قی میکرد.

چرا درسش کردی؟ من حالا تو کور خودم خوابیدم و میدونم که نمیتونم از مرگ فرار بکنم. سرتوشتم دس توه. اما اینو میدونم که هر جنگی میشه و هر خونی که ریخته میشه و هر قحطی و مرضی که میاد باعث وبانیش خود توهسی. من گناهی کردم خواس تو بوده. ما شريك گناه همدیگه بودیم. همون آدمای که من بفر مون شازده گشتم تو تو قتل یکی یکیشون بامن شريك بودی. اگه اون دختریه نا کومونا مراد آپسن شد، توهم توش شريك بودی. نطقه اون بچه حرومزاده رو من و تو باهم بسیم. چطوره که شیطون میتونه تو تخم نه بسم‌الله باما شريك بشه، اما تو نمیتونی؟ تو که نباس دس کمی از او داشته باشی. ای خدا اگه این حرفای من از روی ناهمیه، منو برای ناهمیه و گمراهیم به بخش. اگه از روفهمه وحق بامنه، دیگه نباید عذابی دنبال داشته باشه. عذاب و جهنم تو تواین دنیا بود. خیلی کشیدم. زندگی خودش سرتاپا شکنجه بود. من بحساب خودم به ثوابای کردم که میکن تو قبولشون داری. نماز خوند، روزه گرفتم، مکه رفتم، خرج دادم، اما من خودم او نارو قبول ندارم. به کوه هم گناه دارم که همش تو رودوش من انداختی. من مجبور بودم. تو خودت منو اینجوری ساخته بودی و راه کریز نبود. آخه چه جور فقط بامید بخشند گی تو میشه باون دنیا رفت؟ من حالا از این بعد میخوام به ثوابای بکنم که خودم قبولشون داشته باشم. من حالا میفهمم تو از همه کس بما نزدیکتری، برای اینکه من این حرفهامو بهیچکس دیگه نمیتونم بزنم. حالا خوب میدونم چکار کنم. باید با دل راحت از این دنیا برم. خیلی بد زندگی کردم. تموم عمرم مزه رحم و انسونیت رو نچشیدم. با زن و بچه‌هام رفتارم مته حیوون بوده. اما امروز تواین قبر روشن شدم؛ و برای بار اول تموم بدیام جلو چشم اومد. همش فکر پول جمع کردن بودم. اگه بخوای بدونی من چقده پست و رذل بودم، به وختا بود که خبر داشتم پسر محسن و بچه‌های برای تون شب محتاج بودن و من عین خیالم نبود. همین حاجیه خانم که گیسشو تو خونیه من سفید کرد و نه تا شکم زائید همیشه چزندمتم واشکشو روصورتش دووندم. بدیام حدو حساب نداره. لابد همه‌اش را تونوشتی و از شون خبرداری. اما از امروز میخوام زندگیمو عوض کنم. همین حالا که از اینجا رفتم، راه براه میرم پیش زنم و دس و باشو ماچ میکنم و عذر گذشته رو میخوام و بعدم بچه‌هامو جمع میکنم و از همشون دلجوئی میکنم. بحساب دارانیم میرسم و باهمین دارائی که هر پولش از جانی کلاه کلاه شده، مدرسه میسازم، مریضخونه میسازم، مسجد نه. مسجد، نه، مسجد خیلی هس؛ بیخودی همه جاء کله بیگله مسجد هس. مسجد میسازم. اونوخت پراشون موقوفه درس میکنم. بعد هرچی موند میون بچه‌هام و نو کرام تخس میکنم. چن پارچه آبادی هم میون رعیتام قسمت میکنم. این خونیه سرآب سرداری واسیه مریضخونه جون مید.

СОДИҚ ҲИДОЯТ

Эроннинг атоқли ёзувчиларидан бири Содик Ҳидоят 1903 йилда Техрон шаҳрида туғилди. Адабиётга бўлган ихлос ва муҳаббат унда жуда эрта уйғонди. 1923 йилдаёқ Умар Хайём рубонйларини тўплаб ва унга пухта сўзбоши ёзиб нашрга тайёрлади.

1925 йилда С. Ҳидоят Техрондаги Сен-Луи француз ўрта мактабини тугатиши билан Бельгияга, олий муҳандислик мактабига жўнатилди. 1926 йилда эса Францияга ўқишга кетди. Бироқ адабиётга бўлган қизиқиш уни назм макони — Эронга етаклади. У олий ўқув юртини тугатмасдан Эронга қайтди. Рўзгор тебратилиш учунгина давлат идораларида ишлади. 1936 йилда халқ мусиқалари бошқармасида хизмат қилиш билан бирга «Мусиқа» журналинини нашр қилишда фаол иштирок этди. Бу журналда унинг ҳикоялари, халқ оғзаки ижоди, мусиқа ва адабиётга оид мақолалари эълон қилинди. Сўнг нафис санъатлар мактабига таржимон бўлиб ишга кирди ва у ерда 1950 йилгача, яъни Парижга кетгунга қадар ишлади.

30- йилларда Эрон халқи бошига оғир кулфатлар тушди. Мамлакатда очлик ва ишсизлик авж олди. Ҳур фикрли ёки ҳукуматдан норози бўлган эркесварлар қаттиқ таъқиб остига олинди, қамоққа ташланди, сургун қилинди ёки ўлдирилди.

С. Ҳидоят ана шундай қора кунларда ҳам тинмай бадий ижод билан шуғулланди: у учта ҳикоялар тўплами, памфлетлар ва «Алавия хоним» асарларини чоп эттирди. Шу билан бир қаторда халқ оғзаки ижодига ҳам катта аҳамият берди. 1931 йилда эълон қилинган «Афсона» тўламида халқ қўшиқлари, топишмоқлари ва ўйинлари жамланди. 1933 йилда босилиб чиққан «Найрангистон» китобига эронликларнинг қадимги диний эътиқодлари (исломдан аввалги) ва афсоналари тўпланди. Эрон халқ оғзаки ижодининг ўрганиш ва уни тарғиб этиш билан у умрининг охиригача шуғулланди. С. Ҳидоятнинг қадимги Эрон тили, адабиёти, санъати ва этнографиясига оид илмий-тадқиқот ишлари ҳам катта аҳамиятга эга.

У ўзининг биринчи ҳикояси — «Улим»ни 1926 йилда Бельгияда ёзди. Кейинроқ Парижда «Тириклай гўрда», «Франция асири», «Ҳожин Мурод» асарларини яратди. Сўнгра Техронга қайтиб, «Довуд букур», «Оташпараст», «Абжи хонум», «Қузғунлар» ҳикояларини ёзди ва 1930 йилда «Тириклай гўрда» номи билан нашр эттирди. 1932 йилда унинг «Уч қатра қон», «Соя ва нур» каби ҳикоялар тўпламлари босмадан чиқди.

Унинг бу асарларида Эрон ҳаётига хос воқеа-ҳодисалар ҳаққоний аке этган бўлса-да, Фарбий Европа декадент адабиёти таъсири сезилади. Албатта, бу таъсир ёзувчи ижодининг бошланғич даврига тегишли.

С. Ҳидоят табиятан жуда ҳассос ва таъсирчан эди. Унинг бу индивидуал хусусиятлари бадий асарларида («Парда орқасидаги

«Гирчоқ», «Кўр бойқуш», «Тириклай гўрда») ҳар хил усул ва усулбда кўриниш беради.

1936 йилда Бомбейда босилиб чиққан «Кўр бойқуш» қиссаси ўзига хос мураккаб асар бўлиб, ундаги воқеалар тизмаси ва тўғри ўқувчини чуқур ўйга толдиради. Бундай тасвирий эроншунос айтганидек, тушқунлик деб эмас, теранлик деб қараш маъқул кўрилади.

Адибнинг моҳирона ёзилган ҳикоялари анчагина. 30-йилларда ёзилган «Қузғунлар» ҳикоясида очкўзликка, гарагўйликка нафрат, «Эрини йўқотган аёл»да оддий аёлнинг огир қисматига аччиқ, «Дош Окул»да бош қаҳрамонга муҳаббат ҳиссини уйғотади. «Уч қатра қон» тўпламига кирган «Тавба-тазарруъ», «Лола», «Шаръий никоҳ» ҳикояларида Эрон халқи ҳаёти шу даражада ёрқин ва аниқ тасвирланганки, беихтиёр А. Қаҳҳорни эслайсан киши.

С. Ҳидоят ҳақиқий санъаткор ёзувчи сифатида 40-йилларда шаклланди. У ҳеч қанақа партияга аъзо бўлмаса-да, доимо адолат, озодлик, эркинлик ва демократия тарафида турди. Бу даврда мамлакат сиёсий ҳаётида ижобий ўзгаришлар юз бериб, демократик ҳаракатлар бироз жонланди: халқ сўз ва матбуот эркинлигига эришди. Энди долзарб ижтимоий-сиёсий масалаларни кўтаришга имкон яратилди.

Унинг «Дайди ит» (1942 й.) тўпламидаги ҳикояларда буржуа жамиятининг кўзга кўринмас ярамасликлари, халқ назарида давлат обрўсини бадном этувчи лаёқатсиз сиёсатдонлар образи бор бўйи билан кўрсатилди. «Лоқайдлик» (1944 й.)даги намфлетлари фашизмга қарши гоя билан йўғрилган. «Ҳожин ого» (1945 й.) қиссасида эса Эрон реакцион гуруҳларининг асл моҳияти тўлақонли образларда яққол акс эттирилди. У айрим асарларида жаҳон эрк-севар халқлари ҳаётига раҳна солувчи Америка империализмига қарши бош кўтаради («Эртага»).

С. Ҳидоятнинг баъзи ҳикоялари киноя, рамз усулида ёзилган бўлса ҳам, улар замирида ҳаққоний ҳаёт ҳақиқати ётади. Акс эттирилган воқеалар фақат Эронга хос бўлмай, балки умуминсоний аҳамиятга моликдир. Бу мақсадга эришишда санъаткор турли йўللardan, шакллардан ва форс адабиёти анъаналаридан ушумли фойдаланади.

С. Ҳидоят миллий мустақиллик учун курашган эронликларга бағишланган «Парвин сосон қизи» (1933 й.) асари, «Мазёр» (1933 й.) пьесалар ва «Оламнинг яратилиши ҳақида эртақ» (1931 й.) каби ҳажвий комедиялар муаллифи ҳамдир.

С. Ҳидоят бадний таржима соҳасида ҳам баракали ижод қилди. У А. Чехов, Ж. Сартр, Ф. Кафканинг асарларини форс тилига моҳирона таржима қилди.

50-йилларда Эронда тагин демократик кучларни қатағон ва қувғин қилиш бошланди. Мамлакат ички ишларига чет эл империалистлари бевосита аралаша бошлади. Бундан ранжиган С. Ҳидоят эркин ижод билан шуғулланиш мақсадида Эронни тарк этиб, 1950 йилда Парижга жўнаб кетди. Бироқ у ерда ҳам ёзувчи ҳаловат тополмади. У 1951 йилда Парижда ўз жонига қасд қилди.

Эрон бадий насрининг тараққиёти ва равнақи, хусусан, ҳикоя-чилик бевосита С. Ҳидоят ижоди билан боғлиқ. Унинг асарлари бугун нафақат Эронда, балки бутун дунёда, жумладан, Ўзбекистонда ҳам ўқилмоқда.

С. ҲИДОЯТНИНГ НАШР ЭТИЛГАН АСАРЛАРИ:

1. Тириклай гурда, ҳикоялар, Техрон, 1931, иккинчи наشري.
2. Оламнинг яратилиши ҳақида эртак, Техрон, 1931.
3. Уч қатра қон, ҳикоялар, Техрон, 1932.
4. Найрангистон, афсоналар, Техрон, 1933.
5. Соя ва нур, ҳикоялар, Техрон, 1933.
6. Қўр бойқуш, қисса, Бомбей, 1936.
7. Дайди ит, ҳикоялар, Техрон, 1942.
8. Оби-ҳаёт, ҳикоя, Техрон, 1943.
9. Лоқайдлик, ҳикоялар, Техрон, 1944.
10. Ҳожин ого, қисса, Техрон, 1945.

АБҶИ خانم

Абҷи خانم خواهر بزرگ ماهرخ بود، ولی هر کس که سابقه نداشت و آنها را میدید ممکن نبود باور بکند که با هم خواهر هستند. آبجی خانم بلند بالا، لاغر، گندمگون. لبهای کلفت، موهای مشکی داشت و رویه گرفته زشت بود. در صورتی که ماهرخ کوتاه، سفید، بینی کوچک، موهای خرمائی و چشمهایش گیرنده بود و هر وقت میخندید روی لبهای او چال میافتاد. از حیث رفتار و روش هم آنها خیلی با هم فرق داشتند: آبجی خانم از بچگی ایرادی، چنگره و بامردم نمیساخت حتی با مادرش دو ماه سه ماه قهر میکرد بر عکس خواهرش که مردمدار، تو دل برو، خوشخیم و خنده رو بود، ننه حسن همسایه شان اسم او را «خانم سو گلی» گذاشته بود، مادر و پدرش هم بیشتر ماهرخ را دوست داشتند که ته تغاری و عزیز نازنین بود. از همان بچگی آبجی نمائ را مادرش میزد و با او می پیچید ولی ظاهراً رو بروی مردم رو بروی همسایه ها برای او غصه خوری میکرد دست روی دستش میزد و میگفت: «این بدبختی راجه بکنم هان؟ دختر باین زشتی را کی میگیرد؟ میترسم آخرش بیخ کیسم بماند! يك دختری که نه مال دارد، نه جمال دارد و نه کمال. کدام بیچاره است که او را بگیرد؟» از بسکه از اینجور حرفها جلو آبجی خانم زده بودند او هم بکلی نا امید شده بود و از شوهر کردن چشم پوشیده بود؛ بیشتر اوقات خودش را بنماز و طاعت میپرداخت. اصلاً قید شوهر کردن را زده بود یعنی شوهر هم برایش پیدا نشده بود. بکدفعه هم که خواستند او را بدهند به کلب حسین شاگرد نجار، کل حسین او را نخواست. ولی آبجی خانم هر جا می نشست میگفت: «شوهر برایم پیدا شد ولی خودم نخواستم. پوه، شوهرهای امروزه همه عرقخور و هرزه برای لای چرز خوبند! من هیچ وقت شوهر نخواهم کرد». ظاهراً از این حرفها میزد، ولی پیدا بود که در ته دل کل حسین را دوست داشت و خیلی مایل بود که شوهر بکند. اما چون از پنج سالگی شنیده بود که زشت است و کسی او را نمی گیرد، از آنجائیکه از خوشیهای این دنیا خودش را بی بهره میدانست بزور نماز و طاعت اقلاً مال دنیای دیگر را در یابد. از این رو برای خودش دلداري پیدا کرده بود. آری این دنیای دو روزه چه افسوسی دارد که از خوشیهای آن بر خوردار نشود؟ دنیای جاودانی و همیشگی مال او خواهد بود، همه مردمان خوشکل همچنین خواهرش و همه آرزوی او را خواهند کرد. وقتی ماه محرم و صفر می آمد هنگام جولان و خود نمائی آبجی خانم میرسید، در هیچ روضه خوانی نبود که او در بالای

زده بود از بنائی بر گشت. رختش را در آورد، کیسه توتون و جبقش را برداشت رفت بالای پشت بام. آبجی خانم هم کارهایش را کرده و نکرده گذاشت، با مادرش سماور حلبی، دیزی، بادیه مسی، ترشی و پیاز را برداشتند رفتند روی کلیم دور هم نشستند. مادرش پیش در آمد کرد که عباس نوکر همان خانه که ماهرخ در آنجا خدمتکار است، خیال دارد او را برزنی بگیرد. امروز صبح هم که خانه خلوت بودند عباس آمده بود خواستکاری میخواست هفته دیگر او را عقد بکنند، ۲۵ تومان شیر بها میدهند، ۳۰ تومان مهر میکنند با آینه، لاله، کلام الله، یک جفت ارسی، شیرینی، کیسه عسل، چارقد تافته، تنبان چیت زری ... پدر او همینطور که با باد بزن دور شعله دوخته خودش را باد میزد، و قند گوشه دهانش گذاشته چائی دیشلمه را بسر میکشید، سرش را جنبانید و سر زبانی گفت: خیلی خوب مبارک باشد عیبی ندارد، بدون اینکه تعجب بکند، خوشحال بشود یا اظهار عقیده بکند. مالله اینکه از زنش میترسید. آبجی خانم خون خوش را میخورد همیتکه مطلب را دانست،

دیگر نتوانست باقی بله بریهائی که شده گوش بدهد به بهانه نماز ای اختیار بلند شد رفت پائین در اطاق پنج دری، خودش را در آینه کوچکی که داشت نگاه کرد، بنظر خودش پیر و شکسته آمد. مثل اینکه این چند روز او را چندین سال پیر کرده بود. چین میان ابروهای خودش را بر انداز کرد در میان زلفهایش یک موی سفید پیدا کرد با دو انگشت آن را کند، مدتی جلو پران خیره به آن نگاه کرد، جایش که سوخت هیچ حس نکرد.

چند روز از این میان گذشت، همه اهل خانه بهم ریخته بودند، میرزا بازار می آمدند. دو دست رخت زری خریدند، تنگ، گیلان، سوزنی، کلاب پاش، مشربه، شیکلاه، جعبه بزرگ، وسه جوش، سماور برنجی، پرده قلابی و همه چیز خریدند و چون مادرش خیلی حسرت داشت هر چه خرده زیاده خانه بدستش می آمد برای جهاز ماهرخ کنار میگذاشت. حتی جانماز ترمه را آبجی خانم چندین بار از مادرش خواسته بود و به او نداده بود، برای ماهرخ گذاشت. آبجی خانم در این چند روزه خاموش و اندیشناک زیر چشمی همه کارها و همه چیزها را میپایید. دو روز بود که خودش را بسر درد زده بود و خوابیده بود، مادرش هم پی در پی به او سرزنش میداد و میگفت:

«- پس خواهری برای چه روزی خوبست هان؟ میدانم از حسودی امیر حسود به مقصود نمیرسد، دیگر زشتی و خوشگلی که بدست من نیست کار خداست، دیدی که خواستم تو را بدهم به کلب حسین اما تو را نپسندیدند، حالا دروغی خودت را به ناخوشی زده تا دست به سیاه و سفید از این صبح تا شام برایم جانماز آب میکشید! من بیچاره هستم که با این چشمهای لت خورده ام باید نخ و لوزی بزئم!»

مجلس نباشد. در تعزیه ها از یکساعت پیش از ظهر برای خودش جا میگرفت، همه روزه خوانها او را میشناختند و خیلی مایل بودند که آبجی خانم پای منبر آنها بوده باشد تا مجلس را از گریه، ناله و شیون خودش گرم بکند. بیشتر روضه هارا از بر شده بود، حتی از بسکه بای وعظ نشسته بود و مسئله میدانست اغلب همسایه ها می آمدند از او سهویات خودشان را میپرسیدند. سفیده صبح او بود که اهل خانه را بیدار می کرد، اول میرفت سر رختخواب خواهرش باو یک لکد میزد میگفت: «لنکه ظهر است، پس کی یا میشوی نمازت را بکمرت بزنی؟» آن بیچاره هم بلند میشد خواب آلود وضو میگرفت و میایستاد به نماز کردن. از اذان صبح، بانگ خروس، نسیم سحر، زمزمه نماز یک حالت مخصوصی، یک حالت روحانی به آبجی خانم دست میداد و پیش وجدان خودش سرافراز بود. با خودش میگفت: اگر خدا من را نبرد به بهشت پس کی را خواهد برد؟ باقی روز را هم پس از رسیدگی جزئی به کارهای خانه و ایراد گرفتن به این وان یک تسبیح دراز که رنگ سیاه آن از بسکه گردانیده بودند زرد شده بود در دستش می گرفت و صلوات میفرستاد. حالا همه آرزویش این بود که هر طوری شده یک سفر به کربلا برود و در آنجا مجاور بشود.

ولی خواهرش در این قسمت هیچ توجه مخصوصی ظاهر نمیشاخت و همه اش کارخانه را میکرد، بعد هم که به سن ۱۵ سالگی رسید رفت به خدمتکاری. آبجی خانم ۲۲ سالش بود ولی در خانه مانده بود و در باطن با خواهرش حسادت میورزید. در مدت یکسال و نیم که ماهرخ رفته بود به خدمتکاری یکبار نشد که آبجی خانم بسراغ او برود یا احوالش را بپرسد، پانزده روز یکمرتبه هم که ماهرخ برای دیدن خویشانش به خانه می آمد، آبجی خانم یا با یکنفر دعوایش میشد یا میرفت سر نماز دو سه ساعت طول میداد. بعد هم که دور هم می نشستند به خواهرش گوشه و کنایه میزد و شروع میکرد به موعظه در باب نماز، روزه، طهارت و شکایات. مثلاً میگفت: «از وقتی که این زنهای قری و فری پیدا شدند نان کران شد. هر کس روی بگیرد در آندنیا با موهای سرش در دوزخ آویزان میشود. هر که غیبت بکند سرش قد کوه میشود و گردنش قد مو. در جنم مارهائی هست که آدم پناه به اژدها میبرد ...» و از این قبیل چیزها میگفت. ماهرخ این حسادت را حس کرده بود ولی بروی خودش نمی آورد.

یکی از روزها طرف عصر ماهرخ بخانه آمد و مدتی با مادرش آهسته حرف زد و بعد رفت. آبجی خانم هم رفته بود در درگاه اطاق روبرو نشسته بود و یک به قلیان میزد ولی از آن حسادت که داشت از مادرش نپرسید که موضوع صحبت خواهرش چه بوده و مادر او هم چیزی نگفت. سرشب که شد پدرش با کلاه تخم مرغی که دوغ آب کچ رویش شسته

کرده بودند آتش انداختند، اتفاقاً خبر دادند که خانم ماهرخ هم با دختر هایش سر عقد خواهند آمد، دو تا میز را هم رویش شیرینی و میوه چیدند و پای هر کدام دو صندلی گذاشتند. پدر ماهرخ متفکر قدم میزد که خرجش زیاد شده، اما مادر او پاهایش را در یک کفش کرده بود که برای سرشب خیمه شب بازی لازم است ولی در میان این میاهو حرفی از آجی خانم نبود، از دو بعد از ظهر او رفته بود بیرون کسی نمیدانست کجاست، لابد رفته بود پای و عظم.

وقتیکه لاله ها روشن بود و عقد بر گذار شده بود همه رفته بودند مگر ننه حسن، عروس و داماد را دست بدست داده بودند و در اطاق پنج دری پهلوی یکدیگر نشسته بودند در ها هم بسته بود، آجی خانم وارد خانه شد، یکسر رفت در اطاق بغل پنج دری تا چادرش را باز بکند وارد که شد دید پرده اطاق پنج دری را جلو کشیده بودند از کنجکاوی که داشت گوشه پرده را پس زد از پشت شیشه دید: خواهرش ماهرخ بزرگ کرده، وسمه کشیده، روشنائی چراغ خوشگل تر از همیشه پهلوی داماد که جوان ۲۰ ساله بنظر می آمد چار میزی که رویش شیرینی بود نشسته بودند داماد دست انداخته بود بکمر ماهرخ چیزی در گوش او گفت مثل چیزی که متوجه او شده باشند شاید هم که او را خواهرش شناخت اما برای اینکه دل او را بسوزاند با هم خندیدند و صورت یکدیگر را بوسیدند. از ته حیا صدای دنبک ننه حسن می آمد که میخواند: «ای یار مبار کبادا...» یک احساس مغلوب از تنفر و حسادت به آجی خانم دست داد پرده را انداخت، رفت روی رختخواب بسته که کنار دیوار گذاشته بودند نشست بدون اینکه چادر سیاه خودش را باز بکند و دستها را زیر چانه زده بز مین نگاه میکرد به گل و بته های قالی خیره شده بود، آنها را میشمرد و بنظرش چیز تازه می آمد به رنگ آمیزی آنها دقت میکرد هر کس می آمد، میرفت او نمیدید یا سرش را بلند نمیکرد که به بلند کیست. مادرش آمد دم در اطاق به او گفت: «چرا شام نمیخوری؟ چرا کوشش تلخی میکنی هان؟ چرا اینجا نشسته ای؟ چادر سیاهت باز کن، چرا بد شکوایی میکنی؟ بیا روی خواهرت راپیوس، بیا از پشت شیشه تماشا بکن عروس و داماد مثل قرص ماه مگر تو حسرت نداری؟ بیا آخر تو هم یک چیزی بگو آخر همه می پرسیدند خواهرش کجاست؟ من نمیدانستم چه جواب بدهم».

آجی خانم فقط سرش را بلند کرد گفت. من شام خورده ام...

تصفی شب بود، همه بیاد شب عروسی خودشان خوابیده بودند و خوابهای خوش میدیدند. ناگهان مثل اینکه کسی در آب دست و پا میزد صدای شلپ شلوپ همه اهل خانه را سراسیمه از خواب بیدار کرد. اول بخیالشان گریه یا بچه در حوض افتاده سرو پا برهنه چراغ را روشن کردند، هر چاراکشتند چیز فوق العاده رخ نداده بود وقتیکه بر گشتند بروند بخوابند

آجی خانم هم با این حسادتی که در دل او لبریز شده بود و خودش خودش را میخورد از زیر لحاف جواب میداد:

«- خوب. خوب، سر عمر، داغ بدل یخ میگذارد! با آن دامادی که پیدا کردی! چوب بر سگ بزنند لنگه عباس توی این شهر ریخته چه سر کوفتی بمن میزند، خوبست که همه میدانند عباس چه کاره است حالا نگذار بگویم که ماهرخ دو ماهه آبستن است! من دیدم که شکمش بالا آمده اما بروی خودم نیاورم من او را خواهر خودم نمیدانم...»

مادرش از جا در میرفت: «الهی لال بشوی، مرده شور ترکیبت را ببر، دلمت بدلم بماند. دختره بی شرم، برو کم بشو، میخواهی لك روی دخترم بگذاری؟ میدانم اینها از دلسوزه است. تو بگیری که با این ریخت و هیکل کسی تو رانمیکرد. حالا از غصه ات به خواهرت بهتان میزنی؟ مگر خودت لگلتی خدا توی قرآن خودش نوشته که دروغگو کذاب است هان؟ خدا رحم کرده که تو خوشگل نیستی و گر نه دم ساعت به بهانه و عظم از خانه بیرون مروی، بیشتر میشود بالای تو حرف در آورد برو، برو، همه این نماز و روزه هایت به لعنت شیطان نیارزد، مردم گول زنی بوده!»

از این حرفها در این چند روزه ما بین آنها رد و بدل میشد. ماهرخ هم مات به این کشمکشها نگاه میکرد و هیچ نمیکفت تا اینکه شب عقد رسید. همه همسایه ها وزنکه شلخته ها با ابر و وسمه کشیده، سرخاب و سفیدآب مالیده چارقد های تقده، چتر زلف، تنبان پنبه دار جمع شده بودند. در آن میان ننه حسن دو بدستش افتاده بود، خیلی لوس بالبحند گردنش را کج گرفته نشسته بود دنبک میزد و هر چه در چنه اش بود میخواند: «ای یار مبار کبادا، انشالله مبار کبادا!»

- آمدم باز آمدم از خونه داماد آمدم - همه ماه و همه شاه و همه چشمها بادومی.

- ای یار مبار کبادا، انشالله مبار کبادا.

- آمدم، باز آمدم از خونه عروس آمدم - همه کور و همه شل و همه چشمها نم نمی.

- یار مبار کبادا، آمدم حور و پری را ببریم؛ انشالله مبار کبادا...»

همین را پی در پی تکرار میکرد، میآمدند میرفتند دم حوض سینتی خاکستر مال میکردند، بوی قرمه سبزی در هوا پراکنده شده بود یکی گریه را از آسپز خانه پشت میکرد، یکی تخم مرغ برای شش انداز میخواست، چند تا بچه کوچک دستهای یکدیگر را گرفته بودند می نقشستند و بلند می شدند و میگفتند: «حمومك مورچه داره، بشین و پاشو» سماوهای مسوار را که کرایه

محلل

چهار ساعت بغروب مانده پس قلعه در میان کوه ها سوت و گرز مالد بود. جلد قهره خانه کوچکی تنگهای دوغ و شربت و لیوانهای رنگ برنگ روی میز چیده بودند. يك گرامافون فکسنی با صفحه های جگر خراشش آنها روی سکو بود-قهوه چی با آستین بالا زده سماور مسوار را تکان داد، تقاله پالی را دور ریخت، بعد پیت خالی بنزین را که دسته مفتولی به آن انداخته بودند برداشته بسمت رودخانه رفت.

آفتاب میتابید، از یائین صدای زمزمه یکنواخت آب که در ته رودخانه رو بهم میغلطید و حالت تر و تازه به آنجا داده بود شنیده میشد. روی پالی از نیمکتهای جلو قهوه خانه مردی بالنك نم زده روی صورتش دراز کشیده و آجیده هایش را جفت کرده پهلویش گذاشته بود. روی نیمکت قرینک آن زیر سایه درخت توت، دو نفر پهلوی هم نشسته و بدون مقدمه دل داده رقابت گرفته بودند. بطوریکه چانه شان گرم شده بود که بنظر می آمد ساهاست یکدیگر را می شناسند.

مشهدی شهباز لاغر، مافنکی با سبیل کلفت و ابروها بهم پیوسته گرفته نیمکه، کز کرده، دست حنا بسته اش را تکان میداد و میگفت:

«دیروز رفته بودم مرغ محله (مخ محله؟) پیش پسرانیم، آنها يك ياغچه دارد. میگفت پارسال سی تومان مك آلوجه زردآلوی باغش را فروخته، امسال سرمازده، همه سردرختها ریخته، بيك حال وزاریاتی بود، زلفش هم بعد از ماه مبارك تا حالا بستری افتاده، کلی مخارج روی دستش گرفته.»
آمیرزا يدالله عينکش را جا بجا کرد، با تفنن چپق میکشید، ریشش بر گندمیش را خاراند و گفت:

«اصلاً خير و برکت از همه چیزها رفته.»

شهباز سرش را از روی تصدیق تکان داد و گفت:

«قربانت دهنت. انگار دوره آخر زمان است. رسم زمانه بر گشته، خدا قسمت بکند بیست و پنجسال پیش در خراسان مجاور بودم. روان یکنواخت عباسی بود، تخم مرغ میدادند ده تاصد دینار. نان سنکک میخریدیم پهلوی يك آدم. کی غصه بی پولی داشت؟ خدا بیامرزد پدرم را يك الاغ پندری خرید بود. با هم دو تر که سوار میشدیم. من بیست سالم بود، توی کوچه با بچه های محله مان تيله بازی میکردم. حالا همه جوانها از دل و دماغ میافند، از

حسن دید کفش دم پانی آبجی خانم نزدیک دریاچه آب انبار افتاده. چراغ را جلو بردند دیدند نعش آبجی خانم آمده بود روی آب؛ موهای بافته سیاه او مانند مار بدور گردنش پیچیده شده بود، رحت زنگاری او به تنش چسبیده بود، صورت او يك حالت با شکوه و نورانی داشت مانند این بود که او رفته بود بيك جایی که نه زشتی و نه خوشگلی، نه عروسی و نه عزا، نه خنده و نه گریه، نه شادی و نه اندوه در آنجا وجود نداشت. او رفته بود ببهشت!

گشت. پاهایش را توی يك كفش کرد که : «حضرت مرا طلبیده، باید بروم»
استخوان را سبك بگنم» بیسیای بسرم درآورد که تگو و نشنو ... مرا باز که
عقلم را دادم دست این زن! هرچه باشد، آدمیزاد شیر خام خورده، من همان
آدمی بودم که از سبیلهايم خون میچکید. يك زن عقلم را دزدید ... خدا کند
که زن زیر جلد آدم برود. همان شب میگفت: «این چیزها سرم نمیشود»
مهرم حلال، جانم آزاد. خودم يك النگو باکردن بند دارم، آنها را میفروشم
میروم ... استخاره هم کردم خوب آمد، باطلاقم بده یا بهمین سوی چراغ
بچه ات را خفه می‌کنم» آقا هرچه کردم، مگر حریفش شدم؟ دو هفته تو رفتی
من نگاه نکردم، کرد، کرد که هرچه داشتیم فروختم، پول جرینگه کردم و آدم
بدستش، پسر دو ساله ام را برداشت و رفت آنجا که عرب نی بلداند، حالا
حالا که پنجسال است رفته، نمی‌دانم چه بسرش آمده.

میرزا یدالله گفت: «خدا کند که از شر عربها محفوظ باشد.»

«آره، میان عربهای لختی زبان نفهم این عمریهای بیابان برهونه، آفتاب
سوزان! انگار که آب شد بزمین فرو رفت. دریغ از يك انگشت کاغذ، راست
میگویند که زن يك دنده اش کم است.»

میرزا یدالله گفت: «تقصیر مردها است که آنها را اینجور بار می‌آورند
و نمیگذارند چشم و گوششان باز بشود.»

شهباز گرم صحبت خودش بود: «چیزیکه غریب است، این زن اصلاً
وچل بود. نمیدانم چطور شد که یکمرتبه آتشی شد، گاهی تنهایی گریه می‌آورد
کاس برای شوهر اولش بود...»

میرزا یدالله پرسید: «مگر تو شوهر دومش بودی؟»

«دیگه بله، چی میگفتم، حرفم یادم رفت.»

«شوهر اولش گفتی.»

«بله، اول خیال میکردم که برای شوهر اولش بوده ... در هر صورت
هرچه بزبان خوش خواستم حالمش بگنم، انگاریکه با دیوانه حرف می‌زدم، مثل
چیزیکه اجل پس گردنش زده بود، نمی‌دانم چه بسر بسرم آورد. آیا رفتی
می‌آید که چشم تو چشمش بیفتد؟ پسوی که بعد از اینهمه ندر و نیاز خدا
بمن داد.»

میرزا یدالله گفت: «هر کسی را نگاه بکنی يك بدبختی دارد، لبه کلام
آنست که مردم باید آدم بشوند، با سواد بشوند. آخر تا آنها حرف می‌زنند تا
هم سوارشان میشویم. یکوقت بود خودم بالای منبر میگفتم، هر کسی يك سطر
بعثات پرود آمرزیده میشود و جایش در بهشت خواهد بود.»

«شهباز: شما که از علماء نیستید؟»

این حکایت مال دوازده سال پیش است، می‌بینی که مهم نیستیم، حالا
همه کاره‌ام و هیچکاره.»

غور کی مویز میشوند، باز هم قربان دوره خودمان، بقولی آن خدا بیمارز: اگر
پیرم و میلرزم بصد تا جوان میارزم.»

یدالله يك زد بچپقش، گفت: «سال بسال دریغ از پارسال!» شهباز
گفت: «خدا همه بنده های خودش را عاقبت بخیر کند.»

یدالله قیافه جدی بخودش گرفت: «بجان خودت یکوقت بود در خانه مان
سی نفر نان خور داشتیم، حالا فکرم روزی یکریال پول توتون و چائی‌ام را
از کجا گیریاورم؟ دو سال پیش سه جا معلمی میکردم، ماهی هشت تومان
در می‌آورد. همین پریروز که عید قربان بود رفتم خانه یکی از اعیان که
بیشتر معلم سرخانه بودم. بمن گفتند که بروم دعا برای گوسفند بخوانم،
قصاب بی‌مروت حیوان زبان بسته را بلند کرد بز من کوبید. داشت کاردش
را تیز میکرد، حیوان تفلاکرد، از زیر پایش بلند شد. نمیدانم چه روی زمین
بود، دیدم چشمش ترکیده ازش خون میریخت. دلم مالش رفت، بی‌هانه سر
درد برگشتم، همه شب می‌کله خون آلود گوسفند جلو چشمم می‌آمد. آنوقت
از دهنم در رفت کفر گفتم، کفر خیال کردم ... نه زبانم لال، در خوبی خدا
که شبکی نیست، اما این جانوران زبان بسته، گناه دارد. خدایا، پروردگارا،
تو خودت بهتر میدانی، هرچه باشد انسان محل نسیان است.»

آمیرزا یدالله لختی بفکر فرو رفت، دو باره گفت: «آره، اگر میتوانستم
هرچه تو دلم هست بگویم...! آخر نمیشود همه چیز را گفت. استغفرالله
زبانم لال.»

شهباز مثل اینکه حوصله اش سر رفت گفت: «برو فکر نان کن خریزه
آب است.»

میرزا یدالله با بی میلی گفت: «آره، از دست ما چه برمی‌آید؟ از اول
دنیا همینطور بوده.»

شهباز گفت: «ما دیگر از مان گذشته، بقولی مردم پاتیلیمان در رفته،
از بی کفنی زنده مانده‌ایم. چه حقه‌هائیکه در این دنیای دون نزدیم، یکوقت
تهران دکان بقالی داشتیم، خرج در رفته روزی شش قران پس انداز میکردم.»
میرزا یدالله حرفش را برید: «بقال بودی؟ من از بقال جماعت خوشم
نمی‌آید.»

«چرا؟»

«قصه اش دراز است، حالا تو اول حرفت را تمام بکن.»
شهباز دنباله سخن را گرفت: بله، دکان بقالی داشتیم، امرم می‌گذشت،
کم کم يك خانه ولانه‌ای برای خودمان دست و پا کردیم، چه دردسر تان بدهم،
آنوقت يك پتیاره‌ای پیدا شد الآن پنج سال است که زنم مرا بغاك سیاه
نشانده. این زن نبود، آتشپاره بود. با خون دل آمده بودم سروسامانی بگیرم،
هرچه رشته بودم پنبه کرد، مخلص کلام، والده احمد يك شب از پای وعظ بر

شب اول برایش يك قصه نقل کردم، خوابش برد.

شب دوم يك قصه ديگر شروع کردم و نصفش را برای شب بعد گذاشتم. شب سوم هيچ نگفتم تا اينكه يارو بصدا در آمد و گفت: لا اله الا الله! ملك چه شيد رفت بشكار، پس باقیش را چرا نمیگویی؟ مرا می گویی از برای توی پوست خودم نمیتوانیدم، گفتم: «امشب سرم درد میکند، صدام لغزیده، اگر اجازه بدهید بیايم جلوتر». بهمين شیوه رفتم جلوتر، رفتم جلوتر تا اينكه رام شد.

شهباز خنده اش گرفت. خواست چیزی بگوید، اما صورت پندری زده اش را اشك آلود میرزا يدالله را که از پشت شیشه عینك دید، خود قارق کرد. میرزا يدالله با حرارت مخصوصی میگفت: «این حکایت دوازده سال پیش است، دوازده سال! نمیدانی چه زنی بود؛ سرجور، دلجور، همه کارها را رسیدگی میکرد. آخ حالا که یادم میافتد... همیشه گوشه چادر نماز پنداری بود، رختها را با دستهای کوچکش میشست، روی بند میانداخت، پیراهن و جوراب را وصله میزد، دیزی بار میگذاشت، دست زیر بال خواهرم میگرد، پندار خوش سلوك، چقدر مهربان! همه را فریفته اخلاق خودش کرده بود. چقدر هوشی داشت؟ من خواندن و نوشتن را باو یاد دادم. سر دو ماه قرآن میخواند. اشعار شیخ را از بر می کرد، سه سال با هم سر کردیم، که الله اوقات زندگی بی پول نبود. خودش هم آب و رنگی داشت. آقا برایش دندان تیز کرده، تا اينکه بخیال افتادم او را بحیالۀ نکاح در بیاورم. نمیدانم کدام خدا انصاف خیرش را برای زنم آورد. آقا روز بد نبینی، این زن که ظاهراً حل و فصل بنظر میآمد. نمی دانستم آنقدر حسود است. هر چه یزبان خوش خواستم سرش را شیرۀ بحالم، مگر حریفش شدم؟ با وجود اينکه از بابت حق الزکاة مقدار وجهی آن ضعیفه بمن بده کار بود، از اينکار صرف نظر کردم و مبالغه مان پاد بهم خورد. ولی نمیدانی يك ماه این زن چه بروز من آورد!

«شاید دیوانه شده بود یا چیز خورشی کرده بودند. بکلی خوش نشد. دستش را بکمرش زد و حرفهایی بار من کرد که توی قوطی هیچ نظارتی ندا نمیشد. می گفت: «اللهی عینک را روی تعشيت بگذارند، عمایه پر مکرر را دور گردنت به پیچند. از همان روز اول فهمیدم که تو تیکه من نیستی. روح آن بابای قرمساقم بسوزد که مرا بتو داد. من يکوقت چشم را باز کردم، دیدم توی بغل تو قرمساقم. سه سال آز کار است که با کدالی تو ساقم را اینهم دست مزدم بود؟ خدا سروکار آدم را با آدمهای بی معرفت ايندازه. داغ پشت دستم گذاشتم، زور که نیست؟ ديگر با تو نمیتوانم زندگی بکنم. آنقدر گفتم، گفت که من از جا در رفتم. جلو چشم تیره و تار شد.

«چطور، من نمیفهم.»

میرزا يدالله زبان را دور دهانش گردانید و با حالت افسرده گفت: «زندگی مرا هم يك زن خراب کرد.»

شهباز: «امان از دست زن!»

«نه، این دخلی یزن ندارد. این بدبختی دست خودم است اگر تهران بودی، لابد اسم ابوی را شنیده ای .. ما از زیر بته در نیامده ایم. پدرم از آنهایی بود که نعلین جلو پایش جفت می شد. اسمش را که میبردند یکی میگفتند و صد تا از دهانشان می ریخت. وقتی بالای منبر می رفت، جا نبود که سوزن بیندازی همه کله گنده ها ازش حساب می بردند. مقصودم این نیست که بیخودی قميز در بکنم. چون آن مر حوم هرچه بود برای خودش بود:

گیرم پدر تو بود فاضل از فضل پدرترا چه حاصل؟

«بهر حال بعد از فوت مرحوم ابوی من جانشین او شدم و در خانه را باز کردم - خوب يك خانه با یکمشت خرت و خورت هم برایمان گذاشت. خودم هنوز طلبه بودم و ماهی چهار تومان با پنج من کندم مستمري داشتم، باضافه ماه محرم و صفر نانمان توی روغن بود. يك لفت ولیسی میکردیم. چون معروف بود که نفس مرحوم ابوی مجرب است. یکشب مرا سر بالین ناخوشی بردند تا دعا بدهم. دیدم دختر هشت یا نه ساله ای در آن میان میپلکید آقا بيك نظر گلویمان پیش او گیر کرد، جوانی است و هزار چم وخم ...»

«پیش از او دوتا صیغه داشتم که هر دو را مطلقه کرده بودم، ولی این چیز دیگری بود - مگویند که لیلی را بچشم مجنون باید دید. باری دوروز بعد يك دستمال آجیل آچار و سه تومان پول نقد فرستادم، عقدش کردم. شب که او را آوردند، آنقدر كوچك بود که بغلش کرده بودند. من از خودم عجالت کشیدم. از شما چه پنهان؟ این دختر تا سه روز مرا که میدید مثل جوجه می لرزید. حالا من که سی سالم بود، جوان و جاهل بودم. اما آن مردهای هفتادساله را بگو که با هزار جور ناخوشی دختر نه ساله میگیرند.»

«خوب بچه چه سرش میشود که عروسی چیست؟ بخیالش چارقد پولکی سرش میکنند، رخت نو میپوشد و در خانه پدر که کتک خورده و فحش شنیده شوهر او را ناز و نوازش میکند و روی سرش میگذارد. ولی نمیداند که خانه شوهر برایش دیک حلوا بار نگذاشته اند.

«بهر حال من آنقدر زحمت کشیدم تا او را رام کردم. ازم من میترسید. گریه میکرد. من قربان صدقه اش میرفتم، میگفتم: بالای غیرت آبروی ما را بپاد ده. خوب تو آن بالای اطاق بخواب من این پائین، چون دلم برایش میسوخت. خیلی خود داری کردم که بجبر با او رفتار نکردم، وانگهی ديگر چشم و دام صبر بود و کار کشته شده بودم. بهر صورت او هم نصیحت مرا بگوش گرفت.

میرزا یدالله گفت: «حالا دیدی حق بجانب من بود؟ حالا فهمیدی چرا از بقال جماعت بیزارم؟ وقتیکه گفت يك مویش را نمیدهم هزار تومان بگیرم و فهمیدم میخواهد بیشتر پول بگیرد. ولی کی فرصت چانه زدن داشت؟ یدالله کجای آدم میسوزد. دود از کله ام بلند شد. باندازه ای حالم متقلب بود و باندازه ای از زندگی بیزار شده بودم، که دیگر جوابش را ندادم. يك وقت باو کردم که از هر فحشی بدتر بود. از همان راه رفتم بازار سمسارها. با و ردایم را فروختم، يك قبای قدك خریدم. کلاه نمدی سرم گذاشتم. گروه ها را ورکشیدم راه افتادم. از آن وقت تا حالا سلندر و حیران از این شهر باقی نمانده. شهر از این ده بان ده میروم. دوازده سال آژ گار، دیگر نمیتوانستم در اینجا بمانم، گاهی تقالی میکنم، گاهی معلمی. برای مردم کاغذ مینویسم، در اداره خانه ها شاهنامه میخوانم، نمیزنم، خوشم میآید که دنیا و مردم را سیاحت بکنم. میخواهم همینطور عمرم بگذرد. خیلی چیزها آدم دستگیر می شود، وانگهی دیگر پیر شدیم. برای مرده ها مردار سنگ میسازیم. پادشاه پایمان این دنیا است، یکیش آن دنیا. افسوس که تجربه ها پیمان دیگر مردم این دنیا نمیخورد. شاعر چه خوب گفته:

مرد خردمند هنر پیشه را

عمر دو با یست در این روزگار

تا بیکي تجربه آموختن

باد گری تجربه بردن بکار.»

میرزا یدالله با اینجا که رسید خسته شد، مثل اینکه آرواره ها را از کار افتاد چون زیاد تر از معمول فکر کرده بود و حرف زده بود، دست کرد چپش را برداشت، به آب رودخانه خیره خیره نگاه میکرد و به آواز دور و خفه ای که از پشت کوه میآمد گوش میداد.

شهباز سرش را از مابین دو دست برداشت. آهی کشید و گفت:

هیچ دوئی نیست که مه نشود!

میرزا یدالله منگ و مات بود، متوجه او نشد.

شهباز بلندتر گفت: «يك مرد دیگر را هم بیخانمان می کنند.»

یدالله بخودش آمد، پرسید: «کی؟»

«همان ربابه آتش بجان گرفته.»

میرزا یدالله چشمهایش از حدقه بیرون آمده بود. هراسان پرسید:

«مقصود چیست؟»

مشهدی شهباز خنده ساختگی کرد: «راستی روزگار خیلی آدم را غریب میکند. صورت چین میخورد، موها سفید میشود، دندانها میافتد، صدا می شود، نه شما مرا شناختید و نه من شما را.»

میرزا یدالله پرسید: «چطور؟»

همینطور که سر شام نشسته بودم، طرف ها را برداشتم پاشیدم میان حیاط. سرشب بود. پا شدیم با هم رفتیم بحجره آشبخ مهدی در حضور او زنم را سه طلاقه کردم.»

دست روی دستش میزد: «فردایش پشیمان شدم، ولی چه فایده که پشیمانی سودی نداشت و زنم بمن حرام شده بود. تا چند روز مثل دیوانه ها در کوچه و بازار پرسه میزدیم. اگر آشنائی بمن برمیخورد از حواس پرتی سلامش را نمیکرفتم.

بعد از این دیگر من روی خوشی بخودم ندیدم. يك دقیقه صورتش از چهره چشمم رد نمیشد، نه خواب داشتم و نه خوراک. نه میتوانستم در خانه مان بمانم شوم. در ودیوار بمن فحش میداد. دوماه ناخوش بستری شدم. توی هذیان همه اش اسم او را میآوردیم. بعد هم که رهمی پیدا کردم، معلوم بود اگر لب ترمیکردم صدتا دختر پیشکشم میکردند. اما او چیز دیگری بود. بالاخره عزمم را جزم کردم تا بهروسیله ای که شده دوباره او را بگیرم. هده اوسر آمد. رفتم این در بزن آن در بزن. دیدم هیچ فایده ای ندارد. پول درست کردم. چاره ای نداشتم مگر اینکه یکنفر محلل پیدا بکنم که زنم را برای خودش عقد بکند، بعد طلاقش بدهد، تا دوباره بعد از انقضای سه ماه وده روز بتوانم او را بگیرم.

«يك بقال الدنگ یف یوزی در محله مان بود که هفت تا سگ صورتش را میلیسیدسیر میشد. از آنهایی بود که برای يك پیاز سرمیبرید. رفتم با او ساخت و ساخت کردم که ربابه را عقد بکند، بعد او را طلاق بدهد و من همه مخارج را باضافه پنج تومان باو بدهم، اوهم قبول کرد گول مردم را نباید خورد - همین مرد که، همین یف یوز...»

شهباز با رنگ پریده صورتش را در دو دستش پنهان کرد و گفت: ولی میرزا یدالله بطوری گرم صحبت بودو پیش آموها جلو چشمش میسرم شده بود که دنبال حرفش را قطع نکرد:

«همان مرد که بقال زنم را عقد کرد. نمیدانی چه حالی شدم. زنیکه سه سال مال من بود، اگر کسی اسمش را بر زبان میآورد شکمش را پاره میکردم. درست فکر کن حالا باید بدست خودم همسر این مرد که کردن کلفت بشود. با خودم گفتم: شاید این انتقام صیغه هایم است که با چشم گریان طلاق دادم - باری فردا صبح زود رفتم در خانه یقال. یکساعت مرا سرپا معطل کرد که يك قرن بمن گذشت. وقتیکه آمد باو گفتم: الوعه وفا، ربابه را طلاق بده، پنج تومان پیش من داری. هنوز صورت شیطانیش جلو چشمم هست، خندید و گفت: «زنم است، يك مویش را نمیدهم هزار تومان بگیرم. چنان برق از چشمم پرید.»

شهباز میلرزید و گفت: «نه، هیچ همچین چیزی نمیشود. راستش را

ربابه صورتش مهر آبله نداشت؟ چشمهایش را متصل بهم نمی زد؟
میرزا یدالله برخاش کرد: «کی بتو گفت؟
مشهدی شهباز خندید: «شما آقا شیخ یدالله، پسر مرحوم آقا شیخ
رسول نیستید که در کوچه حمام مرمر منزل داشتید؟ هر روز صبح از جلو
دکانم رد می شدید؟ منم محلل هستم، همانم.»
میرزا یدالله سرش را نزدیک برد و گفت:
«تو همانی که دوازده سال مرا باین روز انداختی؟ همان شهباز بقال تو
هستی؟ یکوقت بود توی همین کوه و کمر، اگر بدست من افتاده بودی
حسابان پاک شده بود. افسوس که روز کار دست هردومانرا از پشت بسته.»
بعد دیوانه وار با خودش می گفت: «بارک الله ربابه، تو انتقام مرا کشیدی.
اوهم ویلان است بروز من افتاده.» دو باره خاموش شد و لبخند دردناکی روی
لبهایش نقش بست.
کسیکه روی نیمکت روبروی آنها خوابیده بود، غلت زد، بلند شد
نشست، خمیازه کشید، چشمهایش را مالاند.
مشهدی شهباز و میرزا یدالله دزدکی بهم نگاه میکردند، ولی می ترسیدند
که نگاهشان باهم تلاقی بکند. دو دشمن بیچاره از هنگام کشمکش
عشق و عاشقی شان گذشته بود. حالا بایستی بفکر مرگ بوده باشند.
شهباز بعد از کمی سکوت رو کرد بقهوه چی و گفت:
«داش اکبر، دوتا قند پهلو بیار.»

БУЗУРГ АЛАВИЙ

Бузург Алавий 1908 йилда Эрон пойтахти Техрон шаҳрида туғилди. Отаси Санд Абул Ҳасан Алавий ўз замонасининг илгор анъаналарини кишиларидан бўлиб, ўғлининг пухта таҳсил олишига катта эҳтиёт берди.

Ёзувчининг болалик ва ўсмирлик йиллари Эронда юз бераётган тарихий воқеаларга тўғри келади: Эрон жамиятининг илгор қисми мамлакатда социал ислохот ўтказиш, миллий мустақилликни эришти, халқнинг огир ҳаётини тубдан яхшилаш ва демократия учун курашга қаттиқ бел боғлаган эди. 1905—1911 йиллардаги Эрон инқилоби мутлақ шоҳ ҳукмронлигини чеклаб, мажлис (парламент) тузишга муваффақ бўлди ва бу мажлисда биринчи Асосий қонун қабул қилинди. Эронда инқилобий матбуот ва сиёсий партияларнинг фаолияти кучайди. Мамлакат ҳаётини тубдан қайта қуриш, аввало маориф системасини янги асосда ташкил этишни тақдир этарди. Шу мақсадда кўпгина Эронлик ёшлар Ғарбий Оврупо мамлакатларига ўқишга жўнатилди. Б. Алавий ҳам ўз ватанида бошланғич маълумотни олганидан сўнг, 1922 йилда Берлинга йўл олади ва А. Гумбольдт номидаги Берлин университетига ўқишга киради. У Берлинда чуқур илм олади, умумжаҳон адабиётининг машҳур ёзувчилари ижоди билан яқиндан танишади.

1928 йилда Б. Алавий бир қанча ватанпарварлар қатори ўз халқига хизмат қилиш иштиёқида Эронга қайтди ва Техрон мактабларидан бирида, сўнг олӣй техника билим юртида ўқитувчилик қилди.

1932 йилда Б. Алавий ўз маслакдошлари ва ҳамфикр дўстлари С. Ҳидоят, М. Фарзод ва М. Миновийлар билан биргаликда «Рубъа» (тўртлик) адабий тўғарагини тузди. Тўгаракнинг мақсади Эрон адабиётини янги мавзу ва қаҳрамонлар билан бойитиш, озод фикрловчи инсонни куйлаш, шу йўл билан халқни янги йўлга бошладан иборат эди. Кейинчалик бу тўгарак атрофига ёш ёзувчи ва танқидчилар ҳам жипслашди.

1934 йилда у ўзининг «Чамадон» номли ҳикоялар тўпламини таълиф қилди. Бу тўплам ғоявий-бадий хусусиятлари билан Эрон адабиётини янги мавзу ва бадий усуллар билан бойитди. Биринчи тўпламга кирган ҳикояларнинг асосий мазмунини инсон, унинг озодлиги ва адолат учун курашдан иборат.

1936 йилда Б. Алавий машҳур марксист-инқилобчи Т. Эроний бошчилигидаги эллик уч нафар демократ билан бирга мамлакатда марксистик ғояларни тарғиб қилганлиги учун етти йил қамоқ жазосига ҳукм қилинди.

Иккинчи жаҳон уруши даврида мамлакатда сиёсий шароит мўтадиллашиб, миллий-озодлик ва демократик кучлар қайтадан жонланди. Бу ҳаракатлар натижасида Б. Алавий 1942 йилда «Қаср» турмасидан бошқа сиёсий маҳбуслар қатори озодликка чиқди ва бутун вужуди билан мамлакат сиёсий ҳаётига шўнғиб

кетди. У демократик матбуотни ташкил этишда фаол қатнашиб, қайтадан очилган адабий журналларда ҳамкорлик қилди ҳамда бадний ижод билан шуғулланди.

1943 йилда унинг икки китоби — «Турма эсдаликлари» ва «Эллик уч нафар» босилиб чиқди. Бу асарлар оғир ва даҳшатли турма шароитида ёзилган эди. Унинг «Эллик уч нафар» асарида ўткир публицистик репортаж ва лирик-фалсафий чекинишлар орқали мамлакатда авжига чиққан қатағон, эллик уч нафар асл эрон фарзандига қарши олиб борилган ноҳақ суд жараёни фош этилади. Бу асарнинг асосий боблари Эрон олими, жамоат арбоби ва собитқадам ташкилотчи доктор Тақи Эронийнинг жасур образини яратишга бағишланган.

«Турма эсдаликлари» мавзу жиҳатидан «Эллик уч нафар» асарига яқин турса-да, шаклан ундан фарқ қилади. Бу асарлар Б. Алавийнинг ғоявий етуклиги ва адабий-бадний маҳоратининг баркамоллигидан далолат берди. Ёзувчининг қаҳрамонлари аниқ дунёқарашга эга, ўз ғоялари йўлида ҳаётини ҳам қурбон қилишга тайёр, дадил курашувчи шахслардир. Инсоннинг ҳақиқий бахти унинг маънавий ва сиёсий озодлигидадир, деган ғоя бу ҳикояларда ўз ифодасини топган.

Ёзувчининг эллагинчи йилларда ёзилган бадний асарларида инсон психологияси тадқиқи ва руҳий ҳолат тасвири чуқурлашди. Айниқса, ҳаёт зиддиятлари «Думдор юлдуз»даги Ираж, «Мактублар»даги Ширин образларида ишонарли акс эттирилган.

Б. Алавийнинг «Мактублар» китоби жаҳон адабий жамоатчилиги томонидан юксак баҳоланди. 1953 йилда бу асари учун у Жаҳон тинчлик кенгашининг олтин медали билан тақдирланди.

Б. Алавийнинг 1952 йилда ёзилган «Унинг кўзлари» романида 30- йиллардаги яширин инқилобий ташкилотнинг фаолияти, зиёлилар тимсоли гавдалантирилган. Романнинг бош қаҳрамони Макон подир ва нафис санъат устаси, яширин демократик ташкилотнинг раҳбари, адолат ва озодлик учун эътиқодли курашчи, зўрликка асосланган тузумнинг ҳар қандай кўринишига қарши ашадий душман сифатида намоён бўлади. «Унинг кўзлари» романи баъзи бир жузъий камчиликларига қарамай, Эрон халқининг 30- йиллардаги «қора кунларини» ёрқин акс эттирган асардир.

Б. Алавийнинг адабий ва ижтимоий фаолияти серқирра. У Тақи Эроний бошчилигидаги Эрон марксистлари органи — «Дунё», адабий-ижтимоий журнал «Сухан»да таҳрир ҳайъати аъзоси, Совет Иттифоқи билан маданий алоқа боғлаш Эрон жамиятининг органи — «Янги хабарлар»да муҳаррир ва бошқа қатор илғор йўналишдаги рўнома ва ойномаларда ҳамкорлик қилди. У матбуотда ўзининг эссе, очерк, публицистик ҳамда адабий-танқидий мақолалари билан фаол иштирок этиб, долзарб масалаларни кўтариб чиқди, илғор эстетик тафаккурнинг шаклланишига катта ҳисса қўшди.

Бадний таржима ҳам унинг ижодида муҳим ўрин тутди. Кўпгина хорижий тиллар билимдони Б. Алавий А. Чехов, М. Горький, Б. Шоу, С. Цвейг асарларининг моҳир мутаржимидир.

1948 йилда Б. Алавий Эрон маданият ва адабиёт вакиллари

делегацияси таркибида Содик Ҳидоят билан Алишер Навоийнинг 600 йиллик таътанали юбилейида қатнашиш учун Тошкентга келди. У ўз ватанига қайтганидан сўнг «Ўзбеклар» номи катта ҳажмдаги очеркни ёзди. Ёзувчи унда эронликларни ўзбек халқининг турмуш тарзи, қишлоқ ҳўжалик, саноат, фан ва техника ҳамда маданият соҳасида қўлга киритган ютуқлари билан яқиндан таништирди.

Б. Алавий мамлакатда сиёсий таъқиблар кучайганлиги туфайли 1953 йилда Эронни тарк этиб, ГДР га кетишга мажбур бўлди. У Берлинда А. Гумбольдт номи университетда форс адабиёти тарихидан дарс бериш билан бирга, ҳозирги Эрон ижтимоий-сиёсий ҳаётига бағишланган «Эрон курашмоқда» (1955 й.), «Қонли нефть» (1956 й.), «Гуллар ва булбуллар диёри» (1957 й.) ҳамда форс адабиётига оид «Ҳозирги замон форс адабиёти тарихи ва тараққиёти» китобларини немис тилида ёзди.

Ёзувчи тинчлик учун фаол курашчидир. Унинг асарлари поляк, немис, чех ҳамда Совет Иттифоқи халқларининг тилларига таржима қилинган. Бугунги кунда Б. Алавий Германияда яшайди.

Адибнинг ҳикоялари «Ажал рақси» номи билан ҳамда «Унинг кўзлари» романи ўзбек тилида босилиб чиққан.

Б. АЛАВИЙНИНГ ЭРОНДА БОСИЛГАН БАДИИЙ АСАРЛАРИ

1. «Чамадон», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1932 й.
 2. «Турма эсдаликлари», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1942 й.
 3. «Эллик уч нафар», бадий публицистика, Техрон, 1942 й.
 4. «Ўзбеклар», очерк, Техрон, 1948 й.
 5. «Мактублар», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1951 й.
 6. «Унинг кўзлари» роман, Техрон, 1952 й.
-

نیست که من اینجا ذکر کردم. آیا این خود دلیل بر بیچارگی و بد چندی آنها نیست؟

همه آژانها قاچاقچی بودند، همه آنها در مقابل پول هرچه ما میخواستیم برای ما میآوردند، معهذا وقتی کسی گیر میافتاد، و چیزی کشف میشد همه آنها میآمدند و بما توصیه میکردند که آورنده را لو بدیم.

مرد مانی از این سنخ با پشتیبانی دستگاه زندان بماتوهین میکردند، توهین از همان ساعت اول که انسان وارد زندان موقت میشد، آغاز میکردید. هنوز وارد اطاق دفتر زندان نشده، آژانی که مامور تفتیش بد نیست، دست میاندازد و کراوات آدم را باز میکند، بند شلوار، گمربند، بند جوراب، مداد، کاغذ، قلم، ساعت را میگیرد. حتی گاهی بدن لخت انسان را لمس میکنند. اجرای این دستورات که شاید برای محبوسین غیرسیاسی لازم باشد، چندان زننده نیست، طرز اجرای آن که کوئی خدائی امر بقربانی کوسفندی میدهد، زننده است.

شاید ساعت ۲ بعد از ظهر بود که مرا بزندان بردند. باران شدیدی میبارید. رئیس سابق زندان که امروز خود بجرم قتل قریب یکسال ونیم است در زندان نشسته، کنار پنجره ایستاده بود. این سرهنک قاتل با وجودی که از خویشان دور من است، یا از ترس و یا از لحاظ اینکه میخواست بمن تو هین کند و یافقط از روی بد چندی چنان کرد که کوئی مرانمیشناسد. در صورتیکه قبلا مکر و اتفاق افتاده بود که من این سرهنک را در خیابان دیده و چون شنیده بودم که تیمور تاش و سردار اسعد را اوقفه کرده است از او رو برگردانده بودم و او مرا صدا زده و بمن اظهار ارادت کرده بود. آنروز آن قاتل مرانشناخت. یکی از مأمورین را صدازد و چیزی راجع بمن از او پرسید. دیگر من بکلی گیج بودم. فقط صدای چکاچک کلیدها و بهم خوردن درهای آهنین در نظرم هست. کرید رچهار بکلی تاریک بود. درها همه بسته بودند. فقط در سلول اولی باز بود و در آن و کیلی کنار میزی نشسته بود. مرابسلولی که طرف آشپزخانه بود بردند. هیچ یادم نیست که یکساعت دو ساعت یا يك نصف روزیا چند دقیقه در آن سلول بودم، زیرا در باز شد و مرا بسلول روپرو بردند. فرق سلولهای طرف آشپزخانه و طرف حیاط سه گوشه اینستکه آن طرف مستراح ندارد، یعنی زندانی برای رفع احتیاج باید در بزند و آژان اجازه میداد بمستراح عمومی که در انتهای کریدر قرارداد، برود. در صورتیکه این طرف، یعنی در ردیف سلولهایی که من در آن بودم، هرسلولی دارای مستراح خاصی است، بطوری که گاهی پیش آمد میکند که زنه انبان يك ماه تمام از این اطاق که عرض آن ۵ پا و طول آن یازده پاست بیرون نمی آیند. زیلونی آلوده به شپش سطح سمنتی آنرا فروش کرده بود. دیوارهای آن سفید بود و روی آن باچوپ کبریت باناخن ویا میخ

شب اول زندان

سخت ترین مصائب را می توان تحمل کرد. انسان به همه چیز عادت می کند. گرسنگی، سرما، اذیت و آزار حتی شکنجه در صورتیکه تکرار شود. قابل برادری است. من کسانی را در زندان دیده ام که ده سال تمام روزی با دو نان و يك بادیه آب زیبو و يك کاسه آش و ۲ پیاله چای و چهار حبه قند زندگانی کرده اند، معهذا عارشان آمده است از میوه در ختانی که خود کاشته و آبیاری کرده بودند استفاده کنند و اگر یاران آنها که از منزل برایشان همه چیز می آوردند سید میوه ای برای آنها میفرستادند، قبول نمیکردند. من زندانیانی را دیده ام که شپهای سرد زمستان قصر را بایک پتو بسر میبردند، معهذا صبح روز بعد از خوش و خرم بودند و اگر در نتیجه کار پرمشقت و یکنواخت زندان چند شاهی عاید آنها میشد، آنرا نیز صرف میکردند که روز نامه قاچاقی وارد زندان کنند.

ولی چیزی که در زندان غیر قابل تحمل بود و اگر هر روزهم، هر ساعت هم، تکرار میشد، باز درد شدیدی در درون ما ایجاد میکرد، توهین بود. اداره زندان خوب باین حقیقت پی برده بود و میدا نست که فقط از اینراه میتوان دلیر ترین مردان دوئین تن را نیز از پادر آورد. آژانها مخصوصاً برای توهین بزندان سیاسی تربیت میشدند. این رفتار آژانها با زندانیان يك علت مادی و اجتماعی نیز داشت. چه کسانی در دوره سیاه آژان میشدند؟ آنهاییکه در زندگانی معمولی هیچ کار دیگری از شان برنمیآمد، آنهایی که بکارتن در نمیدادند. اینها مرد مان تو سری خورده ای بودند و فشار زندگانی روز بروز آنها را توسری خور تر میکرد.

از این جهت نادانسته انتقامی در دل آنها از اجتماعی که بدین روزشان انداخته بود، ایجاد شده بود و چون قدرت نداشتند که از اجتماع انتقام بکشند، دق دلی خود را سرکسانیکه اوضاع واحوال دوره سیاه زیر دست آنها کرده بود، در میاورند، گلیه این آژانها بدبخت بودند و میخواستند تلا فی بدبختی خود را سرکسانیکه خوشبخت بودند در آوردند و قدرت انرا نداشتند و چون فقط در رفتار با ما فرصتی بانها داده شده بود، بدجنس میشدند. چه اغلب اتفاق افتاده است که آژانی در موقع تفتیش سلولهای ما، دو تومان می گرفت که شبی غیر مجازی مثلا کتابی را پنهان کند، بعد ما را لومیداد و کتاب را به صاحب منصب خود نشان میداد و حتی اقرار هم می کرد که از ما رشوه گرفته است فقط اخذه قران را اعتراف میکرد. این يك اتفاق مضمهر بفردی

باز نظافتچی آمد. «اینرا هم که نخورده‌اید. میدانید، مسئولیت دارد.»
من آن روز معنی این جمله را که «مسئولیت دارد» نفهمیدم. بعداً

در دالان صدای چکمه میامد، کسی بلند حرف میزد، فرمان میداد، فحش میداد. یکی را میزدند، سر چراغ گویا دعوا شده بود، تاجری را بجرم اینکه کاغذ بی امضاء به شاه نوشته است، گرفته بودند و او داد و فریاد میکرد که چرا باو چراغ نمیده‌ند. یکی دیگر بخودش و به خدافحش‌های رکیک می‌داد به آژان میگفت. «جناب یاور.»

جناب یاور را به همخوابگی با مادر وزن و خواهرش دعوت میکرد. هیچ تقاضائی در مقابل این فداکاری نداشت، میگفت مراخص کنید.

امامن منگ بودم. خیال می‌کردم خواب میبینم. در باز شد و دو تا صاحب‌منصب که یکی از آنها گویا حیوان کنده‌ای بود. بمن نگاه کرد. آژانی پشت سر آنها فانوس در دست داشت و اطاق مرا روشن کرد. من باز خیال می‌کردم که خواب می‌بینم. وقتی رفتند آژان آمد و گفت. «حالا موقع خوابیدن نیست. وقتی حضرت رئیس تشریف می‌آورند، باید بلند شوید و بایستید.» از جایم بلند نشدم، ولی وقتی در بسته شد، بلند شدم چندین مشت به دیوار گوفتم. مثل پلنگ تیر خورده در قفس خود را بدر و دیوار می‌زدم. گاهی آژان از سوراخ در تماشامیکرد. صدای یکنواخت چکمه آژان که بزمین میخورد سکوت را و حشتناک‌تر میکرد.

در سخت‌ترین موارد امیدی برق میزد، آنوقت آرام میشدم. بخودم دلداری میدادم. حقی ندارند مرانکه دارند. فردا مرا استنطاق خواهند کرد. دکتر ارانی را میشناسی؟ بله! دیگر چه کسی را میشناسی؟ آیا ممکن است کسی دیگری را هم گرفته باشند؟ اینکه اسم ا-خ رادر مدرسه از من پرسیدند. پس باید کسان دیگری را نیز گرفته باشند.

کاش آدم میدانست چه کسانی را گرفته‌اند، کاش میشد، بیرون نگاه کرد. نه، من هیچکس را نمیشناسم. شاید م-ف، صاحبخانه مرا هم گرفته‌اند. اگرشناختن دکترارانی جرم است، او هم که خود اقرار کرده است که دکتر ارانی را میشناسد. نه، نه...

این افکار مراشکنجه میداد. بالاخره خسته شدم، و خوابم برد. خواب یکی از بهترین لذت‌های زندگی است، مخصوصاً در زندان و وقتی يك سلسله افکار حلقه بحلقه نا انتها تعقیب میشود، و انسان از بیخوابی زجر میکشد، آنوقت بقدر قیمت آن آنطوریکه شاید و باید پی میبرد.

عوالمی که در آن شب اول زندان بسر من آمده، بسیار ولی همه آن محو و کسته است. من درست آنها را نمیتوانم مرورکنم. اما فحش‌هایی که آن زندانی بخود می‌داد و تملقاتی که می‌گفت، داد و فریاد آن زندانی تاجر، آژانی

و گاهی نیز بامداد چیز نوشته بودند. یکی دو ساعت، شاید بیشتر و یا کمتر راه رفتم، راه میرفتم و سعی میکردم بافکار خود نظم و ترتیبی بدهم. اما پیفانده. بالاخره خسته شدم و روی زمین چمپاتمه زدم، خوابم برد. در سوراخی داشت و از بیرون صفحه برنجی روی آن انداخته بودند. در باز شد و آژانی پرسید:

«چیزی میخواهید؟»

«سیگار میخواهم.»

«اینجا فقط سیگار زندان هست، آنها را شما نمی‌توانید بکشید پول دارید؟»

در اداره سیاسی پولهای مرا گرفته بودند و فقط ۲ تومان همراه داشتم. دو تومان باو دادم.

«میداد بکس چیزی بگوئید. قدغن است. من پست بعد که می‌آیم، پهلوی خودم فکر کردم که چه آدم نجیب و خوب‌بست. چند تاسیگار بمن داد و رفت. ولی من دیگر نه سیگار دیدم و نه آژان و بی پول ماندم.»

در از کشیدم و خوابیدم. چه ساعتی بود، نمیدانم. نظافتچی آمد، نظافتچی که قاعده کثافت چي است، دزد و یا قاتلی است که با سرپاسبان کاوبندی دارد. اینجا خدمت زندانیان را به عهده میگیرند و در مقابل هر هفته و جوهی به وکیل و آژان و صاحب‌منصب زندان میبر دازند. غیر ممکن است يك فرمانده نظامی در میدان جنگ حتی در جبهه‌های آلمان هیتلری هم بیش از این نظافتچی‌ها قدرت و اختیار داشته باشد. شاید یکی از علل عمده قتل دکتر ارانی یکی از همین نظافتچی‌ها بوده است. من بعداً این حادثه را که در محاکمه ۵۳ نفر نقش بزرگی بازی کرده و در پرونده پنجاه و سه نفر نیز ضبط است، حکایت خواهم کرد...

نظافتچی آمد.

«آبگوشت زندان برایتان آورده‌ام.»

تاریکی کشنده‌ای سلول مرا فرا گرفته بود. من یا از فرط عصبانیت و یا از سرما میلرزیدم. ظهر هم نهار نخورده بودم. يك تیکه نان را در آبگوشت فرو کردم و بهم زدم. يك چیز در ازی بیرون آمد. شبیه بروده بود. رغبت نکردم بخورم. باز در از کشیدم و خود را مجاله کردم که شاید گرم شوم. باز نظافتچی مرا بیدار کرد.

«شما که نخورده‌اید؟»

«من نمیخورم.»

«غذای خارج دارم، میخواهید؟»

غذای خارج يك چیز ماسیده‌ای بود، من در تاریکی نمیتوانستم ببینم، نخوردم.

حل شد. اداره سیاسی و شهربانی در جریان استنطاق متوجه این نکته شدند که عده پنجاه سه نفر که اغلب آنها از روشن فکران بودند، در این دشواربهای مادی پایند بافکار آزادیخواهی نشده بودند و بر خلاف تمام محبوسین سیاسی که با اتهام کمونیستی در زندان گرفتار شده بودند این اشخاص از حیث زندگانی مادی ابدأ در مضیفه نبودند و از راه کتاب و مطالعه مجله دنیا فکر آزادی و دموکراسی در مغز آنها نموورشد کرده بود. البته حکومت دیکتاتوری که رو زبروز شدید تر میشد نیز بنوبه خود تأثیر بسزایی داشت.

از همین جهت در روزهای اول دستگیری پنجاه و سه نفر مأمورین اداره سیاسی اصلاً باین فکر نیفتادند که کتابهای ما را نیز جمع آوری و اوراق کنند، بعداً که در ضمن تحقیق و استنطاق باین نکته بر خوردند که اغلب پنجاه و سه نفر مشترک مجله دنیا بوده و بعضی از آنها ماهیانه برای نشر مجله مبالغی پرداخته اند، پی بردند که کتاب در منقلب کردن افکار آنها نقش مهمی را ایفا کرده است. از همین جهت توقیف و جمع آوری کتبی که بنظر آنها «مضر» میآمد، آغاز شد و بهمین دلیل محاکمه پنجاه و سه نفر را با «محاکمه کتاب» نامید، زیرا اقوی دلیل جرم اغلب پنجاه و سه نفر این بود که کتاب خوانده و یا کتاب ترجمه کرده و یا کتابی را از کسی گرفته اند. وقتی این خیریس از دو سه ماه که پنجاه و سه نفر گرفتار شده بودند بگوش «مقامات عالی» یعنی شاه رسید، قرار براین شد که دیگر کتابهای پنجاه و سه نفر داده نشود، ولی حکومتی که ظاهراً خود را مترقی و طرفدار فرهنگ می دانست و بر حسب ظاهر هم شده است مدارس و دانشگاه تأسیس میکرد، نمی توانست از لحاظ انعکاسی که این امر در خارج داشت، کلیه کتبی را که در زندان وجود داشت، جمع آوری کند. از همین جهت مبارزه با کتاب مراحل مختلفی را طی کرده است. در وهله اول دیگر بما کتاب ندادند و پس از چندی کتبی را که مادر زندان موقت داشتیم، جمع آوری کردند ولی کتبی که سایر زندان یان در زندان داشتند آزاد بود و ما میتوانستیم هر روز کتب جدیدی بطور قاچاق وارد زندان کنیم، و اگر ما مورین و صاحبان کتب این کتب را در دست مامید یدند، میگفتیم که این ها جزو کتبی هستند که سابقاً در زندان وجود داشته و کسی از این حیث نمیتوانست متعرض ما بشود. هنگامیکه ما را از زندان موقت بزندان قصر انتقال دادند و در زندان قصر اثنایه ما را تفتیش کردند باز چون هنوز تکلیف ما از لحاظ قضائی معلوم نشده و اتهام ما ثابت نشده بود و بعلاوه خانواده های ما امیدواریهائی داشتند و در خارج زندان سخت تکاپو می کردند که ما را نجات دهند و حکومت با استیاض قانون میخواست بامامبارزه کند، باز جرأت نکردند کلیه کتبی را که همراه

که دو تومان مرا گرفت و سیکاری در عوض بمن نداد، رندهای که در آبگوشت پاشا میکرد، غذای ماسیده ای که نضافتچی برای من آورد و نخوردم، درسی که از آن بمن داد، که هر وقت رئیس زندان می آید، باید بلند شد و سرپا ایستاد و احترام گذاشت، ترس از این که چند نفر بی تقصیر در اثر گرفتاری من بزندان کشانده خواهند شد و آبروی آدم بدون این که گناهی مرتکب شده باشد، رفیق ها یش ریخته خواهد شد، مخصوصاً این اضطراب درونی که فردا چه اتفاقی خواهد افتاد، پشیمانی از اینکه چراکار بزرگتری نکردم که اقلاً اگر گرفتار میشوم، ارزش داشته باشد، - این ها فراموش نشدنی هستند، من هنوز هم هر وقت آژان می بینم، هر وقت غذای ماسیده را تصور میکنم، هر وقت از هوای نمدار بارانی می لرزم، فوری منظره زندان، منظره شب اول زندان که نمونه ای از قیافه مرگ است، در جلوی چشمان خود میبینم.

منظره کریدر هفت و سایر حیاط هائیکه در آن دسته پنجاه و سه نفر با هم زندگی میکردند، بیشتر شبیه به مدارس قدیمه بود تا بمنظره زندان، در زمستان اغلب پنجاه و سه نفر روی صندلی های راحت و روی چهارپایه و روی حلبی نفت نشسته بودند و زیر عبا ولای دستکشی وزیر پوستین ورق کتابی را در دست داشتند و تحصیل میکردند.

بعضی خواندن و نوشتن یاد میگرفتند، عده ای زبان های خارجی از قبیل انگلیسی و روسی و آلمانی و ترکی و یافرانسه میاموختند. بسیاری از پنجاه و سه نفر در عرض سه سالی که در زندان بسر بردند، اقلاً دو زبان یاد گرفتند. احسان طبری بخوی زبان انگلیسی و آلمانی و ترکی و کمی روسی آموخت.

ولی تهیه کتاب و حفظ و نگهداری آنها یکی از دشوار ترین مسائلی بود که ما با آن مواجه بودیم و این موضوع حتی بیش از روزنامه اسباب درد سر ما را فراهم آورده بود، برای آنکه روزنامه را آژانها میتوانستند بهر نهوی همده قاچاقی وارد زندان کنند، بدلیل آنکه حجم آن کوچک بود و همه جور میشد آنرا پنهان کرد. از این گذشته روزنامه پس از قرائت دیگر قابل استفاده نبود و ما میتوانستیم آنرا پاره کرده دور بیندازیم، در صورتیکه موضوع تفهیل در باره کتاب حفظ و نگهداری آن بود.

از این حیث مامر احل بسیار مشکل و مختلفی را طی کرده ایم. چنانکه قبلاً اشاره کرده ام، در وهله اول کتاب آزاد بود و اداره سیاسی و خود زندان اغلب بدون هیچگونه اشکال کتابهای ما را قبول میکردند و پس از آنکه کتابها را «مضر» تشخیص نمیدادند، بمادر زندان تحویل میدادند.

ما در وهله اول بی نبردم که علت جلوگیری از مطالعه و تحصیل مادر زندان چیست، ولی بعداً مخصوصاً در جریان محاکمه این مشکل نیز برای ما

کلیه این موارد ورود هر يك كتاب مخارج زیادی در برداشت. چه اغلب افعال افتاده بود که برای کتابی که دو تومان قیمت داشت مابین تومان بازایی که آن را وارد زندان کرده بود، حق الزحمه پرداخته بودیم.

گاهی کتاب را خانواده های ما زیر پلو می گذاشتند و برای ما میفرستادند. گاهی کتاب ها از راههای فرعی زندان مثل از پنجره کارخانه که روبه باغ بودند زندان بود و یا از راه آشپزخانه و یا از برج های زندان بدست ما میرسید. همان طوری که گفتم مشکل عمده نگاهداری این کتاب ها در زندان بود. بعضی اینکه کتابی بدست ما میرسید، جلد آنرا پاره میکردیم و اگر کتاب قلمرو و یاد رسی مثلا کتاب دستور زبان آلمانی و یا انگلیسی و یا روسی بود که چندین نفر از آن استفاده میکردند، اوراق آنرا مابین چند نفر تقسیم میکردیم و هر يك از زندانیان سیاسی موظف بود در عرض چند روز محتویات این اوراق را خوانده و در موقع معینی آنها را با اوراق دیگری که مورد استفاده شخصی دیگری بود مبادله نماید. منتها این طریقه در باره کتابهای لغت که اوراق اقسام آن در زندان وجود داشت از قبیل آلمانی به فرانسه، فرانسه به آلمانی، روسی، روسی به آلمانی، انگلیسی به فرانسه، فرانسه به انگلیسی، عملی نبود، زیرا ما نمیتوانستیم يك كتاب لغت را اوراق کنیم و از همین جهت مکررانفاق افتاد که زندان کتابهای لغت ما را در موقع تفتیش گرفت و ما بعداً از زندان خواستیم که این کتابهای توقیف شده را به خانواده هایمان مسترد دارد و چند روزی نگذشت که همین کتابها از راه دیگری بازواری زندان شد.

من يك كتب لغت انگلیسی درام که سه بار واری دزدان شده و باز خارج شده است. آخرین بار من خودم این كتاب را منزل بردم. مشکل اساسی نگاهداری این كتب در موقع تفتیش بود. در یکسال اول توقف ما در زندان قصر تفتیش های بسیار دقیقی در زندان بعمل نیامد، زیرا اشیاء ممنوع از قبیل چاقو و تریاک و تیغ پیش ما وجود نداشت و زندان که هنوز در مقام مبارزه جدی با کتاب و کتابداران برنیامده بود، چندان توجهی به کربدر زندانیان سیاسی نداشت و تفتیش اغلب سرسری بعمل میآمد. ما البته چاقو داشتیم ولی با آن شکهای خود را پاره نمیکردیم و هر وقت که این چاقوهای ساخت زندان را از ما میگرفتند، باز روز بعد چند تاي دیگر ساخته و پرداخته میشد.

پس از اعتصاب گرسنگی سرهنگن - در رئیس زندان جدا با ما وارد مذاکره بود و میگوشتید بانواع اقسام مختلف که در اختیار او بود، ما را از دست گذار آزار دهد.

از این جهت ما موریین زندان در موقع تفتیش واقعا با کمالات خود رفتار میکردند، اینها در هر تفتیش مقداری از ااثیه ما را میدزدیدند و می شکستند و زیر و رو میکردند و با کثافت آلوده میساختند. قبلا در موقع تفتیش زندانیان سیاسی نیز حضور داشتند. بعداً برای جلوگیری از اصطکاک با ما اگر

داشتیم از ما بگیرند، بهر کس اجازه دادند که يك كتاب همراه خود داشته باشد.

مثلا اگر کسی يك كتاب دو جلدی همراه داشت، جلد دوم آنرا مفید و جلد اول آنرا مضر تشخیص دادند. پس از اعتصاب گرسنگی دیگر وضعیت ما از این حیث روز بروز سخت تر میشد. هر دو هفته یکبار ااثیه ما را تفتیش میکردند و هر بار عده از کتابهای ما را میبردند و طولی نکشید که دیگر ما هیچگونه کتابی بطور مجاز در اختیار نداشتیم.

البته بدون كتاب امر مانمیکذشت. بعداً وضعیت از این حیث هم سخت تر شد و مبارزه ما برای كتاب با زندان صورت بسیار جدی بخود گرفت. از طرفی زندان برای آنکه ذهن ما را ببنده، كتب سایر زندان از قبیل بختیارها را نیز جمع آوری کرد. اگر چه برای آنها چند جلد كتاب گذاشتند ولی بانها گذاشته بودند که زندان در موقع تفتیش شدت بخرج نخواهد داد و بعضی از کتابهای آنها را ندیده خواهد گرفت، بشرط آنکه آنها نیز حتی الامکان بطور هشی کتابی در دست نداشته باشند زیرا اگر خدای نکرده سرهنگ رئیس تفتیش کتابی در زندان ببیند، دنیا آتش خواهد گرفت.

ما چاره ای نداشتیم جز اینکه كتاب قاچاق کنیم و در موقع تفتیش آنها را پنهان نماییم. قاچاق كتاب در سال اول توقف ما در زندان قصر چندان دشوار نبود. روزهای ملاقات خانواده های ما برای مالپاس و خوراکی میاوردند و این اشیاء را پشت پنجره زندان در حضور مدیر و يك سرپاسبانان بخود ما تحویل میدادند، این ااثیه را خودمان تاهشت اول میبردیم و انجا آژانها آنها را تفتیش می کردند. از پشت پنجره زندان تاهشت اول قریب هفت هشت قدم راه بود، و البته برداشتن كتب و اشیاء ممنوع دیگری که خانواده های مالابلاي لباس ها و در وسط خوراکیهای ما جا داده بودند. در ضمن عبور از پنجره آهنی تاهشت اول و پنهان کردن آنها در جیب پالتو و لباس کار دشواری نبود. اما اشکال بزرگ استفاده از كتاب بود. برای آنکه کلیه كتب مجاز ما را جمع آوری کرده بودند و اگر کتابی در دست ما میدیدند حق داشتند بگیرند، ولی خوشبختانه از این حیث خود زندان بپاکمك کرد. پس از آنکه مامدتها اعتراض کردیم و تقاضا نمودیم و مراسلات متعدد بر رئیس شهر بانی نوشتیم، بالاخره در وقت موافقت کرد که خود زندان بما چند جلد كتاب بدهد و این كتب زندان از قبیل شاهنامه و خمسه نظامی و کلیات سعدی و يك جلد تاریخ ایران جدید و سیله خوبی در دست ما داد که كتب غیر مجاز خود را در جوف آنها پنهان کنیم. از دور آژانها و صاحب منصبان میدیدند که ما مشغول مطالعه كتاب قطور اردوسی هستیم ولی در لای آن ما كتب خود را پنهان کرده و مطالعه مینمودیم. هر وقت آژان و یا پاسبان نزدیک میشد، غیب کردن آن نیز کاردشواری نبود. برای وارد کردن كتاب بزندان ما وسائل مختلف در دست داشتیم، در

چه راه وارد زندان شده است. دیکسیونرلاروس، تاریخ بیهقی، انواع واقعات کتب طبی و ریاضی، رمانها بزبانهای مختلف روسی و انگلیسی و فرانسه و آلمانی يك نقشه اروپا که پس از الحق چکوسلواکی بالمان چاپ و انتشار یافته بود. مختصر آنروز هر چه ما داشتیم و نداشتیم بردند.

دشمنان علم و فضیلت مصون نبود، لذا ما مجبور بودیم. طرق تازه ای کشف و در خوض میانداختیم. کی میتوانست تصور کنند که زیر آب روی کف خوض میفرستادند و پس از تفتیش دو مرتبه میگرفتند.

صاحب منصب مأمور تفتیش روی صندلی توی حیاط کرید رهفت نشسته بود و مجلات چاپ آلمان و انگلیسی را که از زیر زمین در آورده بودند نگاه میکرد و میدانست که از تعجب بخندد و یا اینکه از غیظ فریاد کشد. مدیر زندان از فرط عصبانیت که امروز اقلا دو هزار فحش ریک از رئیس زندان خواهد شنید، مثل خوک آبیستن تلوتلو میخورد. چه مداد های بزرگ و هر روز آنروز از دست رفت. چه کاغدهائیکه ما بخون جگر از دفاتر زندان گذر داده بودیم و یا اینکه آژانها برای ما آورده بودند. در اثر آن تفتیش فقط یک کتاب برای ما باقی ماند و آن کتابها رایکی دو نفر از یاران ما قبلا توسط آژانها بکریدرهای دیگر فرستاده بودند و بقیه هر چه داشتیم و نداشتیم از دست رفت.

ولی بدون کتاب امر ما نمیگذشت. باز از نوکشیدیم و باز از نو کتاب وارد کردیم. ولی این بار دیگر این خزائن و تفاسس ما زیر زمین نیز از دست دشمنان علم و فضیلت مصون نبود، لذا ما مجبور بودیم. طرق تازه ای کشف کنیم من يك طریقه را که خود پیدا کرده ام، ذیلا نقل میکنم:

من در زندان گرفتار آپاندیسیت شده بودم و از منزل برای من يك آسبه یخ آورده بودند و این کیسه لاستیکی لمک شایانی بمن کرد. کیسه یخ را قابل نفوذ بود. من کتابهای خود را در آن می گذاشتم و دیک را پر از آب می کردم و در خوض میانداختم. کی میتوانست تصور کنند که زیر آب روی کف خوض کتابهای ما پنهان هستند.

برخی کتابهای خود را روزانه بیک تفتیش میرفت به کریدرهای دیگر میفرستادند و پس از تفتیش دو مرتبه میگرفتند.

در ضمن ما اقدامات رسمی و علنی برای تهیه کتاب نیز میکردیم. رئیس شهر بانی و وزیر عدلیه مراسله نوشتیم و از آنها خواستیم که بکتاب بدهند. اتفاقا یکی از این تقاضاهای مأمور اقتاد. البته رئیس زندان تا آنجا که مقدورش بود، جلوگیری میکرد از اینکه این تقاضاهای ما بپاسد زمامدارانی بیفتند. ولی در مورد این مراسله دیگر چون قبلا با وزیر عدلیه توسط یکی از کسان ما مذاکره شده بود، کاری از دستش بر نیامد.

یکروز برای ما مدیر زندان خبر آورد که بنابر دستور شاه کتاب

مادر حیاط بودیم کریدر را تفتیش میکردند و بر عکس. در سال اول پنهان کردن کتاب کارسهای بود، هر کتاب را هر چه هم که قطور بود همیشه لای رختخواب و وسط بالش و متکاو زیر تخت و زیر قالی و غیره پنهان میکردیم، ولی بعدا اینکار دیگر امکان پذیر نبود.

زیرا این مأمورین زندان ایدا ابتکار نداشتند. مثلا اگر یکبار در متکا کتابی پیدا کرده بودند، هر بار خیال میکردند که ماهمیشه کتابهای خود را در متکا مخفی خواهیم نمود و از همین جهت ما ایدا باین فکر نمی افتادیم که يك شینی را دو بار در يك محل پنهان کنیم، مگر آنکه مأمورین زندان پیدا نکرده باشند. روی زمین جابرای پنهان کردن کتب ما باقی نمانده بود، از این جهت ما مجبور بودیم از زیر زمین استفاده کنیم. اما استفاده از زیر زمین کریدرکار دشواری بود. کف کریدر رو سلولها از سمنت بودند و کندن آنها آسان نبود. از این جهت لازم بود که از باغچه های حیاط زندان استفاده کنیم.

روزهای چهارشنبه معمولا روز تفتیش بود و روز سه شنبه و صبح چهارشنبه معمولا پنجاه و سه نفر مشغول حفاری بودند. هرکس جعبه آهنی داشت و کتابهای خود را در آن می گذاشت و جعبه را زیر زمین چال میکرد. بعضی بجای استفاده بودند که میتوانستند چمن را بردارند و زیر آن این اشیاء نفیس خود را چال کنند و بعد دو مرتبه چمن را روی او بنشانند.

چه اغلب اتفاق افتاد که کسی کتاب و اوراق خود را چال کرد و بعد دیگر نتوانست پیدا کند و یا اینکه در همان روزی که کتابها زیر زمین مدفون بودند باغچه را آب انداختند و موقعیکه ما کتابهای خود را در آوردیم جز خمیری از کاغذ چیزی نیافتیم.

بدبختانه این طریقه نیز کشف شد. اما نباید تصور کرد که مأمورین زندان هوش و ذکاوت بخرج دادند و در ضمن تفتیش آنها پیدا کردند.

موقعیکه یکی از پنجاه و سه نفر که چشمهای بسیار ضعیفی دارد و از فاصله چند متر هیچ چیزی را نمی بیند، مشغول حفر زمین و پنهان کردن دفترچه لغت بود، از پنجره کریدر رخشش که روبه حیاط کریدر هفت باز میشود یکی از دزدان که سابقا در کریدر هفت نضافتچی بود، دید که شینی قاچاقی در زیر زمین پنهان میشود. این زندانی دزد که ما او را قبلا از کریدر خود بیرون کرده بودیم، بقصد انتقام ما را لو داد. همان روز وکیل و چندین نفر آژان آمدند و آن تکه باغچه را کندند و چندین دفترچه و کتاب پیدا کردند. روز بعد ما غافلگیر شدیم. هر آژانی يك سیخ وارد حیاط کریدر هفت شد. کمان نمیکنم که هیچ هیئت اکتشافی در ضمن حفاریات و تحقیقات زمین شناسی باین همه نقائیس برخوردده باشد. بروایتی ۵۷ و بروایتی صدواندی جلد کتاب از زمین در آوردند. کتابهای قطوری که رئیس زندان

خوانده و کلمه «هونگر» بشکل «یونگر» در آمده است.

چون «یونگر» در زبان آلمانی بمعنی «جوان» است خیال کرده است که «یونگر» هم وجود دارد و آنرا «جوانی» ترجمه کرده است. مختصر این چنین اشخاصی که خود عامی صرف بودند، میخواستند بهادستور بدهند که چه کتبی برای ما مفید و چه کتبی مضر است و البته هرچه نمی فهمیدند، مضر تشخیص میدادند و بهمین دلیل همین دستگاه کلیه کتبی را که در موقع دستگیری در خانه های ماکشف کردند کتب «مضره» نامیدند.

مادونگر در راه مطالعه افتاده بودیم و یکی از بزرگترین وظائف ما تکمیل معلومات سیاسی خودمان بود و از این لحاظ احتیاج مبرمی بکتب سیاسی داشتیم و چون اداره سیاسی و روداینگونه کتب را مقتضی نمیدانست و ماضی و ری تلقی کرده بودیم، لازم بود که بهر قیمتی شده اینگونه کتب وارد زندان شود. ولی البته شرط اول رعایت حزم و احتیاط بود.

اگر یکی از کتب سیاسی کشف میشد ممکن بود که جان ما بخطر افتد. اداره سیاسی دلیل تازه برای جرم ما پیدا میکرد. من ذیلا حکایت میکنم که چگونه یکی از این کتب وارد زندان شد و چگونه ما از آن استفاده کردیم. قبلا لازم است بگویم که عده از نفرات پنجاه و سه نفر سراین کتاب شورها کردند و اختلاف نظرهای شدید رخ داد و آنگاه تصمیم گرفتند و طبق آن عمل کردند. عده ای معتقد بودند که این کتاب پس از ورود بزندان و قرائت باید فوری پاره و نابود شود. عده ای آنرا لازم نمیدانستند و میگفتند: حیف است چنین کتابی که باین زحمت بدست ما میرسد، نیست شود، باید کاری کرد که دیگران نیز از آن استفاده کنند.

بالاخره از آن یاد داشت بردارند و برای بقیه پنجاه و سه نفر مطالب آنرا حکایت کرده و بحث پردازند. کتاب بدین نحو وارد زندان شد.

صاحب کتاب روزی در زندان بخانواده خود گفت که فلان روز در فلان ساعت زنی بخانه آنها میآید و آنها بدون گفتگوی زیاد با آن زن کتاب را پاو بدهند. این زن بوسیله زن دیگری که کیپ روی خود را گرفته و شناخته نمیشد کتاب را شبانه بیکی از دکان های یکی از محله های دور دست شهر برد و آنجا آن را تحویل دکاندار داد، روز بعد شخصی دیگری کتاب را از دکاندار گرفت و بزندان آورد. طریقه آوردن این کتاب بزندان نسبه سهل بود. همه روزه مقداری خوراکی از قبیل قند و چای و تخم مرغ و روغن و خرما و ابزار و اثاثیه ای که برای کار خانه نه زندان لازم بود، وارد زندان قصر میشد. البته اداره زندان (که برای کارخانه زندان لازم) این واردات را نیز تقشیش میکرد ولی وقتی يك صندوق خرما وارد زندان میشد، دیگر کسی

زندان آزاد شده و هرکس هر کتابی میخواهد، میتواند توسط خانواده خود سفارش دهد. منتها کتب زندانیان سیاسی باید قبلا بداره سیاسی پرون واز آنجا بزندان فرستاده شود. این خبر مثل بمب در زندان ترکید. زندانیان کریدر هفت از فرط خوش حالی میرقصیدند. ولی باز رئیس زندان سرهنگ ن - داز بدجنسی خود دست برنداشت. او مقررات جدیدی وضع کرد. هرکس حق دارد فقط يك کتاب داشته باشد، پس از خواندن يك کتاب میتواند آنرا بدفتر زندان تحویل داده و کتاب تازه بگیرد. این فکر بعدی بچکانه واحمقانه بود که فقط در مغز جلا دانی مانند زمامداران شهر بانی میتوانست پیدا شده باشد. عده ای در زندان زبان یاد می گرفتند و اقلا گذشته از کتابی که در دستشان بود، احتیاج بیک کتاب لغت داشتند.

بعضی مطالعات علمی میکردند و با يك کتاب امر آنها نمی گذشت. چندن تن از دانشجویان مدرسه طب میخواستند دروس خود را مطالعه کنند. باز این بدجنسی اهمیت نداشت، ماراه داشتیم که این نضامنامه آنها را خنثی کنیم. دستور میدادیم که کتابهای مارا باسم اشخاص مختلف به اداره سیاسی ببرند. یعنی چند نفر دانشجو که میخواستند کتب دروس خود را مطالعه کنند، باهم قرار میگذاشتند، و کتب مختلف وارد میکردند. از این گذشته پس از چندی معلوم شد که از دفتر زندان میشود دو یا سه جلد کتاب هم گرفت منتهی باید درازای هر جلد کتاب ۵ قران داد. بزودی نرخ این طریقه قاچاق کتاب نیز تثبیت گردید. کتاب کوچک ۵ قران کتاب بزرگ يك تومان. موضوع خنده آوراین بود که اشخاص کامل عامی و بیسواد مامور بودند در اداره سیاسی کتب مارا مطالعه کرده و تشخیص دهند چه کتابی بحال ما مفید و چه کتابی مضر است.

هرچه اسم «سیاسی» روی آن بود، قدغن بود. مثلا اگر ما میخواستیم يك کتاب اقتصادی در زندان داشته باشیم بزبان فرانسه غیر ممکن بود، برای اینکه اینگونه کتب را در فرانسه اغلب «اقتصاد سیاسی» می نامند. اما بزبان آلمانی چون همین کتاب ممکن است «اقتصاد ملی» نامیده شود مجاز بود. مترجمین فرانسه و روسی این اداره که کتب را بروسی میکردند اصلا فرانسه و روسی بلد نبودند و کور کورانه يك کتاب را مفید و کتاب دیگری را مضر تشخیص میدادند و یا اینکه خیلی گذشت داشتند بطوری که اغلب «کتب مضره» هم از زیر دست آنها رد می شد و بدست ما میرسید.

امان از مترجم آلمانی آنها. این مرد ناشی «تاریخ ادبیات آلمان» را پشت جلد کتاب «سر گذشت ادبیات آلمان» ترجمه کرده و پشت کتاب دیگری «رمان را جمع بعشق وگرسنگی» را «رمان را جمع بعشق وجوانی» ترجمه کرده بود. مترجم در ترجمه این لغت شاهکار بی سوادى را بخرچ داده است. کلمه جوانی در آلمانی «یوکنند» وگرسنگی «هونگر» است. مترجم هاه اول راریا، اول

آنقدر توجه نداشت که خرمارا دانه دانه بیرون بیاورد که مبادالای آن کتابی پنهان باشد .

بالا خره کتاب بدست ما رسید . فوری جلد و اوراق زیادی آن از قبل فهرست و پشت جلد و غیره پاره و نابود شد. خود کتاب بدو قسمت تقسیم شد. قسمت دوم آن زیر خاک رفت. قسمت اول آن در دست ما باقی ماند. فرار شد که روزی بیست صفحه از این کتاب خوانده شود. هر روز صبح از ساعت ۸ تا ده دسته اول و از ساعت ده تا دوازده دسته دوم و بعد از ظهر دسته سوم این بیست صفحه را میخواندند. کتاب بزبان خارجی بود و همه این پانزده نفر بخوبی این زبان را بلد نبودند. در هر دسته اقلا دو نفر این زبان را بخوبی بلد بودند. آن دو نفر میخواندند و ترجمه میکردند و یکی دیگر یاد داشت هائی از مطالب مهم کتاب برمیداشت. صبح روز بعد ده ورق اول که حاوی بیست صفحه مطلب بود ، پاره و نابود میشد و ده ورق دیگر دست بدست میگشت. یکماه تمام نشده این کتاب خوانده و نابود گردید.

کسانیکه از مطالب آن یاد داشت هائی کرده بودند، دسته های دیگری تشکیل داده بودند که مطالب این کتاب را بدیگران نیز بیا موزند. ولی بدبختانه این وظیفه انجام نگرفت، زیرا هما نر و زهاو قایع شهر یورماه پیش آمد کرد و دسته اول از پنجاه و سه نفر مرخص شدند.

يك مطلب دیگر را باید تذکر دهم: شاید گذشته از این شاهکارها که من شرح دادم، کسان دیگری نیز از طرق دیگری کتاب و روزنامه وارد زندان کرده باشند که من از آن بی اطلا عم. همانطوریکه قبلا اشاره کردم ما عادت داشتیم از یاران خود بپرسیم که از چه راه فلان شیئی قاچاق وارد زندان شده است .

ЖАЛОЛ ОЛ - АҲМАД

(1923 — 1969)

Жалол Ол-Аҳмад 1923 йилда руҳоний оиласида дунёга келди. У бешинчи мактабни тугатганидан сўнг отаси ўқишни давом эттиришга рухсат бермади, чунки уни диний мактабда ўқитиб, ўзига ёрдам қилмоқчи эди. Аммо Ол-Аҳмад отасидан яширин ҳолда политехника ўрта махсус ўқув юртининг кечки курсига ёзилди ва бу ерда кунлари соатсозлик, электриклик ишлари билан шуғулланиб, Шундай қилиб, 1943 йилда ўрта мактабни, 1946 йилда эса педагогика институтининг адабиёт факультетини тугатди, сўнг мактабда ўқитувчи бўлиб ишлай бошлади.

40-йилларда Эронда ижтимоий-сиёсий партиялар кўпайиб, улар ўртосида баҳс ва кураш авжга чиққан, демократик кучлар анча жонланиб қолган эди. Ол-Аҳмад ҳам бу сиёсий курашлардан четда қолмади. У граждон сифатида мамлакат сиёсий ҳаётида фаол иштирок этди. У политехника ўрта махсус ўқув юртида ўқиб юрган йилларидаёқ «Паймон», «Мардэ эмруз», «Тафрихотэ шаб», «Душанба» каби журналлар билан таниш эди. Уша йиллари у «Тудэ» партиясига аъзо бўлди.

1943 йилда у араб тилидан «Ғайри шаръий мотам» китобчасини таржима қилди, бироқ уни руҳонийлар ёқиб юборишди.

Шу даврдан бошлаб у бадий адабиёт билан бевосита шуғулланиб бошлади. «Студентлар дунёси» журналида масъул котиблик, «Халқ» журналига муҳаррирлик қилди. Сўнгра «Раҳбар» журналида фаол иштирок этди. Унинг биринчи ҳикояси 1945 йилда С. Ҳикоят муҳаррирлик қилаётган «Сухан» журналида босилиб чиқди. Уша йилнинг ўзидаёқ «Расмий ташриф» ҳикоялар тўплами чоп этилди. 1946 йилда ёзувчиларнинг Эронда рўй бераётган сиёсий курашларини акс эттирувчи «Биз тортаётган азоблар» тўплами нашр этилди.

Ол-Аҳмад 50-йилларда таржима ва этнографияга онд илмий-тадқиқот китоблар ёзиш билан шуғулланди. Дунё ва мамлакат бўйлаб сўфларда бўлди.

Эрон халқи ҳаётини ва унинг ўзига хос миллий хусусиятларини тадқиқ урганган ёзувчи 1949 йилда «Сетор», 1952 йилда «Ортиқча» ва «Ҳикоялар тўпламини», 1955 йилда эса «Асарлар саргузашти» китобини эълон қилди. Бу асарларда Эрон халқининг миллий ҳаёти, ҳодиса, расм-русумлари, одатлари муфассал тасвирланган. Шу мавзуда Ол-Аҳмад ўз халқининг жонкуяр ва жафокаш ижодкорлар, у бадий асарларида эски урф-одатни инкор этишга чақиради, балки ўша расм-русумларни «таг-томири билан йўқотиш» учун қилинган ҳаракатга кенг халқ оmmasининг муносабатини тавлаштиради.

Бадий образ яратишда ижтимоий муҳит, ташқи дунёнинг инсон ички кечималарига таъсири, оилада асрлар давомида қонун

булиб қолган анъаналарнинг аҳамияти сатрлар орасига санъаткорона жо этилади.

Ол-Аҳмад 60- йилларда ҳар қандай ёзувчи ҳам журъат этиб ёза олмайдиган «ўта нозик» мавзуларни кўтариб чиқа бошлади.

1961 йилда «Нон ва қалам» повестини ёзиб тугатди. Бу асар шарқ афсоналари усулида ёзилган сиёсий аллегория бўлиб, воқеа-ҳодисалар ва персонажлар қайси тарихий даврларга хос эканлигини аниқ илғаш қийин. 40—50- йиллар воқеаларига ўхшашлик жойлари бор, бироқ персонажлар характери, мулоҳаза-мушоҳадалари адиб ўлимидан ўн йил кейинги ижтимоий муҳит билан қоришиб кетади. Бу Ол-Аҳмад ижодининг бадний қудратидан, чин ҳаёт маънаси асосига қурилганлигидан далолат беради.

Адиб ижодида 1958 йилда ёзилган «Мактаб директори» қиссаси алоҳида ўрин тутати. Асарда халқ маорифи масалалари исон ва замон муаммолари билан ўйғунлашиб кетади. Қисса таржиман ҳолга оид бўлиб, унда Эрон зиёлиларининг оғидаги эски ва янги тушунчалар кураши ўз аксини топган.

60- йилларда Эронда «оқ инқилоб» шиори остида ижтимоий-иқтисодий ислохотлар ўтказилиб, мамлакат экономикаси тез суръатлар билан ривожлана бошлади. Ғарбий Оврупо, Америко техникаси ва моллари Эронга оқиб кела бошлади. Шу билан бир қаторда, уларнинг ўзларига хос «озод маданияти» ҳам суқилиб кириб, эронликлар маънавиятига салбий таъсир кўрсатди. Бу ҳодиса жамият илғор кишиларини, айниқса, ватанпарвар ижодкорларни сергадан тирди. Ол-Аҳмад биринчилардан бўлиб бу салбий ҳодисани сезди ва унга қарши 1962 йилда ўзининг «Оврупога сажда қилувчилар» публицистик рисоласини ёзди.

1967 йилда қишлоқ ўқитувчиси ва деҳқонлари ҳаётини акс эттирувчи «Лаънати замин» қиссасини ёзиб тугатди. Мамлакатда шунча бераётган катта техник ўзгаришларга қарамай, қишлоқда ҳукм сураётган қашшоқлик ва қолоқликни ўткир ҳажвий руҳда акс эттирди.

Ол-Аҳмад ўз адабий фаолиятини ҳикоянавис сифатида бошлаган эди. У ўз асарларида бугунги Эрон жамияти ҳаётини, унинг бутун зиддиятларини, моҳиятини ҳайрон қоларли даражада аниқ гавдалантирди. Ол-Аҳмад ижоди ўқувчига Эрон жамияти тараққиёти динамикасини англашга ва ҳис этишга ёрдам беради. Адиб умр бўйи мутаассиблик ва жаҳолат, жабр-зулм ва қолоқлик каби иллатларга қарши шафқатсиз курашди. У хурофотга, мамлакатнинг чет эл асоратига тушиб қолишига, «ғарб маданияти»га сажда қилишига қарши чиққанлиги учун қувғинга учради, китобларини йиғиб олиниди ёки шохлик назорати томонидан чоп этиши тўхтатиб қўйилди.

Адиб 25 йиллик адабий фаолияти жараёнида айтарли кўп ва катта асарлар ёзган эмас. Бироқ бадний асарнинг қиймати унинг сонини ҳамда ҳажминга қараб ўлчанмайди. У аниги тўртта қисса, бир нечта ҳикоялар тўплами, ижтимоий-сиёсий памфлетлар, мақолалар, тарихий-этнографик эсселар, сафарномалар ёзиб улгурди. Халққа Шунга қарамай, камдан-кам ёзувчига насиб этадиган жуда катта

ини шуҳрат ва обрӯга эга бўлди, чунки у чин маънода ватанпарвар
инсондор — Эрон халқининг дилида ётган — дарду-аламларини юза-
га чиқарган ёзувчидир.

Афсуски, Жалол Ол-Аҳмад 1969 йилда, ижоди гуллаб турган
бир даврада, бевақт ҳаётдан кўз юмди. «Беш ҳикоя» тўплами адиб-
нинг охириги китоби бўлиб, уни кўриш ёзувчига насиб этмади.

ОЛ-АҲМАДНИНГ БАДИИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Расмий ташриф», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1945.
 2. «Биз тортаётган азоблар», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1946.
 3. «Сетор», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1949.
 4. «Ортиқча аёл», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1952.
 5. «Асарларилар саргузашти», қисса, Техрон, 1955.
 6. «Миктаб директори», қисса, Техрон, 1958.
 7. «Нон ва қалам», қисса, Техрон, 1961.
 8. «Литнати замин», қисса, Техрон, 1967.
 9. «Бешик», ҳикоялар тўплами, иккинчи нашр, Техрон, 1976.
 10. «Беш ҳикоя», тўплам, иккинчи нашр, Техрон, 1977.
-

گلدسته‌ها و فلک

بدیش این بود که گلدسته‌های مسجد بد جوری هوس بالا رفتن را به کله آدم می‌زد. ما هیچکدام کاری به کار گلدسته هانداشتیم. اما نمی‌دانم چرا مادام توی چشممان بودند. توی کلاس که نشسته بودی و مشق می‌کردی، بانوی حیاط که بازی می‌کردی و مدیر مدام پای می‌شد و هی داد می‌زد که :

- اگه آفتاب می‌خوای این ور، اگه سایه می‌خوای اون ور. و آنوقت از آفتاب که به سمت سایه می‌دویدی یا از سایه به طرف آفتاب باز هم گلدسته‌ها توی چشمت بود. یا وقتی عصر های زمستان می‌خواستی آفتابه را آب کنی و ته حیاط - جلوی ردیف مستراحها را در یک خط در از آب به پاشی تا برای فردا صبح یخ ببندد، و بعد وقتی که صبح می‌آمدی و روی باریکه یخ سر می‌خوردی و لازم نداشتی پیش پایت را نگاه کنی و کافی بود که پاها را چپ و راست از هم باز کنی و میزان نکهشان بداری و بگذاری که لیزی روی یخ تا آخر باریکه بکشاند؛ یا وقتی ضمن سریدن زمین می‌خوردی و همان جور در از کش داشتی خستگی در می‌کردی تا از نو بلند شوی و دور خیز کنی برای دفعه بعد - و در هر حال دیگر که بودی مدام گلدسته‌های مسجد توی چشمات بود و مدام به کله‌ات می‌زد که از شان بالا بروی.

خودگنبد چنگی به دل نمی‌زد. لخت و آجری باکله به کله سوراخ هایی برای کفترها - عین تخم مرغ خیلی کنده‌ای از ته بر سقف مسجد نشسته بود. نخرانیده و زخمی. گنبد باید کاشی کاری باشد تا بشود بهش نگاه کرد. عین گنبد سید نصرالدین که نزدیک خانه اولیمان بود و می‌رفتیم پشت بام و بعد می‌پریدیم روی طاق بازارچه و می‌آمد. تا دو قدمیش. و اگر از رگتر بودیم دست که دراز می‌کردیم بهش می‌رسید. اما گلدسته‌ها هرگز بگری بود. باتن آجری و ترك ترك و سرهای ناتمام که عین خیار با یک ضرب چاقو کله‌شان را پرانده باشی و کفه‌ای که بالای هر کدام زیر پای آسمان بود و راه پله‌ای که لابد در شکم هر کدام بود و در های ورودشان را اما از توی حیاط. مدرسه می‌دیدیم که ببخ گلدسته‌ها روی بام مسجد سیاهی می‌زد. فقط کافی بود راه پله بام مسجد را گیریاوری. یعنی گیر که آورده بودیم. اما مدام قفل بود. و کلیدش هم لابد دست مؤذن مسجد بود یا دست

خودم توی. باید یک جوری درش را باز می‌کردیم. و گرنه راه پله خود گلدسته‌ها که در نداشت. از همین توی حیاط مدرسه هم می‌دید.

بدی دیگرش این بود که نمی‌شد قضیه را با کسی در میان گذاشت. من فقط به موچول گفته بودم. پسر صدیق تجار. که مرا سال پیش به این مدرسه گذاشت. یعنی یک روز صبح آمد خانه مان و در را که برویش باز کردم گفت: «بدو برو لباسهای تمیز تو به پوش و بیا. فهمیدی؟» حای نگذاشت سلامش کنم. که دویدم رفتم تو و از مادرم پرسیدم که یعنی فلانی چکارم داره؟ و مادرم گفت: «به نظرم می‌خواد بگذاردت مدرسه». و آنوقت کت و شلواوری را که بابام عید سال پیش خریده بود از صندوق در آورده و تنم کرد و فرستادم اطاق بابام. داشتند از خواص شال کسکر حرف می‌زدند. بابام مرا که دید گفت: «برو دست و روت نرم بشور، بچه». که من در آمدم. صدیق تجار را می‌شناختم. حجره‌اش توی تیمچه حاج حسن بود و عبای نالی و برک می‌فروخت. از مریدهای بابام بود. تا راه بیفتد من یک خرده توی - پلک می‌زد و رفتم سراغ کلدان‌های یاس و نارنج که به جان بابام بسته بود. روزی که اسباب کشی می‌کردیم یک کاری درسته را داده بودند به کلدانها. و بابام حتی اجازه نداد که مارا بغل کلدانها سوار کنند. از پس شورشمان را می‌زد. دوتا از گل یاس‌ها را که بابام ندیده بود تابجیند، چیدم و گذاشتم توجیب پیش سینه‌ام، که صدیق تجار در آمد و دستم را گرفت و راه افتادیم مدتی از کوچه بسکوچه‌ها گذشتیم که تا حالا از شان رد نشده بودم تا رسیدیم به یک در بزرگ و رفتیم تو. فهمیدم که مسجد است و صدیق تجار در آمد که - اینجا رو می‌کن مسجد معیر. ازون درش که بری بیرون درست جاوی در مدرسه‌س. فهمیدی؟ - و همین جور هم بود. بعد رفتیم توی دالان مدرسه و بعد توی یک اطاق. و یک مرد عینکی پشت میز نشسته بود که سلام و احوال کردند و دوتایی یک خرده مرا نگاه کردند و بعد صدیق تجار گفت:

- حالا پسر من می‌آد باهم رفیق می‌شید. مدرسه خوبیه. نیادا نالایی کنی؟ فهمیدی؟

که آن مرد عینکی رفت بیرون و بایک پسر چشم در شت بر تفتاد چشمهایش آنقدر درشت بود که نگو. عین چشم‌های دختر عمه‌ام. که عید امسال همچو که لپش را بوسیدم داغ شدم. و صدیق تجار گفت:

- بیا موچول. این پسر آقاس. می‌سپرمش دست تو. فهمیدی؟ که موچول آمد دستم را گرفت و کشید که ببرد بیرون. باباش گفت:

- امروز ظاهر باهاش برو بر سونش خونه شون بعد بیا. فهمیدی؟ اما نمی‌خواد با بچه‌های بقال چقالا دوست بشیدها. فهمیدی؟

که موچول مرا کشید برد توی حیاط. و همان بام را که توی حیاط گذاشتم چشمم افتاد به گلدسته‌ها. و هوس آمد. یک خرده که راه رفتیم از موچول پرسیدم:

و همچو یف کرد که ترسیدم. اینجا بود که اصغر ریزه به دادم رسید. زنگ تفریح آمد برم داشت برد لب حوض مدرسه. دستم را کرد توی آب که اول سوخت و بعد داغ شد و بعد هم يك سقلمه زد به پهلوم و گفت:

زکی! چراغزاکرفته‌ای؟ خوب خمار بودش دیکه. مکه ندیدی؟ آخر مثل اینکه داشت گریه‌ام می‌گرفت. من هیچی نگفتم. اما اصغر ریزه يك سقلمه دیگر زد به پهلوم و گفت:

- زکی! انکار کن چشم چت کوره. هان؟ اونوخت نمی‌خواستی ببینی اکه دست چپ نداشتی چی؟ هان؟ گدای سر کوچه ما دست چپ نداره.

و این جوری شد که شروع کردم به تمرین نوشتن بادت راست و به تمرین رفاقت با اصغر ریزه. موجهول هم شده بود مبصر کلاس و دیگر بهم نمی‌رسید. دوسه روزهم عصرها با اصغر ریزه رفتم دکان داداشش. قرار بود دوچرخه کوتاه گیر بیاوریم و تمرین کنیم، اما تو محل کسی دوچرخه کوتاه نداشت تا تعمیر لازم داشته باشد. و تا دوچرخه قد ما پیدا بشود آخر باید يك کاری می‌کردیم. نمی‌شد که همین جور منتظر نشست، این بود که يك روز صبح به اصغر گفتم:

- اصغر، یعنی نمی‌شه رفت بالای این کلدسته‌ها؟

گفت: - زکی! چرانی‌شه؟ خیلی خوبم می‌شه. پس مؤذن چه جوری می‌ره بالاش؟

گفتم: - برو بابا. تو هم که هیچی سرت نمی‌شه. آخه اون بالا آما وایسه؟ وسط هوا؟

گفت: - خوب می‌شه بشینه دیکه. می‌ترسی اگر وایسه بیفته؟ من که نمی‌ترسم:

گفتم: - تو که هیچی سرت نمی‌شه. مؤذن باید جا داشته باشه عین مال مسجد بابام.

و همانروز عصر بردمش و جای مؤذن مسجد بابام را نشانش دادم. گفت:

- زکی! این که کاری نداره. به اطاقك چوقی که صاف روپشته برونه گفتم: - مگر کسی خواسته ازین بره بالا؟ توهم آنقدر زکی نگر، به

هر چیزی که نمی‌کن زکی!

و فردا ظهر که از مدرسه درمی‌آمدیم دوتایی رفتیم سراغ درپلکان بابام مسجد. و مدتی با قفلش کندو کو کردیم. خوبیش این بود که چفت پای در بود؛ نه مثل مال اطاق عموم آن بالا، و تازه از تو، که دست بابام هم به پای نمی‌رسید و آنروز صبح شیشه بالایش را که بادسته هراک شکست و مرا سردست بلند کرد که به چه زحمتی از تو بازش کردم. آنوقت بابام مرا انداخت زمین و دويد تو اطاق و من از لای پاهاش دیدم که عموم زیر اطاق

- چرا سر این کلدسته‌ها بریده؟

گفت: - چم دونم. می‌کن معیر الممالك که مرد نصبه کاره موند. می‌کن بچه‌هاش بیعرضه بودن.

گفتم: - معیر الممالك کی باشه؟

گفت: - چم دونم. بایس از بابام پرسید. شایدم از معلمون.

گفتم: - نه. نبادا چیزی ازش پرسیدی.

گفت: - چرا؟

گفتم: - آخه می‌خوام ازش برم بالا.

گفت: - چه افاده‌ها! مکه می‌شه؟ مؤذنش هم نمی‌تونه.

گفتم: کلدسته نصبه کاره که مؤذن نمی‌خاد.

بعد زنگ زدند و رفتیم سر کلاس. وزنگ بعد موجهول همه سوراخ سمبه‌های مدرسه را نشانم داد. جای خلاهارا و آب انبار را و نمازخانه را و پستوهاش را و حالا کلدسته‌ها همین جور آن بالانشسته‌اند و هی به کله آدم می‌زنند که ازشان بروی بالا. اما دیگر چیزی به موجهول نگفتم. معلوم بود که می‌ترسد. و این مال اول سال بود. تا کم به مدرسه آشنا شدم. فهمیدم که معلمان لو اطاق اول دالان مدرسه می‌خوابد و تریاک می‌کشد و اگر صبح‌ها اخلاقی خوب است یعنی که کیفور است و اگر بد است یعنی که خمار است و مدرسه هیش کلاس دارد و توی کلاس ششم دیوارها پراز نقشه است و بچه‌هاش نمی‌گذارند ما برویم تو تماشا.

بدی دیگرش این بود که از چنان کلدسته‌هایی تنهانی‌شد رفت بالا. همراه لازم بود. و من غیر از موجهول فقط اصغر ریزه را می‌شناختم. و اصغر ریزه هم حیف که بچه‌بقال چقال‌ها بود. یعنی باباش که مرده بود. اما داداشش دوچرخه‌ساز بود. خودش می‌گفت. عوضش خیلی دلدار بود. و همه‌اش هم از زورخانه حرف می‌زد و ازین که داداشش گفته وقتی قدمیل زورخانه شدی باخودم می‌برمت. منم هرچه بهش می‌گفتم بابا خیال زورخانه را از کله‌ات به در کن فایده نداشت. آخر عموم که خودش را کشت زورخانه کار بود و مادرم می‌گفت از بس میل گرفت نصف تنش لمس شد. رفاقتم با اصغر ریزه از روزی شروع شد که معلمان خمار بود و دست چپ مرا گذاشت روی میز و ده تا تر که بهش زد. می‌گفت «کراحت» دارد اسم خدا را بادت چپ نوشتن. یعنی اول دوسه بار بهم گفته بود و من محل نگذاشته بودم. آخر همه کارهام را بادت چپم می‌کردم. بادت راستم که نمی‌توانستم. هرچه هم از بابام پرسیده بودم «کراحت» یعنی چه؟ جواب می‌داد. یعنی می‌خندید و می‌گفت: «تکلیف که شدی می‌فهمی، بچه.» و آنوقت حوصله معلمان سررفت و ترکه را زد. هنوز يك ماه نبود که مدرسه می‌رفتیم. و دست مرا می‌گویی چنان باد کرد که نکو. زده بود پشت دستم.

از جلوش رد بشویم . باز اگر خود عمو بود حرفی بود که وقتی کاری داشت
 می خواست مرا صدا بزند دادمی زد: «جو نن نرگ شده!» یا عصرها برم می داشت
 می برد زیر بازارچه خرید و يك طرف تنش را روی زمین می کشید وب و میم را
 نمی توانست بگوید و آب از لوجه اش می ریخت و برایم کشمش سبز می
 خرید و ازش که می پرسیدم عمو تو چرا اینجوری شده ای؟ می گفت:
 «ای اجاره چیز خورن کرده..» زنش رامی گفت که سر بزند لمس شدنش
 ولش کرده بود و رفته بود و دخترش شده بود همبازی خواهرم. و حالا تنها
 دلخوشی درین خانه فسقلی همان دوسه ماه يك بار شب های شنبه بود که
 دوره می افتاد به بابام؛ و حسین سوری هم می آمد. گنده و چرك و پشمالو .
 يك پوستین داشت که همیشه می پوشید اما زیرش لخت لخت بود. مجمعه
 حلبی اش رامی گذاشت بغل کفش ها رخصابه دست می رفت تو و از هر که
 سیگار می کشید یکی دوتا می گرفت و یکیش را با زبان تر می کرد و آتش
 می زد و می کشید و بقیه را می گذاشت پر گوشش و بعد می رفت وسط مجلس
 و پوستینش رامی زد کنار و تن پشمالوش را با آل و اوضاع سیاه و درازش
 می انداخت بیرون و بابام بار ققاش کر کرمی خندیدند و مرا که جای وقلیان
 می بردم و می آوردم می فرستادند دنبال نخود سیاه و آنوقت من می رفتم از
 پشت شیشه اطاق زاویه تماشا می کردم. حسین سوری یکی دوبار دیگر همان
 کار را می کرد و يك خرده هم می رقصند و بعد مجمعه اش را با میوه و آجیل
 و شیرینی پرمی کرد و می گذاشت سرش و می رفت دم در و همه رامی داد به
 گذاشته هایی که همیشه دنبالش می آمدند اینجور جاها و دم در منتظرش
 می نشستند. غیر ازین هیچ دلخوشی دیگری درین خانه تازه نبود. تا مرا
 گذاشتند مدرسه و راحت شدم. و حالا غیر از موجهول و اصغر ریزه باسه
 چهارتای دیگر از همکلاسی ها همبازی هم شده بودم و داداش اصغر يك دو
 چرخه زنانه خریده بود که به بچه ها کرایه می داد و ماسه چهارتایی با همان
 دو چرخه تمرین کرده بودیم و بلد شده بودیم که روی رکاب ایستاده پایزنیم
 و حتی يك روز هم من اصغر ریزه را نشاندم ترکم و رفتیم تا میدان ارك. دو
 چرخه سواری را که یاد گرفتیم باز رفتیم توی نخ گلدسته ها؛ یعنی مدام من
 پایی می شدم. تا اصغر ریزه يك روز که آمد مدرسه يك دسته کلید هم
 داشت .

ازش پرسیدم: - نا قلا از کجا آوردیش ؟

گفت. - زکی! خیال می کنی کش رفته م ؟

گفتم. - پس چی؟

گفت: از داداشم قرض گرفته م، بهش پس می دیم .

سه روز طول کشید تا عاقبت بایکی از آن کلیدها قفل پای در پلکان
 مسجد را باز کردیم .

مچاله شده بود و يك كاسه لعابی بالا سرش بود. و این مال آنوقتی بود
 که هنوز خانه مان نیفتاده بود تو خیابان .

و از آن روز به بعد اصغر ریزه هر روز، پیچی یا میخی یا آچار می آورد
 و عصرها باهم از مدرسه که در می آمدیم می رفتیم سراغ قفل. و به نوبت
 یکی مان اول دالان مسجد کشیک می داد و دیگری به قفل ورمی رفت. ولی
 فایده نداشت. نه زورمان می رسید قفل را بشکنیم و نه خدارا خوش می آمد.
 قفل در پلکان مسجد هم مثل خود در پلکان بود. یا اصلا مثل خود در مسجد .
 باید يك جوری بازش می کردیم.

بدی دیگرش این بود که سال پیش خانه مان را خراب کرده بودند و
 ما از سید نصرالدین اسباب کشی کرده بودیم به ملك آباد. و من نه این
 محله جدید را می شناختم و نه همبازی بچه هاش بودم. خانه مان هم آنقدر
 كوچك بود که پنج تا که می شمردی ازین سرش بدومی رسیدی به آن سر.
 از آن روزی که مادرم صبح زود بیدارمان کرد و یکی يك بشقاب مسی گود
 عدس بلوداد دست من و خواهر كوچكم و دختر عموم و دنبال کاری روانه مان کرد
 و آمدیم به این خانه. اصلا شاید به علت همین خانه كوچك بود که مرا گذاشتند
 مدرسه. محضر بابام را که بسته بودند. روضه خوانی هفتگی هم که خلوت
 شده بود. عمر کشون رفته بود خانه داییم و سمنو پزون رفته بود خانه عمه .
 و شب های شنبه دوره بابام هم دیگر فانوس کشی نبود تا مرا اقلمدوش کند
 و ببرد مهمانی. خوب البته گنده هم شده بودم و دیگر نمی شد قلمدوشم کرد.
 و حالا دیگر خود من شده بودم فانوس کش بابام. یعنی فانوس کش که نه .
 چون فانوس به قدسینه من بود. مادرم يك چراغ بادی روشن می کرد و می
 دادستم که راه می افتادیم. من از جلو و بابام از عقب. و و وقتی می رسیدیم
 چراغ را می کشیدم پایین و می گذاشتم بغل کفش ها و می رفتم تو. و همین
 جور موقع برگشتن. اما نزدیک های خانه مان که می رسیدیم بابام تند می کرد
 و دادمی زد که «بدو جلو در بزن، بچه.» به نظرم شاشش می گرفت. و
 آنوقت توی تاریکی و دودیدن ؟ و با این قلوه سنك ها که معلوم نیست
 چرا صاف از وسط زمین کوچه در آمده اند. خوب معلوم است دیگر. آدم می
 خورد زمین. وقتی می دوی که نمی توانی چراغ را دم پایت بگیری. این جوری
 بود که دفعه چهارم دیگر پایم پیش نمی رفت که بشوم فانوس کش بابام.
 آنوقت صبح تاشام توی آن خانه كوچك به سر بردن که نه بیرونی داشت
 و نه اندرونی و نه چفته انگور داشت و نه لانه مرغ و نه زیر زمین و نه حتی
 از روی پامش می شد پرید روی طاق باز ارچه. و بعدش هم مدام با دوتا دختر
 ريقونه دمخور بودن که تادستشان می زدی جیغشان در می آید. اما خوبیش این
 بود که دیگر اطاق عمو را نمی دیدی که از آن روز صبح به بعد بابام چفت
 درش را انداخت و يك قفل هم بهش زد و هیچکدام ما جرأت نداشتیم شبها

را از پایین دیدند و از نو هو ار شان در آمد. و فراش مدرسه دوید به سمت در مدرسه. اصغر هم دید. که گفت:

— زکی! بدشدهش. همه دیدنمون.

گفتم: — چه بدی داره؟ کدومشون جرات می کنن؟

اصغر گفت: — می کم خیلی سرده. دیکه بریم پایین.

گفتم: — یه دقیقه صبر کن. این وروبین. اگر گفتی نوك گلدستة

ازما بلندتره؟

گفت: — می کم سرده. دیکه بریم.

گفتم: — اکه گلدسته ها نصیبه کاره نمونده بود!... مکه نه؟

گفت: — زکی نیگا کن مدیرداره برامون خط و نشون می کشه.

گفتم: — حیف که نمی شه رفت بالاتر، چطورره سرش و ایسیم؟

ویك پایم را گذاشتم سرکفة گلدسته که بند آجرهاش پر از نشانه کفتر بود. که اصغر پای دیگر مراچسبید و گفت:

— مکه خری؟ بادمیندازدت. مدیر پدر مونو درمی آره.

گفتم: — سگ کی باشه! خود صدیق تجار منوسپرده دستش.

وبابای دیگرم که در بغل اصغر ریزه بود احساس کردم که دارد می رازد. گفتم:

— نترس پسر. با این دل و جرات می خوای پری زور خونه؟

گفت. — زکی! زور خونه چه دخلی داره به این گلدسته قراشه

گفتم: — برو بابا تو هم که هیچی سرت نمی شه... خوب بریم.

که پایم راز ها کردو سرید به پایین. او از جلو ومن به دلایل چهار پله که رفتیم پایین گفتم:

— اصغر چرا این جوری شد؟ پای توهم گرفته؟

گفت: — زکی! سوز خوردی چاییده.

چندپله دیگر که رفتیم پایین پام گرم شدو بعد پله ها تاريك شد و از نوسوراخهای گلدسته و جماعت بچه ها که آن پایین هنوزدور هم بودند و به روشنائی در پلکان که از نو پله ها را روشن کرد وسایه فراش که افتاده بود روی پله های اول. اصغر رانگهداشتم و از کنارش خزیدم و جلو تراز و آمدم بیرون. فراش در آمد که:

— ورپریده ها! اکه می افتادین کی تونون می داد؟ هاه؟

و دستمان را گرفت وهمین جور «ورپریده» گفت تا از پلکان مسجد رفتیم پایین و از مسجد گذشتیم و رفتیم توی مدرسه. از در که وارد شدیم صفها بسته بود و کنار حوض بساط فلك آماده بود. صاف رفتیم پای فلك. و از بچه های ششم آمدند سرفلك را گرفتند و فراش مدرسه اول. اصغر را وبعد مراخوا باند. پای چپ من وپای راست او را گذاشت توی فلك. بعد گفت:

بعداز ظهري بود وهوا آفتابی بود و باریکه یخ سرسره مان روز هاهم آب نمی شد بچه ها سرشان گرم بودو ماروی بام مسجد که رسیدیم تازه بچه ها دیدندمان و شروع کردند به هو کردن. و سوزهم می آمد که ما تپیدیم توی راه پله گلدسته. اصغر، ریزه تر بود و افتاد جلو ومن از عقب. زیر پامان چیزی خورد می شد و ریزریز صدا می کرد. به نظرم فضله کفتر بود. و بوی تندش در هوای بسته پلکان نفس را می برید. اول تندوتند رفتیم بالا. اما پله ها گرد بودو پیچ می خوردو تاريك می شد ونمی شد تند رفت. نفس نفس هم که افتاده بودیم. اما از نك وتوك سوراخ های گلدسته هوار بچه ها را می شنیدیم و از یکی شان که رو به مدرسه بود يك جفت کفتر پریدند بیرون وما ایستادیم به تماشا تاخستکی پاهامان در برود. همه شان جمع شده بودند وسط حیاط وگلدسته را نشان همدیگر می دادند. خستکی مان که در رفت دوباره راه افتادیم به بالا رفتن. اصغر نفس زنان و همان جور که بالا می رفت گفت:

— زکی! نکنه خراب بشه؟

گفتم: — برو بابا. توهم که هیچی سرت نمی شه. مکه تیر به این

گلفتی وروسطش نمی بینی؟

وباز رفتیم بالا. وکم کم پله ها روشن می شد. اصغر گفت:

— زکی! داریم می رسیم. چه کو تاهه!

اماسرش به بالای گلدسته که رسید ایستاد. هنوزسه تاپله باقی داشتم اما ایستاده بود وهن هن می کرد و آفتاب افتاده بود به سرش. خودم را از کنارش کشیدم بالا و از جلوی صورتش که رد می شدم گفتم:

— تو که می گفتی کوتاهه؟

وسرم را بردم توی آسمان. و يك پله دیگر. وحالا تا نافم در آسمان بود. وچنان سوزی می آمد که نگو. پایین را که نگاه کردم خانه های کاهکلی بودو زنی داشت روی بام خانه دوم رخت پهن می کرد. ومرا که دید خودش را پشت پیراهنی که روی بند می انداخت پوشاند ومن به دست چپ پیچیدم. گنبد سیدنصرالدین سبز وپراق آن روبرو بود. وباز هم گشتم و این هم مدرسه. که يك مرتبه هوار بچه ها بلند شد. دست هاشان به اندازه چوب کبریت در از شده بود وگلدسته را نشان می دادند مدیر هم بود. دوسه تا از معلم ها هم بودند که داشتند با مدیر حرف می زدند. سوم را کردم پایین و گفتم:

— اصغر بیا بالا. نمی دونی چه تموشایی داره.

گفت: — آخه من سرم گیج می ره.

گفتم: — نترس. طوری نمی شه.

که اصغر يك پله دیگر آمد بالا. به همان اندازه که بچه ها کله اش

کردم تاجوراب بپوشم آب سوراخ از تکان افتاد و چشمم افتاد به عکس گلد و گلدسته ها که وسط گردی آب بود. يك خرده نگاهشان کردم و بعد سرم را بلند کردم و خود گلدسته ها را دیدم و بعد گفتم را پو شیدم ولنگان ولنگان راه افتادم به طرف در مدرسه. اصغر بازوم را گرفت و کشید و گفت: - زکی! کجا داری می‌ری؟

گفتم: مکه یادت رفته؟ در پله کونو نیستیم.

وقفل را که توی جیبم بود در آوردم و نشانش دادم با هم راه افتادیم. از مدرسه رفتیم بیرون و بی‌اینکه مواظب چیزی باشیم یا لازم باشد کشیدیم. بدهیم دو تایی چفت در پلکان مسجد را انداختیم و قفل را بهش زدیم و بعد روی پلکان پای در نشستیم و يك خرده دیگر پامان را مالانیدیم و دوباره راه افتادیم. و تا به دکان داداش اصغر ریزه برسیم درد و سوزش پساکت شد بود و تا غروب وقت داشتیم که توی ارك دوچرخه سواری کنیم.

و جوراب مرا در آورد و بعد گیوه اصغرا را از پایش کشید بیرون که مدیر رسید. - ده بی غیر تایی پدر سوخته! حالا دیگه سرمنازه می‌رین؟... چند تا پله داشت؟

اول خیال کردم شوخی می‌کند. نه من چیزی گفتم نه اصغر. که مدیر دو باره داد زد:

- مکه نشنیدین؟ گفتم چندتا پله داشت؟

که يك هوبه صرافت افتادم و گفتم: - همه ش ده دو از ده تا.

و اصغر ریزه گفت: - نشمردیم آقا. به خدا نشمردیم.

مدیر گفت: - که ده دوازده تا. هان؟ پنجاه تا بزن کف پاشون تا دیگه دروغ نکن. - که کف پام سوخت. اما شلاق نبود. کمر بند بود که فراشمان از کمر خودش باز کرده بود و می برد بالای سرش و می آورد پایین. گاهی می گرفت به چوب فلک. گاهی می گرفت به مچ پامان. اما بیشتر می خورد کف پا. و هی زد. هی زد. و آیی زد! من برای اینکه درد و سوزش را فراموش کنم سرم را گرداندم به سمت گلدسته ها که سر بریده و نیمه کاره در آسمان محل رها شده بودند. و داشتیم برای خودم فکر اینرا می کردم که اگر نصفه کاره نموده بودند... که يك مرتبه اصغر به گریه افتاد:

- غلط کردیم آقا. غلط کردیم آقا.

که با آنرجم یکی زدم به پهلوش که ساکت شد و بعد مدیر به فراش گفت دست نگهداشت و بعد پامان را که باز می کردند زنگ را زدند و صفها راه افتادند به سمت کلاس ها. و ما بلند شدیم و من همچو که کف پایم را گذاشتم زمین چنان سوخت که انگار روی آتش گذاشته بود نش. مثل اینکه چشمم پر از اشک بود که اصغر ریزه در آمد:

- زکی! گریه نداره. داداشم آتفه فلکم کرده!

و من جورابم را برداشتم پاکتم که اصغر دستم را گرفت و گفت:

- زکی! اینجوری که نمی‌شه. پدر پات در می‌آد. بایس بکنیش تو آب

سرد.

و خودش کون خیزه کنان راه افتاد و رفت به سمت حوض. که يك تیر در از گیر کرده بود و وسط یخ کلفت رویش و اطراف حوض کله به کله جای ته آفتابه سوراخ شده بود و دست به آب می‌رسید. اصغر نشست لب پاشوره و پایش را يك هو کرد توی آب. دیدم که چشمهایش را بست و دندانهایش را به هم زور داد و گفت: «مادر سگ!» و بعد مرا صدا کرد که رفتم و پام را بی هوا تپاندم توی آب. چنان دردی آمد که انگار گذاشته بودمش لای گیره آهن دکان داداشش که بی اختیار از زبانم در رفت: «مادر سگ!» و آنوقت بود که گریه ام در آمد. يك خرده برای خودم گریه کردم. بعد دو لاشدم و آب زدم صورتم و پام را که با پاچه دیگر شلووارم خشک می

ونه‌های بابام هر وقت فرصت میکردم سلامش میکردم و دو کلمه‌ای درباره‌اش
گفترهاش می پرسیدم. و داشتیم می‌گفتم:

- پس اسمش قرقیه؟

که فریاد بابام آمد بالا که: - کره خرکجا موندی؟

ای داد بیداد! مثلا آمده بودم دنبال حوله بابام. بکوب بکوب از پلکان
رفتم پایین. نزدیک بود پرت بشوم. حوله را که ترسان و لرزان بدستش دادم
يك چكه آب از دستش روی دستم افتاد که چندشتم شد. درست مثل اینکه
يك چك ازو خورده باشم. و آمدم راه بیفتم و بروم تو که در کوچه صدا کردی.
- بدوببین کیه. اگه میشد حسینه بگو آمدم.

هر وقت بابام دیر میکرد از مسجد می آمدند عقبش. در را باز کردم
مأمور پست بود. کاغذ را داد دستم و رفت. نه حرفی و نه هیچی. اصلا با ما
بود. بابام هیچوقت عیدی و انعام بهش نمیداد. این بود که بامانج اتفاق
بود. و من تعجب میکردم که پس چرا بازهم کاغذهای بابام را می‌آورد. برای
اینکه نکند يك بار این فکرها بکله‌اش بزند پیش خودم تصمیم گرفته بودم
از پول تو جیبی خودم يك تومان جمع کنم و باو بدم و بگویم حاجی آقا داد.
یعنی بابام. توی محل همه بهش حاجی آقا می‌گفتند.

- کره خرکی بود؟

صدای بابام از توی اطاقش می‌آمد. رفتم توی در کاه و پاکت را دراز
کردم و گفتم: - پست چی بود.

- وازش کن بخون. ببینم تو این مدرسه‌ها چیزی هم بهتر یاد میدی یا نه؟
بابام رو کرسی نشسته بود و داشت ریشش را شانه میکرد که من
پاکت را باز کردم. چهار خط چاپی بود. حسابی خوشحال شدم. اگر قلم
بود و بخصوص اگر خط شکسته داشت اصلا از عهده من بر نمی‌آمد و در
میاندم و باز سرکوفت‌های بابام شروع میشد. اما فقط اسم بابام را وسط
خط‌های چاپی با قلم نوشته بودند. زیرش هم امضای یکی از آغول‌های
محضر دار محلمان بود که تازگی کلاهی شده بود. تا سال پیش رفت و آمد
هم با بابام داشت.

- ده بخون. چرا معطلی بچه؟

و خواندم: «بناسبت جشن فرخنده ۱۷ دی و آزادی بانوان مجلس جشنی
در بنده منزل...»

که بابام کاغذ را از دستم کشید بیرون و در همان آن شنیدم که
- بده ببینم کره خر!

- و من در رفتم. عصبانی که میشد باید از جلوش در رفتم. توی سالن
شنیدم که يك ریز می‌گفت: - پدر سگ زندیق! پدر سوخته ملحد!
به زندیقش عادت داشتیم. اصغر آقای همسایه را هم زندیق می‌گفت.

جشن فرخنده

ظاهر که از مدرسه برگشتم بابام داشت سر حوض وضو میگرفت. سلام
توی دهانم بود که باز خرده فرمایش‌ها شروع شد:

- بیا دستت رو آب بکش، بدو سر پشت بون حوله منو ببار.

عادتش این بود. چشمش که يك کدامان می‌افتاد شروع می‌کرد،
بمن یا مادرم یا خواهر کوچکم. دستم را زدم توی حوض که ماهی‌ها در رفتند
و پدرم گفت:

- کره خر! یواش‌تر.

و دویدم بطرف پلکان بام. ماهی‌ها را خیلی دوست داشت. ماهی‌های
سفید و قرمز حوض را. وضو که میگرفت اصلا ماهیها از جاشان هم تکان نمی
خوردند. اما نمیدانم چرا تا من میرفتم طرف حوض در میرفتند. سرشان
را می‌کردند پائین و دمه‌اشان را با سرعت می‌جنباندند و میرفتند ته حوض.
این بود که از ماهیها لجم میگرفت. توی پلکان دوسه تا فحش بهشان دادم
و حالا روی پشت بام بودم. همه جا آفتاب بود اما سوزی می‌آمد که نکو.
و همسایه‌مان داشت کفترهایش را دان میداد. حواله را از روی بندبر داشتیم
و ایستادم به تماشای کفترها. اینها دیگر ترسی از من نداشتند. سلامی به
همسایه‌مان کردم که تازگی دخترش را شوهر داده بود و خودش تك وتنها
توی خانه زندگی میکرد. یکی از کفترها دور قوزك پاهایش هم پرداخته.
چرخي و يك ميزان. و انقدر قشنگ راه میرفت و بقو بقو میکرد که نکو. گفتم:

- اصغر آقا دور پای این کفتره چرا این جوریه؟

گفت: - به! صدتایکی ندارندش. میدونی؟ دیروز ناخونك زدم.

گفتم: - ناخونك؟

- آره. یکیشون بی معرفتی کرده بودم منم دوتا از قرقی‌هاش را قرزدم.
بابام حرف زدن با این همسایه کفتر باز را قدغن کرده بود. اما، مگر
میشد همه امر و نهی‌های بابا را گوش کرد؟ دوسه دفعه سنگ از دست اصغر آقا
تو حیاط ما افتاده بود و صدای بابام را در آورده بود. يك بار هم از بخت بد
درست وقتی که بابام سر حوض وضو میگرفت يك تکه کاهگل انداخته بود
تنبال کفترها که صاف افتاده بود تو حوض ما و ما ماهیهای بابام ترسیده
بودند و بیا و ببین چه داد و فریادی! بابام با آنهمه ریش و عنوان - آنروز
لحش‌هایی به اصغر آقا داد که مو تن همه ما راست شد. اما اصغر آقا لب از
لب برداشت. و من از همان روز بعد از اصغر آقا خوشم آمدم و با همه امر

دوست داشتیم که برجی بود مارپیچ و به نوکشی که میرسید باریک میشد ، يك سوار هم جلوی آن ایستاده بود باندازه يك مكس. آرزو می کردم چای آن سوار بودم. یا حتی جای اسبش ...
- عباس !

باز فریاد بابام بود. خدایا دیگر چکارم دارد؟ از آن فریادها بود که وقتی می خواست کتکم بزند از گلویش در می آمد. دویدم.
- بیا کره خر. برو مسجد بگو آقا حال نداره. بعد هم بدوبرو عمو عمو ت بگو که آب دستش به بگذاره زمین و يك توك پا بیاد اینجا.
- آخه بذار بچه يك لقمه نون زهر مارکنه ...

مادرم بود. نفهمیدم کی از مطبخ در آمده بود. ولی میدانستم که طالا باز دعوا خواهد گرفت و ناسار را زهر مار مان خواهند کرد.
- زنیکه لجباره! باز توکار من دخالت کردی؟ حالا دیگر باید دستم بگیرم و سروکون برهنه ببرم حشن .

بابام چنان سرخ شده بود که ترسیدم. عصبانیت هایش را زیاد دیدم بودم. سر خودم یا مادرم یا مریدها یا کاسیکارهای محل. اما هیچوقت بابام حال ندیده بودمش. حتی آن روزی که هرچه ازدهنش در آمد به اصغر آقا همسایه گفت. مادرم حاج وواج مانده بود و نمیدانست کجا به کجاست و بدتر ازو. رکهای کردن بابام از طناب هم کلفت تر شده بود. جای ماندن ناکفشم را بپا بکشم مادرم بایک لقمه بزرگ بدست آمد و گفت :
- بگیر وبدو تا نخس نشده خودت را برسون.

هنوز نصف لقمه ام دستم بود که از در خانه پریدم بیرون. سوزی ماهی که نگو. از آفتاب هم خبری نبود. بقیه لقمه ام را توی کوچه با دو تا گاز فرو دادم و در مسجد که رسیدم دهانم را هم پاك کرده بودم .
فقط کفش های پاره پوره دم در چیده بود. صف های نماز جماعت کج و گوله تر از صف بچه مدرسه ایها بود و مریدهای بابام دوتا دوتا و سه تاسه تا بابام حرف میزدند و تاسیج میکردانند. احتیاجی به حرف زدن نبود. مرا که دیدند توك و توك بلند شدند و برای نماز قامت بستند. عادتشان بود. چشمشان که بمن می افتاد می فهمیدند که لابد باز آقا نمی آید .

بعد دویدم طرف بازار. از دم کبابی که رد میشدم دلم مالش رفت. دلم کباب همه جا را پر کرده بود. نگاهی به شعله آتش انداختم و به سیخ های کباب که مشهدی علی زیر و روشن میکرد و به مجمعه پراز تربچه و پیازچه که روی پیشخوان بود و گذشتم. چلوئی هیچوقت اشتهای مرا تیز نمیکرد. یا پشت درهایش و درهای بسته اش. انکار توی آن بجای چلو خوردن کافه های بد میکنند. دکان آشی سوت و کور بود و دیکی بیار نداشت. حالا دیگر فصل حلیم بود و ناهار بازار دکان آشی صبحها بود صبحهای سرد سوزدار چلو

اما ملحد یعنی چه؟ اینرا دیگر نمیدانستم. اصلا توی کاغذ مکر چه نوشته بود؟

از همان يك نگاهی که به همه اش انداختم فهمیدم که رویهم رفته باید کاغذ دعوت باشند. یادم است که اسم بابام- که آن وسط باقلم نوشته بودند خیلی خلاصه بود از آیه الله و حجة الاسلام و این حرفها خبری نبود که عادت داشتم روی همه کاغذهایش ببینم. فقط اسم و فامیلش بود. و دنبال اسم اوهم نوشته بود «بانو» که نفهمیدم یعنی چه. البته میدانستم بانوچه معنایی میدهد. هرچه باشد کلاس ششم بودم و امسال تصدیق میکردم. اما چرا دنبال اسم بابام؟ تا حالا همچو چیزی ندیده بودم.

از کنار حوض که میگذشتم ادای ماهیها را در آوردم با آن دهانهای گردشان که نصفش را از آب در می آوردند و بواس ملج مولوچ میکردند . بعد دیدم دلم خنك نمی شود. يك مشت آب رویشان پاشیدم و دویدم سراغ مطبخ. مادرم داشت بادمجان سرخ میکرد. مطبخ پر بود از دود و چشمهای مادرم قرمز شده بود مثل وقتی که از روضه بر میگشت.

- سلام. ناهار چی داریم؟

- می بینی که ننه. عليك سلام. بابات رفت؟

- نه هنوز.

بادمجانهای سرخ شده را نصفه نصفه توی بشقاب روبهم چیده بود و پیاز داغها را کنارشان ریخته بود. چند تا از پیاز داغها را گذاشتم توی دهنم و همانطور که می مکیدم گفتم :
- من گشنمه .

- برو باخواهرت سفره رو بندازین. الان میام بالا .

دوسه تایی دیگر از پیاز داغها را گذاشتم دهنم که تا از مطبخ دریایم توی دهنم آب شده بودند. خواهرم زیر پای کرسی - جای مادرم - نشست بود و داشت باجوراب پاره های دست بخچه مادرم عروسك درست میکرد. خپله و کلفت و بدریخت. گفتم :

- که سگ باز خودتو لوس کردی رفتی اون بالا ؟

و يك لكد زدم به بساطش که صدایش بلند شد :

- خدایا! باز این عباس ذلیل شده اومد. تخم سگ!

حوصله نداشتم کتکش بزنم. کرسنه ام بود و بادمجانها چنان قرمز بود که اگر مادرم نسقم میکرد خیلی دلم میسوخت. این بود که مجلس نگذاشتم و رفتم سراغ طاقچه اسباب و اثاثیه ام. کتابهایم يك طرف و کتابچه لمبرم را برداشتم و نگاهی بان انداختم که مبدا خواهرم باز رفته باشد سرش. دیگر از دست تمبرهای عراق و سوریه خسته شده بودم. اما چکنم که برای بابام فقط ازین دوجا کاغذ می آمد. توی همه آنها یکی از تمبرهای عراق را

درستش میکرد. این بود که باز عمو پرسید امروز رئیس کمیسری بخانه مان نیامده! گفتم نه. رئیس کمیسری را می‌شناختم. یکی دو بار اول صبحها که میرفتم مدرسه در خانه مان با او سینه به سینه شده بودم، مثل اینکه از مریدهای بابام بود. هروقت هم میآمد دم در منتظر نمیشد در را باز میکرد و یا الهی میگفت و يك راست میرفت سراغ اطاق بابام.

بخانه که رسیدیم عمو رفت پیش بابا و من دیگر منتظر نشدم يك كله رفتم پای سفره که مادرم فقط يك گوشه اش را برای من باز گذاشته بود. از بادمجانهایی که باقیمانده بود پیدا بود خودش چیزی نخورده. هروقت با بابام خرفش میشد همین طور بود. ناهار را بعجله خوردم و راه افتادم. از پشت در اطاق بابام که میگذاشتم فریادش بلند بود و باز همان «زندیق» و «ملحد» را شنیدم. لابد همان یارو فحش میداد که کاغذ را فرستاده بود. خیلی دلم می‌خواست سری هم به پشت بام بزنم و يك خرده کفترهای اسفند آنا را تماشا کنم اما هوا ابر بود و لابد کفترها رفته بودند جا و تازه مدرسه هم دیر شد بود یعنی دیر نشده بود اما وضع من جوری بود که باید زودتر میرفتم. بله دیگر سر همین قضیه شلوار کوتاه. آخر من که نمیتوانستم باشلوار آرتا بروم مدرسه. پسر آقای محل! مردم چه میگفتند، و اگر بابام میدید؟ از همه اینها گذشته خودم بدم میآمد. مثل این بچه‌های قرتی که پیشاهنگ هم شده بودند و سوت هم بگردنشان آویزان میکردند و «شلوار کوتاه کلاه پر...» بله دیگر هیچکس از متلك خوشش نمیآید. و همین جوری شد که آخر اظم از مدرسه بیرونم کرد که «یا شلوارت را کوتاه کن یا برو مکتب خوله». درست اوایل سال بود. یعنی آخرهای مهر. و مادرم همانوقت این فکر بکله اش زده پاچه‌های شلوارم از تود کمه قابلمه‌ای دوخت و مادگی آنرا هم دوخت به بالای شلوارم. و باز هم از تو. و یادم داد که چطور دم مدرسه که رسیدم شلوارم را از تو بزنم بالا و دکمه کنم و بعد هم که در آمدم بازش کنم و بکنم پایین. همینطور هم شد. درست است که شلوارم کلفت میشد و نمی‌توانستم بدم؛ و آنروز هم که سر شرط بندی با حسن خیکی توی حوض مدرسه پریدم آب لای پاچه‌ام افتاد و پف کرد و پاچه‌ها دست گذاشتند به من. اما هرچه بود دیگر ناظم دست از سرم برداشت. بهمین علت بود که منی میکردم از همه زودتر بروم مدرسه و از همه دیرتر دریایم. زنك آخر را که میزدند انقدر خودم را توی مستراح معطل میکردم تا همه میرفتند و کسی نمیدید که با شلوارم چه حقه‌ای سوار کرده‌ام. با اینحال پاچه‌ها نمیدادند بودند و گرچه کاری باین کارنداشتند از همان سربند اسم را گذاشته بودند «آشیخ» که اول خیلی اوقاتم تلخ شد اما بعد فکرش را که میکردم میدادم زیاد هم بدنیست و هرچه باشد خودش عنوانی است و از «شلی» که بهار است که لقب مبصرمان بود.

دكانش يك بره درسته و پوست كنده و سدل يك مجمعه قوز كرده بود و گردنش به كنده درخت میماند. و روی سگوی طرف يك مجمعه دیگر بود پیر از گندم و يك گوشكوب بزرگ - خیلی بزرگ - روی آن نشاندہ بودند. فایده نداشت باید زودتر میرفتم و عمو را خبر میکردم و گر نه از ناهار خبری نبود.

آخر بازارچه سربیع يك آشپز دوره کرد ديك آتش رشته‌اش را میان پاهاش گرفته بود و چميك زده بود و مشتریها آتش راهورت میکشیدند. بیشتر عمه‌ها بودند و كلاه نمدهاشان زیر بغل‌هاشان بود. ته بازار ارسی دوزها دلم از بوی چرم بهم خورد و تند کردم و پیچیدم توی تیمچه. اینجا دیگر هیچ سوز نداشت. گوشه‌هایم داغ شده بود. وزیر پا فرش بود از پوشال نرم. و گوشه و کنار تا دلت بخواهد تخته ریخته بود. و چه بوی خوبی میداد! آرزو میکردم که سه تا از آن تخته‌ها را میداشتم تا طاقچه‌ام را تخته بندی میکردم. یکی را برای کتابها - یکی را برای خرده ریزها و آخری را هم بالاتر از همه میکوبیدم برای خرت و خورتایی که نمیخواستم دست خواهرم بهشان برسد و اینهم حجره عمو. اما هیچکس نبود. دم در حجره يك خرده پا بیاشدم و دور خودم چرخیدم که شاگردش نمیدانم از کجا در آمد. مرا میشناخت. گفت عمو توی پستو ناهار میخورد. يك كله رفتم سراغ پستو. منقل جلوی رویش بود و عبا بدوش روی پوست تختش نشسته بود و داشت خورش فسنجان با پلو میخورد. سلام کردم و قضیه را گفتم. و همانطور که او ملج ملج میکرد داستان کاغذی را که آمده بود و حرفی را که بابام به مادرم گفته بود همه را برایش گفتم. دوسه بار «عجب! عجب!» گفت و مرا نشانده روی يك تکه نان يك قاشق فسنجان خالی ریخت که من بلعیدم و بلند شدیم. عمو عبايش را از دوش برداشت و تا کرد و گذاشت زیر بغلش و شبكلاهش را توی جیبش تپاند و از در حجره آمدیم بیرون. میدانستم چرا این کار را میکند. پارسال توی همین تیمچه جلوی روی مردم يك پاسبان یخه عمویم را گرفت که چرا كلاه‌لبه دار سرنگذاشته. و تا عبايش را پاره نکرد دست از او برداشت. هیچ یادم نمی‌رود که آنروز رنگ عمو مثل گچ سفید شده بود و هی از آبرو حرف میزد و خدا و پیغمبر را شفیع میآورد. اما یارو دستش را انداخت توی سوراخ جا آستین عبا و سرتاسر جرش داد و مجاله‌اش کرد و انداخت و رفت. آنروزهم درست مثل همین امروز نمیدانم چه اتفاقی افتاده بود که بابام مرا فرستاده بود عقب عمو و داشتیم بطرف خانه میرفتیم که آن اتفاق افتاد.

در راه عمو ازم پرسید بابام جواز سفرش را تجدید کرده یانه. و من نمی‌دانستم. هروقت بابام میخواست سفری به قم یا قزوین بکند این عزا را داشتیم. جوازش را میداد بمن میبردم پهلوی عمو و او لابد میبرد کمیسری و

فیشی کردم و دفتر را ورق زدم انگار نه انگار که مادرم حرفی زده. این بار خواهرم بصدا در آمد که:

— خجالت بکش پسر گنده. میخوای خودش بر د هیزم بیاره؟ چرا از سروروی خودت هم بالا میره. تو که حرف گوش کن بودی.

این حمام سر خانه هم عزایی شده بود. از وقتی توی کوچه چادر را از سر زنها میکشیدند بابام تصمیم گرفته بود حمام بساز دو هفته ای هفت روز بود و دمی داشتیم که نگو. و بدیش این بود که همه زنهای خانواده می آمدند و بدتر اینکه هیزم آوردنش با من بود. از ته زیر زمین آن سر حیات باید دست کم ده بغل هیزم می آوردم و میریختم پای تون حمام که ته مطم بود. دست کم دوروز يك بار. درست است که از وقتی حمام راه افتاده بود من از سر حمام رفتن بابابام خلاص شده بودم که هر دفعه میداد سرم را مال خودش از ته تیغ می انداختند و پوست سرم را میکندند. اما باین درد سرم نمی ارزید. هر دفعه هم یکی دوجای دستم زخمی میشد. شاخه های هیزم کم و کوله بود و بر از تریشه و باید از تلنبار هیزمها بروم بالا و دسته دسته از روی بردارم و گرنه داد بابام در می آمد که باز چرا شاخه ها را از زیر کشیده ای. سراغ هیزمها که رفتم مرغها جیغ و داد کنان در رفتند. هوا کیپ گرفته بود و مرغها خیال کرده بودند شب شده است و زودتر از هر روز رفته بودند. دسته دوم را که می چیدم يك موش از دم پایم در رفت و دوید لای هیزمها افتاد و کوچولو بود که نگو. حتماً بچه بود. رفتم انبر را آوردم و مدتی و رفتیم شاید درش بیاورم اما فایده نداشت. این بود که ول کردم و دوباره رفتم سراغ هیزمها. دسته چهارم را که بردم در کوچه صدا کرد. لابد مشهدی حسین بود و میرفت در را باز میکرد. محل گذاشتم و هیزمها را بردم توی مطبخ. خواهرم داشت نبات داغ درست میکرد و مادرم چراغها را نفت می ریخت. مرا که دید گفت: — ننه مکه نمی شنوی؟ بدو در رو واکن. مشهد حسین رفته مسجد. فهمیدم که لاید بابام باز نمی خواسته برود مسجد — هوا داشت تاریک میشد که رفتم دم در يك صاحب منصب بود و دنبالش يك زن سر وار. یعنی چارقد بسر. همسن های خواهر بزرگم. چارقد کوتاه گل منگلی داشت. شمع زنی با این ریخت توی خانه ما نیامده بود. کیف بدست داشت و نوك بچه راه میرفت. سلام کردم و رفتم کنار. هر دو آمدند تو. روی کول صاحب منصب دوتا قپه بود و من نمی شناختمش. یعنی چکار داشت؟ اول شب با این زن سرواز؟ صبح تا حالا توی خانه مان همه اش اتفاقات تازه می افتاد. يك دفعه نمی دانم چرا ترس برم داشت. اما دالان تاریک بود و ندیدند که من ترسیده ام. نکند باز مشکلی برای جواز عمامه بابام پیدا شده باشد؟ شاید بهمین علت نه امروز ظهر مسجد رفت نه مغرب؟ در را همانطور باز گذاشتم و رفتم که بمادرم خبر دادم. چادرش را کشید سرش و آمد دم دالان و سلام و علیک

در مدرسه که رسیدم خیس عرق بودم. از بس دویده بودم. مدرسه شلوغ بود و ناظم توی ایوان ایستاده بود و باشلاق به شلوارش میزد. نمیشد توی دالان مدرسه شلوارم را بالا بزنم. همان توی کوچه داشتم این کار را میکردم که شنیدم یکی گفت:

— خدا لعنتتون کنه. ببین بچه های مردمو بچه در دسری انداخته ان! سرم را بالا کردم. زن گندای بود و کلاه سیاه لبه پهنی بسر داشت و زیر کلاه چارقد بسته بود و دسته های چارقد را کرده بود توی یخه روپوش گشاد و بلندش. فکر کردم «زنیکه چکار بکار مردم داره؟» و دویدم توی مدرسه.

* * *

عسر که از مدرسه بر گشتم خواهر بزرگم با بچه شیر خوره اش آمده بود خانه ما. خانه شان توی یکی از بسکوپه های نزدیک خودمان بود. و روز هم می توانست بیاید و برود. سروگوشی توی کوچه آب میداد و چشم آجانه را که دور میدید — بلو می آمد. سرش را بایک چارقد قرمز بسته بود. لابد باز آمده بود حمام. بچه اش وق میزد و حوصله آدم را سرمیبرد. و مشهدی حسین مؤذن مسجدی می آمد و میرفت و قلیان و چایی میبرد. لابد بابام مهمان داشت. مادرم چایی مرا که میریخت داشت بخواهرم میگفت:

میدونی ننه؟ چله سرش افتاده. حیف که توپ مرواری رو سربه نیست کرده. و گنه بچه رو دودفه که از زیرش در میکردی انگار آبی که رو آتیش بریزی.

و من یادم افتاد که وقتی کلاس اول بودم چقدر از سرو کول همین لوپ بالا رفته بودم و باشیره های روی دوشش بازی کرده بودم ولای چرخهایش قایم باشک کرده بودیم و روی حرض آن طرف ترش که وسط گاهای بلند میدان ارك بود سنگ پله کرده بودیم. سنگ روی آب سبز پوس هفت پله هشت پله میرفت. حتی ده پله و چه کیفی داشت! و چایی ام را بایک تکه ستنك هورت کشیدم.

— حالا بیایه کار دیگه بکن ننه. ورش دار ببرم کمیسری از زیر قنداق تفنگ درش کن.

— مادر مکه اینر وزها میشه اصلا طرف کمیسری رفت؟ خدا بدور! — خوب ننه چرا نمیدی شوهرت بیره؟ سه دفعه از زیر قنداق تفنگ درش کنه بعد هم به کوله نبات بده به صاحب تفنگ.

و داشتند بحث میکردند که صاحب تفنگ دولت است یا خود پاسبانه که من چایی دوم راهم سر کشیدم و رفتم سراغ دفترچه تمبرم. هنوز به صفحه دوم ماریج نرسیده بودم که صدای مادرم در آمد.

— ننه قریون شکلت برو دوسه تا بغل هیزم بیار پای حموم. بدو بار بکلا.

که بخودی ورقش میزد مواظب بودم که خواهرم قنداق بچه را روی کرسی باز کرد و زنکه دوسه جای شکم بچه را دست مالید که مثل شکم ماهی با بام سفید بود و هنوز حرفی نزده بود که فریاد بابام از اطاق خودش بلند شد مرا صدا میکرد. دفتر چه را توی طاقچه پراندم و ده بدو. مادرم داشت از پشت در اطاق بابام برمی گشت. گفتم:

- شما که اومده بودین چایی بیرین واسه مهمون!

- غلط. زیادی نکن؛ ذلیل شده!

ورفتم توی اطاق بابام. چایی می خواست و باید قلیان را ببرم تازه چاق کنم. تا استکانها را جمع کنم و قلیان را بردارم شنیدم که داشت داستان جنگ عمروعاص را با لشکر روم می گفت. میدانستم. اگر يك اداري بهاريش بود قصه سفر هند را می گفت. و اگر بازاری بود سفرهای کربلا و مکه اش را. و حالا دوتا نشان بکول توی اطاق بودند. آدمم بیرون چایی بردم و بر گشام قلیان را هم که مادرم چاق کرده بود بردم. بابام بآنجا رسیده بود که عمو و عاص تک و تنها اسیر رومی ها شده بود و داشت در حضور قیصر روم اطل می کرد. حوصله اش را نداشت. حوصله اینرا هم نداشتیم که بروم اطاق خودمان و لنك و پاچه شاشی بچه خواهرم را تماشا کنیم. از بوی آن زنکه هم بدم آمده بود که عین بوی معلم ورزشمان بود این بود که آدمم سر کرچه. اما از بچه ها خبری نبود. لابد منتظر من نشده بودند و رفته بودند. غروب یغروب سر کوچه جمع میشدیم و يك کاری میکردیم. میرفتیم سر خیابان و به تقلید آبانها کلاه نمندی عمله ها را از سرشان می قاپیدیم و دستش ده بازی میکردیم یا توی کوچه بغل خانه خودمان جفتك چارکش راه می انداختیم یا فیلم هامان را باهم رد و بدل میکردیم. یا يك کار دیگر. و من خیلی دلم می خواست گیرشان بیاورم و تارزانی را که همان روز عصر توی مدرسه با يك قام نی خوش تراش عوض کرده بودم نشانشان بدهم. با خنجر کمرش و طاقچه که بغل دستش آویزان بود و يك دستش دم دهانش بود و داشت صدای شیر در می آورد. اما هیچکده اشان نبودند. چه کنم چه نکنم؟ همانم در گرفتم نشستیم. بتماشای مردم. دیدنی ترین چیزها بود. صدای «خود خدا» از ته کوچه می آمد که لابد مثل هر شب یواش یواش قدم بر میداشت و عیالش روی زمین می سرید و سرش با سمان بود و بجای هردعا و استغاثه دیگری هرگز نمی گفت «یا خود خدا» و همین جور پشت سر هم. و کشیده. لبونی هم آمد و رفت شد. توی لاوکش چیزی پیدا نبود. اما اودادش را میزد. يك زن چادر نمازی سرش را از در خانه روبرویی در آورد و نگاهی توی کوچه انداخت و غروب که هردو طرف را پایید دويد بیرون و بدورفت سه تا خانه آنطرف تر. در را هل داد که پرود تو اما در بسته بود. همین جور که تندتند در میزد سرش را هم باین ور و آنور میکردند. عاقبت در باز شد و داشت می تپید. تو که يك عرتبه شنیدم:

و احوالبرسی و صاحب منصب چیزهایی بمادرم گفت که نفهمیدم غریبه نیست، خیالم راحت شد. بعد صاحب منصب گفت:

- دختر مادست شما سپرده. من میرم خدمت حاجی آقا.

مادرم با دختر، رفتند تو و من جلو افتادم و صاحب منصب را بردم دم در اطاق بابا. بعدهم آدمم چایی بردم. کرچه بابام دستور نداده بود. اما معلوم بود که به مهمان آشنا باید چایی داد. چایی را که بردم دیدم عمو آنجا است و رئیس کمیسری هم هست و يك نفر دیگر. بازاری مانند. همه دور کرسی نشسته بودند. عمو بغل دست بابام و آنهاى دیگر هر کدام زیر يك پایه. چایی را که می گذاشتم صاحب منصب داشت بلفظ. قلم حرف میزد:

- بله حاج آقا. متعلقه خودتان است ترتیبش را خودتان بدهید.

که آدمم بیرون. دیگر متعلقه یعنی چه؟ يك امروز چند تا لغت تازه شنیده بودم! مادرم که سوادش را نداشت. اگر بابام حالش سر جا بود یا سرش خلوت بود میرفتم ازش می پرسیدم. همیشه ازین جور سوالها خوشش می آمد. یا وقتی که قلم نبی برای مشق درشت میدادم. بتراشد. منم فهمیده بودم. هروقت کاری باهاش داشتم یا پولی ازش می خواستم بایکی ازین سوالها میرفتم پیشش یا با يك قلم توك شکسته. بعد گفتم بروم ببینم دیگر این زنکه کیست.

مادرم پایین کرسی نشسته بود و او را فرستاده بود بالا سر جای خودش. يك جفت کفش باشنه بلند دم در بود. درست مثل يك آدم لنك دراز که وسط صف نشسته نماز جماعت ایستاده باشد. يك بوی مخصوصی توی اطاق بو که اول نفهمیدم. اما يك مرتبه یادم افتاد. شبیه بویی بود که معلم ورزشمان میداد بخصوص اول صبح ها. بله. بوی عطر بود. از آن عطرها. لبهایش قرمز بود و کنار کرسی نشسته بود و لبه لافرا روی پاهایش کشیده بود. من که از در وارد شدم دانت می گفت:

- خانوم امروز مزاجش کار کرده؟

و خواهرم گفت: - نه خانوم جون. همینکه که دلش درد میکنه. گفتم لبات داغش بدم شاید افاقه کنه. اما انکار نه انکار.

و مادرم پرسید: - شما خودتون چند تا بچه دارین؟

زنکه سرش را انداخت زیر و گفت: - اختیار دارین. من درس می خونم.

- چه درسی؟

- درس قابلگی.

و سرش را تکان داد و خندید. مادرم رو کرد بخواهرم و گفت:

- پس ننه چرا معطلی؟ پاشو بجهتک روشنون خانوم بده. پاشو ننه

تا من برم واسه شون چایی بیارم.

و بلند شد رفت بیرون. من دفترچه تمبرم را از طاقچه برداشتم و همانجور

حرف میزدند؟ یعنی قرار بود دختره سیغه بابام بشود؟ برای چه ... آها ...
آها ... فهمیدم.

نگاهی بقوطی کهریت انداختم که خالی بود. اما دیگر حوصله نداشتم
دستش بیندازم. بر گشتم خانه. در باز بود و در تاریکی دالان شنیدم که ...
می گفت:

— عجب! خیلی به ها! عجب! دختر ناب سرهنگ ...

صدای پای من حرفش را برید. نزدیک که شدم رئیس کمیسری را هم
دیدم بیخودی سلامی بهشان کردم و یکر است رفتم توی اطاق خود مان. خرام
بزرگم رفته بود. مادرم توی مطبخ می پلکید. و باز دود و دم حمام راه افتاده
بود. خیلی خسته بودم. حتی حوصله نداشتم منتظر شام بمانم. رختم را گشتم
و تپیدم زیر کرسی. بوی دود ته دماغم را می خاراند و توی فکر ابو الفضل
بودم و قوطی کهریت خالی اش و کشفی که کرده بودم که شنیدم عمو گفت:
— آهای جاری، بلا از بغل گوشت گذشت ها! نزدیک بود سرپیری هرو
سرت بیاریم.

عمو مادرم را جاری صدا میکرد. عین زن عمو. و صدای مادرم را شنیدم
که گفت:

— این دختره رومیکی میز عمو؟ خدا بدو! توك كفشش زمین از
پاشنه اش آسمون.

و عمو گفت: — جاری تخته های رو حوضی را نمی ذارین؟ سرد شده ها!

* * *

فردا صبح که رفتم سر حوض و صو بگیرم دیدم در اطاق بابام قفل است
ماهیا هنوز نه حوض خوابیده بودند. اما پوك های رنگی توی پاشور. ریخته
بود. گله به گله وتك وتوك. يك جای سنگ حوض هم خونی بود. فهمیدم
که لابد باز بابام رفته سفر. هروقت میرفت قم یا قزوین در اطاقش را قفل
میکرد. و هر شب که خانه نبود گربه ها تلافی مرا سرماهی هایش در می آورده اند.
وقتی بر گشتم توی اطاق از مادرم پرسیدم:
حاج آقا کجا رفته؟

نمیدونم نه. کله سحر رفت. عمو می گفت میخاد بره قم.

و جایی که می خوردم برای هر دو ماکت که دیشب کفتر های اسیر آقا
را کروی دزد برده. که ای داد بیداد! بدو رفتم سر پشت بام. حالا که بابام
رفته بود سفر و دیگر مانعی برای رفت و آمد با صفر آقا نداشتم همه چه ارقام
تلخ بود که تکر. هوا ابر بود و همان سوز تند می آمد. لانه ها همه خالی بود
و هیچ صدایی از بام همسایه بلند نمی شد و فضله کفتر ها گله به گله
سفیدی میزد.

— هوپ! گرفتمش.

ابوالفضل بود. سرم را بر گرداندم. داشت توی دستش دنبال چیزی
میکشت و میگفت:

— آپ پدر سوخته! خوب گبرت آوردم. مرغ و مسما.

هوا تاریك تاریك بود و نور چراغ کوچه رمقی نداشت و من نمیدانم
در آن تاریکی چطور چشمش مگس ها را میدید. و آنهم در این سوز و سرما.
شاید خیالش را میکرد؟ همسایه دوتا خانه آنطرفتر ما بود. مدتها بود عقلش
کم شده بود. صبح ناشام دم در خانه شان می شست و مگس می گرفت و می گفتند
می خورد. اما من ندیده بودم. بنظرم فقط اد ایش را در می آورد و حرفش را
میزد که «باهات يك فستجون حسابی درست می کنم.» یا «دیروز به مگس
گرفتم قدیه گنجشك.» یا «نمیدونی روشن چه خوشمزه اس.» اوایل امرو سبيله
خوبی بود برای خنده. و یکی از بازیهای عصرمان سر بر سر او گذاشتن بود.
اما حالا دیگر نمی شد بهش خندید. زنش خانه مارخوشویی میکرد. ده روزی
يك بار. و می گفت مرتب کتکش میزند و بیرونش می کند. اما میبندد خدا را
خوش نمی آید و باز غذایش را درست میکند. گفتم پروم دو کلمه باهاش
حرف بزنم. و رفتم. گفتم:

— ابوالفضل چه مزه ای میداد؟

گفت: — مزه گندوم شادونه. نمیدونی! قدیه گنجشك بود.

گفتم: — نكنه خیالات ورت داشته؟ تو این سرما مگس کجا پیدا میشه؟

گفت: — به اتو کجا شودیدی؟ من وردمیخونم خودشون میان. صبر کن.

دست کرد توی جیب کت پاره اش و داشت دنبال قوطی کهریتی می گشت
که مگس هایش را توی آن قایم می کرد که دیدم حوسله اش را ندارم. دیگر
چیزی هم نداشتم بهش بگویم. بلند شدم که بر گردم خانه. که در خانه
مان صدا کرد و از همان جاشم افتاد به صاحب منصب و دخترش که داشتند
در می آمدند. لابد خیلی بد میشد اگر مرا با ابو الفضل دیوانه میدیدند.
موری تپیدم پشت ابو الفضل و قایم شده بودم که بفکرم رسید «چرا همچی
کردی؟ اونا ابو الفضل رو کجامی شناسن؟» اما دیگر دیر شده بود و اگر در
می آمدم و مرا میدیدند بدتر بود. وقتی از جلوی ابو الفضل گذشتند دختره
داشت می گفت:

— آخه سیغه یعنی چه آقا جون؟

و صاحب منصب گفت: — همه ش واسه دوساعته دختر جون. همینقدر که

باهاش بری مهمونی ...

— آهان گیرش آوردم. بیا ببین چه کنده س!

ابوالفضل نگذاشت باقی حرف صاحب منصب را بشنوم. یعنی از چه

ҒУЛОМҲУСАЙН СОИДИЙ

(1936—1983)

60- йилларда Эрон адабиётига истеъдодли, қалами ўткир ёш ёзувчи ва драматурглар кириб келди. Шулардан бири ноёб истеъдод соҳиби Ғуломҳусайн Соидийдир. У 1936 йилда Эрон Озарбайжонининг маркази — Табриз шаҳрида туғилди. У Табриз университетининг таъбабат факультетини тугатиб, врач-психиатр касби бўйича ишлаш билан бир қаторда, бадний ижод билан шуғулланди.

У 1958 йилда «Тафаккур ва санъат», «Садаф» каби журналларда ўзининг бир пардали пьесалари билан қатнашиб, тезда ўқувчилар муҳаббатини қозонди ва адабий жамоатчилик назарига тушди.

Ғ. Соидий ўзининг драматик асарларини Гавҳар Мурод таҳаллуси билан ёзган. У жуда қисқа вақт ичида ўттиздан ортиқ драматик асар, учта қисса, кўпгина ҳикоялар ва тарихий-этнографик асарлар битди. Адиб ижодининг характерли хусусияти шундаки, унинг асарларида акс этган воқеа-ҳодисалар, кўтарилган муаммолар чуқур ҳаётий заминга эга. Ёзувчи қаламга олган мавзусини ҳам ботинан, ҳам зоҳиран яққол ҳис этиб, ақл элагидан ўтказадн, сўнг ёзишга киришади. Санъаткор ижодида икки мавзу асосий ўрни эгаллайди: шаҳар ва қишлоқ ҳаёти. Ғ. Соидий қишлоқ аҳлининг оғир меҳнати, аянчли қисмати («Баёл азадорлари», «Даҳшат»), шаҳарнинг тўқликка шўхлик қилиб, маънавий қашшоқланиши, енгил турмуш кетидан қувишини тиниқ ва аниқ деталларда («Ўзгалар оғушида», «Дандил»), бадний образлар орқали ишонарли кўрсатиб берди. Гарчи унинг асарларидаги воқеалар сиёсий-ижтимоий масалаларга алоқасиздай, худди ҳаётдагидек бир маромда акс этса-да, аслида бу воқеаларнинг ўқ томирн мамлакатнинг қайшоқ масалаларига бориб уланади ва ўқувчининг қалбини ёлқинлантиради. Ҳадикда яшашнинг азоб-ўқубати («Кўринмас ваҳималар»), «йиртқич» жамиятда фақат «даррандалар» тарбияланиши («Ахлатхона»), бойлик ва пул учун ор-номус, ифбатнинг сотилиши («Дандил»), камбағалчиликнинг кулфатлари ва мамлакатнинг де-вонахонага айланиши («Баёл азадорлари»), ҳоким синфнинг фуқаролар ҳаётига бефарқлиги («Даҳшат») ёзувчи асарларида моҳирона акс этиб, омма орасида маълум фикр уйғотди. Шу сабабли шох ҳукумати ундан қўчиб, 1974 йили адибни қамоққа олди.

Ғ. Соидий насрий асарларида атайлаб воқеаларга ўз муносабатини билдирмайди, ҳукми ўқувчига ҳавола этади. Аммо драматик асарларида масалаларни кескин қўйиб, халқ озодлиги ва бхт-саодати учун курашган инқилобчиларни меҳр билан тасвирлайди («Машрута инқилоби тарихидан беш пьеса»), ҳар хил бадний усул ва йўсинлар билан халқни курашга ундайди («Варазиликлар қўлида калтак»).

Адиб 1973 йилдан бошлаб «Алифбо» номли адабий-танқидий альманах чиқара бошлайди. Унда Эрон ва ғарб тараққийпарвар

ёзувчиларининг асарлари билан бирга таржималар, тарих, санъатга оид илмий мақолалар босилар эди. Эрон ҳукумати ўз маинфратига зид ғояларни тарғиб этаётган бу журнални тез кунда маинтди.

Г. Сондий ўз бадний асарларида Эронининг энг долзарб масалаларини миллий ўзига хос ҳаётий воқеа-ҳодисалар заминида умуминсоний масалалар даражасига кўтарди. Унинг асарлари асосида кинофильмлар яратилди, пьеса ва пантомималари Эрон телевидинининг ва театрларида кенг намоиш этилди.

Эрон таъқидчиси Абдул Али Дастгайб 1975 йилда «Ғуломхуайи Сондий асарларининг таъқиди» илмий рисоласини эълон қилди. Унда ёзувчининг ижодини атрофлича таҳлил этиб, унинг ҳозирги замон форс адабиётидаги ўрнига юксак баҳо берди. Албатта бу рисолада баҳсли ўринлар йўқ эмас.

1978 йилги Эрон инқилобининг орзиқиб кутган адиб, Оятулло Хумайинийнинг ташқи ҳамда ички сиёсати билан келиша олмади ва йўлини тараққийпарвар Эрон зиёлилари қатори мамлакатни тарк этиб, Францияга жўнаб кетди. Куюнчак ёзувчи 1983 йилда Парижда вафот этди.

НАСРИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Тантанали кеча», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1960.
2. «Гўр ва бешик», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1966.
3. «Дандил», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1966.
4. «Кўринмас ваҳималар», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1967.
5. «Дарё бўйида йўқолган бола», ҳикоя, Техрон, 1969.
6. «Ўйин тугади» ҳикоя, «Алифбо» журнали, № 1, 1973.
7. «Нон мазаси», эртак, Техрон, 1973.
8. «Баёл азадорлари», қисса, Техрон, 3- нашр, 1970.
9. «Даҳшат», қисса, Техрон, 1968.
10. «Тўп», қисса, Техрон, 1968.

ПЬЕСАЛАРИ:

1. «Қоқи гули», пьеса, журн. «Садаф», 1958, № 6.
2. «Алданган умидлар», пьеса, журн. «Садаф», 1958, № 10.
3. «Пистирмадаги ўргимчак», пьеса, Техрон, 1960.
4. «Том остида ва устида», пьеса, Техрон, 1960.
5. «Калоте гул», пьеса, Техрон, 1961.
6. «Пантомималар», Техрон, 1963.
7. «Дунёдаги энг яхши ота», пьеса, Техрон, 1965.
8. «Варанликлар қўлида таёқ», пьеса, Техрон, 1965.
9. «Машрута инқилоби тарихидан беш пьеса», Техрон, 1966.
10. «Еруғ хона», пьеса, Техрон, 1962.
11. «Диктант ва бурчак», пьеса, Техрон, 1963.
12. «Сурбетлик фасли», пьеса, Техрон, 1964.
13. «Мағлуб ҳолига вой», пьеса, Техрон, 1965.
14. «Юзма-юз», пьеса, Техрон, 1967.
15. «Сигир», киносценарий, Техрон, 1970.
16. «Асал ойн», пьеса, Техрон, 2537 шаханшоҳий йили.

مثل پیغمبری نشان میدهد که نازه ظهور کرده است. آفتاب ریش قرمز رفته باشم، قودت دادد می‌شوم. پنجره‌ها بسته است. اطاقها خالی است. می‌کشم بوی سرکه و تفاله سبب را احساس می‌کنم. خانه من خالی از پدر و مادر، خالی از زن و بچه، خالی از دوست و آشنا و معشوق ... نه ... نه ... اینطور نیست ...

من هم پدر و مادر داشته‌ام، یکی هم هست که دوستش دارم، منتهی خورده اینرا نمی‌داند دوستان زیادی هم دارم که نمی‌خواهم و بختها نرا به بستم. پس اینطور نتیجه میگیرم که من هیچ وجه شباهتی به آقای افغانی ندارم. من تنها و بی‌کس نیستم. خودم را خاطر جمع میکنم. مشکل اینجاست که خودم باید این مطلب را بخودم بگویم، فکر می‌کنم و باز فکر میکنم. زاغچه بالای درخت است. ناکهان بخاطر من میرسد که از آئینه عیان استفاده کرد، میروم اطاق بالا و هزاران خرت و پرت را کنار میزنم و می‌بینم جلو آئینه بزرگ و گرد گرفته. حالا توی آئینه، خودم، شاخه‌ای از درخت توت و زاغچه جوان را می‌بینم.

آقای احمد مدقالی! باید از این مطلب، یعنی از آن چیز که امروز دیدم پند بگیری. اولاً باید بخودت بررسی دیگر و لگودی و خیال بافی پس است. ثانیاً باید غیرت کنی و بجحیی. باید خود تو از این بن بست درآری. صورت خواستگاری. دیگر نباید فکراین روبختی که من چه طور می‌تونم بازن (تصویر در آئینه سرخ می‌شود) بازن و بچه زندگی کنم. نباید توی دلت، از یاد آوری اون لحظه‌ها بلرزی و ناراحت بشی. بالاخره تو تنها نیستی. اصلاً پدر و مادر که تنهایی. به اونای دیگر چه مربوطه، مکه این هم شد کار که یک نفر، بنشین و واشک بریزی. آخه مرد حسابی، همه مثل توئن توهم مثل اونایی (تصویر آئینه به دکمه جلیقه ام خیره می‌شد، مثل اینکه می‌گوید: اما... اما... تو... طور دیگری هستی) صرفنظر از این موضوع، چرا سراغ دوستان نمیری؟ حالا که جرات اینونداری که بری خواستگاری، باشو برو سراغ بچه‌ها بعد از سالها میکی دوستان عزیز، بالاخره اومدم، تموم شد، هیچکس از هیچکس دلخور نیست. امشب همه تون مهمون من هستین. با این تصمیم بیرون میروم. هنوز شب نرسیده هنوز شب نرسیده و زاغچه دیگر بالا سر من نیست. با عجله میروم همه چیز را فراموش کرده‌ام، همه چیز را.

دوستانم از شنیدن حرفم خوشحال میشوند، تصمیم میگیریم و یکی از آنها به سرعت ماشینی دست و پا میکند و همه سوارش میشویم. من چاه شده‌ام امشب سوارسات همه شانرا جمع و جور کنم تا دوباره باهم باشیم. ماشین به سرعت از شهر بیرون میرود. سباهی شب آرام نزدیک درخت توت همه می‌خندیم، اما نه از ته دل. تصمیم میگیرم این وضع را عوض کنم. می‌خواهم همه از ته دل بخندیم:

راز

آقای علی افغانی دارد دیوانه می‌شود، بله، دارد دیوانه می‌شود. - آقای افغانی چطور شده؟ اتفاقی افتاده؟ آخه، چه طوری داری دیوانه می‌شی؟ دست بردار نیستم هی تکرار می‌کنم:

راستی تعجب آورده، اگر قرار باشه آدم دیوانه بشه، باید جریزه و لیاقتشو داشته باشه. من که تورو می‌شناسم آقای افغانی. آخه، تو که لیاقتشونداری. برمیکرد و چشم هایش را بمن میدوزد، مردمک چشم هایش مرتب بازوبسته می‌شود و من ته چشم هایش را که برنگ سبز فسفری است می‌بینم و ترس برم میدرد.

در این جریان من تنها نیستم، زاغچه جوانی بالا سر آقای افغانی در پرواز است، دائم پی بهانه می‌گردد که نزدیک شود واز صحبت های سردرآورد. اما بی فایده است. آقای افغانی هیچ نخواهد گفت سرش را بالا گرفته است و رو بافتاب پیش میرود، پیرهن دراز وزیر شلواری سفید و کشادش او را شرا روشن مینکند، ناکهان می‌یستد و چند لحظه بدون پلک زدن به خورشید چشم میدوزد. من بادقت و تعجب می‌بینم که لبها یش باز می‌شود و آرام می‌خندد. سرم را تکان میدهم و باخودم می‌گویم: - نه دیگر، نه، کار تمام است، کار تمام است، هیچ امیدی نیست وقتی آقای افغانی راه آمده را بر میگردد من در این فکر که چی باعث این تغییر شده است می‌خواهم بفهمم، باید بفهمم که چرا اینطور شده. حالا زاغچه بالای سرم پرواز می‌کند. من بازبان بی زبانی هوش می‌فهمم که اشتباه کرده باید بالا سر آقای افغانی حرکت کند. بعد شروع میکنم به تجزیه و تحلیل قضایا و اینطور نتیجه میگیرم:

- آها، همه اینها در اثر بیچارگی و تنهایی است.

آقای افغانی در آن خانه بزرگ، تنها و بی‌کس، بدون پدر و مادر، بدون زن و بچه، بدون دوست و آشنا و معشوق انقدر تشسته و خود خوری کرده که بالاخره کارش باینجا کشیده است. توی آن حیاط بزرگ که درخت گردونی مثل غول بیابان پاهایش را جلو پنجره تکیه داده است و در میان مرده ریک گندیده نیاکان مرحومش که توی اطاقها و زیر زمین ها ولوست هر کس که باشد دیوانه می‌شود تقصیر افغانی، تقصیر آقای افغانی نیست. راه می‌افتم میروم به خانه. در را باز می‌کنم، حیات بزرگ با درخت توت و درخت توت که پاهایش را جلوی پنجره تکیه داده و مرده ریک نیاکان مرحوم که همه جا را انباشته است، مرا می‌بلعند و من مثل اینکه توی دهانه ی غاری

یکی از زنها از توی ماشین بیرون میآید - همان زن لاغرو نمکین -
و بقیه توی ماشین هستند. انگار دارند ته مانده سفره‌رامی بلعند. زن می‌آید
نزدیک من:

- تو چرا نیومدی؟ از مابدت میآد؟

- نه، چرا بدم بیاد؟ ... عشقم نکشید! اینطور خو شتر بودم.

زن می‌پرسید:

- زن داری؟

- نه، اما ... اما عاشقم.

- عاشق؟ عاشق کی؟ ... بیچاره اگر میومدی بهت نشون میدادم که

عاشقی یعنی چی؟

- دست خودم نیست، تاره اگر میومدم ... آخه من و آقای افغانی کسی
رونداریم. نه پدر و نه مادر، نه زن و نه بچه، نه دوست و نه آشنا و نه
معشوقه ...

- پس تو نمیدونی عاشق کی هستی؟ عقلت پاره سنگ می‌بره.

- می‌دونم، اما ... اکه خواب‌های لعنتی بذارن، میفهم و ضح از به
قراره.

آخه میدونی؟ توحیاط مایه درخت توت بزرگ هست که پاها شیر چار
پنجره تکیه داده و هروقت که من اون زیر بخوابم.

- چطور می‌شه؟

- خواب‌های عجیب و غریب و در هم و بر هم می‌بینم.

- خواب چی را می‌بینی؟

- خواب او تو.

- چطوری می‌بینیش؟

- می‌بینم که تنشو تیکه تیکه کردن ... یا توی یه چوب افتاده سیاه
شده و یه زاغچه داره بالا سرش می‌پره. یا اینکه من مرده‌ام و اون با چادر
سیاه اومده بالا سرم نشسته زار میزنه و شیون می‌که که این مال من بوده
چرا کشتیش؟

- دیگه چی می‌بینی؟

- خواب غروسی می‌بینم.

- غروسی؟ چطوری؟

- همینطوری خیلی معمولی. لباس سفید و لباس سیاه.

تو زاغچه‌ها را دوست داری؟ از شون نمی‌ترسی که؟

- به حق حرفای تشنیده! خب، دیگه؟

- من و اون سوار ماشین می‌شویم و راه می‌افتیم یک دفعه یه دره می‌رسیم
همون باز میشه و مادو تا رومی بلعه. می‌افتیم تودره و نفله می‌بینم ...

- گوش کنین، یه چیز خنده دار براتون بگم.

همه سرپا گوش میشوند و من جریان آقای علی افغانی را از سر تا ته
برایشان می‌گویم. همه می‌زنیم زیر خنده، می‌خندیم و می‌خندیم. کم مانده است
از خنده روده بر بشویم. ماشین را وسط راه کنار قهوه‌خانه نمی‌تکه می‌داریم،
میخواهم عرق بگیریم. قهوه‌چی اول نمیدهد، بالاخره با هزار التماس راضی‌ش
میکنیم که هرچه دارد برایشان بیاورد. با کلنگ و فانوس راه می‌افتد. من هم
به نبالش می‌روم. جایی را در کمرکش کوه نشان کرده. زمین را می‌کنیم و از توی
صندوق حصیری چند بطریق بیرون می‌آوریم.

بعد راه می‌افتیم و می‌رویم. راننده ماشین را حسابی میراند. ماشین را
پای کوه لب رودخانه تکه میدارد. بساط شام و عرق را توی ماشین پهن می‌کنیم
و همه مشغول می‌شویم. اما بچه‌ها بخوردن خالی عرق یا غذا قانع نیستند.
من می‌گویند بساطشان تکمیل نیست. کیفشان کوه نیست و من ... و من میدانم
که مقصودشان چیست. ولی آخر وسط صحرا. پای کوه؟ اما کار مشکلی نبود
راننده دیک چشم بهمزدن رفت و یاد و تا برگشت یکی چاق بود و خنده رو،
اما یکی لاغرو نمکین من از ماشین بیرون می‌روم و روی سنگی می‌نشینم هر
چهار نفر توی ماشین هستند، زنهارا هم نشانده‌اند پهلوی خودشان. از توی
ماشین می‌خواهند که من برایشان آواز بخوانم و یکی با دهنش مشغول
تارزدن میشود. من گریه‌ام می‌گیرم، یکی از زنها از توی ماشین سرک می‌کشد:
- جون یه دهن واسه ما بخون دیگه.

من گریه‌ام را فرو می‌خورم و می‌گویم:

- اول بگو اون تار شو بزنه.

صدای تار بند اومد و من شعری را که خودم ساخته‌ام زمزمه می‌کنم.
باوازم می‌خندند، صدای زنها از توی ماشین با زمزمه من قاطی میشد.
اما من بدون توجه با آنها صدایم را، که صدای زاغچه شبیه تراست تا صدای
خودم سرداده‌ام.

* * *

رگبار خنده از داخل ماشین بطرف من سرازیر میشود. اصرار می‌کنند که باز
هم بخوانم. بلکه اصرار! با اعتراض می‌گویم، دیگر حوصله‌اش را ندارم،
تار خودتان را بزنید و کیف خودتان را بکنید، من دیگر نمی‌خوانم. صدای تاراز
اوشنیده میشود. من دیگر تو خیالات خودم هستم. در خیال درخت توت و گردو.
در فکر آقای افغانی و فکر زاغچه جوان و سایه‌ای که آنشب پشت خانه
پاهان شد.

من فرار میکنم - در میروم و میام طرف شهر، توی خیالات خودم ارقم به فکر او میافتم. دونفری زیر درخت کنار نردبان نشستیم. ام.
من او را محکم بغل کرده ام. او پاهای لخت و سفیدش را روی هم انداخته و بانگ شتایش بازی میکند. میگویم:

- تو چقدر بچه ای!

جواب میدهد:

- بچه هم بودی.

واخم هایش را بهم نزدیک میکند.

وقتی به شهر میرسم شب از نصفه هایش گذشته. بطرف خانه میروم. یکر است میروم سراغ خانه دخترک. اما خانه اش مثل یک قفس خالی است.

صدا میزنم، فریاد میکشم، دیوارها را لمس میکنم. نه، نه همه چیز بمن میگویند که قفس خالیست، قفس خالیست. میشنم روی سکو، گویه خلوت خلوت است، حتی سگ های ولگرد همیشگی هم نیستند، سرنه سرفه میکنم، بخودم میگویم توتنها نیستی، حالا در باز میشود و صدايت میکنند. اما اينها همه اش خیالی بیش نیست. حال و خیال ديکه، پاک کافه و بکرم، چیزی قلبم را فشار میدهد. روی تکه کاغذی تندوتند مینویسم: «اگر روزی مثل آقای افغانی شدم همه اش تقصیر من نیست... اگر دروغ گفته باشی دیگر مرا نخواهی دید. من دیگر پیر شده ام و دوره ی عشق و عاشقی گذشته است» بعد سنگی لای کاغذ میگذارم و از روی دیوار پر قابش میکنم به حیاط. اساسی میکنم کسی از توی تاریکی تهدیدم میکند، مرتب تهدید میکند. میروم طرف خانه خود مان و میگیرم میخوابم. از خواب بیدار میشوم میبینم زیر درخت توت افتاده ام. بعد میبینم زاغچه جوان آمده و بالای سرم نشسته و صدای کسی را میشنوم که زار میزند، زار میزند و تهدید آمیز گریه میکند.

توی آفتاب راه میروم. مردی پشت سرم میآید و می گوید:

- چطور شده؟ آقای مدقالی... اتفاقی افتاده؟ آخه چه طوری دایه دیوونه میشی؟

من اهمیت نمیدهم و بی توجه رو بآفتاب راه میروم. آفتاب مثل پلجمه از باز میشود، نور زرد و عجیبی را قی میکند. انکار کا سه ی آب گرمی روی سرم می ریزد. سرم را بالا میگیرم، اما آن مرد دست بردار نیست و مرتب میگوید: - راستی تعجب آورده، اگر قرار باشه آدم دیوونه بشه، باید چراغ و لیاقتش داشته باشه، من که تور و میشناسم، تو که لیاقتشونداری و می ایستم و نگاهش میکنم، مردك می ترسد و يك قدم عقب میرود. من دوباره توی آفتاب راه میروم. پیرهن دراز و شلوار کشادم تکان میخورد، آفتاب صورتم را مسوزاند. باخودم میگویم:

- به بینم، تو چن سالته؟

-- او، میکن سی سال. اما میدونم که کللی توکاره. خیلی بیشتر از سی ساله. پیش خود مون بمونه، آخه با این عمر امون همه جور می شه فکر شو کرد.

- پس... طفلک... تو مریضی...

گریه ام میگیرد. با التماس دامنش را میگیرم:

- نگومریض، مریض مثل آقای افغانی میشه که زاغچه سیاهه همیشه بالاسرش میپره. من که تنهانستم، من هیچوقت تنها نبوده ام. زن چاق هم از ماشین پیاده میشود، بعد دو نفری به طرف ماشین تازه ای میروند که تازه از راه رسیده. من همان طور روی تخته سنگ نشسته ام. دهنم مزه عرق ترشیده و تخم مرغ کندیده میدهد. اما بچه ها همانطور تری ماشین هستند و حسابی مست کرده اند. ماشین را جلو عقب می کنند. می ایستند جلوم میخندند و آواز میخوانند، بادهنشان صدای تار در میاورند. یکی از آنها را بوجیبی اش را باز می کند و از پنجره ماشین بیرون میاورد. صدای وحشناکی بابان را فرامیگیرد. اما من دلم میخواهد گریه کنم، دلم میخواهد گریه کنم، بدون اینکه خودم بخوام حرف بزنم. صدائی در گلویم میگوید:

- میدونین اون کیه؟ میدونین من کیم؟ من درخت توت هستم و پاهامو دراز کرده مودارم گرم میشم.

بچه ها می خندند، چنان میخندند که انکار موتور بزرگ غرش کنان دارد نزدیکم می شود. ناچار گوشه هایم را میگیرم.

انها باز ماشین را جلو و عقب می برند و دسته جمعی در حالیکه ادای مرادر میآورند شروع میکنند بخواندن. آخر من کی همچو آوازی داشتم؟ سبک بزرگ از زمین برمیدارم. این را که میبیند به سرعت ماشین را براندازد و میروند. سنگ راپشت سرشان سوت میکنم و چند لحظه بعد، آنها همانم وسط صحرا.

شب مدتی است سر رسیده. من پیاده راه میافتم و جاده را بالا میآیم و گوه راپشت سرم میگذارم. بطرف شهر نزدیک میشوم، اما دیگر جانی راننیم. اول خیالات خودم، وقتی به جلو قهوه خانه خارج شهر میرسم بخود میایم. اوهمی چراغ زنبوریش را روشن کرده روی سکوی کنار دکان نشسته. رادیوی آهله ای از زیر صندلی زق میزند، نزدیک میشوم و میپرسم:

- عرق میدی بخورم؟

- د؟ برو گمشو!

با صدای گرفته میگویم:

- خودم جاشو بلدم. تو فقط کلنگو بده. خودم میرم و برمیدارم. قهوه پی میزند میشود و سنگی را از زمین برمیدارد.

که دوتا متوفیات اومدند ورد شدند، هیچکدام آشنا نبودند، سومی سید علی بود که نگر داشت و دو نفری که کنارش نشسته بودند، با تعجب ایستادند و جاده نگاه کردند و من از در عقبی رفتم بالا. دوتا جنازه کف ماشین بود و آن دوتا آدم لاغر که نشسته بودند کنار سید علی، بر گشتند و مرا نگاه کردند. ماشین دو باره راه افتاد و من اتوبوس بزرگی را دیدم که پر بود از زن های سیاهپوش و پشت سرماراه می‌آمد، هروقت که مانند می گردیم اولم که می‌کرد واکه سید علی آرام می‌رفت اونم یواش می‌کرد.

سید علی گفت: «کجاها بودی پسر؟»

سید خندید و گفت: «چه جوری اومدین بیرون؟»

گفتم: «به کلکی زدیم که اومدیم بیرون.»

گفتم: «باعمورفته بودم مفت خوری.»

آفتاب از شیشه کرد عقب ماشین افتاده بود روصورت، خودم را کفیدم کنار تابوت‌ها و به وری افتادم رو توبره کاهی که بالا سر مرده ها گذاشته بودند.

به سید گفتم: «امروز کارو کاسیت خوبه، دوتا دوتا می‌بری.»

سید خندید و یک دفعه جلو خنده‌اش را گرفت و گفت «خدا از تقصیرانظره

بگذر...»

و آن دوتا آدم لاغر بر گشتند و مرا نگاه کردند. هردو نفر چشم‌های ریزوچانه کوچولو داشتند، اونقدر شبیه هم بودند که آدم فکر می‌کرد به سببو از وسط نصف کرده‌اند. ماشین ما خیلی تند می‌رفت، بادلبه‌های دراز کلاه‌سید راتکان تکان می‌داد و من به خیالم که کله سیدبال می‌زد، جوری تماشا می‌کردم و هروقت که کله سید تندتربال می‌زد، من خنده‌ام گفتم: «معلومه که کجا میرم، میرم پیش دانی بزرگ.»

سید گفت: «فکریه کار دیگه باش، بهتره بازبری پیش حاج بابا»

سوهان پز، پیش دانی بزرگ که شکم آدم سیر نمیشه.»

گفتم: «کار دانی بزرگ هرچی باشه از کار دانی کوچک خیلی بهتره»

مکه که؟»

سید گفت: «دانی کوچک؟»

خنده‌اش گرفت و بعد گفت: «اون که به جونور خسابیه، رودست شده

زده.»

گفتم: «هر جوری بشه که من نمی‌تونم برم پیش دانی کوچک، اونم یه عمله مفتی می‌خواد که تا از سرکار و کاسبی بر گشت هرچی گیرش اومد بریزه کف دست اون، تازه کار و کاسبی خودشم که می‌دونی روتقی اداره»

سید گفت: «من چه می‌دونم والله، هر دوسروته یک کره‌ای، واکه

- پیرمردها همیشه اینطور راه میرن.

ناکهان میبینم که آفتاب مثل گلوله آتش نزدیک می‌آید و نزدیک ترمی‌آید و می‌چسبد روی گونه‌هایم. احساس خوشی میکنم. شادی مثل جیوه توی مهره هایم می‌لغزد و پائین میرود. لبهایم از هیجان باز میشود. میخندم.

مردی که پشت سرم می‌آید، می‌ایستد و با صدای آرامی می‌گوید:

- نه دیگه، کارتمومه، کارتمومه، هیچ امیدی نیست.

ببالای سرم نگاه میکنم، زا غچه جوان را میبینم که گاه بالا سر من وگاه بالا سر آن مرد غریبه پرواز میکند و سرتکان میدهد، سرتکان میدهد.

ازکوچه خاکی گدا خونه ردشدیم و اومدیم خیابان. عمو پرسید: «حالا می‌خوای چه کار بکنی؟»

من گفتم: «میرم قم پیش دانی بزرگ، گدائی به من نمی‌سازه.»

عمو گفت: «بازم میری قم؟ اما یادت باشه که پیش دانی بزرگ هیچوقت سروسامان نمی‌گیری، اون دیگه زوارش دررفته، زور آخرو و می‌زنه، امروز فردا اونم می‌افته توهمین خط من ودائی کوچیکت.»

من گفتم: «من یکی دیگه گدایی نمی‌تونم، حوصله‌ام سر رفته، تازه از گدا بگیرا می‌ترسم، یواش کمین می‌کنن و سر بزنگاه آدمو گیر میارن، من که زهره ترك میشم، دل تودلم نمی‌مونه.»

عمو گفت: «حالا که می‌خوای بری قم، برو، به امان خدا، اما من یکی قم بیانم، این جا بیشتر بهم می‌سازه، اکه یه وقت دیدم که دنیا بهم تلگ شد: شاید سری به اون طرفا بزنم.»

و از زیر لباسش یک عدد پنجه ابو الفضل آورد بیرون و من بهتم زد که اینو از کجا پیدا کرده یا از کجا کش رفته، عمو خندید و گفت که اونو از انهار زده، همون روزی که جنازه گدای تفرشی را برده بود توی انباری، از زیر به تابوت کهنه پیدا کرده بوده، باهم پیاده اومدیم دم جاده.

عمو گفت: «پس تومیری پیش دانی بزرگ، خب برو، به سلامت، اما اکه دانی کوچکه رودیدی سلام منوبهش برسون و بهش بگو که من حرفشو گوش کردم و بشنومون نیستم و خیلی مخلصش هستم.»

گفتم: «اکه گیر بیافتی ودوباره بیرنت اون توجی؟»

عموگفت: «خداکریمه، اونوقت یه کلک دیگه جور می‌کنم و می‌آم بیرون.» و با عجله رفت سراغ سه پیرزن سیاهپوش که کنار به کنار هم جلو سنگ تراشی‌ها ایستاده بودند.

و من هم رفتم دم جاده و منتظر ماشین متوفیات شدم. دمدمه‌های ظهر بود

از کوزه کمی دوغ ریخت توی یه کاسه لعابی، واز زیر عبا که اداغله بود روی ماشین، يك تکه نان برید و داد دست من، نان را خرد کردم و ریختم توی دوغ و گفتم: «دانی کوچك كجاس؟»
دانی گفت: «ازش بی خبرم، مدتهاس که پیداش نشده، الهی که هیچوقت پیداش نشه.»

دو تا سرباز باعجله از توی صحن آمدند و رفتند بیرون. يك دسته كفتار از سردر بزرگ پریدند و نشستند کنار حوض، چند نفر طلبه از صحنها آمدند کنار حوض، كفتارها پرکشیدند و دوباره برگشتند سر جای اولشان. جماعت برای نماز توی صحن صف می‌بستند که من به دانی بزرگ خبر دادم: «آقا اومدن.»

دائیم زیارت نامه‌ها را گذاشت روی صندوق واز هولفدونی آمد بیرون و رفت که وضو بگیره. ومن باکاسه دوغ خودم را کشیدم توی زیر زمین و نشستم روصندوق کاغذها، هوا داشت سرد می‌شد، توی يك تکه آینه عکس چند کوه بریده بریده پیدا بود و می‌دیدم که چه جوری ابرها آرام آرام روی کوه‌ها جمع می‌شوند. از دریچه کوچك روبرو که نگاه کردم، آسمان به جور سردی بالای مهمانخانه می‌لرزید. يك دفعه پاهای دانی کوچك پیداشد، صدای عباس کوچولو شو شنیدم که توی بغل دانی کوچك زار می‌زد، صدای عبا که برید، صدای پای سربازها بلند شد که آمدند ورد شدند. و پشت سر آنها چند حمال جنازه‌ای را آوردند و پیچیدند داخل صحن.

* * *

گداها را تو خاک فرج راه نمی‌دادند. من ودائی بزرگ باهزار كلك و قلم تو، همه جارو چراغانی کرده بودند، ختم یه کاشی بود که دو روز پیش ما کاشی کرده بودند. قاری‌ها و مداح‌ها خود را توی عبا پیچیده و ردیف هم نشسته بودند، باد می‌آمد، زنبوری‌ها صدای خفه و يك نواخت داشتند.
دانی گفت: «چه خبره؟ خیلی شلوغه.»

چند نفر سید جانی می‌دادند وعده زیادی دهندشون می‌جنبید، گل‌ها را که آورده بودند، ریخته بود زیر دست و پای عمه قبرستان.

دانی گفت: «دنبال شیخ محمد می‌کردم، اکه دیدی خبرم کن.»
از جلو صف قاری‌ها و مداح‌ها گذشتیم و رفتیم کنار مقبره آخر قبرستان. شیخ محمد نشسته بود روی سکو و ماه را تماشا می‌کرد که مثل هیزم نیم سرفه در آسان شعله می‌کشید، مارا که دید بلند شد ودائی بزرگ از زیر آید و بسته‌ای بیرون آورد و داد به شیخ محمد که گرفت و خدا حافظی کرد و راه افتاد. من ودائی نشستم روی سکو که خستگی در بکنیم. پیرمرد صدای از پشت يك در شكه بچه، هیزم آورد و خالی کرد جلو پای مادونا.

دانی بزرگ این کارو نمی‌کنه؟ اکه دانی کوچك از خاک فرج به ابو حسین وازا بو حسین به تو واز تو به وادی السلام میره و گدائی می‌کنه، دانی بزرگ هم می‌خرت و پر تشوازدروازه کاشون به چل دختر واز چل دختر واز به سازده حمزه می‌کشه، آخرش هم دانی کوچك یه جوری شکمشو سیر می‌کنه و دانی بزرگ همیشه خدا گشنه سی.»

اون دو نفر بر کشتند و منو نگاه کردند و منم بر گشتم و اتو بوسونگاه کردم آن‌ها که توی اتوبوس نشسته بودند صورت‌هاشان پشت نقاب سیاه بود و من به خیالم که همه از شمایل بیرون اومده، سوار ماشین شده‌اند.

* * *

دانی بزرگو تو دخمه‌ش پیدا نکردم. از دروازه ری رفته بود. سراغش را آن حوالی از هیشکی نتونستم بگیرم، بی‌خبر بساطشو جمع کرده، شبانه فلنگو بسته بود. کنار مهمانخانه ارم از زیارتنامه فروشا شنیدم که کنار در صدراعظمی چپیده تو يك هولفدونى کوچك. زید که گشتم پیداش کردم، با ماشین چاپ و دم و دستکاهش رفته بود توی يك زیر زمین که درگاه کوتاهی داشت و سه تاپله می‌خورد و می‌رسید به دخمه‌خاکی نموری که با مرکب و سرده ریز کاغذ کثیف شده بود.

دانی بزرگم نشسته بود روی صندوق کاغذ و زیارت نامه می‌دوخت، عینک سفید و کوچکش را زده بود و زیارت نامه‌ها را گذاشته بود روی زانو، دسته می‌گرد و با حوصله می‌دوخت و عبا یاره پوره‌شو پهن کرده بود روماشین چاپ واز بابت من هیچ دلواپس نبود، همانطور که نشسته بود، سرش را برد بالا و منو که دید هیچ بهم نگفت که این همه وقت کجا بوده‌م، و من ماتم برده بود و تو این فکر بودم که شبها چه جوری این تومی خوابه، همانجا نشستم و پوله‌ها. دو تا گدا آمدند و زیارت نامه خریدند، دانی به هر کدام يك دسته زیارت نامه داد، پولارو گرفت و ریخت توی قوطی حلبی که زیر ماشین آویزون بود و به من گفت: «خوب شد که اومدی، زیارت نامه تموم شده، از فردا ماشینو راه میندازم که دوباره چاپ بزنیم.»

واونانی را که روی زانو پیچیده بود نشانم داد. من گفتم: «من که نمی‌تونم تمام این تو، مکه می‌تونم؟»

فدمن بلندتر از قد دانی بزرگ بود. دانی سرفه کرد و گفت: «اکه صندوق کاغذ و بکشیم اونور، توهم می‌تونى بیای تو.»
از داخل صحن دو نفر سرباز آمدند و رفتند طرف بازارچه. دانی گفت: «هر جوری شده باید بیای تو، فردا پس فردا من تومد رسه گرفتارم.»
از توی صحن صدای اذان بلند شد. دانی گفت: «اذان ظهره، تو هم لا بد گوشه ته؟»

یکی پرسید: «خودش نیس؟»

من گفتم: «نه، خودش نیس.»

گدای دوم گفت: «کی میآد؟»

من گفتم: «نمی‌دونم، امروز وفردا که نمیآد.»

گداها دوروبر زیرزمینی را پائیدند و گفتند: «یعنی می‌خوای بگی که دیگه نمیآد؟»

و من گفتم: «امروز وفردا نمیآد، روز بعد شاید پیداش بشه.»

گدا گفت: «تومی تونی زیارت نامه بهمون بدی؟»

من گفتم: «تموم شده، داریم دو باره چاپ می‌زنیم، حاضر که شده بهتون از خودش بگیریم.»

گدای اول گفت: «پول میدیم، مجانی نمی‌خواییم.»

من گفتم: «مام هیچوقت مجانی نمی‌فروشیم، پول می‌گیریم.»

گداها کله‌ها را کشیدند بیرون ودائی او وقت کله دانی کوچکم دیدم که یک دفعه آمد تو، عباسشو باتنها دستش بغل کرده بود و آستین راستش، خالی، کنار تنش تکان می‌خورد.

منو که دید گفتم: «های بچه، تو این جانی؟»

گفتم: «آره، من این جام.»

و چار چشمی همه‌جا را نگاه کرد و گفت: «بالاخره پیداش کردم، اوهمه تو این هولفدونی قایم شده فکر کرده که می‌تونه از دست من در بره، آره؟ چند روزه اومدین این‌جا؟»

من گفتم: «من نمی‌دونم، من از همه چی بی‌خبرم.»

دائی کوچکم خندید و گفت: «بهت گفته که این جوری جواب ملو بدهی، ها؟»

ماشین راول کردم و گفتم: «نه، اون خبر نداره، وهیچ چی بهم نگفته.»

عباص کوچولو دهانشو باز کرد که جیغ بکشد، و من دوتا داندان بلند دهنش دیدم.

دائی کوچکم گفت: «ببینم چیزی نداری بدیم این بچه بخوره؟»

توی کاسه دوغ ریختم و با یک تکه نان دادم دستش، نان را با دندان پاره کرد و گذاشت دهن عباسش که جیغ‌هایش تمام شد، و من دو باره رفتم سر ماشین.

دائی کوچک گفت: «راستشو بگو، این پیر سگ کجا رفته؟»

من گفتم: «من نمی‌دونم، شاید رفته طلب‌هاشو جمع وجود بکنه.»

دائیم گفتم: «آره، طلب‌هاشو! امروز صبح خودم آخرهای سر ماشین دیدمش، می‌دونی با کی دیدمش؟ باشخ محمد.»

دائی گفت: «بلن شو بریم.»

من گفتم: «این‌جا چیزی گیرمون نمیآد که بخوریم؟»

دائیم گفتم: «بریم بهتره، تو کوزه هنوزم دوغ داریم.»

بلند که شدیم چند نفر سرباز آمدند و از کنار ما رد شدند و رفتند توی قبره آخر که شیشه‌های شکسته داشت و صدای پاهاشونو شنیدیم که دور خود چرخ زدند و بعد آمدند بیرون، و باعجله رفتند طرف صف قاری‌ها و مداح‌ها. و من ودائی‌راه افتادیم طرف در بیرونی، از کنار صف قاری‌ها که رد می‌شدیم زمزمه آناهانی را که سیر بودند و قرآن می‌خواندند می‌شنیدیم. دائی جلوتر از من می‌رفت و من همی برمی‌گشتم و پشت سرمو نگاه می‌کردم. جلو آخرین قبره قبرستون، هیزم‌ها شعله کشیده می‌سوختند.

صبح آفتاب نزده، من و دائی، دو نفری صندوق کاغذو از زیر زمین کشیدیم بیرون و گذاشتیم جلو در. هوا بیشتر از دیروزا بری بود و کوه‌ها دیگر توی آینه دیده نمی‌شدند. دائی زیارت نامه‌ها را پر کرد توی پیت خالی و گذاشت پشت ماشین، توی کاسه دوغ ریخت و برام نون برید و از زیر زمین آمد بیرون و من خودمو کشیدم تو. کلیشه‌ها را به ماشین بسته بود و همه چیز حاضر بود، کاغذها را چیده بودند روی سکوی چوبی و من می‌تونستم کار کنم.

دائی بزرگ گفت: «مواظب باش که کس نبیندت، اگه یکی هم اومد، هیچ چی بهش نگو.»

جعبه راطوری کشیدیم جلو در بچه که فقط باریکه‌ای از بیرون دیده‌اند، و من رفتم کنار ماشین، یک دسته کاغذ گذاشتم بالای ماشین و بر گشتم از باریکه خالی بالای جعبه نگاه کردم، دائیم پاشو گذاشته بود روی جعبه و من انگشتان پیرو خمیده‌اش را که با مرکب سیاه شده بود می‌دیدم. از پشت دریچه جلویی چند نفر رد شدند و پشت آن‌ها عده‌ای فرار کردند. و من یک صفحه کاغذ گذاشتم لبه ماشین، دسته را بردم بالا و کشیدم، ماشین باسر و صدا کاغذ را بلعید و من رفتم عقب ماشین، روی کاغذ باخط دروغی افتاده بود: «یا ارحم الراحمین.»

مصری سه نفر گدا آمدند که زیارت نامه بخرند، گداها صندوق کاغذ و از جلو دریچه کنار زدند و کله‌هاشان را آوردند تو، منو که دیدند بهشان زد.

زوار زیادی اومدند و صحن را پر کردند. همه گرد و خاك آلوده را خورچین های كهنه و پر، توی صحن جمع شدند و زل زدند به سردر بزرگ و آینه بندی و چراغ ها، ماتشان برده بود. همه دهاتی بودند و خسته و پریشان و حیرت زده، سوز پائیزی می اومد و پیش از آن كه هوا تاریك بشود من این ها را سیاه را توی آینه دیده بودم كه چه جوری بالای كوه جمع می شوند، اول صدای مؤذن صحن بلند شد و بعد صدای مؤذن های دیگر. اونانی كه آینه بودند نشستند لب حوض و از بیرون عده ای گدا با عجله ریختند توی صحن، همه عبا به دوش، بامشتی زیارت نامه و يك سبد شمع در دست. همه شان مشتری های دائم بودند و كتاب های دائمی می فروختند. ناگهان از وسط جماعت دائی كوچكودیدم كه راه بازمی كرد و پیش می اومد، بادرست چپ آستین خالی دست راست را گرفته بود. عباسش با چشم های باز و دهان كشاده بغلش بود، دائی كوچك به گداها، به دائی بزرگ، به زیارت نامه فروش ها و زوار فحش می داد. صحن داشت خالی می شد كه من برگشتم زور زمین، باران ریزی شروع شده بود.

شب دیروقت دائی بزرگم اومد. من چراغو روشن کرده نشسته بودم و به صدای دار كوبی كه از توی حرم می اومد، گوش می دادم. دائی خود را به زور كشید توزیر زمین و نشست كنار من، توی كاسه برای خودش روغ ریخت و نان تیلیت كرد و شروع كرد به خوردن و از من پرسید: «چه خبر بود؟»

من همانطور كه نگاهش می كردم گفتم: «چند نفر مشتری اومد و اومد دائی كوچك پیداش شد.»

دائی از خوردن دست كشید و منو نگاه كرد و بعد بلند شد و با دهان خورچین را برداشت و گفت: «تو چراغو خاموش كن، بنشین این جا، من حرم سنگ سیاه وزود برمی گردم.»

من چراغو خاموش كردم و نشستم توی تاریکی. بارون تمام شده بود و گاه به گاه چكه ای از گوشه بامی یا از شاخه درختی می افتاد روی زمین و صدا می كرد. از در بزرگ صحن مرده ای را بیرون می بردند، و من به صدای لاله الا الله گوش می دادم كه يك دفعه صدای عموم شنیدم كه می گفت: «یا امام زمان ادركنی.»

خودمو كشیدم بیرون و عمو را دیدم كه پنجه ابوالفضل به دست از توی روشنائی آمد و رفت توی تاریکی. و من دوباره خزیدم توی تاریکی. چند دقیقه بعد صدای دائی كوچك بلند شد كه فحش می داد: «شما گرفتار توون بكنه مردم، ذلیل و بیچاره توون بكنه، هر کی قسم حضرت عباس امروزه...

ومن گفتم: «باشه، گناه كه نكرده باشیخ محمد بوده.»
دائی كوچك دوغ روهرت هرت كشید بالاوگفت: «توهنوز بچه ای پسر. تو كه مثل من دنیارو نمی شناسی، اكه برادرمنه، من می دونم كه چه آب زیر كاهیه، باعث تمام بدبختیام همین، اون كه می دونه من عاجز وعلیلم، اكه مختسر خر چی به من بده كه آسمون زمین نیامد، خدارو خوش میاد كه من هی از این جا به اون جاكشیده بشم، از این قبرستون به اون قبرستون؟ اكه این كارو نكنم چه كار بكنم؟ عباسمو چه جوری میرش بكنم؟»

و بعد كاسه دوغ را گرفت جلو دهن عباسش كه تا ته خورد و شكمش مثل باد كنگ اومد جلو. دائی كوچك گفت: «الانه اكه بفهمن اون چه كارا می كنه دخلشو درمیارن. می دونی كه ماشین چاپ قدغنه، زیارت نامه هم لباس چاپ بكنن. نمی بینی چه جوری از این لونه باون لونه و از این هولفدونی به او یكی كشیده میشه؟ و حالام اومده ومثل موش تو این سولاخی لایم شده.»

عباسش دو باره جیغ كشید، دائی آستین خالی راست را بادرست چپ گرفت و دهن عباسشو تمیز كرد و گفت: «خیال کرده كه من نمی توئم پیداش بكنم، این جوری خیال کرده.»

یه كم رفت تونخ من و گفت: «تومی تونی چیزی بدی؟ پول نداری بدی به من؟ می خوام واسه عباسم یه کیسه بخرم. تو چاربندون یه جور کیسه خواب می فروشن كه بچه ها رامی كنن اون تو، هوا بد جوری سرد شده، می ترسم عباسم بچادوتو بغلم خشك بشه.»

تكه دیگری نان برید و كرد تودهان عباس، گلوی عباس صدا كرد و لقمه رفت پایین.

من گفتم: «این جاكه از پول خبری نیس، یه مشت كاغذ و یه مشت خرت اینه كه می بینی.»

دائی كوچك خندید و گفت: «توهم داری كلك می زنی، حالا بكردشاید پیدا بكنی، اون قوطی حلبی زیر ماشینو نكاكن.»

دستم را بردم توی قوطی خالی و گفتم: «چیزی نیس.»
دائیم گفت: «خیله خب، نباشه، حرفی ندارم، اما بهش بگو یه کیسه لحاف واسه عباسم بخره، خدارو خوش نیامد كه اون همه چی داشته باشه ومن عباسم همین جوری لخت و عور بمونه.»

چند نفر سرباز آمدند و رفتند توی صحن و پشت سرشان يك دسته گدا وارد شدند. من چاپ شده ها را از پشت ماشین جمع كردم و ریختم توی سبد، باز، تكه نان گاز زدم و كاغذهای چاپ نشده را سوار ماشین كردم. دائی كوچك گفت: «سرما پیداد می كنه، نمی دونم چه كار بكنم، عباسمو چه كارش بكنم كه سرما لغوره؟»

ماشین رد کرد و بعد دوتایی گره بزرگی زیرصفحه مرکب زدیم و طناب را دادیم بیرون دست اونایی که منتظر بودند، و از کف ماشین گرفتیم و طناب را دادیم که از جا کنده شد و رفت جلو، طناب را محکم کشیدند، و ماشین را بلند کردند و پیرمرد کروک کالسکه را کنار زد، ماشین را گذاشتند که کالسکه و با کونی بزرگی روشو پوشاندند و خرت پرت‌ها را ریختند روی کونی. چراغ را خاموش کردیم و رفتیم بیرون. همه جا خلوت بود و تنها صدای نفس نفس او نائی که کنار دیوارها و زیر کونی‌ها خوابیده بودند شنیده می‌شد. شب جریبخصوصی بود. ما از وسط سایه روشن‌ها رد شدیم و رفتیم بیرون. جلوتر از همه پیرمرد با کالسکه‌اش می‌رفت و بعد از او دو گدای بلند قد و بالاخره من و دانی بزرگم پشت سرهمه اون. کوههای بریده را وقتی از روی پل رد می‌شدیم دیدیم و ابرها را که کنار رفته بود و ماه، بالای قله بلند کوهی شعله می‌کشید. پیرمرد ایستاد و کالسکه‌اش را کشید کنار و ایستاد. بلند گفت: «های نرین جلو، اونونگاکنین، ماه، ماهو نکاکنین.» ایستادیم و ماه را نگاه کردیم. چیز سیاهی داشت ماه را آرام آرام از ده می‌خورد و بالا می‌آمد.

دائیم گفت: «ماه گرفته.»

یکی از گداها گفت: «یه چیز سیاهی روش افتاده و باهاش کلاویزه هوا تاریک شد و ما به لبه پل تکیه کردیم. باد سردی از توی رودخانه می‌آمد و بوی نمک و آب صابون می‌آورد.»

دائیم گفت: «بریم، بریم، دیگه.»

پیرمرد گفت: «نه، بهتره سبر کنیم ببینیم چی میشه.»

ایستادیم و همه زل زدیم به ماه و آسمان. یکی از گداها گفت: «چطور میشه که ماه می‌گیره؟»

هیچکی جواب نداد. اتوبوس بزرگی آمد و از روی پل رد شد، چراغ‌هایش روشن بود، مرد، کنده‌ای را به میله وسط اتوبوس طناب پیچ کرده بودند. حاشیه باریک و طلانی ماه از پائین سیاهی پیدا شد.

دائیم گفت: «خدارو شکر که داره باز میشه.»

پیرمرد گفت: «حالا بریم.»

از جاده خاکی رفتیم پائین، صدای سوت قطار بلند شد و پشت سر از ضربه چرخ‌ها روی خط آهن. از وسط چند تا درخت گذشتیم و رفتیم اتوبوس تاریکی، کنار دیوار کوتاهی ماشین متوفیات ایستاده بود. صدای خنده صدای را شنیدم که بلند بلند خندید و بعد گفت: «به آب و نون رسیدی بچه.»

ذلیل، علیم، بیچاره‌ام، کمکش نمی‌کنین؟»

همین طور که فحش می‌داد آمد و نشست جلو در بچه و هوار کشید: «بچه! های بچه!»

عباس کوچولو بیدار توی بغلش بود، عباس کوچولو هیچوقت نمی‌خوابید. دانی کوچکم بازسدام کرد: «آهای بچه! چرا حرف نمی‌زنی؟» من باز جواب ندادم و همانطور ساکت، توی تاریکی نشستم، دانی کوچکم گفت: «چرا لال شدی، من که چشمتو می‌بینم، بیدار نشستی و جواب منو نمیدی؟»

گفتم: «چی می‌خوای؟»

گفت: «پیرسک اومده یانه؟»

گفتم: «هنوز نیومده.»

گفت: «یه وقت بهم دروغ نکی؟»

گفتم: «خب، تو که منو می‌بینی، اگه اومده بود اونم می‌دید.»

دانی کوچکم گفت: «خب، حالا چیزی نداری بدم عباس بخوره؟»

از کوزه کمی دوغ ریختم توی کاسه و یک تکه نان بریدم و دادم بالا. دانی نان را بادندان تکه کرد و داد دست عباسش، و خودش یک جرعه دوغ خورد و گفت: «امشب می‌خوام زودتر برم، امشب نمی‌خوام بیرون باشم، امشب ماه می‌گیره و من می‌ترسم، می‌خوام برم توقهم‌خونه بخوابم، می‌خوام برم چاربندون و کوشه‌ای گیر بیارم و بخوابم.»

باقی دوغ را گرفت جلود من عباسش که همه راهرت هرت کشید بالا. من گفتم: «ماه واسه چی می‌گیره دانی؟»

دانی کوچکم بالتماس گفت: «حرفشونزن، مکه نمی‌بینی که می‌ترسم؟» و عباسش باسدای بلند شروع به گریه کرد.

دانی بزرگ از تاریکی روبرو پیدا شد، دوگدا پشت سرش بودند و چند قدم دورتر پیرمرد خمیده‌ای بایک کالسکه بچه پیش می‌آمد. هر چهار نفر ایستادند جلوزیر زمینی، دانی بزرگ منوصدا کرد، و بعد خودش را به زور کشید توی زیر زمینی و گفت: «خیلی تاریکه، چشم چشم رو نمی‌بینه.» من چراغ را روشن کردم. دائیم گفت: «این خرت پرتارو یریزین بیرون.» و من عرچه که دم دستم بود جمع کردم و ریختم بیرون، و آن دو نفر گدا همه را توی یک صندوق چوبی جمع کردند. دانی پیرمرد را صدا زد، پیرمرد طناب کلفتی را داد دست دانی، دائیم طناب را از حلقه‌های اطراف

دانی بزرگم می گفت: «این دفعه اکه گیرش بیفتیم مارولومید.»
 دانی کوچکم دشمن همه چیز بود، دانی کوچکم به همه چیز فحش می داد،
 غروب هاموقع پر کشتنم روی پل می ایستادم که حلوا بخورم. مرداب های
 کوچک و بزرگ رودخانه را نگاه می کردم که هرروز جا عوض می کردند. و اگر
 و بزرگ می شدند، بی خودی خیالات می کردم، و آن شب که ماه آمده بود
 رودخانه و من کنار حاشیه پل سرک می کشیدم تا عکس ماه را توی همه مرداب ها
 ببینم، يك دفعه دانی کوچکم پیداش شد و دستشو گذاشت رو شاله ام و
 گفت: «های بچه چه مرگته، داری، چه کار می کنی؟ چی می خواهی؟»

واو هم شروع کرد به سرک کشیدن، عباسش هم که توی کیسه
 شروع کرد به سرک کشیدن.

دانی کوچکم گفت: «راستشو بگو، دنبال چی می گردی؟»
 گفتم: «دنبال ماه می کردم، می خوام بدونم تواون یکپام هس. آه»
 دانی کوچکم گفت: «آها، اون پیرسک یادت داده که این چوری بگی»
 آره؟

گفتم: «نه، دانی بزرگم هیچ چی نگفته، هیچ چی یادم نداده.»
 خورجین منوورانداز کرد و گفت: «این توچی هس؟»
 گفتم: «هیچ چی، یه مشت شمع و آت آشغال.»
 گفت: «شمع و زیارت نامه، آره؟»

گدای بلند قدی که از کنار ما می گذشت ناله کرد: «بیا به نذر عطر»
 عباس شمع بخر، بیاب نذر حضرت معصومه کمکم کن.»
 دانی کوچکم گفت: «خب، حالا بگو ببینم کدوم کوری رفتن و نذر
 شدین!»

من گفتم: «هیچ جا قایم نشدیم.»
 دانی کوچکم گفت: «های های، تو فکر می کنی که من نمی دونم؟ من یادم
 نرفته که عباسم گشنه س، یادم نرفته که اون همه چی داره و من هیچ چی
 ندارم.»

عباسش از توی کیسه گریه کرد، ماه حرکت کرده بود و رفته بود
 توی مرداب دیگر. بوی صابون از همه جا بلند بود، راه افتادم و شروع
 کشیدم توی تاریکی، می خواستم از کنار سنگ تراشی ها بزنم در بوم، اگر
 و نگاه که کردم دانی کوچکم را دیدم که باعجله پشت سرم می اومد، شروع
 به دویدن کردم، و وقتی ایستادم که به شاه ابراهیم رسیده بودم.

صدای چرخ های خسته قطار را شنیدم که روی خط آهن می گریه
 می گشت، و صدای دار کوبی را که از توی شب می آمد، و صدای دار کوبی
 دیگری را از رودخانه، که اولی را جواب می گفت.

منم خندیدم. دائمی گفت: «چه خبره؟ واسه چی می خندی؟»
 من نخندیدم، سید علی هم نخندید.
 از آنور دیوار صدای کلنگ می آمد. قبر می کردند.

آفتاب سردی افتاده بود تو پیاده رو و مردم صف بسته بودند به تماشای
 چند پیر مردی که دست بسته کنار هم راهشان می بردند. آن ها را از
 دخمه های دروازه کاشان جمع کرده بودند. پیشاپیش آن ها ارباب بزرگی که
 چند ماشین چاپ اسقاط بارش بود حرکت می کرد. جلودر صدراعظمی که
 رسیدند دانی کوچکم را دیدم که وسط مردم داد و هوار راه انداخته بود
 و خوشحالی می کرد، عباسش را توی کیسه لحاف تازه جا داده به گردنش
 آویخته بود، تنها دستش را که آزاد بود دور سرتکان می داد و می خندید
 و فحش می داد. دانی کوچکم به گداها، زیارت نامه فروش ها، مداح ها، به
 پیرمرد ها و چاپچی ها فحش می داد.

زیر زمین تازه مون تو شاه ابراهیم بود، روبروی خط آهن. پنجره بزرگی
 داشت که از او نجامی رفتیم توو بیرون می اومدیم. در زیر زمین راکل گرفته
 بودند. دیوار کوتاهی جلوه پنجره بود و پشت دیوار باغستانی بود با درخت
 های پیرو شکسته و بی ثمر. از پشت باغستان خط آهن رد می شد، و قطار زنگ
 زده ای را موقع طلوع و غروب آفتاب از روی سینه خود راه می داد.

دانی بزرگم کم بیرون می رفت، روزها تو خونه بود و می نشست پشت
 ماشین چاپ، یا جزوه ها رو می دوخت، شب هائی که حاج آقا بزرگ برای نماز
 به صحن می رفت من خبرش می کردم، از توی قبرستون آهسته می زد و می رفت
 نماز که کسی نبیندش. و من تمام روز را خورجین بدوش می رفتم این ور آن ور
 چار بندان، وادی السلام، سرحوض، شازده حمزه، چل دخترن، گداها مرا
 می شناختند، گوشه ای همدیگر را گیر می آوردیم و من زیارت نامه ها را بهشون
 می دادم، خودم خیلی کم تو خیابان آستانه آفتابی می شدم. گداها مرا
 می شناختند، زیارت نامه ها را می ریختند توی سبد و شمع ها را می ریختند روی
 زیارت نامه ها و داد می زدند: «شمع زیارت نامه، شمع، زیارت نامه، بیا به
 نذر حضرت عباس شمع بخر، زیارت نامه بخر، بیاب نذر حضومه کمکم کن.»
 همیشه تو حاشیه ها بودم، دانی بزرگم گفته بود که مواظب خودم
 باشم تا دانی کوچکم نبیند.

پنهان می‌شد، کنار خط آهن که رسیدیم، من دانی کوچکم را دیدم که به ما نشسته بود کنار دیوار و بادیه بزرگی آتش کنارش بود که با آتش چوبی تند تند می‌ریخت تو حلق عباسش. دانی بزرگم متوجه نشد و من چیزی نگفتم و ترسیدم هول بکنه.

برگشتن شب شده بود، حالا دیگه حسابی برف می‌اومد، و من می‌ترسیدم که زیر زمینو تنونیم پیدا بکنیم. نرسیده به خونه، دانیم باسبک کرد و گفت: «های بچه... فکر می‌کنی ایناکی ان؟»

جماعت زیادی پشت دیوار جمع شده بودند، همه کز کرده و ساکت و به عده به زیر درخت‌ها پناه برده بودند، و دورتر از آنها گداها صف بست بودند.

دانیم گفت: «مرده خاك می‌کنن، نه؟»

آورد دیوار کلنگ می‌زدند، صدای خفه‌ای از زمین بلند می‌شد، و صدای خفه‌ای از آدها، انگار که کلنگ را برتن آنها می‌زدند، صدای ماشین آمد، برگشتم و سیدعلی را دیدم که از «متوفیات» پیاده شد و آمد جلو و یواشکی خندید و چیزی نگفت. منم خندیدم. ماه ارغوانی از زیر ابرها پیدا شده بود، چند لحظه منتظر شدند و چهار نفر جنازه‌ای را از توی ماشین آوردند بیرون و بردند آورد دیوار، و من تا چشم دانی بزرگمو دوردیدم، پریدم توی «متوفیات»، سید علی هم اومد. در حالی که هر دو می‌خندیدیم مثل پادشاهان افتادیم طرف وادی السلام.

سیدعلی کنار دیوارنشسته بود و گریه می‌کرد، غیر از اون، کسی دیگه ای گریه نمی‌کرد. و من هر کاری کردم که سید گریه نکنه، نمی‌گذاشتم اومی گفت: «دلم سراومده، دلم سراومده.»

ماه مثل چتری که بازش بکنند از وسط ابرها افتاد توی وادی السلام و ما رفتیم زیرچتر. تمام شهر در خواب بود، چراغ‌های صحن را که می‌دیدم خیال می‌کردم خیری می‌خواد بشه. ماشین کوچکی آمد، زن جوانی که قد بلندی داشت و چادر سیاهی سرش کرده بود، از ماشین پیاده شد و پشت سرش سه مرد تنومند آمدند بیرون. زن چیزی را به سینه می‌فشرد. ابرها طرف یکی از قبرها رفتند و کنار به کنار هم نشستند، يك نفر آمد و...

چند روز بود که دنبال دانی بزرگم می‌گشتند و دانی بزرگم از خونه بیرون نمی‌رفت، همه‌ش کار می‌کرد، ریش و بشمش قاطی هم شده بود. هر روز چندبار صدای دانی کوچک را از پشت دیوار می‌شنیدیم که این وران ورمی رفت و همه شاه ابراهیمو زیر پا می‌گذاشت و فحش می‌داد، به ترسوها و دانی بزرگم فحش می‌داد، دانی بزرگم بروی خودش نمی‌آورد، صدای قطار که از پشت باغستان رد می‌شد صدای ماشین چاپ رامی بلعید. ما، دو تائی کار می‌کردیم، چاپ شده‌ها را تا می‌کردیم، می‌دوختیم، و هوا که تاریک می‌شد، من با خورچین پرمی‌زدم بیرون، شهر شلوغ بود، کسب و کارها پر بدك نبود، و هر جا که می‌رفتم سایه دانی کوچک و عباسشو می‌دیدم.

شب دیروقت رسیدم خونه، عمو جانمو دیدم که توی حیاط روپله‌ها نشسته بود، پاهایش را دراز کرده بود زیر باران ریزی که تازه شروع شده بود، بسته بزرگی کنارش بود و منتظر بود که برود ایستگاه. دانیم سرشو از پنجره زیر زمین آورده بود بیرون و باهاش صحبت می‌کرد، من که وارد شدم دانیم به عمو جانم می‌گفت: «چرا برمی‌گردی؟ برمی‌گردی که چه کار بکنی؟» عمو گفت: «میرم، نیاس به جا بمونم، اکه به قیافه م عادت بکنن کارم زار و چیزی عاید نمیشه.»

دانی گفت: «کار تو که کار نیس، پول گدایی برکت نداره.»

عمو گفت: «تا امروزش که داشته.»

دانی گفت: «تو که ماشاءالله تن و بدنت سالمه، می‌تونی از به کار درست و حسابی بجسیبی، آخه گدائیم شد کار؟»

عمو گفت: «همه کارا گدائیه، و همه گدان، من به جورشم و تو هم به جورشی.»

دانیم گفت: «تا آدم مجبور نشه نیاس گدایی بکنه.»

عمو گفت: «آدم بالاخره مجبور میشه، دیر یا زود مجبور میشه.»

سوت قطار بلند شد. عمو بقچه‌ش را برداشت و گفت: «من رفتم، شاید به کله م زد و دوباره برگشتم.»

ورفت طرف ایستگاه من و دانی رفتیم زیر زمین و فانوس را روشن کردیم و اندیشه‌هایم سرسفره.

از زیر زمین که اومدیم بیرون، هوا ملایم بود و بفهمی نفهمی برف می‌اومد، دانی بزرگم خورچین پر را داد دست من و خودش فانوس را برداشت، و در را قفل کردیم و راه افتادیم، بالای ایستگاه سایه ملایم ماه را دیدیم که پشت

بود و جلو مقبره‌ها خوردنی چیده بودند و قبرستان پر بود از قارئین و مداح‌ها و طلاب که گوش تا گوش نشسته بودند. دانی کوچک پاتنها دستش من و دانی بزرگو هل می‌داد و می‌خواست که بریم تو. در را بسته بودند و دوتا پاسبان ایستاده بودند آن‌ور در آهنی. دانی بزرگ گفت: «نمیشه رفت تو بر گردیم خاك فرج، امشب چله دوتا تهرانی اونجاس.»

گداها همه سرک کشیدند، ماهم سرک کشیدیم. اونانی که توقهرستان به‌دند، تو دیس‌های بزرگ پلو خوردند. گداها ناله کردند، عباس دانی کوچکم از تو کیسه‌ش ناله کرد: «کشنه.»

و پاسبانی که پشت در ایستاده بود گفت: «سرو صدا راه اندازین! دارن واسه فقرا آش می‌پزن، ساکت باشین، صبر کنین به همه تون می‌رسه.» مادیکه نفرتیم خاك فرج، نشستیم جلو در.

شب درازی بود، همه ساکت و منتظر بودند، همچو ساکت که اگه صدای دارکوب از توی حرم نمی‌اومد، من می‌تونستم غل غل پاتیل‌های آش را از قبرستون بشنوم.

جلو در پیدا شد، چند دقیقه ایستاد، و بعد مثل این که دوست یا آشنائی را صدا بکند، دست‌ها را جلو دهان گرفت و داد زد: «وادی السلام های... وادی السلام!»

نزدیک خانه که رسیدیم، سپیدی زده بود و قطار بزرگی از روی خط آهن رد می‌شد، من از این‌ور باغستان دیدم که این یکی، غیر از قطارهای دیگر است، قناری‌های زیادی را دوتا دور واکون‌ها دیدم که از هر کدام لاشه‌ای آویزان بود و بیرمرد چاقی سطل بدست روی لاشه‌ها آب می‌پاشید. از بلندی پریدم پایین و خواستم بیچم توی کوچه که صدای دانی بزرگو شنیدم که گفت: «نرو جلو بچه، نرو جلو.»

عده‌ای سیاه پوش، ماشین چاپ دانی بزرگو طناب پیچ کرده بودند و از روی زمین می‌کشیدند، گاری بزرگی اول کوچه بود که چند سرباز روی آن ایستاده بودند، کمک کردند و ماشین را سوار گاری کردند و راه افتادند، و پشت سر آن‌ها دومرد که هر کدام يك بغل زیارت نامه به‌مراه داشتند از زیر زمین آمدند بیرون و آخر سردانی کوچکم باعباشش پیدا شد، سفره نان و کوزه دوغ هام دستش بود. گاری که راه افتاد صدای سوت قطاری بلند شد، دانی کوچکم رفت نشست کنار دیوار باغ و در حالی که نان را تکه تکه می‌کرد و می‌کرد تو حلق عباشش ما را تماشا کرد. دانی بزرگم رفت جلو و گفت: «حالا دیکه راحت شدی؟»

دانی کوچکم بربرما را نگاه کرد و به دفه زد زیر گریه، عباشش بادمان پرشروع به گریه کرد. و من به آسمان و به ماه که مثل چتری بالا سرما باز شده بود نگاه کردم، دانی بزرگ خم شد و به لقمه نان برداشت و شروع به خوردن کرد، من همین‌طور تماشا شون می‌کردم که شب آرام آرام رنگ عوض کرد و سپیدی زد. دانی بزرگم گفت: «بریم».

من گفتم: «بریم کجا؟»

دانی کوچکم گفت: «بریم ابوحسین، امروز روز خیرات و میراته.»

دانی بزرگم گفت: «نه، اونجا گداها را راه نمیدن، بریم وادی السلام.» و سه تائی رفتیم وادی السلام.

من و دانی بزرگم جلو ترودانی کوچکم باعباشش پشت سرما رفتیم قبرستان نو، گداها را راه نمی‌دادند، ما را هم راه ندادند. همه جا چراغانی

ФЕРЕЙДУН ТОНЕКАБЎНИЙ

Ҳозирги замон форс адабиётининг ўткир ҳажвнависларидан бири Ферейдун Тонекабўнийдир. У 1937 йилда Техрон шаҳрида дунёга келди. Унинг отаси мактаб директори, онаси эса ўқитувчи эди. Ўрта мактабни тугатганидан сўнг 1955 йилда Техрон университетининг адабиёт факультетига ўқишга кирди. 1959 йилда университетни тугатиб, Техрон ва Қараж шаҳарлари мактабларида форс тили ва адабиётидан дарс берди. Кейинчалик маориф вазирлигига ишга кирди.

Ёзувчининг биринчи ҳикоялар тўплами 1962 йилда «Ер асири» номи билан Техронда босилиб чиқди. Биринчи ҳикояси — «Қафасдаги одам» бундан аввалроқ матбуотда эълон қилинган эди. Ёш адиб ўша ҳикояларидаёқ мамлакатда юз бераётган салбий ҳодисаларни, одамларнинг нималардандир қўрқиб, ҳадикда яшаётганлигини моҳирона тасвирлади.

60-йиллар Эрон ижтимоий-сиёсий ҳаёти иқтисодий тараққиёт суръатининг тезлашганлиги ва бир туркум маданий ислоҳотларнинг ўтказилиши билан характерлидир. Гарчи расмий матбуот «Шоҳ ва халқ инқилоби» ёки «Оқ инқилоб» шиори ниқоби остида ўтказилаётган бу маданий ислоҳотларни оғиз кўпиртириб тарғиб қилган бўлса ҳам, унинг асл моҳияти шоҳ тузуми, унинг халқ орасидаги мавқеини мустаҳкамлаш ҳамда мамлакатда пайдо бўлаётган янги буржуазия манфаатини ҳимоя қилишдан иборат эканлигини фақат илғор зиёлиларгина илғаб олдилар. Ф. Тонекабўний шундай зиёлиларга мансуб зукко ёзувчи эди. Эронда рўй бераётган ижтимоий ўзгаришлар оқибатида сармоядорлик кучаяётганлиги ва унинг соясида оддий халқ иложсиз аҳволда, чор-почор қолаётганлиги адиб ҳикояларининг асосий маъзини ташкил этади.

Қизиги шундаки, ёзувчи ўз китобларига давр руҳини акс эттирувчи рамзий номлар топади: «Шатранж пиёдалари» (1965 й.), «Қора тун юлдузлари» (1968 й.), «Безовта шаҳар хотиралари» (1969 й.) каби. Ф. Тонекабўний охирги тўплами учун давлат халфизлиги органлари томонидан ҳибсга олиниб, олти ой қамоқ жазосига ҳукм қилинди. Чунки асарларини қайси усул ва шаклда ёзма сини уларда ижтимоий-сиёсий тузумга нисбатан танқидий руҳ сезилиб туради.

Ф. Тонекабўний 1971 йилда «Пул — қийматлар меъридир» номи ижтимоий-сиёсий мақола ва очерклар тўпламининг нашр эттирди. Икки йилдан сўнг шу мавзуда яна бир китобини эълон қилини билан уни икки йил қамоқ жазосига ҳукм этдилар.

1976 йилда Ф. Тонекабўний бир гуруҳ тараққиқпарвар ва оқсавар ёзувчилар билан биргаликда Эрон ёзувчилар уюшмасини ташкил этишда фаол қатнашди, бироқ кўп ўтмасдан бу уюшма тикқланди. 1977 йилда эса уюшма яна тикланиб, Ф. Тонекабўний бошқарув аъзоси этиб сайланди. Эрон ёзувчилар уюшмаси иккинчи даврида (1979 й.) мамлакат сиёсий ҳаётида фаол қатнашди ва шоҳ

истиблидига қарши курашда илғор кайфиятдаги ёзувчиларни жинс-
лаштиришда катта хизмат қилди.

Аmmo ҳукумат тепасига келган руҳонийлар гуруҳи 1983 йилининг
февралидан бошлаб демократик кучларга қарши қаттиқ ҳужумга
ётди. Эрон халқ партиясини тор-мор қилди ва минглаб илғор жа-
вабдор ёрбоблари, санъаткорлар ва олимларни қамоққа ташлади.
Ф. Тонекабуний ҳам кўпгина тараққийпарвар ёзувчилар қатори
мамлакатдан чиқиб кетишга мажбур бўлди. У ҳозирги пайтда
ГФРда яшайди ва у ерда «Эрон ёзувчилари ва санъаткорлари»
шарҳинини нашр этмоқда.

Нашри ўз ижодида Эрон жамиятининг маънавий қашшоқлиги
сабабларини, ижодкор зиёлиларнинг мешчанликка юз тутаетган
қисми ҳаётини бадий тарқққ этади. У мамлакатда пишиб етилаёт-
ган буҳрон аломатларини 1979 йил инқилобидан аввалроқ кўра
олади ва ўзининг «Хаёлпараст одам ва тимсоҳ» ҳикоясида киноя,
реаллар носитасида акс эттирди.

70-йилларда Эронга нефть туфайли мисли кўрилмаган дара-
жада бойлик оқиб кела бошлади. Бундан эса фақат олий табақа
аъзолари нафланар, уларнинг роҳат-фароғатда яшаши учун бу-
тун қулайликлар, дабдабали сарой, қасрлар, меҳмонхоналар қури-
ларди. Пима-ён эса оч-яланғоч, қашшоқ халқ чироқсиз ва сувсиз
кўчаларда тирбанд бўлиб яшарди. Илғор ижодкор бунни кўрмас-
лиги ва сезмаслиги мумкин эмас эди. У ўзининг «Такси ҳайдовчи-
си», «Қолоқ ва илғор мамлакатлар», «2009— йил», «Саводсизликка
сари кураш» ҳикояларида шу мавзунни кўтариб, шаҳаншоҳнинг
ёзувчи маданият» ҳақидаги ширинни фоти этди. Ҳажвиёт бобида
А. Дад-худо, М. Жамолзода, С. Ҳидоят, С. Чубак, И. Беҳ-Озин. Ол-
Азиз ва ғаниналарини ўзига хос бадий воситалар билан давом эт-
тириб, форе адабиётида муносиб ўрин эгаллади.

Ф. ТОНЕКАБУНИЙНИНГ БАДИИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Гр псирн», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1963.
2. «Шатранж пиёдаси», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1966.
3. «Қори тун юлдузлари», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1968.
4. «Белонга шаҳар хотиралари», ҳикоялар тўплами, Техрон,
1972.
5. «Саодитли замин», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1972.
6. «Тамир йўл устида ўйин», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1977.
7. «Наки савҳат ораси», ҳикоялар тўплами, 1978.

در باره علوم و ادبیات در عصر حجر و زبان‌های آن دوره و ریشه‌های لغات و اشتقاق واژه‌ها و خصوصیات دستوری آن زبانها و شاخه‌ها و انشعابات آن بحث می‌کردند. نه خسته می‌شدند و نه گرسنه و هیچ چیز حواسشان را پرت نمی‌کرد. حتی اگر بغل گوش‌شان آدم هم می‌کشتند، نه سرشان را برمی‌گرداندند و نه بحثشان را قطع می‌کردند. مادر مرده‌ها، انگار نه انگار که اهل این کره خاکی هستند.

از همه کشورهای سفارش خرید ماشین به مخترع جوان داده می‌شد و شش ماه و یک سال منتظر می‌ماندند، تا ماشین‌شان حاضر و فرستاده شود. از این سفارش دستگامی داده شد که بجای برق باترانزیستور و باطری کار کنند. این ماشین فوراً آماده شد و در مدت کمی گروه زیادی باسواد بیرون داد که به باسوادهای ژاپنی یا باسوادهای ترانزیستوری معروف شدند.

یکی از شرکت‌های نفتی برای صحرای آسیا و آفریقا دستگامی را سفارش داد که با نفت کار کند. چون در آنجاها برق نبود یا گران بود و در عوض نفت فراوان و ارزان بود. این دستگاه روی درجه شائزده مهندس و متخصص نفت بیرون می‌داد. اما یک روز در اثر غفلت متصدی دستگاه فتیله زیاد بالا آمد و دود زد. در نتیجه، گروهی دود زده و سیاه شده از دستگاه بیرون آمدند. شرکت آن‌ها را به عنوان مهندس و متخصص قبول نکرد و مثل کار گرساده به کار واداشت.

در این میان دستگاه اصلی بخوبی کار می‌کرد. گروه گروه باسواد که از گوشه و کنار جمع آوری کرده بودند با کامیون کمپرسی می‌آوردند و در مخزن آن خالی می‌کردند و از سمت دیگر دستگاه باسوادهای حسابی، تروتمیز و بسته بندی شده (بدون دخالت کارگر) تحویل می‌گرفتند. و نزدیک بود کارمبارزه با بیسوادی تمام شود که در اثر غفلت متصدی برق دو حادثه ناگوار پیش آمد.

حادثه اول این بود که متصدی برق که در اثر اضافه کاری‌های فراوان و بیخوابی‌های زیاد، خسته و کوفته شده بود چرتش برد و از کنترل دستگاه غافل ماند. و بعلم نامعلومی و لتاژ برق ناگهان پایین آمد و نصف شد. با متصدی از خواب بپرد و متوجه این موضوع بشود، دستگاه چند هزار دپلمه و لیسانسیه بیرون داده بود که متأسفانه در اثر کافی نبودن حرارت خوب عمل نیامده بودند و برشته نشده بودند و همه‌شان خمیر و فطیر بودند. گرچه مطالب کتاب‌های درسی را بخوبی حفظ شده بودند و بدون یک کلمه پس و پیش همه را باز گومی کردند، با این همه به اندازه خرس‌شان نمی‌شد.

حادثه دوم شب بعد اتفاق افتاد، متصدی برق برای محکم کاری و لتاژ برق را بالا برد. در نتیجه، محصولات دستگاه بیش از اندازه حرارت دیدند و سوختند.

در خروجی مخزن دستگاه را که باز کردند، چشمتان روز بدنبینند، تعداد شماری پروفورهای لاغر چروکیده پوست و استخوانی بالباس‌های کهنه و لایع‌نمایی که به تنشان زار می‌زد و عینک‌های ذره‌بینی که استکانی که به چشم داشتند، از دستگاه بیرون ریختند، در حالی که باحرارت زاید الوصفی

«- بله»
 «- انگلیسی بلدید؟»
 «- ای، تته پته ای می‌کنم.»
 «- معافی دارید؟»
 «- بله.»
 «- پارتی دارید؟»
 «- پارتی! منظورتان...»
 سر تکان دادم:

«- فکر نمی‌کنم، نخیر، نه، ندارم.»
 «- نمی‌توانید گیربیاورید؟»

سؤال ابلهانه‌ای بود. از کجا می‌توانستم گیربیاورم؟ توی سبزه
 نیازمندی‌ها آگهی‌کنم: «یک پارتی مهم و کار برمورد نیاز است.»
 جوابی به او ندادم. نگاهش کردم. فقط نگاهش کردم. و فهمیدم که
 دیگر کار از کار گذشته است. حوصله اش را پاک سر برده بودم. شروع
 کرد دست به سر مان کند:
 «- بسیار خوب، من روی این موضوع مطالعه می‌کنم، بعداً نتیجه را
 خدمت‌تان عرض می‌کنم.»

بلند شدیم و بیرون آمديم. مادر و مادر بزرگ و عمه و خاله،
 دختر را از کله شان بیرون انداخته بودند و به شرکت نفت فکر می‌کردند.

* * *

انگار رفته ایم خواستکاری شرکت نفت و شرکت نفت جواب مان کرده.

* * *

از رو نرفتیم. بار دیگر رفتیم خواستکاری. جای دیگر. پدر دختر را
 در يك در آمد و پرسید:

«- آقا به چه کاری مشغولند؟»

گفتم: «- من ... من ... تدریس می‌کنم ... یعنی درس می‌دهم ...»
 معلم هستم.

این یکی صاف گفت: «- به ...!»

باز خدا پدرش را پیام‌رزد که نگفت: «- معلمی هم شد کارا؟» اما چنان
 نگاهی به مادر دختر انداخت که انگار بگوید:
 «- بخشکی شانس!»

بعد سکوت شد. سکوتی کشنده، به طوری که برای شکستن سکوت
 نزدیک بود از دهنم بیرون بگویم: معلمی شغل شریفی است ...

سه نوع خوشبختی

رفته بودیم خواستکاری. پدر دختر يك در يك در آمد و پرسید:
 «- آقا به چه کاری مشغولند؟»

گفتم: «- من ... من ... تدریس می‌کنم ... یعنی درس می‌دهم ...»
 معلم هستم.

جلو خودش را گرفت که نگویید: «به ...!» مرد با ادبی بود. گفت:
 «- صحیح!» بعد سکوت شد. سکوتی که ناراحت کننده بود. مثل این که
 سررسیده باشید و میج صمیمی ترین رفیق تان را سر بزنگاه دزدی گرفته
 باشید و ندانید چه بکنید و چه بگویید.

در آخر پدر دختر سکوت را این طور شکست:

«- حالا چرا شما میان این همه شغل، معلمی را انتخاب کرده‌اید؟»

لبخند زدم. توی صورتش لبخند زدم. از آن لبخندهای زورکی و باسمة ای

لبی معنی:

«- والله، چه عرض کنم. این طور پیش آمد. کاملاً تصادفی. ولی
 شاید هم تقه میر بازی‌های دوران کودکی باشد. آخر ما، منظور منم و دوستانم،
 همیشه مدرسه بازی می‌کردیم، همیشه هم من معلم می‌شدم.»

عموی دختر گفت: «- بله، صحیح است، العلم فی الصغر كالنقش
 علی الحجر.»

چه می‌دانم. شاید می‌خواست جلو من معلم قمیژ در کند. باز خدا پدرش
 را پیام‌رزد که نگفت: «- من علمنی حرفاً...»

باز سکوت شد. و باز پدر دختر بود که سکوت را شکست:

«- حالا شما چرا سعی نمی‌کنید توی شرکت نفت کاری پیدا کنید؟»

«- شرکت نفت؟!»

«- بله، چه عیبی دارد. «- عیب؟ عیبی ندارد. نخیر، منظورم عیب نبود.
 ولی راستش، تا به حال به این موضوع فکر نکرده بودم. یعنی به صرافتش

بیفاده بودم. ولی ...»

«- ولی چه ...؟»

«- راستش، فکر نمی‌کنم من به درد شرکت نفت بخورم. یعنی شرکت

نفت به من احتیاجی داشته باشد. چون من خودم را برای معلمی آماده

کرده‌ام ...»

«- ای آقا، چه حرف‌ها می‌زنید. مدرک دارید؟»

در هر حال گفت وگو و چانه زدن فایده‌ای نداشت، این جا هم دست به سر شده بودیم. پدر دختر به عنوان آخرین سخن، محکم و قاطع گفت: «- جانم، شما جوانید، برای خودتان عرض می‌کنم، سستی و کاهلی طرف نیست، دست و پای بکنید، شرکت نفت، سازمان برنامه، يك جایی که بشود رویش حساب کرد.»

هنوز از رو نرفته بودیم. بار دیگر رفتیم خواستگاری. جای دیگر، پدر دیگر. - ببخشید! - دختر دیگر.

پدر دختر يك دريك در آمد و پرسید:

«- آقا به چه کاری مشغولند؟»

سرخ شدم، اما تصمیم گرفتم جا خالی نکنم. محکم و با اطمینان گفتم: «- درس می‌دهم. معلم.»

و مردك نه گذاشت و نه ورداشت، گفت:

«- معلمی هم شد کار؟! آن هم تو این دور وزمانه. برای خانم‌ها ای، بد نیست. ولی برای آقایان...» بعد لبهایش روی هم فشار داد و ده کوشه لبش را پایین کشید.

عموی دختر فیلسوفانه سری تکان داد و گفت: معلم چوکانونی از آن است همه کار او سوزش و سازش است.

گفتم: «- متشکرم قربان.»

باز خدا پدرش را بیامرزد که نگفت:

«استاد معلم چو بود بی آزار خرسك بازند کودکان در بازار»

پدر دختر گفت: «- بله، قربان، معلم می رود باینجاه شخصیت لا... توله مردم از صبح تاشب سرو کله می‌زند، یکی کاغذ به کتش سنجاق می‌کند، یکی سوزن توی صندلی‌اش فرو می‌کند. یکی کج برای سرو کله اش...» می‌کند، پدرش را در می‌آورند، اعصابش را خرد می‌کنند، آن وقت شب خرد و خمیر بر می‌گردد خانه، می‌خواهد تلا فی‌اش را سر دختر من در بیاورد.

گفتم: «- قربان، خلاف به عرض تان رسانده‌اند. اولاً صندلی‌ها آهنی شده دیگر نمی‌شود سوزن تویش فرو کرد. ثانیاً بچه‌ها چنان بی حال شده‌اند، چنان بی حال شده‌اند که بایک من نشا در هم نمی‌شود به... و خیزاند اخت شان.»

چنان نگاهم کرد که گفتم هم الان فتوای دیوانگی ام را می‌دهد، اما اراده داشت. مهلتی برایم در نظر گرفت:

«- بعلاوه، آخر و عاقبت معلمی چیست؟»

خودم گفتم: «- سكتة قلبی سر کلاس.»

داشت می‌گفت: «- قربان دهنت.» اما جلو خودش را گرفت، گفت:

«- از آن بدتر، دیوانگی.»

خدا پدر پدر دختر را بیامرزد که سکوت را شکست:

«- حالا چرا شما میان این همه شغل، معلمی را انتخاب کرده‌اید؟»

حتی حال لبخند زدن هم نداشتم. بر و بر نگاهش کردم. بعد گفتم: «- و الله چه عرض کنم، این طور پیش آمد. بالاخره یکی هم باید معلم بشود دیگر.»

عموی دختر فیلسوفانه سرتکان داد و گفت:

«قرءة فال به نام من دیوانه زدند...»

گفتم: «- متشکرم قربان!»

باز خدا پدرش را بیامرزد که نگفت: «- احمق الرجال معلم الاطفال.»

باز سکوت شد. و باز پدر دختر بود که گفت:

«- حالا شما چرا سعی نمی‌کنید توی ...»

«- شرکت نفت...؟»

«- عرض کنم خدمت‌تان، در این مورد تحقیقات کافی کرده‌ام. گذشته از آن که شرکت نفت به بنده، یعنی به رشته تحصیلی بنده، احتیاجی ندارد، اصلاً و اساساً کارمند استخدام نمی‌کند. دوسه شب هم هست که این را در روزنامه‌ها آگهی می‌کند.»

فکر می‌کردم باید قانع شده باشد. قانع نشده بود:

«- ای آقا، رشته تحصیلی کدام است. کارمند - استخدام نمی‌کند چیست. دوسه هزار تومان توی دست یکی از این کارچاق کن‌ها بگذارید...» عموی دختر گفت: «شرکت نفت پولی نیست.»

ازش خوشم آمد، از خونسردی اش خوشم آمد. درست مثل این بود که بگوید: «- شرکت نفت خیابان شاهرضا نیست، تخت جمشید است.»

پدر دختر گفت: «- بسیار خوب، پارتی...»

می‌خواستم با تأکید روی کلمات بگویم:

«- من، پارتی، ندارم!» که پدر دختر یکبارہ گفت:

«- سازمان برنامه چطور است؟ سازمان برنامه هم بد نیست.»

گفتم: «- بنده عرض نکردم بد است.»

«- خوب، پس چرا داخل سازمان برنامه نمی‌شوید؟»

«- آخر ...»

«- آخر ندارد، حقوق خوب، مزایای خوب، بعلاوه دو روز تعطیل

در هفته ...»

داشت از دهنم در می‌رفت که: «- ماسه روز در هفته تعطیل داریم، بعلاوه بانزده روز عید و چهار ماه تابستان.» دیدم خیلی احمقانه است. جلو سر را گرفتم.

دسته خوشبخت‌ها باشم، خوشبخت‌های اضافه حقوق و مزایای قانونی ؟
خوشبخت‌های دوروز تعطیل در هفته ؟ یا خوشبخت‌های خواربار و وام ...
بفرمایید میل دارید من جزو کدام دسته باشم ...»
پدر دختر با چشم‌های و غ زده و چهار تا شده گفت:
«... من ... من میل دارم شما رفع زحمت بفرمایید. خوش آمدید، آقایان»
خوش آمدید ..

گفتم: «- بله، صحیح می فرمایید.» راستی راستی داشتم دیوانه
م‌شدم. من از خیر زن گرفتن گذشته بودم، اگر مادرم رضایت می‌داد که دنیا
این خسارت بزرگ را متحمل شود که نسل برگزیده من ادامه پیدا نکند.
صدای پدر زن احتمالی آینده، چرتم را پاره کرد:

«- ببینم چرا شما سعی نمی کنید توی ...؟»

«- شرکت نفت ...»

«- یا دست کم سازمان برنامه ...»

عمو سر تکان داد: «- چرا بانک مرکزی را نمی فرمایید؟»

«- بله، بانک مرکزی. حداقلش دیگر بانک مرکزی است. با خوار باری

که می‌دهد و وام‌خانه ...»

دیگر نفهمیدم چه شد. فقط دیدم چفت و بست دهنم شکسته است و
کلمات، بی آن که من بخواهم، یا بتوانم جلوشان را بگیرم، مثل سیل بیرون
م‌ریزند:

«- بله قربان، حق باشماست، کاملاً حق باشماست. طاق آسمان پاره
شده و یک شرکت نفت و یک سازمان برنامه و یک بانک مرکزی افتاده پایین.
کاملاً صحیح است. قرار است این بیست میلیون، ببخشید، این بیست و
سه میلیون، همه‌شان بچینند توی این سه تا اداره. هشت میلیون توی
شرکت نفت، با استفاده از مزایای قانونی. هشت میلیون توی سازمان برنامه،
با استفاده از فوق العاده و دو روز تعطیل در هفته، هشت میلیون توی بانک
مرکزی با استفاده از خوارو بار و وام خانه ... راستی که خنده دار است،
پیدا خنده دار است، صبح به صبح اتوموبیل‌های سرویس راه می‌افتند و
مردم را هشت میلیون، هشت میلیون جمع می‌کند و می‌پانند توی آسمان
شرایش‌های شرکت نفت و سازمان برنامه و بانک مرکزی. عصر باز هشت
میلیون، هشت میلیون سوار می‌کنند و پخش و پلاشان می‌کنند تو شهرها
و خانه هاشان. ای خدا، چقدر با مزه، چقدر خنده‌دار، هشت
میلیون کارمند شرکت نفت، هشت میلیون کارمند سازمان برنامه، هشت میلیون
کارمند بانک مرکزی، همه خوار بار به دست، باحکم اضافه حقوق و فوق
العاده در بغل، با کاغذهای وام خانه توی جیب ... بیست و چهار میلیون
خوشبخت که به آرزوی خودشان رسیده‌اند و دیگر آرزویی ندارند.
خوشبختی شان حتمی است و شك و شبهه‌ای ندارد. فقط انتظار نوبت را
م‌کشند تا به خوشبختی محتوم برسند. انتظار دو روز تعطیلی. انتظار
روز پخش خواربار. انتظار موعد اضافه حقوق. انتظار روز بزرگی که
نوبتشان برسد و وام خانه را بگیرند. بیست و چهار میلیون خوشبخت.
در سه دسته هشت میلیونی. حالا قربان بفرمایید میل دارید بنده جزو کدام

گفت: «خوشامد می‌که. می‌که امیدوارم سفر خوش بگذره.»

حالا اگر تهران بود، یارو مثل برج زهرمار تکامان می‌کرد، بی شوری نکه مان می‌داشت و ایرادهای بنی اسرائیلی می‌گرفت و آخر سر هم انکار می‌کردش را بخشیده، منتی سرمان می‌گذاشت و روانه مان می‌کرد. بله، اگر انسان هم هستند، آن‌ها هستند.

از آنجا رد شدیم و رسیدیم پیش مأمورانی که گذرنامه‌ها را نگاه می‌کردند. نه یکی نه دوتا، ده بیست تا. همه هم پشت میز نشسته و سخت سرگرم کار. حالا اگر تهران بود، یک نفر را می‌نشانند آنجا و همه ملت را می‌ریختند سرش. یارو هم هی به هوای تلفن زدن و جای خوردن و شایش گرفتن حسابی ما را سؤال پیچ کرد.

آقای که شما باشید، این یکی هم سلام و احوال پرسى کرد و پرسید: از کجا می‌آیید، کجا می‌مانید، برای چه آمدید چقدر پول دارید؟ خلاصه حاجی ما را سؤال پیچ کرد.

همان جوانک شده بود دیلماج مان. طفلک چه پر نازنینی بود. وقتی که گفتم يك ماهه آمدم، بازن و بیچه و دوهزار پوند پول دارم، یارو داشت شایع درمی‌آورد. خیال کرد ملیونرم! تازه خبر نداشت که قراره از طریق بانک هم پول برسد. بله، پدر ناخوش، ما که مثل شماها چس خور نیستیم. می‌خواستیم بیایی و ببینی آن روز بانک چه خبر بود، همه گروگر پول می‌گرفتند؛ پولده دلار، مارک، فرانک. مردم پول دارند و دلشان می‌خواهد خرج کنند. به کسی چه. هی به خودم می‌گفتم چرا مردم این قدر تند می‌روند فرنگ. حالا می‌فهمم چرا. خیال دارم دیگر هرسال بروم. اگر این سالی يك ماه سفر فرنگ هم نباشد که نمی‌شود این خراب‌شده را تحمل کرد. به چه چیزش دل‌خوش خوش باشد. نظم و ترتیبش، حق و حسابش، زندگی بی‌دغدغه‌اش؟

بگذریم، می‌خواستیم به یارو بگوییم: آقا جان، ما ملتی هستیم ثروتمند و ازاد، هم نفت داریم و هم آزادی. هرچور هم که دل‌مان بخواهد، پول‌مان را خرج می‌کنیم و به کسی هم مربوط نیست. اما نه خیال کنید یارو نظری براد کرد. فقط چشم هایش گشادش و ابروها را بالا برد و گفت: «دوهزار پوند برای یکماه؟!»

و زود از سر قضیه گذشت. حالا اگر تهران بود، یا روزی زردچوبه ات را می‌پرسید. چکاره‌ای؟ این پول را از کجا آورده‌ای؟ نکند حلال نباشد و حرام باشد؟ نکنند دزدی باشد؟

آخریدر ناخوش، به توجه؟ تو راستنه؟ گیرم دزدی کرده باشم، من و تو را قوی يك قبر می‌گذارند؟

بگذریم، سرتان را درد نیاورم. این یکی هم مهری روی گذرنامه زد و خوش و بشی کرد و کارمان را راه انداخت.

حالا اگر تهران بود...

همین که از هواپیما قدم به زمین می‌گذاری، همه چیز عوض می‌شود. اما این میهماندارهای ایرانی، پدرسك‌ها خیال می‌کنند خودشان يك پا فرنگی‌اند. از ایرانی جماعت بدشان می‌آید، عارشان می‌شود. نمی‌دانید چه رفتاری از ایرانی جماعت بدشان می‌آید، عارشان می‌شود. نمی‌دانید چه رفتاری دارند. انکار از دماغ قیل افتاده‌اند. تکبر و تبختر و بداخلاقی و اخم. درست مثل این که آدم چندتا قوم و خویش دهاتی داشته باشد و آن‌ها را دنبال خودش انداخته باشد و وسط تهران با يك آشنای رودرولی‌دار روبرو شود، چه حالی به آدم دست می‌دهد؟ این‌ها هم همان جور ناراحت می‌شوند و خجالت می‌کشند. کسی هم نیست که بگوید: آجی! اگر من سوار هواپیماي تکبتي تو بشوم که تو از کجا می‌آوری بخوری؟ اگر این تخفیف کوفتی هم نباشد که مردم مگر مغز خر خورده‌اند این همه شرکت‌های معنبر خارجی را ول کند و با این ابوطباره‌های وطنی پرواز کنند.

شما را به خدا، ببینید، مقامات عالیه آمداند برای حفظ شوون مملکت و شناساندن ایران و ایرانی به جهانیان، این شرکت آبرومند را درست کرده‌اند و کلی پول داده‌اند و بوتینگ و جمبوجت خریده‌اند، چهارتا خاله زنك، روی نفهمی، مصالح ملك و ملت را در نظر نمی‌گیرند و همه رشته‌ها را پنبه می‌کنند. بگذاریم. توی سالن که راه می‌افتی، تا دلت می‌خواهد تابلو: از این طرف برو، از آن طرف برو، بیچ، بالا برو، پائین بیا، اگر گذرنامه‌ات فلان است، از این در برو، اگر بهمان است از آن در برو. ماز بان بلد نیستیم دیگران که بلدند و می‌خوانند. چسبیده بودیم به يك جوان ایرانی و او می‌خواند و به ما شیر فهم می‌کند.

آقا، فرودگاه نیست که دریاست. چقدر مرتب، چقدر تمیز. آن وقت ما با این چس مثقال فرودگاه، خودمان را مسخره کرده‌ایم. اسمش را هم گذاشته‌ایم فرودگاه بین‌المللی! به عقیده من، در دوران سازندگی، در دوران صلح شدن، واجب است که ما يك فرودگاه آبرومند داشته باشیم، نمی‌گویم ابدی! فرودگاه لندن، دست کم نصفش، يك چهارمش.

باری، رسیدیم پیش خانمی که ورقه آبله کوبی را می‌دید. نگاهی کرد و کارتی را مهر زد و داد دست‌مان. چقدر مهربان، چقدر خوشرو. خنده از لب هایش دور نمی‌شد. سلام کرد و تندتند چیزهایی گفت. از جوانك پرسیدم: «تو چه می‌پیکه؟»

می‌رسیم به تا کسی سوارشدن. مردم کنار پیاده‌رو صف کشیده بودند. تا کسی‌ها می‌آمدند و یکی یکی سوارشان می‌کردند. راننده چمدان‌ها را بالا می‌گذاشت و در را برایت باز می‌کرد و می‌پست و بعد خودش سوار می‌شد و راه می‌افتاد. حالا اگر تهران بود، اول می‌پرسید کجا می‌روی، بعد يك «نمی‌خورد» می‌گفت و با کمال بی‌ادبی گاز می‌داد و می‌رفت.

ولی از حق نباید گذشت، قدر این مملکت را بدانید، خیلی ارزانی است. يك بار تا کسی سوارشدیم، راهمان کمی دور بود، سه پوند و نیم پول دادیم، بگوچهل، چهل و پنج تومان. اینجا راننده بدبخت چهل و پنج ریال از دست بخواهد، دادت به آسمان می‌رود. آنجا تازه پنجاه پنس هم انعام دادیم. ولی چیزی که هست، با رضا و رغبت انعام می‌دهی. چه ادبی، چه احترامی، نه مثل لندهورهای لات و بی‌ادب اینجا که از سر جاشان تکان نمی‌خورند. تازه توقع انعام هم دارند. ولی، خب، آن‌ها هم زندگی‌شان تأمین است. اعصاب‌شان راحت است. تلافی ناراحتی زن و بچه و خرج زندگی و فحش و کدورت دیگران را سر تو در نمی‌آورند.

دم هتل که نگه داشت، هم خودش پیاده شد و هم دربان هتل را دويد. چه ادبی، چه احترامی، چه خوشخدمتی‌ای. هتل، چي! بزرگ، تمیز و مجلل، اعیانی، ولی قیمت‌ها در حد معقول. حالا اگر تهران بود، عین سرگردان تو را می‌چاپیدند. راست می‌روی پول بده، چپ می‌روی پول بده، آب می‌خوری پول بده. آنجا نه، انگار صدسال است تا هفت پشت را می‌شناسند و به پند اطمینان دارند. لب ترمی کردی، هر چه خواسته بودی حاضر بود. روزی که می‌آمدیم، با ادب و احترام صورت حساب را دادند دست‌مان. حالا اگر تهران بود، هر دفعه که می‌خواستی از در بیایی بیرون، یارو چنان نگاهت می‌کرد که انگار قصد فرار داری.

باری، بیشتر وقت‌مان توی فروشگاه‌ها می‌گذشت. می‌دانید که خانم حوصله موزه و نمایشگاه و این جور جاها را ندارد. سینما هم که نمی‌توانیم برویم. زبان صاحب مردمشان سرمان نمی‌شد. زبان که نیست پدرسگ! زبان یا جوج و ما جوج است. آدم نمی‌فهمد چی تند تند بلغور می‌کنند. بنده، دور دیرستان کمی فرانسه خوانده‌ام، ولی خوب، بعد از این مدت، با این همه کار و گرفتاری، به کلی فراموش کرده‌ام. چندبار هم بنده‌زاده سعی کرده انگلیسی یادم بدهد، ولی با این همه فکر و خیال و ناراحتی، مگر حواس برآید آدم می‌ماند.

غرض عرضم این بود که خانم صبح و عصر می‌رفت فروشگاه، بنده هم ناچار ایشان را همراهی می‌کردم. حسنش این است که توی هر فروشگاهی فروشنده ایرانی پیدا می‌شود. تازه اوهم که نباشد، ایرانی فراوان است. می‌توانی ازشان کمک بگیری. به شرط این که از آن افاده‌ای هایش نباشد.

آمدیم سوار اتوبوس شدیم، اتوبوس دوطبقه. چقدر نو، چقدر تمیز و مرتب. حالا اگر تهران بود، کثافت از درودیوارش بالا می‌رفت. صندلی هایش پاره بود.

راننده چمدان‌ها را از ما گرفت و مرتب آن پشت چیده. حالا اگر تهران بود، اولاً که می‌گفت: چمدان داری، سوارت نمی‌کنم. سوار هم می‌کرد، دستش را به کمرش می‌زد و می‌گفت هر غلطی می‌خواهید بکنید و هر خاکی دل‌تان می‌خواهد به سر خودتان بریزید. نه ادبی، نه انسانی، نه کمکی، اتوبوس پر که شد، راه افتاد. خانم هم که مثل من سفر اولش بود، ضایبان و سیاحتان‌ها و در و دیوار را تماشا کرد و بعد گفت: خب، اینجا هم فرقی با تهرون نداره. این همه می‌کن لندن، لندن!

می‌دانستم همین را می‌گوید. جوابش را حاضر داشتم. گفتم: «خانم‌جان! این چه فرمایشی است می‌فرمایید. اگر دقت فرموده باشید، می‌بینید که در همین چند دقیقه، صدای بوق اتوموبیل و اتوبوس، اصلاً و ابداً، به گوش من نخورده است، اتوموبیل‌ها جلو هم‌دیگر نمی‌چیده‌اند، راه یکدیگر را بسته‌اند، فحش و فحش‌کاری راه نینداخته‌اند. تفاوت یعنی همین دیگر. بهشت انعام است کازاری نباشد، کسی را با کسی کاری نباشد. اصل قضیه این است که اعصاب آدم راحت باشد. حالا اگر تهران بود، به همین راحتی می‌توانستی از ورود گاه به شهر بروی؟ به خدا، نه! به امام، به پیغمبر، صدبار اعصابت آرام می‌شد، متشنج می‌شد. انصاف هم خوب چیزی است. من هم مثل شما وطنم را دوست دارم، يك وجب از خاکش را نمی‌دهم تمام دنیا را بگیرم. من هم قبول دارم که اولیای امورشب و روز زحمت می‌کشند و جان‌فشانی و مدارای می‌کنند. ولی، خب، ملتی که لیاقت ندارد، ندارد. کاریش نمی‌شود کرد. خودت را بکشی هم، آدم بشوئی‌ستند. لیاقت را سر چوب بگذاری، بکلی توی کون‌شان، می‌گوزند می‌اندازندش بیرون. کاریك روز و دوروز و پنج‌سال و ده‌سال نیست. ما دست کم پانصدسال از ملل متمدن عقب‌تر هستیم. حالا چه جور می‌خواهیم برسیم، خدای دادند. هیات، هیات! من که پندم آب نمی‌خورد.

رفتیم ترمینال پیاده شدیم. یکی نوار متحرک را راه انداخت. بعد رفت با راننده کمک کرد چمدان‌ها را از اتوبوس بیرون آوردند و یکی یکی روی نوار انداختند. مردم هم آرام و معقول ایستاده بودند و چمدان‌شان را که می‌دیدند، خم می‌شدند و برمی‌داشتند و می‌رفتند. نه شلوغی‌ای، نه نحس و فضاختی. حالا اگر تهران بود، همه می‌ریختند سر راننده و داد می‌زدند: «آقای راننده، اون چمدون منه، آقای راننده اون یکی هم مال منه، چمدون منو زودتر بده برم. اگر دارم».

انگار بقیه مردم کار ندارند: نه، از این قبرها نبود.

مردم. بله، آقا، قبول کنید که ما هنوز وحشی هستیم. به آن ملت می‌گفته
متمدن.

باری، داشتم فروشگاه را می‌گفتم که از موضوع پرت شدیم. فروشگاه
نکو، دریا بگو. در نداشت، چندین و چند طبقه، پر از پله و پله برقی و
آسانسور. حالا اگر تهران بود، چس مثقال جارا برمی‌داشتند، اسمش را می
گذاشتند فروشگاه بزرگ!

همه چیز این ور و آن ور ریخته. همه چیز دم دست. دزدی چقدر آسان
است. ولی مگر کسی دزدی می‌کند؟ مگر این ملت متمدن خود را این قدر آسان
می‌کند که دله دزدی کنه؟ حالا اگر تهران بود، دزدی که چه عرض کنم، بگور
غارتش می‌کردند. البته پلیس و وکار آگاه هست. اما آن قدر مؤدبند که
وجودشان را احساس نمی‌کنی. دوربین تله ویز یون هم هست. همین که
می‌ایستی می‌چرخد طرفت. انگار بو می‌کشد که ایرانی هستی، شش
هستی. بله دیگر، این‌ها را که برای خودشان نگذاشته‌اند، برای ما گذاشته‌اند.
بعضی از این شرقی‌ها، ایرانی‌ها، عرب‌ها، افریقایی‌ها آن قدر کدکاری
آورده‌اند که آبروی همه را برده‌اند، همه را بد نام کرده‌اند. تا یارو می‌آید
ایرانی هستی، چنان حالتی به خود می‌گیرد که انگار با دزد سابقه دار
روبروشده. بله قربان، اولیای امور این همه خرج می‌کنند، مادا و معاد
فداکاری می‌کنند که وطن عزیز را به اجنبی‌ها بشناسانند، برای نام ایران
حیثیت و آبرو کسب کنند، آن وقت چندتا ابله بی‌شعور از همه جا بی‌خبر
می‌روند با دله دزدی‌شان حیثیت مملکت را لکه دار می‌کنند، احترام وطن عزیز
را به باد می‌دهند. آبروی کشور را می‌برند. یکی هم نیست بگوید: الاغ جان
تو که می‌روی دست کم سی چهل هزار تومان خرج می‌کنی، چرا برای سه چهار
تومان، هم آبروی خودت را می‌بری و هم آبروی کشورت را. باور کنید سه
چهار تومان بیشتر نیست. یکی جوراب بلند می‌کند، آن یکی پیراهن زیر، آن
دیگری چندتا خرت و پرت که اصلاً معلوم هم نیست به چه دردش می‌خورد.
باری، برویم سر حرفمان. حرص و جوش بیخودی نخوریم. این ملت که
آدم بشو نیست، پی حرص و جوش ما چه فایده‌ای دارد.

خاتم را می‌گفتم. خرید کردن خانم تماشائی است. واقعاً لذت دارد.
اول می‌نشینند خانه، سر فرصت، به قول خودش، لیست تهیه می‌کنند
هرچه من، بچه‌ها، خودش، قوم و خویش و دوست و آشنا می‌خواهند، جدا
جدا می‌نویسد. بعد هر روز می‌رود برای یکی خرید می‌کند. می‌گوید: این قهوه
بهتر است، حواش آدم پرت نمی‌شود، قاطی نمی‌کند. حالا اگر تهران بود
با این شلوغی خیابان‌ها و راه‌بندان و وضع ترافیک مگر می‌توانستی دله
بروی فروشگاه؟ باید یک بار می‌رفتی و به هرجان کندی بود. هر چه
می‌خواستی، می‌خریدی. اما آنجا، اصلاً این حرف‌ها مطرح نیست. گفتم که

با از آن قالتاق‌ها که هنوز سلام نگفته، می‌خواهند سرت هوار شوند و به
صواب تو، شکم و زیرشکمی از غذا درآورند. بله، آقا، صلاح در این است که
تا می‌توانید از ایرانی جماعت دوری کنید. خطرناک است. از هر نظر خطرناک
است، ولی، خوب، چه می‌شود کرد. سفر اول است و آدم هم که زبان صاحب
هرشان را بلد نیست.

پیش خودمان بماند، یکی از همین‌ها مرا برداشت بردمحلّه سوهو. مثل
نامه ده خودمان است دیگر. اما چیزی می‌گویم و چیزی می‌شنوید. محله تمیز،
خیابان‌ها تمیز، خانه‌ها تمیز، خانم‌ها تمیز. حالا اگر تهران بود،
کلمات از در و دیوار بالا می‌رفت، که چی، که چون اون نکبتی‌های بدبخت
انجا زندگی می‌کنند، نباید تیزش کرد.

آقا، کلاغه برای خانم خبر نبرد. ما هم به یاد آیام جوانی رفتیم و خاک
فوسری کردیم. راستش اولش رویم نمی‌شد. از آن جوان خجالت می‌کشیدم.
چونک از آن هیپی میپی‌ها بود. موی درازوریش بلند. ظاهر آ حشیش هم می
کشید. خودش می‌گفت: من نمی‌کشم، به انگلیسی‌ها می‌فروشم. ولی گویا
هم می‌کشید. هرچه بود، جوان نازنینی بود. یادش به خیر. دید من خجالت می
آید، خودش مقدمات کار را جور کرد و گفت: «قربان، خجالت ندارد، اینجا
این چیزها مطرح نیست. این مسائل مدت هاست حل شده»

به این می‌گویند ملت متمدن، سال هاست این مسائل را برای خودش
حل کرده. حالا اگر تهران بود و یکی تو را می‌دید، اووه، رسوایی ای بار
می‌آورد که آن سرش ناپیدا. تنها کسی که خبر نمی‌شد، خواجه حافظ
فسرازی بود. اما آنجا، اگر بگویند کسی نگاه می‌کرد، کنجکاو می‌کرد،
اصلاً و ابداً.

زنك عجب تکه‌ای بود. تمیز و خوشگل و خوش هیكل. يك پرده هم
گرفت داشت. بقیه مثل نی‌غلیان دراز و باریك بودند. من هم که می‌دانید از
زن لاف و باریك بدم می‌آید. زن باید يك پرده گوشت داشته باشد، نمونه‌اش
خانم.

باری، خیالم هم از بابت مرض و این حرف‌ها راحت بود. حالا اگر تهران
بود و يك بار دست از پا خطا می‌کردی، سال‌های سال باید توانش را پس
می‌دادی. هزار جور کوفت و مرض می‌گرفتی. اما آنجا نه همه سالم و تمیز.
يك بار هم رفتیم به مغازه‌ای. پسرک می‌گفت: اسمش سکس شاپ
است. آقا، جاتان خالی، همه آلات و ادوات را آنجا گذاشته بودند. البته
مصلوحی، نه طبیعی. مردم هم، از زن و مرد، می‌آمدند و معقول و مؤدب،
اما می‌کردند و چیزی می‌خواستند، می‌خریدند. حالا اگر تهران بود، مگر
هرات می‌کردی آنجا یا بگذاری، از ترس آبرو. فردا هزار جور حرف برایت
در می‌آوردند. مردش جرات نمی‌کرد آنجا برود، چه رسد به زن و دختر

يك بار به اتفاق خانم رفته بودیم برای بنده شلوار بخریم. رفتم توی اتاق که امتحانش کنم، دیدم چیزی آنجا نوشته. از یکی از ایرانی‌ها که داشت خرید می‌گردد پرسیدم اینجا چی نوشته؟ گفت: «نوشته: لطفاً هر بار فقط يك لباس برای امتحان بیاورید.»

پرسیدم: «یعنی چه؟»

گفت: «خب، ممکنه کسی مثلاً دوتا شلوار بیاورد و یکی را زیر شلوار خودش بپوشد و برود.»

آقا، این را که گفت، هوش و ذکاوت خدادادی که در وجود همه ما ایرانی‌ها هست، به کار افتاد. به خودم گفتم حالا که می‌شود این کار را کرد، چرا نکنیم؟ گور پدرشان هم کرده. این پدرسگ‌ها مگر ما را کم غارت کرده‌اند؟ یارو ملیونر است، از یکی دو تکه لباس که ورشکست نمی‌شود، از آن روز کارم درآمد. هر بار شورتی، جورابی، پیراهن زیری، با خودم می‌بردم و آن تو می‌پوشیدم و می‌آمدم بیرون. آخر سر دیگر ترقی کرده بودم و ترسم ریخته بود. يك بلوز بافتنی و يك شلوار خیلی عالی بلند کردم. می‌خواستم يك كت هم بلند کنم که دیگر آمدم و نشد.

اما آدم باید خیلی احتیاط کند. گیرافتادن همان و آبروریزی همان، خیلی هم سخت می‌گیرند. خانم هم یاد گرفته بود و چیزهای خرده ریزی بلند می‌کرد: دستمال آشپزخانه، اسکاچ برایت، نمکدان، گیره رخت، کاغذ توالت، پدرسگ‌ها آن قدر قشنگ و تمیز و با سلیقه درست می‌کنند که آدم بی‌اختیار هوس می‌کند بلند کند. حالا اگر تهران بود، می‌گفتند چون مال آشپزخانه و مستراح است، نباید دقت و سلیقه به خرج داد. چنان بی‌ریخت و زمخت درست می‌کردند که آدم نگاه می‌کرد، حالش به هم می‌خورد. اما آنجا، همین چیزهای کوچک بی‌اهمیت، آن قدر تمیز و قشنگ است، آن قدر با سلیقه درست شده که آدم بی‌اختیار دستش می‌رود طرفش.

خلاصه روزهای آخر، من و خانم مسابقه گذاشته بودیم ببینیم کی برنده می‌شود. خیلی از این موضوع تفریح می‌کردیم و می‌خندیدیم. غرض ما هم همین تفریح و خنده بود دیگر. وگرنه ماکه یکماهه دوسه هزار پوند خرج کردیم، مرده يك پوند و دوپوند که نبودیم. می‌خواستیم تفریح کنیم و بخندیم و خوش باشیم. نمک سفر هم همین ناخنک زدن هاست. مگر نه؟

خرده‌ریزها را به اضافه خرت و پرت‌های دیگر، به قوم و خویش‌ها سرافشان دادیم و سرشان را شیره مالیدیم، کلی هم خوشحال شدند. آدم يك‌ماه سفر می‌رود، همه ازش توقع سوقات دارند. از این عادت خارجی‌ها خوشم می‌آید که از همدیگر توقع ندارند، توقع بیجا ندارند.

لباس‌ها را می‌دانید چه کردیم؟ خانم عقل معاش دارد. گفت: چراغی که به‌خانه رواست، به مسجد حرام است. این‌ها را چرا ببخشیم، می‌ترسیم.

هاگردش و تفریح و همه چیزمان شده بود رفتن به فروشگاه. آن قدر لباس زمستانی خریدیم که برای چندسال مان بس است. نه که تابستان بود، لباس‌های زمستانی را حراج کرده بودند. حراج چه حراجی، حراج واقعی. ارزان ارزان، بگومفت. حالا اگر تهران بود، چراغ روشن می‌کردند و تابلو می‌زدند به این گندگی که: حراج واقعی. اما هم حراجش دروغ بود و هم واقعی. دولاپهنا حساب می‌کردند و تالابجای سرت کلاه می‌گذاشتند. جنس بیست تومانی را می‌نوشتند صد تومان و بعد خط می‌زدند و زیرش می‌نوشتند هشتاد تومان. ملت خوش خیال هم مثل مور و ملخ می‌ریختند که چی شده؟ حراج واقعی شده! اما آنجا از این خبرها نیست. شلوغ است نه بی‌نظم. همه راحت می‌آیند و هرچه می‌خواهند، می‌خرند و توی صف می‌ایستند و پول‌شان را می‌دهند و می‌روند. حالا اگر تهران بود. مثل مکس‌هایی که روظرف شیر، می‌ریزند، می‌ریختند سر صندوقدار بخت برگشته و نمی‌گذاشتند با حواس بهم به کارش برسد. این یکی داد می‌زد، اون یکی فریاد می‌کرد، عاقبت هم کاری می‌کردند که بدبخت پول زیادی بدهد و کی بیاورد. ولی آنجا، هیچ از این خبرها نیست. معقول و مؤدب توی صف می‌ایستند، خونسرد و با حوصله. برای همین است که دنیا را روی انگشت‌شان می‌چرخانند. چه صبر و حوصله‌ای دارند. صبر ایوب. مثل ما که هرتی پرتی نیستند. توی صف که ایستاده‌اند، نه جوش می‌زنند، نه عجله‌ای دارند، نه کسی را هل می‌دهند، نه پای کسی را لگد می‌کنند. به فرض هم که لگد کنند، «سناری» و «اسکیوزمی» از دهن‌شان نمی‌افتد. (پدرسک صاحب زبان آدم که نیست!) حالا اگر تهران بود، مرد که از دهنش می‌زد ساق پایت را قلم می‌کرد یا صاف می‌زد تخت سینه‌ات، بعد هم با آن چشم‌های کور شده‌اش، بر و بر نگاهت می‌کرد و تازه يك چیزی هم طلبکار بود. توقع داشت ازش معذرت هم بخواهی، ولی آنجا نه، آرام می‌آیند، آرام می‌کنند، آرام در صف می‌ایستند.

راستی گفتم صف. آقا تا به چشم خود نبینید، باورتان نمی‌شود. همه جا صف. فروشگاه صف، بقالی صف، قصابی صف، بانک صف، پستخانه صف، اتوبوس صف، تاکسی صف. صف نه مثل صف‌های ما که فقط اسمش صف باشد، همه از گرد راه نرسیده، پروند خودشان را سر صف جا بزنند. نه، منظم و مرتب.

باز از فروشگاه پرت شدم. گفتم که جنس‌ها همه جا ریخته. می‌توانی دست بزنی، باز کنی، امتحان کنی، بپوشی، آخر سر هم نخری. لیختند از لب فروشنده نمی‌افتد. حالا اگر تهران بود، می‌آمدی دست بزنی، یارو بی‌رودرواسی می‌زد پشت دست. اگر هم نمی‌خریدی، یارو سگرمه‌هاش را می‌کرد توهم و پند تا کلفت کنایه بارت می‌کرد. ولی آنجا نه. می‌توانی ده‌دست لباس بپوشی و امتحان کنی و در بیاوری و آخرش هم اگر خوشت نیامد، نخری.

همین کار را هم کردیم. یکی يك تکه کاغذ چسبانیدیم روی لباس‌ها و به قیمت خوبی فروختیم. کلی هم استفاده کردیم. تا سر برگردانیدیم، دوست و آشنا و قوم و خویش همه را برده بودند و پولش را هم نقد داده بودند. آخر خانم گفته بود لباس‌ها مال یکی از دوستان ایشان است و به دست او سپرده که به آشناها بفروشد. می‌گفت: اگر بگوییم مال خودمان است. می‌برند و پولش را سگ خورمی کنند و ما هم که پررو و بی‌حیا نیستیم که طلبکاری کنیم.

آقا، زن نیست، يك تکه جواهر است، عقل معاش دارد. به مردم می‌گفت: «اگه مال من بود که قابلی نداشت، پول اصلا نمی‌گرفتم. ولی خب، مال من نیست، امانته. من پولم کجا بود این همه لباس بخرم. همان ده بیست روزی هم که رفتیم لندن، با هزارپرسی و بیچارگی و قرض و قوله بود.»
با چنان لحن حق به جانی این حرف‌ها را می‌زد که کم مانده بود خودمن هم باور کنم.

بله، سفر خوبی بود! شهر خوبی بود، یادش به خیر. از همه چیزشان خوشم آمد. مگر غذاهاشان. خدای تعالی شان کند با این غذاهای بی مزه‌شان. گوشت، آب‌پز، ماهی، آب‌پز، سبزی، آب‌پز. حال آدم به هم می‌خورد. اگر چندتا چلوکبابی ایرانی در لندن نبود، که بنده و خانم از گرسنگی تلف شده بودیم. گرچه آن‌ها هم قیمت خون پدرشان می‌گرفتند، ولی خب، سفر است دیگر، چه می‌شود کرد. اما وسط لندن بنشینی و چلو کباب بخوری با پیاز، آي صفا دارد جان شما! از حالا دارم روزشماری می‌کنم برای سال دیگر. بله، همه چیزشان خوب بود غیر از غذاهاشان. هیچ جا مملکت خودمان نمی‌شود. قربان مملکت خودمان با خورش قرمه سبزی و فنجانش. قربان مملکت خودمان با کوفته شامي و کوفته تبریزی‌اش. قربان مملکت خودمان با کله پاچه و سیراب‌شیردون و نان سنگک و آب گوشت بزباش و ترشی‌لیته.

راستی آتش‌رشته را فراموش کردم. به، چه صفایی دارد تو آن هوای سرد و بارانی لندن، وسط هاید پارک بنشینی و آتش‌رشته را، از آن آتش رشته‌هایی که مادر خانم درست می‌کنند، داغ داغ هورت بکشی و زبان و دهانت بسوزد. آي که چه صفایی دارد!

ХУСРАВ ШОҲОНИЙ

Форс адабиёти азалдан ривоят, ҳикоят, латифа, нозик ва енгил вулгу билан йўғрилган юмор, нишдор ва оташин ҳажвиётга бой адабиётдир. Бу ўринда Саъдийнинг (XIII аср) «Гулистон», У. Зокирийнинг (XIV аср) «Ашрафлар ахлоқи» асарларини эслани қиёндир.

Бироқ ўрта аср адабиётидаги ҳажвий ҳикояларни бугунги ҳажвий асарлар билан муқояси қилинса, уларда типик қаҳрамон образи ҳамда кенг қамровли мазмуннинг мавжуд эмаслиги аён бўлади. Ҳатто, XX аср бошларида «Суре Эсрофил» журналида бошланган ва форс бадий насрининг ривожланишида катта роль ўйнаган Али Акбар Деҳхудонинг ҳикоя-фельетонлари ҳам тўлақонли ҳажвий бадий асар бўлмай, балки маиший ҳажвий чизги—деталлар эди, холос.

Эрон адабиётида бугунги кун тушунчасидаги ҳақиқий ҳажвий ҳикоя жанри М. Жамолзоданинг «Бир бор экан, бир йўқ экан...» (1922) тўламидан сўнг пайдо бўлди. Хусрав Шоҳоний эса ҳажвий ҳикоячилик жанри яловбардорлари — М. Жамолзода, С. Ҳидоят, С. Чубак, Ж. Ол-Аҳмад, Р. Парвизий, Ғ. Сондий анъаналарини модирона давом эттириб келаётган истеъдодли ҳажвнависдир.

Х. Шоҳонийнинг таржимаи ҳоли унинг ўз тили билан айтганда «муҳим воқеаларга бой эмас». 1967 йилда «Амир Кабир» нашриётининг саволларига қуйидагича жавоб берган эди: «Меннинг ҳаётим муҳим воқеаларга бой ва мураккаб деб ўйлашади. Агар улар номалумлигича қолса, таржимаи ҳолимни ўрганишда келгуси тадқиқотчилар ва тазкиранавислар қийналиб қолишар эмиш. Шунинг учун адабиётимиз жонкуяр тадқиқотчиларининг ижодий-илмий изоб уқубатларини енгиллатиш мақсадида, ўзим ҳақимда қуйидагиларни маълум қиламан.

Исми — Хусрав, фамилияси — Шоҳоний Шарқ.

Отасининг исми—Али Асқар (марҳум). Ҳурматли муҳаққиқлардан ўтинаман, унинг қабрини топишга уринмасинлар, чунки фойдаси йўқ. Онасининг исми — Алавия бегим (марҳума).

Тугилган йили, ойи ва куни — 1930 йилнинг 2 январи. Шундай қилиб, меннинг ёшим ҳозир 38 да, шубҳасиз, ёшим нолга етгунча борган сари ортиб боради.

Тугилган жойи — Машҳад шаҳри.

Бўйи — 161 см, вазни — 61 кг. Махсус юз аломатлари — чап ёнида кичик чуқурча излари, қалин ва қоп-қора мўйлови бор (ал-бятта, ҳозирги пайтда).

Янаш жойи — ҳозирча Техрон, кейинчалик қаерда яшашим танҳо Оллоҳга аён.

Ҳаётдаги муҳим воқеалар — таваллуд ва ўлим.

Ҳаётдаги энг юксак орзулар — болалигимда сув ости кемаси

дарғаси бўлишни орзу қилардим, бироқ ким бўлганлигим ўзинингга маълум».

Х. Шоҳоний 1972 йилда «Болорудиҳо ва поннрудихо» («Юқори қишлоқликлар ва пастки қишлоқликлар» тўпламининг суз боши)сида ёзади: «Менга яна мурожаат этиб, таржимаи ҳолимни ёзиб беришимни илтимос қилишди. Ўйлаб-ўйлаб, беш йил бурун «Кулгулар саҳнаси» тўпламига ёзилган таржимаи ҳолимдан муфассалроғи ва мукамалроғи йўқ деб ҳисобладим. Фақат қуйидагиларини қўшиб қўйиш зарур: ўтган беш йил мобайнида меннинг ҳаётимда муҳим воқеалар содир бўлмади, фақат сочимнинг сал оқаргани ва ёшимнинг полга яқинлашаётганлигини ҳисобга олмаганда деярли ўзгарганим йўқ».

Х. Шоҳоний 1958 йилдан бошлаб Техронда чоп этиладиган «Равшанфекр», «Ханданиҳо», «Сениду сийоҳ» ва бошқа журналларда ўзининг ҳажвий асарларини Намадмол таҳаллуси билан ёзиб, уларда кечиктириб бўлмас долзарб ижтимоий-сиёсий, ахлоқий-маънавий ва маданий масалаларни кутариб чиқди. Ўз ижодида форс адабиёти анъаналаридан унумли фойдаланди. Х. Шоҳонийнинг ҳажвий ҳикоялари ва фелъетонларини ўқиганда бевосита ўрта аср форс латифаларини, уларнинг қув, шум ва ҳозиржавон қаҳрамонларини эслайди киши. Дарҳақиқат, Х. Шоҳоний ҳажвий асарларининг персонажлари анойи, гул, лақма ва анқов бўлиб кўринса ҳам, аслида улар давлат аппарати расмийчилигини, «қопун ҳимоячиларининг» ғайри қонуний хатти-ҳаракатларини, махфий полициянинг асл башарасини, амалдорларнинг лаганбардорликларини аямай фош этади.

Адиб асарларининг ечими кўпинча кутилганидек, қувноқ туғилмайди, аксинча ўқувчининг қалбини ўртайдиган даражада ғамгинлик ва маъюслик кайфиятини туғдиради. Аммо бу кучли ва таъсирчан усул нишонга беҳато тегади.

Х. Шоҳоний жаҳон ҳажвчиларининг севимли усуллари — ҳажв, муболага, ҳазил-мазах, масхара, тақлид каби приёملар орқали ҳаётдаги ижтимоий адолатсизлик, ёвузлик, ёмонлик каби ҳаётларини санъаткорона фош этади.

Х. Шоҳоний ҳикояларида воқеалар содир бўлган жой доим шартли бўлса-да, ҳар бир ўқувчи унда ўз шаҳри ёки қишлоғини кўриши мумкин. Ёзувчи воқеа-ҳодиса вақтини аниқ келтиришда ҳам қочади. Ҳикояларини «Ўша йили қиш қаттиқ келган эди», «Бу воқеанинг қочон содир бўлганлигини аниқ айтиб беролмайман ку, аммо...» ёки «Ўша пайтда биз вилоят марказида яшардик» каби ноаниқ, лекин ҳамма давр учун хос жумлалар билан бошлайди. Х. Шоҳоний баъзан асар персонажларига унинг моҳиятини қараб ном қўяди: «Покфомил» -«уруғи тоза, палағи пок», «Ўғим навоз» — «етим-есирнинг бошини силайдиган», «Садоқатнише» «Садоқатли» ва ҳоказо.

Хуллас, Х. Шоҳоний асарларини ўқиган кишининг лабида кўту, кўзида ёш қалқиб туради.

Х. ШОҲОНИЙНИНГ ҲАЖВИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Лаънати кӯр», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1964.
2. «Маҳалламиниз паҳлавони», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1966.
3. «Кулгу саҳнаси», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1967.
4. «Ваҳшатобод», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1969.
5. «Бошқача одам», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1970.
6. «Юқори қишлоқликлар ва пастки қишлоқликлар», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1972.

آقا رضا در حالی که به حاجی آقا خیره شده بود و زبانش بند آمده بود روی نیمکت چرمی کوبه جابجاشد سلامی تحویل آقادات و آقا که مشغول جابجا کردن بقچه بندیش زیر صندلی بود همانطور که بیشت به طرف آقا رضا داشت و سرش زیر صندلی بود خیلی خشک جواب سلام آقا رضا را از مخرج ادا کرد... که علیکم السلام.

پتویش را چهارلا کرد و روی نیمکت انداخت که زیرش نرمتر باشد و روی پتو نشست و دوسه دقیقه بعد سوت قطار بلند شد و ترن سلانه سلانه به راه افتاد.

برو بچه‌ها که همه نقشه‌ها را نقش بر آب دیدند و با آمدن حاجی به کوبه همه رشته‌ها پنبه شده بود هر کدام سر به جیب تفکر فرو برده بودند که چه بکنند و این مشکل را چطور حل کنند. بیست و چهار ساعت راه با يك حاجی تر و تمیز متدین بدون اینکه آدم بتواند کوچکترین حرکتی بکند و یا دست به ورق بزند و لپی ترکند اگر شکنجه نباشد تحملش مشکل است. آنهم برو بچه‌هایی که دور از جان شما بنده می‌شناختم که چه تحفه‌های نظنزی بودند.

ترن دور برداشت و کم کم شهر از دید ما پنهان شد ولی در این مدت صفا از هیچکدام ما بیرون نمی‌آمد.

... آقا رضا سیگاری آتش کرد و یکی دوبار به آقا نگاه کرد مثل اینکه می‌خواست سر صحبت را با حاجی باز کند که ببیند چند مرده حلاج است و آقا در آقا روزنه امیدی هست یا نه، اما از بس قیافه آقا خشک و عبوس بود جرات نکرد، ولی بالاخره دلش طاقت نیاورد، قوطی سیگارش را به طرف آقا دراز کرد. و آقا همانطور که مشغول گرداندن تسبیح بود و زیر لب ورد می‌خواند و ذکر می‌گفت جواب داد ... بنده معاف!

به! پیش روی آقای که نشود سیگار کشید می‌شود عرق خورد و برقی بازی کرد؟!

چند لحظه‌ای باز سکوت بر کوبه ما سایه انداخت و دوباره آقا رضا روی نیمکتش «ولی» زد و گفت: حضرت آقا تهران تشریف می‌برید؟ - نخیر!

... مثل اینکه آقا زیر لفظی می‌خواست که جواب ما را بدهد من که قیدش را زدم و با چشم و ابرو به آقا رضا اشاره کردم که ولش کن برادر با این قیافه خشک و عبوس آقا و اخلاق «بیس» شان کار ما زار است و او هم بیخودی تلاش نکن اما آقا رضا ول کن نبود و پرسید اسم شریفان قرابان؟ - حاجی سید سعادت‌الله، البته چند سفری هم به کر بلائی معنی معترف شدم.

... آقا رضا نگاهی به من کرد و ابرویی بالا انداخت و در سیما...

هیسفر

... درست یادم نیست که تابستان پیرار سال بود یا بیش پیرارسال به مشهد مقدس رفته بودم و در برگشتن چهار نفر از رفقا هم که در تهران کاری داشتند برنامه سفرشان را طوری تنظیم کردند که به اتفاق با ترن حرکت کنیم و پنج نفری يك کوبه شش نفری گرفتیم و حساب کردیم که نفر ششمی هر که باشد بالاخره از خود ما خواهد بود و هرطور باشد بین راه با هم می‌سازیم چون از خدا پنهان نیست از شما هم پنهان نباشد، این همسفران و رفقای بنده اصولا بدشان نمی‌آید که گاهگاهی فریب شیطان را بخورند و به مقتضای وقت و زمان دمی به خمره بزنند و روی این اصل بیست و چهار ساعت قبل از حرکت برای سرگرمی بین راه دو دسته ورق و برای رفع خستگی هم چند بطری عرق خریدند و هر چه ما اصرار کردیم که برادر در کوبه‌ای که عمومی است و ممکن است نفر ششمی که با ما همسفر باشد از این طرز برداشت کار شما ناراحت بشود به خرجشان نرفت و گفتند قدر مسلم این است که همسفر ششمی ما زن نخواهد بود چون فروشندگان بلیتهای راه‌آهن معمولاً حساب کوبه‌ها را دارند که بین پنج مرد يك، مسافر زن نشانند. باز برای اتمام حجت و محکم کاری و اینکه بلکه بتوانم از خرشیطان پایشان بیاورم گفتم آمد و همسفر ششمی ما اهل عبا و عمامه و اینجور چیزها بود که در این صورت کار بدتر می‌شود. گفتند تو نفوس بد زن اونشاءالله که مسافر ششمی هم از خودما خواهد بود.

غرض، یکساعت قبل از حرکت قطار به ایستگاه رفتیم و بار و بنه و همدانی که داشتیم در کوبه گذاشتیم و پنج نفری به انتظار همسفر ششمی نشستیم. تا پنج دقیقه قبل از حرکت خبری نشد، درست چند دقیقه به حرکت قطار مانده بود که دیدیم حاجی آقای تر و تمیز سر تراشیده‌ای با ریش توپی و عبا و نایینی و نعلین و تسبیح صد دانه‌ای و پیراهن سفید بلندی که روی شلوار دببیت حاجی علی اکبری اش افتاده بود وارد کوبه شد. چشمهای بر و بچه‌ها گرد شد و من لبخندی زدم و حسن آقا رو به آقا رضا کرد: که ... بدم خدمت تون!

آقا رضا که به اصطلاح ترتیب دهنده برنامه اصلی بود و بیش از همه برش می‌زد مثل آبی که روی آهک بریزند. از هم وارفت و ولو شد چون آقا رضا همه جور حسابی بیش خودش کرده بود الا اینکه همسفر ششمی ما همین حاجی تر و تمیز قلمی از کار در بیاید.

... و آقا ادامه دادند که ... حالا به شاهروود می‌روم و جمعی از دوستان و فامیل و اهالی محترم شهر به استقبال ما خواهند آمد.

تا اینجا اسم و مشخصات و عرض کنم که محل پیاده شدن آقا معلوم شد و با تعریفهایی که آقا رضا يك خط در میان از سر تراشیده و جبین باز و سینه فراخ و عبای نایب آقا می‌کرد، آقا را هر لحظه بیشتر بر سر ذوق و لطف می‌آورد.

آقا با تسبیح چند استخاره برای ما گرفت و کمی از مشاهداتشان در سفرهای اما کن مقدسه تعریف کردند و آقا رضا رو به آقا کرد و توأم با خجالت و حیا گفت ببخشید سر کار آقا شما اوقات بیکاریتان را چگونه می‌گذرانید؟

آقا فرمودند عبادت می‌کنم، مطالعه می‌کنم، چیزی نمی‌نویسم، می‌خواهم ... چگونه مگر؟!

آقا رضا آب دهانش را قورت داد که البته اینها به جای خود محفوظ ولی در مسافر تهای طولانی برای رفع بیکاری و خستگی چه می‌کنید؟ - ذکر می‌گیرم، ورد می‌خوانم، گاهی می‌خواهم، البته مزاحم همسفران نمی‌شوم.

... آقا رضا چنان نفسی کشید که انگار بعد از يك هفته که در قعر چاهی تاریک و بی‌هوا زندگی می‌کرده و حالا به فضای لطیف کوهستان رسیده است همه هوای کوبه را بلعید، روی نیمکت ولو شد و با لبخند رندانه ای گفت:

به ببخشید سرکار آقا ... میانه شما با ورق چطور است؟ چشمهای آقا گرد شد و با تعجب گفت... فرمودین ... با عرق!

آقا رضا دستپاچه شد که نخیر آقا ... برسک عرق خور لعنت ... با ورق عرض کردم... نه اینکه شما بازی کنید، یعنی اشکالی ندارد که ما چهار پنج نفری برای سرگرمی ورق بازی کنیم؟

آقا سری به عنوان موافقت تکان دادند که نخیر. البته اگر غرض از بازی و باخت نباشد و قمار محسوب نشود و دوستانه باشد چه اشکالی دارد چه بازی می‌خواهید بکنید؟

آقا رضا چشمتی به ما زد و گفت اگر سر کار هم لطفی بفرمایید که (پنج) را هم داخل ورق‌ها می‌گذاریم و شش دستی بوکر رقیقی می‌زنیم و گر نه خودمان پنج دستی بازی کنیم.

آقا عرقچین را از داخل کیف دستی‌اش بیرون آورد و روی سرش گذاشت و گفت:

بنده که بوکر بلد نیستم شما بازی کنید، ما تماشاچی می‌شویم.

خواندم که می‌خواهد بگوید آقا ماشاءالله حاجی هستند، سید هستند، سعادت‌الله هم هستند و چند بار هم به عتبات عالیات مشرف شده‌اند و با این ترتیب چانه زدن بیفایده است.

سکوت این مرتبه طولانی‌تر شد و تا دوراهی نیشابورو تربت حرفی بین ما رد و بدل نشد.

نزدیکیهای نیشابور که رسیدیم آقا رضا مجدداً سکوت را شکست و به من گفت ... به جان شما آقای فلانی آدم از کار این بزرگان مات می‌ماند، شما ببینید این خیام خودمان چه مرد بزرگ و چه مرد دانشمند و چه شاعری توانا و چه فیلسوفی بزرگ و چه ریاضیدان بی نظیری بود؟ اما افسوس که این مرد با همه بزرگی و نبوغ و شهرتش با خوردن (می) خودش رادر دنیا الهائت آلوده نمی‌کرد چه چیزی کم می‌شد؟

... حاجی آقا روی پتویش جابه جا شد و چشمهایش را به دهان آقا رضا دوخت و آقا رضا که طرف را مواظب خودش دید مذمت از خیام را چربتر کرد و به دنبال هر جمله خطاب به آقا می‌گفت اینطور نیست حضرت آقا؟ و حضرت آقا هم با سر تصدیق می‌کرد و آقا رضا آنقدر در ذم می‌و می‌خوارگان و ابو علی سینا و حافظ و خیام و دیگران صحبت کرد که آقا را بر سر شوق آورد و نطقشان وا شد و آقا رضا که وقت را مناسب دید شروع کرد به تعریف کردن از «آقا» که به کی به کی قسم آقا وقتی شما وارد کوبه شدید گل از گل ما واشد، شما غافلید که چه قیافه نورانی و چه صفای باطنی در چهره باز شما پیداست، آقا لبخند ملکوتی زدند و شکسته نفسی فرمودند که اختیار دارین، البته نباید غافل بود که این نور از ایمان است که در بعضی از چهره‌ها دیده می‌شود.

آقا که سر ریسمان را شل داده بود فرصتی بود که آقا رضا بیشتر خودش را به آقا صمیمی و نزدیک نشان بدهد.

- ببخشید حضرت آقا فرمودید تهران تشریف نمی‌برید؟

- عرض کردم خیر. می‌روم به شاهروود چهار ماه قبل رفته بودم برای زیارت به عتبات عالیات در برگشتن چون کاری در مشهد داشتم گفتم سر راه بایم به خراسان که هم زیارتی کرده باشم و هم کارم را انجام داده باشم و ...

... علی که از موقع آمدن آی نوشه کوبه کز کرده بود و از پنجره پاهان را تماشا می‌کرد میان حرف آقا دوید که ... چه سعادت می‌شود سرکار آقا. به قول شاعر:

چه خوش بود که برآید به يك کرشمه دوکار
زیارت شه عبدالعظم و دیدن یار

بطری‌های عرق را پیش کشید و يك بطر بیرون آورد، ورق رفت کنار و عرق آمد به میان.

... آقا کمی روی نیمکت جابجا شد و گفت پس آقایان ... تا شما کارتان را می‌کنید، من می‌روم در راهرو قطار قدم می‌زنم.

آقا رضا میان حرف آقا دوید، که اختیار دارید آقا. این چه فرمایشی است. اگر ناراحت هستید ما بساطمان را جمع می‌کنیم ... شما اگر راضی نباشید ما غلط می‌کنیم که بر خلاف میل شما رفتار کنیم... و بطری را برداشت که در ساک بگذارد آقا ممانعت کردند که ... نخیر بنده اسباب زحمت نمی‌شوم، کارتان را بکنید ... و ادامه داد ... که با ورقها که کاری ندارید؟ گفتیم نخیر.

گفت پس بدهید به من که سر من هم گرم باشد، فالی برای خودمان بگیریم.

بنده بلند شدم و دوتا چمدان روی هم وسط کوبه جلو دست آقا گذاشتم و آقا مشغول شدند و با ورق چنان قال ناپلثونی گرفتند که من در عموم قال به آن تمیزی ندیده بودم.

کیلاسها به سلامتی آقا بلند شدند و نوش‌جانی از آقا تحویل گرفتیم و بطری که نیمه شد رضا کیلاس پر کرد و جلو صورت آقا گرفت که شما مهل نمی‌فرمایید.

آقا اخمهایش را در هم کشید، که نخیر بنده مزاحم نیستم، اما اصل این حرفها هم نیستم، شما خودتان بخورید ... کم‌تان می‌آید ...!

... دست آقا رضا با خوشحالی به داخل ساک رفت که نخیر ... فرمایند اختیار دارین به اندازه کافی هست.

آقا همانطور که ورقی را روی ورق دیگر می‌گذاشتند و آن یکی را برمی‌داشتند گفتند، آخر من سرما خورده‌ام!

... بنده پیش‌دستی کردم، اتفاقا دواي سرماخوردگی است آقا.

آقا لبخندی زد که اگر سینه‌ام بدتر شد چی؟ ... من که تا به سال نخورده‌ام ولی می‌ترسم به کلی سالم خراب شود و سینه‌ام ناراحت بشود! به عرض رسانیدم که نخیر، هیچ‌طور نخواهد شد ... و آقا با اگران و بعد با رغبت کیلاس پشت کیلاس خالی کردند که الهی نوش چانشان باشد، چه آقای نازنین خوب و همراه موافقی بودند.

از کیلاس سوم آقا عرق‌چین را از سر برداشتند و کیلاس پنجم را انداختند و کیلاس ششم دکه‌های پیرا هانشان را باز کردند و از کیلاس هفتم دسته جمعی دم گرفتیم:

عرقم دادی جام شرابم ده
شرابم دادی سیخ کبابم ده

... سد اول شکسته شد و مثل اینکه کارها داشت بر وفق مراد می‌گشت.

آقا رضا برای اینکه مبدا آقا بشیمان بشود با عجله بلند شد و از داخل ساک يك دسته ورق بیرون آورد و پشت درپهای کوبه را هم کشید و بازی شروع شد «تور» اول به اصطلاح تمام شد و از «تور» دوم آقا که پشت دست بنده نشسته بود سخت در بحر بازی فرو رفته بود و با تمام دودداری که می‌کرد گاهی تك مضرابی می‌زد که «آس» را «کاشه» کن و «دو هفت» را رد کن!

تور سوم بیا چپاری بود که آقا رضا رو به حسن کرد که حسن من کلوم خشک شده بلند شو به چند تا خیار بیار بخوریم.

... حسن بلند شد و شش هفت تا خیار آورد و نمکدان و کارد را هم کنار خیارها گذاشت و آقا رضا خیاری پوست کند و «کازی» به بغل خیار زد و گفت ... خیاری ماست هم مثل کته بی نمک است!

آقا که مشغول پوست کند خیار درشتی بود گفت اتفاقا من کمی ماست بکندم دارم، می‌خورید؟

- چرا نمی‌خوریم آقا از دست شما زهر هم خوردن دارد!

... آقا از داخل ساکش يك کیسه نایلون ماست چکیده «کاکوتی» زده بیرون کشید و آقا رضا سر خیارش را به داخل ماست آقا فرو برد و به هانش گذاشت و گفت ... به به ... چه خیاری و چه ماستی...، حیف حیف از این ماست و خیار که فقط به چیز کم داره!

... آقا نگاه معنی داری به آقا رضا کرد و سرش را پایین انداخت و زیر لب نمرید... استغفرالله و ..

ما دست و پایمان را جمع کردیم.

... و آقا به دنبال استغفراللهی که گفته بود اضافه کرد بازیتان را بکنید بچه‌ها! فریب شیطان را نخورید.

دیدم نیش آقا رضاتا بناکوش باز شد و معطل نکرد و گفت:

حضرت آقا انشاءالله که می‌بخشین از قدیم گفته‌اند می‌بخور منبر مسوزان مردم آزاری نکن!

... آقا سری به عنوان نیمچه تصدیق تکان داد که اگر اینطور باشد الهکالی ندارد ... ولی بدبختی اینجاست که شما جوانها هر سه کار رامی کنید!

... در اینجا آقا رضا دیگر معطل نشد که سر کار آقا فتوای بعدی را بدهند و کف دستهایش را محکم به هم کوبید و باخوشحالی گفت:

- بچه‌ها آقا اجازه فرمودن... که ای کاش درد و بلای این آقای روشنفکر بخورد به جان هر چه آدم خشک است ... و دست انداخت و ساک محتوی

و به طرفش هجوم آوردند آقا عبایش را روی سرش کشید و صورتش را پاره کرد و از زیر عبا گفت: آقایان کنار بروید که من نمی خواهم مرتکب گناه بشوم بنده مبتلا به آنفلوآنزا شده ام خواهش می کنم بروید کنار. چون آنفلوآنزا مسری است آقایان. خیلی از لطف شما ممنونم، و جمعیت به احترام بیانات آقا و حفظ سلامت بدنشان و اینکه حضرت آقا مرتکب معاصی الهیه نشوند راه را برای آقا باز کردند و چند نفری که به سوابق بیماری آقا اشاره داشتند دورش را گرفتند و آقارا به تنهایی در یک تاکسی انداختند و تا ایستگاه رفتند جای پای آقا را بگیرند و سوار اتومبیل شخصیشان بکنند تا کسی عامل آقا از جا کنده شد.

... يك ربع بعد سوت حرکت ترن در فضای نیمه روشن ایستگاه طرین انداخت و غرش لکوموتیو کوه آهنی را که به دنبال داشت از جا کند.

تون بربری، بربری

تون سنگکی سنگکی

و آقا چنان بشکنهایی می زد که انگار کنده می شست... تا ساعت دو بعد از نصف شب جای دوستان خالی زدیم و خوردیم و خندیدیم و آقا... آی متلك گفت، آی جوك و به اصطلاح آنکتود گفت و ما خندیدیم، در این کویه كوچك آی... آقا قر داد و بشکن زد و اطوار ریخت که من در عمرم مثل آن شب لذت نبرده بودم و فراموش نمی کنم.

... معمولاً ترن مشهد تهران که بعد از ظهر حرکت کند نزدیکهای صبح به شاهرود می رسد و يك منزل به شاهرود نمانده بود که آقا سؤال کردند... دیگر عرق ندارید؟ عرض کردیم خیر قربان پنج بطر بود تمام شد. آقا التفات فرمودند که اشکالی ندارد من يك بطر کنياك دارم می خورید؟ - چرا نمی خوریم آقا ممنون هم می شویم.

بطری کنياك آقا- که تمام شد آقا فرمودند. شب بسیار خوبی بود خدا کند فردا صبح سرمان درد نگیرد!..

در این گیرودار چراغهای روشن شاهرود ازدور پیدا شد، و آقا رضا خطاب به آقا گفت: حضرت آقا مثل اینکه تزديك شاهرود هستیم. آقا دستی به محاسن شان کشیدند و گفتند می دانم.

آقا رضا سؤال کرد آنطور که شما در مقدمه مسافرت فرمودید جمعی از اهالی در ایستگاه در انتظار شما هستند، آن وقت اگر بوی دهان شما را بشنوند بد نمی شود؟

آقا که مشغول جمع آوری اسباب و اثاثه اش بود گفت... البته که نباید بفهمند!

گفتم پس چه می کنید آقا؟ بالطبع بعد از چهار ماه دوری و مفارقت می بایست مصافحه کنید، یکدیگر را ببوسید. آقا لبخندی زد که يك کارش می کنیم!

... و ما هم همه اش در این فکر که آقا این صحنه آخری را چطور بازی خواهد کرد. چون بوی عرق بویی نیست که به این زودیا زایل بشود و آقا هم با خیال راحت مشغول جمع کردن اسبابهایش بود؟ به هر تقدیر، ترن در ایستگاه شاهرود ایستاد و ما دیدیم در حدود دویست سیصد نفر مرد و زن و جوان و معمم و مکلا با چند عدد چراغ طوری دستی و پایه بلند در ایستگاه منتظر آقا هستند.

آقا از ترن پیاده شد و ما هم به دنبال آقا که ببینیم آقا چطور با مستقبلین رو برو می شود و چه حقه ای می زند که متوجه بوی دهانش نشوند تا ما یاد بگیریم و در مواقع لازم بکار ببندیم.

... همینکه آقا به پانزده قدمی جمعیت رسید و آنها آقارا شناختند

جلسه معارفه

برای اولین بار بود که در يك جلسه معارفه رسمی شرکت میکردم. یعنی وقتی والی شهر ما عوض شد و والی جدید آمد برای اولین بار کارت دعوتی هم باین مضمون بدست من رسید.

«جناب آقای ... و بانو

بمنظور آشنائی با جناب آقای بنی نوع والی جدیدو بانواز آنجناب بانو دعوت مینماید که در روزفلان و ساعت علان درمحل استانداری حضور بهم رسانید. لباس آزاد»

روز موعودلباس پوشیدم وساعت موعود تنها به استانداری رفتم (چون آنوقت متأهل نبودم) دیدم قبل از منم چند نفر دیگر هم آمده اند.

شهرهای كوچك حسن یا عیبی که دارند این است که همه مردم هم را می شناسند و بقول معروف به چيك پوك زندگی هم دارند و من دقتی وارد سالن پذیرائی استانداری که میز بلندپرز از شیرینی و میوه های و سبط آن گذاشته بودند شدم خودم را خیلی غریب احساس نکردم چون چند نفر که قبل از من آمده بودند ویا بعداز من آمدند همه را میشناختم وبه سوابق زندگی یکابیششان آشنا بودم.

آقای صداقت پیشه معاون ثابت استانداری که تا آن تاریخ که من بیاد داشتم. در شهر ماسرهفت هشت تا حکمران راخورده بود ودست پسرشان کرده بود وخودش مانده بود و روی این سابقه خدمت او را هم دورا دور میشناختم. وقتی من وارد سالن شدم پیش آمدو تعارفی کرد و منم به جمع دیگران پیوستم بقیه مد عوین هم که بتدریج با بانوانشان یا تنها می آمدند اکثرشان را میشناختم ودرواقع بزنگی صدی هشتادشان وارد بودم. دعوت، دعوت عام بود مگلا، معلم، مدرس، کارمند، رئیس، بازاری، اداری همه جور آدمی آمده بود.

تقریباً يك ساعت که از ورود ما گذشت همان آقای معاون دارالحکومه یعنی آقای صداقت پیشه باعجله خودش رایسالمین پذیرائی رساندو خطاب بعد عوین گفت:

— خانها، آقایان اهم اکنون جناب آقای بنی نوع والی جدید و بانو بسالن تشریف میآورند خواهش میکنم برای تسهیل درامر معرفی، حضار محترم بصف بایستند.

دیگران که کار کشته تر و ورزیده تر بودندو در این گونه جلسات فراوان شرکت کرده بودند بوظیفه شان آشنا بودند زیردست هم دريك صف مستقیم به نسبت وضع و مقام و موقعیت اجتماعی شان دست به سینه ایستادند وبنده هم آخرین نفری بودم که در صف مدعوین محترم قرار گرفتم

لنطه ای بعد جناب آقای بنی نوع وبانواردشدند. ومن دیدم يك مرتبه صلی که طولش در حدود هفده متر میشد عین يك ردیف ساقه گندم که در کنار هم کاشته باشند و بادتندی بوزد بطرف جلو خم شدند، مثل اینکه هر دو را با میله و بیج و مهره بهم وصل کرده بودند و خواه و ناخواه منم آنها را با میله و بیج و مهره بهم وصل کرده بودند و خواه و ناخواه منم آنها را بهم مراسم تعظیم دسته جمعی که تمام شد و همه بحال خبردار ایستادند من رفتم توی كوك جناب آقای والی وبانو که این کیست که اینهمه تشریف داره نگاه کردم دیدم نه ! يك آدم معمولی است. تر که وباريك اندام. نه دراز نه کوتاه نه چاق نه لاغر حال آن که پیشنمازشهر خودمان که در ابتدای صف خبردار ایستاده بود لااقل دو برابر ونیم والی هیکل داشت، جناب والی کت وشلوار سورمه ای پوشیده بودوکفشش هم از همین کفشهای معمولی شیرو مشکی بود. کراواتی داشت و یقه آرو و پیراهن سفیدی اریزشن حال خیلی از مدعوین ازته تراشیده، وپشت لب تمیز و موهاشانه کرده و سر بالارفته وجان کلام يك قیاقه عادی و يك آدم معمولی باخود گفتم حتماً خانم خیلی خانم است، من که تا آن روز والی و خانم والی ندیده بودم.

نگاهی به قد و قواره خانم کردم بحق حق قسم خیلی از زنهاها هنوز ماو حتی همانها که در جلسه معارفه شرکت کرده بودند خوشگل تر و طالع تر از خانم والی بودند. يك زن سیاه ولاغر اندام عین دوکه، صورت استخوانی، قد کوتاه که بزحمت سرش تازیرشانه شوهرش جناب والی می رسید ملاهی يك دستبند طلا و گردن بندید ست وگردنش. يك جفت کفش پاشنه بلند قرمز بپایش و موهای سرش را عمامه ای نوکه کله اش جمع کرده بود. شاید هم موی طبیعی نبودو کلاه گیس بسر داشت من چه می فهمم بهرحال ظاهر خانم والی هم دراین حدودود بود اینها رامن در کمتر از چند ثانیه دیدم وارزایان کردم جناب والی وبانو آرام آرام بطرف صف آمدند و مقابل حضرت آقا، پیش نمازشهر ما ایستادند، یعنی در مقابل با صطلاح روحانیون.

آقای صداقت پیشه تعظیمی کرد و آب دهانش را قورت داد و چون همانطور که گفتم سابقه زیادی از نظر خدمت در شهرما داشت و همه را می شناخت برنامه معرفی حضار بایشان واگذار شده بود.

آقای صداقت پیشه رادر حالیکه یکدستش را بطرف شکم شال پیچیده و پیش نماز شهر مادر از کرده بود بعرض رساند. حضرت آقا حجت الفلان اولاد آبادی از اعظام فضلا و از اکابر فقها و از اجله علمای این شهر ندو امام جماعت اندو از مردان نیک و پاک روزگارندواز برکت وجودآقا و نفس مبارکشان سعاد که در شهرما امنیت و ارزانی وفراوانی برقرار است.

خب هرچه بود آقا امام جماعت ما بودو حتماً همانطور که آقای صداقت پیشه ایشان را معرفی کرد همانطور بودند. فقط یادم است جناب والی بالبخند محبت آمیزی از صداقت پیشه سوءال کردند.

صداقت پیشه بعرض رساند جناب آقای یتیم نواز از بازگشتن به اقصاف و نوع دوست شهر میباشند که سالها است در این شهر صدقات و خدمت مردم و عمران و آبادی این شهر کوشیده‌اند و تا بحال زمین‌های بسیاری از املاک پدری را برای ساختمان مدارس و بیمارستان در این شهر اختصاص داده هفته‌ای نیست که جناب حاجی یتیم نواز چندشب اطعام مساکین نکنند و بفقرا شام و نهار ندهند و ...

من هنوز در فکر پاك فامیل بودم و باخودم جنگ داشتم که نام حاجی یتیم نواز رشته افکارم را پاره کرد.

- ده ! این حاجی یتیم نواز همان حاجی دوزاری خودمان نیست؟ آقا کردم خودش بود ! یعنی چه ؟ چرا این صداقت پیشه اینقدر دروغ می‌گوید ؟ کجا این حاجی یتیم نواز زمین از املاک پدری برای ساختمان مدرسه و بیمارستان اختصاص داده ؟ این بابا که پرونده زمین خواری اش هنوز در دادگستری شهر موجود است، اینکه دو سال پیش عضو انجمن شهر شد و هرچه زمین بایر و دایر و هرچه زمین موقوفه و هرچه خانه متعلق به بیوه زنها و یتیم‌ها بود باكمك رئیس ثبت و عدلیه سندسازی کرد و خورد يك آب هم رقیق، حالا چطور یکمرتبه چنین مرد خیر و نیکوکاری از آب درآمد ؟ این حاجی یتیم زده که تومنی دوقران نزول ازما میگیرد و اسمش را مردم گذاشته‌اند حاجی دوزاری، وزیر این ریش و عبا عین زانو خون مارا مکیده و می‌کشد چطور یکمرتبه هفته‌ای هشت روز اطعام مساکین میکند ؟ سال‌تاسال کسی لای در خانه نیمه باز این بلا خورده‌رانی بیند. مگر صداقت پیشه این بابا را می‌شناسد ؟ رفتم فریاد بکشم و بگویم جناب آقای والی بمقدسات عالم این صداقت پیشه دروغ میگوید که باشنیدن صدای دور که جناب والی که خطاب به حاجی یتیم نواز میفرمودند: باز هم از این کارهای خیر بکنید، حشمت زده ! نوبت به نفر بعدی رسید، زبانم را که خشك شده بود چندبار دور دهانم بزحمت چرخاندم و گوش ایستادم مجدداً صدای صداقت پیشه مثل ناقوس در مغزم نشنید،

- جناب آقای سینه پهن ! یکی از قهرمانان بنام و جوانان ورزشکار شهر ماست که مایه فخر و مباهات مملکت است و همانطور که شاعر می‌گوید : فردوسی میگوید :

ز نیرو بود مرد را راستی

ز مستی کثری آید و کاستی

شاید از نظر اخلاق، رفتار، انسان دوستی و روح ورزش کاری که در این جوان برومند وجود دارد در کشور اگر اول نباشد دوم است، در چهارم مروت، آقائی، بزرگ زادگی لنگه ندارد و در حال حاضر با پول و امکانات خودشان سه باشگاه ورزشی در این شهر ساخته‌اند.

-- گفتید اسم شریف آقا .

- عرض کردم قربان ... اولاد آبادی .

مجدداً جناب والی لبخندی زدند و گفتند حقاً آقا کثیر الاولادند که این اسم را انتخاب فرموده‌اند

صداقت پیشه بعرض رساند یله ... همه‌نطور که استنباط فرمودید حضرت آقا دوزن عقدی و چهار زن صیغه دارند که همه از خانواده‌های سرشناس این شهرند و مضافاً باینکه در حدود شانزده پسر و هفت دختر و چند عروس و نوه دارند .

جناب والی لبی برچید و شانه‌ای بالا انداخت و من تازه آن روز فهمیدم که حضرت آقا پیشنماز شهر ما مشین جوجه کشی دارند .

جناب والی و بانو هر کدام دستی به آقا دادند و ایشان را مورد ملاطفت قرار دادند و پیرامون مسئولیتهائی که بعهد آقا بود تذکراتی فرمودند و یادآور شدند که وظیفه شما خیلی سنگین است و در برابر جامعه مسئولیت هائی دارید که باید بادقت آنها را انجام بدهید .

حضرت آقا هم متقابلاً تعظیمی کردند و قبول دادند که چنان کنند . نوبت به نفر دوم رسید و صداقت پیشه بعرض جناب والی و بانو رساند آقای پاك فامیل رئیس محترم مالیه این شهر هستند و از کارمندان صدیق و صاحبمنصبان خوشنام دولت اند که سالهاست در این شهر خدمت میکنند وقتی اسم پاك فامیل بگویم خورد کله کشیدم ببینم خودش است این صاحبمنصب خوشنام همان پاك فامیل خودمان است که اهالی شهر صد بار از دستش در پستخانه متحصن شدند و بضرب باتون ما موران انتظامی از تحصن بیرون آمدند یا دیگری است. دیدم نخیر خود آقا است، خود آقای پاك فامیل است یعنی چه ؟ این بابا که خون مارا در شیشه کرده هرچه مالیات زور است از فقرا و يك لاقباها میگیرد دهر چه مالیات از کله گنده‌ها است باكمك سایر رؤسا در کمیسیون و منزل حل و فصل میکند. تا بحال ما پنجاه تانلکراف علیه این بابا بمرکز مخابره کردیم چطور یکمرتبه کارمند صدیق و صاحبمنصب خوشنام از کار در آمد. رکهای گردنم متورم شده بود خون بصورت من دویده بود می‌لرزیدم یکی دو بار فریادم مثل گلوله توپ در دهانه گلریم آماده شلیک شد که فریاد بکشم جناب آقای والی دروغ است بشرافتتان لایسم این بابا نجس فامیل است نه پاك فامیل: از قره دزدهای روزگار است باز بخودم نهیب زدم بتوجه مرد ؟ میخواهی کار بدست خودت بدهی، حتماً اشتباه میکنی این پاك فامیل آن پاك فامیل نیست.

معرفی آقای پاك فامیل وسیله آقای صداقت پیشه تمام شد و جناب والی و بانو هر کدام دستی به آقای پاك فامیل دادند. و ایشان را مورد تفقد و مرحمت قرار دادند و ایضاً پیرامون وظایف خطیری که دولت بعهد ایشان گذاشته تذکراتی دادند و نوبت به نفر سوم رسید.

جناب والی و بانو لیخند ملاطفت آمیزی زدند و اجازه دادند .
پاچه ورمالیده که اسماً پیشخدمت روز مزدتبت بود و رسماً همه یار
آن اداره بشمار میرفت و يك پا کار چاق کن امور ثبتی و غیر ثبتی بود و اغلب
خانه اش مرکز عیش و عشرت رؤسای شهر بود و کلی مستغل و زمین و خانه
و باغ در شهر و اطراف شهر داشت یا پیش گذاشت و تعطیمی کرد و با صدای
بلند قصیده ای را که ساخته بود قرائت کرد .

ای شمی نازتین به شبستان خوش آمدی
ای شمع نازتین به شبستان خوش آمدی
چشمم براه یوسف کنعان چو یعقوب خشک گشته پرد
یوسف صفت دوباره بکنعان خوش آمدی
ساقی بیار باده که امروز روز ماسست
مطرب بگو به حضرت والی خوش آمدی
بر آسمان شهر دل انگیز ماخوش است هلال به صفر
دز بزم ما تو و بانو خوش آمدی

تف بروی هرچه آدم پررو و و وقیح است!
این پاچه ورمالیده راجه به شعر و شاعری ؟ این کجایش
ادیب است ؟ کجایش فاضل است ؟

این بابا را مردم شهر خوب می شناسند مکتب حقه بازی رادیده داشتگاه
کلاشی و کلاه برداری و پشت هم اندازی را طی کرده، این سواد ندارد که اسم
خودش را بخواند حالا بعنوان شاعر زمان و قصیده سرای بنام مابه حضرت
والی معرفی اش می کنند؟ ما در این شهر شاعر داریم که شعرش به شعر
نظامی طعنه میزند و از گرسنگی سنگ به شکمش می بندد کی گفته این پاچه
ورمالیده را بعنوان شاعر بحضور حضرت والی و بانو معرفی کنند؟

... که صدای احسنت و کف زدن حضار رشته افکارم را برید. حضرت
والی و بانو شاعر شهیر شهر ما را مورد تفقد و ملاطفت قرار دادند و از
معرفی به نفر بعدی رسید و جان کلام بنارا بجای مهندس معدن بحضور والی
معرفی کردند و کورکن را بجای باستان شناس جازدند : رنگرزشهر را بعنوان
هنرمند و نقاش امپرسیونیسم بحضور والی و بانو معرفی کردند و فاکتور و مال
را بعنوان صوفی و عارف شناساندند. قاطرچی را بجای سوارکار قابل
نامه نویس دم بستخانه را عوض نویسنده و ادیب، کبوتر باز حرفه ای را عالم
زیست شناس و سنگتراش را مجسمه ساز و پیکرتراش قالب زدند و بالاخره
نوبت معرفی من رسید .

صداقت پیشه به همان سیاق کار که دیگران را معرفی کرده بود چار
من ایستاد و يك دستش را به طرف من دراز کرد و بعرض حضرت والی و بانو
رساند .

ای دادو بیداد! این سینه پهن چاقوکش، باج بگیر شهر است که سه
تاقمار خانه در این شهر دارد باشگاه ورزشی اش کجا بود ؟ تابلو چهار
مرتبه به جرم چاقوکشی و آدم کشی بجزیره قشم و خارك و بندر عباس
تبعیدش کردند و فرار کرده و بر گشته این بابا از انسانیت بونبرده که از
صفات جوانمردی و آقائی و بزرگ زادگی برخوردار باشد.

زن و مرد و بچه این شهر وقتی در خیابان می بینندش مثل گوسفندی
که گرگ دیده باشد در هفت سوراخ قایم میشوند. می گفتند این سینه پهن
گردن کلفت قمار خانه دار مظهر جوانمردی و سمبل انسانیت است ؟ این
چاقوکش کجایش قهرمان است و مایه فخر و مباهات ما ؟!

يك پایم را جلو گذاشتم دندانهایم را روی هم فشار دادم تمام نیرویم را
در گلویم جمع کردم که فریاد بکشم و بگویم جناب آقای والی به عصمت خانم
این مرد دروغ میگوید این صداقت پیشه چرت میگوید که خانم جناب آقای
والی پیش رفتند و دست سینه پهن را در دست گرفتند و بالیخندی که یکدنباز
آن مهر و محبت میباید با صدای لطیف و دلنشینی که بقیافه شان نمیخورد
خطاب به سینه پهن فرمودند :

- مملکت! کشور ما! بوجود افرادی چون شما احتیاج دارد، جامعه امروز
ما بوجود قهرمانان و ورزشکارانی چون شما افتخار میکند، در دنیای امروز
جامعه ای پیشرفت میکند و نامش درد دنیا بلند آوازه میشه که جوانانش از
نیروی، بدنی برخوردار باشند و بتوانند در میدان های ورزشی جهان پرچم
پرافتخار ماروبه اهتزاز دربارن، من وقتی می بینم که جوانان کشور ما همه
ایرومند، سالم، قوی و خوش بنیه هستند لذت میبرم و امیدوارم که بتوانم
برای توسعه باشگاه های ورزش تان اعتبار کافی از مرکز بگیرم تا هر چه
بیشتر در امر تربیت و تعلیم نوجوانان و جوانان شهر منشأ خدمت باشید.
انکار طشتی از آب یخ روی من ریختند از هم وارفتم.

نوبت به معرفی نفر ششم رسید. ایضاً صداقت پیشه با دست راست
اشاره به سینه پاچه ورمالیده پیشخدمت روز مزد اداره ثبت کرد که جناب
آقای پاچه ورمالیده از ادبا و فضلا و شعرای نامدار و با احساس و در عین حال
گوشه گیر شهر هستند و کمتر در مجامع ظاهر میشوند و کمتر خودنمایی میکنند
اشعار نفوذ و لایق پاچه ورمالیده سینه بسینه و دهان بدهان میگردد و
خودشان مورد احترام و تکریم مردم شهر میباشند و هفته ای چند شب در
محل مجالس ادبی ترتیب میدهند که در آن فضلا و ادبا و شعرای شهر
شرکت میکنند اینك از آقای پاچه ورمالیده تقاضا میکنم قصیده ای را که
به مناسب تشریف فرمائی حضرت والی و بانو سروه اند در حضور شما
درالت نمایند.

- جناب آقای فلانی یکی از جوانان پرشور، وطن خواه، باشخصیت،
باشهامت، شجاع، متفکر، خوشبین، مطیع سربر زیر عاقل و کامل این شهر است
و...

که کاسه صبرم لبریز شدود یدم اگر درباره دیگران نتوانستم اعتراضی
بکنم اینجا حق قانونی من است و لااقل میتوانم بگویم که صداقت پیشه در
باره من یکی دروغ میگوید و حضرت والی و بانو را گمراه میکند.
يك پایش گذاشتم و ازصف خارج شدم فریادم مثل بمب زیر سقف سالن
پذیرائی دارالحکومه پیچید.

- جناب آقای والی بشرافتتان قسم این مرد دروغ میگوید بتمام مقدمات
«الم بیخود میگوید من باشهامت نیستم اگر می بودم و حالا جای آقای صداقت
پیشه بودم که میتواند در نهایت شهامت دهسال اینهمه و بهمه دروغ بگوید
ويك جالکنت زبان پیداکنند، من شجاع نیستم اگر شجاع بودم مثل سینه
من حالا سه تا قمارخانه در این شهر داشتم و ماهی ده پانزده هزار تومان
باچ قمار میگرفتم من متفکر نیستم اگر می بودم حالا جای یتیم نواز بودم و پولم
از بارو بالا میرفت، اگر عاقل می بودم و عقل داشتم حالا مثل پاچه ور مالیده
مستخدم روز مزدداره ثبت، خانه ام مرکز عیش و عشرت ارباب ذوق و پاتوق
رؤسای عیاش و صاحب نفوذان خوش گذران این شهر بود. اگر وطن پرست
می بودم لااقل نصف زمین های این شهر وطن ملکی من بود. اگر مطیع و سربر زیر
بودم روی چشم همه جایم بود ...

یادم نیست دیرچه گفتم فقط بخاطر دارم که من نعره میکشیدم و
حسارمحترم باتا سف از راه دلسوزی سرهایشان رامتل بزافش تکان میدادند
و حضرت والی و بانو هم مرتب مرامورد تفقد و مرحمت لفظی قرار میدادند
که آفرین بر تو جوان! آفرین بر شهامت تو صدآفرین بر صداقت و راستگویی
تواحسننت، احسنت، بگو فرزندانم! باز هم شما جوانها، مگر شما ما را در جریان
کارها بگذارید ما برای همین بولایت میانیم تا از نزدیک بادردهای شما
آشنا بشویم. ماکه همه مردم رانمیشناسیم، بگوفرزندانم. بگو باز هم بگو،
آفرین بشجاعت و صراحت لهجه تو مملکت ما به جوانانی امثال شما افتخار
میکند و احتیاج دارد و ...

* * *

نتیجه میدانید چه شد؟ یک هفته بعد شنیدم حضرت والی در گزارش
مهر مانه ای که بمرکز فرستاده اند مرقوم داشته اند فلانی (یعنی بنده) عنصری
است ناراحت و ماجراجو و اخلا لکر چکارش کنیم؟
... پرواضح است جوابی که هفته بعد از مرکز رسید چه بود؟

دکترهای محله

سرگذرما سالها بود که طبیبی بنام دکتر حبیب مطب
داشت. تابلو کوچکی هم بر سرمطبش نصب کرده بود باین
مضمون «مطب دکتر حبیب، پذیرائی از ساعت ۹ تا ۱۲ صبح و بعد از
ظهرها از ۶ تا ۸».

تمام اهل محله ما و کوچه های اطراف طبیب منحصر بفردشان همین دکتر
طبیب بود و چون تنها طبیب محله نسبتاً بزرگ ما بشمار میرفت هرکسی از
کوچک و بزرگ هر مرضی داشت باو مراجعه میکرد. اوهم نسخه ای لراغور حال
مریض میداد و از دو حال خارج نبود، اگر عمرش بدینا بیاقی بود که خوب میشد
و اگر بیمانه عمرش لبر یز شده بود و مقدر بود که بمیرد میمردا منم یکی
از بیماران این طبیب بودم. دکتر خوبی بود، بی آزار بود و هر زمان
بود و بالاخره برای اهل محل ما وجودش نعمتی بود و خیلی ارزش داشت.
چون خط سیر من طوری بود که میبایست هر روز از مقابل «مطب این
طبیب بگذرم روزی پنج شش بار چشم من به تابلو كوچك دکتر حبیب می افتاد
و اصولاً چندین بار در روز نگاه کردن به تابلو كوچك دکتر حبیب برای من
عادت شده بود.

يك روز صبح که مطابق معمول از مقابل مطب دکتر حبیب میگذشتم
دیدم بدیوار ساختمان رو بروی مطب دکتر حبیب تابلوئی به قد و قامت تابلو
دکتر قدیمی محله ما نصب شده و روی آن این جمله به چشم میخورد «مطب
دکتر محبوب متخصص بیمار یهای داخلی پذیرائی از ۸ تا ۱۲ و بعد از ظهرها
از ۵ الی ۹»

معلوم شد طبیب تازه ای به محله ما آمده و اجرای برنامه توسعه
و تعمیم بهداشت کار خودش را کرده و طبیب محله ما دوتا شده است و این
خودش برای ما خیلی ارزش داشت.

باز فردا صبح که سرکارم میرفتم دیدم دکتر حبیب دکتر قدیمی خودمان را
بلویش را عوض کرده و روی تابلوی بزرگتری که بدیوار محکمه اش نصب
کرده نوشته است «مطب دکتر حبیب متخصص بیماری های داخلی و امراض
جلدی و عفونی پذیرائی از ۸ صبح تا ۱۲ و بعد از ها از ۵ الی ۹» و در
بالگشت پس کله ام را خاراند و کمی تابلوها را و رانداز کردم و دیدم
روز بعد تابلود کتر محبوب طبیب جدید محله تغییر کرده بود و این

کهنه و ختنه اطفال بامند آمریکائی و متخصص قوای تناسلی و ضعف قوای باز
فارغ التحصیل از دانشگاه کمبریج لندن و آسپستان سابق بیمارستانهای
انگلستان و همکار پروفور ادوارد جراح معروف و معاون رادیو سکویی بیمارستان
وابسته بدانشگاه سوربن پذیرائی همه روز از ساعت ۷ صبح تا ۱۲ و از ۲ تا
۱۰ بعد از ظهر، و عین تا بلو هم باهمان قدو قامت و بدون اینکه سرموای از
نوشته ها باهم اختلاف داشته باشد برسر در مطب دکتر محبوب نصب شده
بود منتهی قسمت آخرش با تابلو دکتر حبیب تفاوت داشت باین مضمون
«... و فارغ التحصیل از دانشگاه هاروارد آمریکا و آسپستان سابق
بیمارستانهای آمریکا و همکارا پروفور برای دون جراح معروف و معاون
رادیو سکویی بیمارستان وابسته به دانشیاه پسیلوانیا پذیرائی همه
روز از ساعت ۶ صبح تا ۱۲ و از یک بعد از ظهر الی ساعت ۱۱ شب».

... رشد تابلوها در همین جا متوقف ماندی چون ادامه طول و عرض
تابلوها بیش از این امکان نداشت و جلو پنجره های همسایه هارا می گرفت این
توقف اجباری پیش آمده بود یا اینکه حدود علم طب و مشتقات آن در همین
جا خاتمه می یافت و رشته دیگری وجود نداشت که در تا بلوها ذکر شود
بهر تقدیر، وقتی کار رشد تا بلوها متوقف شد سرگردانی عجیبی گریبان
گیر محله ما شد: باین معنی که سابق براین مایک طبیب داشتیم و چند نوع
بیماری. تکلیف همه ما روشن بود، مردك رودل میکرد، ثقل میکرد، میرفت
یهلوی دکتر حبیب او هم يك کاسه سولفات دوسودیا حاج منیزی و لوس را
بیمار رو دل کرده میداد یا خوب میشد یا میزد دیگر مریض مردد نبود که برای
معالجه سرما خوردگی و رو دل و مننژیت بکدام طبیب مراجعه کند.

ولی از وقتی دکتر محبوب به محله ما آمد و آن تابلوهای کدائی بالا رفت
این فورمول و بر نامه هم بهم خورد و همه ما سرگردان شده بودیم که بوقت
ناخوشی برای معالجه بکدام يك از این دو طبیب مراجعه کنیم و کدام يك
حاذق ترند!

از نظر معلومات پزشکی طبق نوشته تابلوها یشان هر دو در يك ردیف
بودند ولی آن یکی فارغ التحصیل دانشگاه «کمبریج» لندن است و این یکی
فارغ التحصیل دانشگاه «هاروارد» آمریکا شوخی نیست!

آن یکی معاون رادیو سکویی بیمارستان وابسته بدانشگاه «سوربن»
است و وابسته بدانشگاه «پسیلوانیا» فرق معامله خیلی است با این یکی
عامل تر و باسوادتر است یا آن یکی؟!

آمدن طبیب جدید به محله ما بکلی وضع مارا در هم ریخت و از پس فکر
کردیم که کدام يك حاذق ترند بیشتر سکنه محله ما بیکتوغ بیماری مبتلا شده
بودند مضافاً باینکه يك ماه بعد دودستگر عجیبی هم در محله ما ایستادند
عده ای طرفدار دکتر حبیب طبیب قدیمی محله بودند و عده ای دیگر

مضمون در آمده بود «دکتر محبوب متخصص بیماریهای داخلی و امراض جلدی
و عفونی و بیماریهای حلق و گوش و بینی و چشم».

بارك الله ... عجب دکترهای حاذق و فهمیده و متخصص در محله ما
طایات میکنند و ما خبر نداریم و نمیدانستیم!

فردا که از مقابل مطب دکتر قدیمی خودمان می گذشتیم دیدم تابلویش
از طول و عرض قد کشیده و معلومات پزشکی دکتر حبیب ما هم به نسبت طول
عرض تابلو بیشتر شده، چون روی تابلو نوشته شده بود «دکتر حبیب متخصص
بیماریهای حلق و گوش و بینی و چشم و معالجات امراض قلبی و عوارض روحی
و متخصص شکسته بندی».

... کمی ایستادم و تابلوها را خوب و رانداز کردم راه افتادم. و چون
فرا این مدت چشمم عادت کرده بود که هر روز این تابلوها را ببینم و علاقمند به
رشد طولی و عرضی تابلوها شده بودم صبح که از خانه بیرون می آمدم به
عشق دیدن تابلوها بودم، مثل اینکه تابلوهای دکترهای سرگزما باهم
مسابقه گذاشته بودند که رشد کدام یکی در بیست و چهار ساعت بیشتر
است؟

بهر تقدیر، فردای آن روز که مقابل مطب این دو طبیب رسیدم مطابق
عادت نگاه کردم ببینم از دیروز تابلود کتر محبوب قد کشیده یاند؟ دیدم
بله! ... روی يك تابلو سه در چهار زمینه سفید باخط نستعلیق و خوانا نوشته
شده «دکتر محبوب متخصص بیماریهای داخلی، امراض جلدی و عفونی
و بیماریهای حلق و گوش و بینی و چشم و معالجات امراض روحی و متخصص شکسته
بندی و درمان سوزاك و سفلیس پذیرائی از ساعت فلان تا فلان!» و روز بعد
که آمدم دیدم تابلود کتر حبیب دکتر قدیمی خودمان يك متر از تابلود
کتر محبوب دراز تر شده و آنچه در تابلو دکتر محبوب هست در این
تابلو هم هست باضافه «درمان فوری سوزاك و سفلیس نوو کهنه و ختنه
اطفال بامند آمریکائی».

... العظمت ولله ... چطور ما تا آن روز نمیدانستیم که اطباء محله ما
اینهمه سواد و معلومات دارند و چطور خودشان یادشان نبود و هی کم کم
و با اساطیر یادشان می آمد؟

باری ... روز بعد نوبت رشد تابلود کتر محبوب بود و از روی نوشته های
تابلو معلوم شد که دکتر محبوب «متخصص تقویت قوای تناسلی و ضعف قوّه
یا هم هست!»

يك ماه بعد تابلود کتر حبیب دکتر قدیمی محله ما به شش متر طول
و چهار متر عرض قد کشید و مضمون تابلو هم این بود «دکتر حبیب متخصص
بیماریهای داخلی و امراض جلدی و عفونی و بیماریهای حلق و گوش و بینی و چشم
و معالجات امراض قلبی و متخصص شکسته بندی درمان سفلیس و سوزاك توو

«حالا میخوای این نسخه رو به پیچی؟»

گفتم ... پله ... علاچی ندارم، چطورمکه؟!

باخشم و عصیانیت اول نسخه را مچاله کرد و بعد بریز کرده و در چوبی بی آب کنار خیابان مقابل مطب دکتر محبوب ریخت و مچ دست مرا محکم گرفت و دنبال خودش کشاند، من هم بدون مقاومت بدنبالش راه افتادم و از پله ها بالا رفتم، حالا تونگو که دکتر محبوب از پنجره مطبش آن جریان را دیده و زاغ سیاه مرا چوب میزند!

دکتر حبیب پشت میزش نشست و اخمهایش را درهم کشید و با عصیانیت زیر لب غرید که یکی نیست باین دامپزشك بیسواد بگه برای کسی که سینه پهلوی کرده شربت «فسوتیانون و کینالاروش» تجویز نمیکنی و شروع کرد بنوشتن نسخه و بعد نسخه را بدست من داد و گفت بیا! این نسخه را ببیچ، ویزیت هم نمیخواد بدی! اگر بیست و چهار ساعته خوب نشدی من تابلو مو پائین میکشم.

چاره ای نبود، نسخه را گرفتم و از دکتر حبیب خدا حافظی کردم و از پله های مطب پائین آمدم. ولی بمحض اینکه پایم را از پله آخری به کف پیاده کردم گذاشتم دکتر محبوب که آن طرف خیابان بانتظار من ایستاده بود عرض خیابان را بادو قدم کل و کشاد طی کرد و خودش را بمن رساند و قبل از اینکه من چوب بندی بکنم و حالت دفاعی بخودم بگیرم بایک حرکت سریع نسخه را از دست من قاپید و نگاهی خصمانه! به قیافه من انداخت و گفت ... هوم ... نسخه من کو؟ این چیه؟

من در حالی که از ترس می لرزیدم و دندانهایم کلید شده بود گفتم: آقای دکتر؟ این نسخه رو برای کلفت مون که اثنا عشرش درد میکنه گرفتم! آمرانه گفت، بمن دروغ نگو، این نسخه درد تورو علاج نمیکنه و بدنبال این گفته نسخه دکتر حبیب را پاره کرد و ریخت توی جوی و مچ مرا گرفت و از پله های مطبش بالا برد و از نو نسخه ای نوشت و دو تومان ویزیت قبلی مرا هم پس داد!

چیزی نگفتم از دکتر محبوب خدا حافظی کردم برای پیشگیری از حوادث احتمالی نسخه را تا کردم و در آستر کلاه هم گذاشتم و کلاه را هم محکم روی سرم جابجا کردم و از پله ها پائین آمدم ولی قبل از اینکه بتوانم خودم را از قوه جاذبه دو طبیب محله کنار بکشم از پشت سر دکتر حبیب یقه ام را گرفت و بطرف خودش کشید، من در صدد مقاومت برآمدم ولی بی نتیجه بود و گریه دکتر حبیب از پنجره مطبش دیده بود که من نسخه را کجا گذاشتم چون با سرعت عجیبی که از سن و سال و قد و قواره او بعید بود کلاه را از سرم برداشت و چنگ انداخت توی کلاه و آستر آنرا بانسخه کشید و پوز و پوز

دکتر محبوب طبیب جدید را بسینه میزدند ولی تشخیص اینکه از این دو نفر کدام بهتر و حاذق ترند کار بسیار مشکلی بود، چون اختلاف سطح معلومات و طبابت این دو طبیب همان نوشته قسمت آخر تابلوهایشان محل تحصیل و سوابق خدمت بود!

... در این گیرودار دور از جان همه شما بنده سرمای سختی خوردم و بستری شدم حالا چه شد که این سر ما خوردگی در وجود بنده توسعه پیدا کرد و ریشه دواند تا مبدل به سینه پهلوی شد و قضیه بیخ پیدا کرد و کار به دوا و دکتر کشید بحث دیگری است! واما پهلوی کدام يك از این دود کتر بروم که زودتر نتیجه برسم؟

فکرها کردم با اهل خانه بحثها کردم با اهل محل در بستر بیماری مشورت ها کردم و بالاخره در شبی که دوستان و اهل محل به عیادتم آمده بودند رای گرفتیم و دکتر محبوب طبیب تازه محله ما برنده شد و قرار شد که صبح فردا اول وقت بایشان مراجعه کنم و دردم را بگویم و نسخه ای بگیرم و جریان را هم به هم محله ای ها اطلاع بدهم ولی فکر اینکه چطور بعد از مدت ها آشنائی و سوابق بیماری یاد کتر قدیمی محله او را کنار بگذارم و دردم را به طبیبی بگویم که بیش از چند صباح نیست به محله ما آمده و يك قران حق سرفقلى ندارد عذابم میداد، تاسپیده صبح از این دنده بآن دنده غلغله کردم و فکر کردم. بهر تقدیر آن شب را بهر نحوی بود صبح کردم و اول وقت برای اولین بار به مطب دکتر محبوب طبیب تازه محله رفتم غافل از اینکه دکتر حبیب طبیب قدیمی محله از پشت پنجره مطبش زاغ سیاه مرا چوب میزند و مواظب من است. از پله های مطب بالا رفتم و دردم را بدکتر محبوب گفتم، معاینه ام کرد، نسخه ای داد. و دو تومان ویزیتش را دادم و از مطب خارج شدم «یادم رفت بگویم قبل از اینکه دکتر محبوب در محله ما مطب باز کند ویزیت دکتر حبیب پنج تومان بود ولی به نسبت رشد تابلو هانرخ ویزیت این دو طبیب هم پنج قران پائین آمد تانرخ ویزیت هر دو روی دو تومان تثبیت شد.»

غرض ... وقتی از مطب خارج شدم و از پله ها پائین آمدم و وارد خیابان رفتم چشمم بدکتر حبیب افتاد که مثل علم بزید سر راهم سبز شده بود؟! نگاه معنی داری به قد و قامت من کرده و با محبت خاصی گفت کسالتی داشتید؟ من در حالی که دست و پایم را کم کرده بودم و عرق سردی بر پیشانیم ریخته بود بر اعصابم مسلط شدم و با خجالت گفتم ... ای ... آقای دکتر...

دکتر بدون اینکه توجهی بمن داشته باشد یا جواب مرا شنیده باشد باز دست خاصی گوشه نسخه را که هنوز در دست من بود گرفت و کشید و مرا در مقابل عمل انجام شده ای قرار داد.

نگاهی طبیبانه به نسخه انداخت و پوز خندی زد گفت:

در کارم ورزیده شده بودم دوتا نسخه دکتر محبوب را بدست دکتر حبیب دادم که پاره کند و آن سه تا نسخه را گرفتیم.

دکتر محبوب دستش را دراز کرد که نسخه ها را از دست من بگیرد که دکتر حبیب با کف دست محکم به پشت دست دراز شده دکتر محبوب زد دکتر محبوب معطل نکرد يك سیلی گذاشت به بناگوش دکتر حبیب و پشت دستی او را با سیلی جواب داد هنوز صدای سیلی زنك دار دکتر محبوب در فضایم نشده بود که سیلی دکتر حبیب به صورت پت و پهن و گوشت آلود دکتر محبوب نشست، دردسر تان ندهم، یقه هم را چسبیدند و بزنی شروع شد چه بزنی بزنی.

مشت ولگدی بود که بهم حواله میدادند و فحش های دکترانه ای بود که بی دریغ نثار هم و والدین گرامیشان میکردند.

... البته در این میان منم بی نصیب نماندم، هر چه بود دعوا بخاطر من بود بخاطر وجود من بود!

با تن تب داد و پاهای لرزانم میانجی شدم که این دو نفر را از هم سوا کنم ولی مگر هم را ول میکردند؟ از سه تا مشت و دوتا لگدی که بهم حواله میدادند بین راه دوتاش در وجه بنده برات میشد.

دیدم بیشتر از این نمیشود كتك خورد، آستین ها را بالا زدم و مامور شروع کردم، سه تائی بجان هم افتادیم تا میخوردیم هم رازدیم، مردم شری شدند و اطراف ما جمع شدند ولی کسی قدرت داشت که ما را از هم جدا کند، مگر مردم از جانشان سیر شده بودند؟

بالاخره پاسپانها رسیدند و ما را بهر مشقتی بود از هم سوا کردند و گاهی بکلانتری کشید و حسب معمول پرونده ای در این زمینه درست شد که شاید هنوز هم در جریان باشد.

منتهی از آن روز بعد دیگر مردم محله ما مریض نشدند یا اگر هم میشدند جرأت نداشتند به دکتر مراجعه کنند، چون از کله سحر دکتر حبیب پنجره مطبش را باز میکرد و چهار چشمی زاغ سیاه دکتر محبوب را چوب مزه و دکتر محبوب هم مثل مجسمه مومی کنار پنجره مطبش می نشست و «زل» میزد و دکتر حبیب را می پائید.

کرد و ریخت جلو پله های مطب دکتر محبوب و گفت: «من نمیکذارم باین سادگی مشتری منو از چنگم در بیارن! من خونمو توی این کار دیدم؟ نمیدونه با کی طرفه! بیا بریم تا يك نسخه دیگه برات بنویسم.» و قبل از اینکه من مقاومتی بکنم «گریه دیگر با آن کش دوا کش ها و شدت تب و استخوان درد قدرت مقاومتی درمن نمانده بود، مچ دستم را گرفت و بدنالش کشاند و سرعت برق و باد پشت میزش نشست و نسخه ای نوشت و بدست من داد و ضمناً ده تومان هم از کشو میزش برداشت و بمن داد و گفت... بیا این هم پول نسخه ات؟!».

شدت تب از يك طرف، استخوان درد از یکطرف هول و هراس و جوش و هرس خوردن از یکطرف، بکشی و وا کش ها واز پله ها بالا رفتن و پائین آمدن یکطرف و تب و تشرهای این دو دکتر بکلی داشت مرا از پا در میآورد. چیزی نگفتم، نسخه را گرفتم و ده تومان را هم گذاشتم توی جیبم واز پله ها پائین آمدم و همینکه از دهلیز مطب خارج شدم سینه بسینه دکتر محبوب خوردم و قبل از اینکه او حمله را شروع کند نسخه را بطرفش دراز کردم و گفتم بیا پاره اش کن! ولی من کمتر از بیست تومن نمیگیرم. دکتر حبیب ده تومن داد!

دکتر محبوب دندانهایش را بهم فشار داد و با عصبانیت غرید که من نمیکذارم بیمارمو دستت دستت بکشن! من تا پای جونم روی بیمارم و ایستادم! من قسم خوردم بشرافتم به وجدانم که با تمام قدرتم برای نجات بیمارم تلاش بکنم ... وجدان من، شرافت من حکم میکند! بیا بریم تا يك نسخه دیگه برات بنویسم و باز دست مرا گرفت و مثل بره بدنالش کشاند و نسخه تازه ای نوشت و با يك اسکناس بیست تومانی بدست من داد.

دیدم بد معامله ای نیست! بیست تومان دکتر محبوب را روی اسکناس ده تومانی دکتر حبیب گذاشتم واز پله ها پائین آمدم، دیدم دکتر حبیب وسط خیابان منتظر من است!

خدا پدری را بپاره زد که قبلاً نسخه را نوشته بود و دیگر مرا با خودش از پله ها بالا نبرد.

نسخه دکتر محبوب را از دستم قاپید و پاره کرد و نسخه خودش را بدستم داد ولی هنوز نسخه دکتر حبیب را در جیبم نگذاشته بودم که دکتر محبوب مقال «ترقی» بالای سرم سبز شد و نگاه تند و خصمانه ای بدکتر حبیب انداخت، نسخه را از دست من گرفت و پاره کرد و عوضش دوتا نسخه که قبلاً نوشته بود و آماده داشت بدست من داد و بلافاصله دست هایش را مثل دسته کوزه به من زد و بدکتر حبیب گفت دیگه چیکار میکنی؟

دکتر حبیب معطل نشد، دسته یادداشتش را از جیبش بیرون کشید و وسط خیابان در کمتر از سه چهار ثانیه سه نسخه نوشت و من هم که

ЖАМОЛ МИРСОДИҚИЙ

Эроннинг машхур замонавий ҳикоянависи Жамол Мирсодиқий 1933 йилда туғилган. У Техрон дорилфунунининг филология факультетини тугатиб, 60— йилларда қаламкашлар даврасига кириб келди. Унинг новеллалари «Сухан» журналича тез-тез босила бошлади. Бу даврда «Сухан» журналича Эроннинг забардаст олимлари ва ёзувчилари бошқарар эдилар.

1967 йилда илк ҳикоялар тўплами — «Мовий кўзли малика» босилиб чиққанидан сўнг ёзувчининг номи эл оғзига тушди.

Ж. Мирсодиқийнинг ҳикоялари 1964 йилда биринчи марта рус тилига таржима қилинди. 1970 йилда эса ўзбек китобхони унинг ҳикоялари билан танишиш бахтига муяссар бўлади. 1976 йилда эса ҳикоялари бевосита форс тилидан ўзбек тилига ўтирилди. 1980 йилда адабнинг «Узун тун» қиссаси ўзбек тилида нашр этилди.

60— йилларда Эронда юз берган иқтисодий-ижтимоий ўзгаришлар, «шоҳ ва халқ инқилоби», «оқ инқилоб» каби назарияларнинг олға сурилиши ва шу асосда мамлакатда сармоядорлик муносабатларининг жадал суръатлар билан ривожланиши халқ оммасининг психологияси ва ҳаётига таъсир этмай қолмади, албатта. Бу каби ўзгаришлар бадний адабиётда, жумладан, Ж. Мирсодиқийнинг ижодида ҳам ранг-баранг бўёқларда ўз аксини топти. Адиб ўз асарларида халқ номидан таклиф этилаётган турли-туман назариялар аслида пулдорларнинг маъқеини мустаҳкамлаш, уларнинг осойишталигини бузмаслик, шу йўл билан халқни тинчлантириш эканлигини ҳаётий воқеалар ва тақдирлар мисолида ёрқин акс эттирди.

Ж. Мирсодиқий Фарбий Оврупо ва рус адабиётининг фозил билимдони. Уларни қунт билан ўқиб-ўрганди. Ундан «кимнинг ўрнида бўлишни истардингиз?»— деб сўраганларида «Чеховнинг» деб жавоб бериши бежиз эмас. Унинг бу жавоби бутун ижодий фаолиятини ифодалаб бера олади деб ўйлаймиз.

Нозик дидли санъаткор мамлакатда рўй бераётган воқеалар тасодиқий эмаслигини, эртанги кун нуқтан назаридан фикрловчи зиёлилар пайдо бўлаётганлигини тезда илғаб олди ва уларни ўзига хос йўсинда қаламга олди. Бир сўз билан айтганда, Ж. Мирсодиқий бадний асарлари 60—80— йиллардаги Эрон мамлакати ва халқни ҳаётининг ёруғ ойнасидир.

Адибнинг 80-йилларда яратилган бадний асарлари публицистик руҳнинг кучлилиги ва масаланинг кескин қўйилиши билан эътиборга лойиқ. Бу албатта, мамлакатдаги ижтимоий-сиёсий воқеаларнинг кескин тус олиши билан изоҳланади.

Жамол Мирсодиқий ҳам кўпгина илғор фикрли зиёлилар сингарин 1979 йилги Эрон инқилоби натижаларидан кўнгли тўлмай, ўз ишларини тарк этишга мажбур бўлди. У ҳозирги кунда АҚШда яшаб, форс тилида журнал нашр этмоқда. Эрон адабиёти ва маданиятининг тарғиб этишда жонбозлик кўрсатмоқда.

Ж. МИРСОДИҚИЙНИНГ БАДИИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Мовий кўзли малика», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1961.
2. «Туинги мусофирлар», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1964.
3. «Менинг ҳорғин кўзларим», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1966.
4. «Томоша оқшомлари ва сариқ гул», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1969.
5. «Узун тун», қисса, Техрон, 1970.
6. «Бадбахтлар» ҳикоялар, Техрон, 1973.
7. «Сайланма», Техрон, 1975.
8. «Қум уюмлари ортида», ҳикоялар тўплами, Техрон, (йили кўрсатилмаган).

فکر کرد : «چه اسمش سخته ... انفوزا ... انفلاسا... انفولان ... آه...» خاله یادش آمد : «انفولانزا». آن خانم چند بار اسم آن را تکرار کرده بود. خانم پرمحبتی بود. قیافه و رفتار با وقاری داشت. خاله او را دعا کرد :

- خدا مریضش را شفا بده، خدا همیشه به خانمی نگهش داره. آن خانم در کنار خاله نشسته بود و منتظر توبتش بود. پسرش مریض بود. وقتی دید که عباس از توی بغل خاله جنب نمی خورد و خاله را خسته کرده است؛ رو کرد به او و با مهربانی گفت :

- آقا پسر، خوب نیست مادر تو اینقدر اذیت کنی؛ بیابشین به اون من جونم تا نفس تازه کنه، مکه نمی بینی چقدر خسته شده، بیا جونم بیا ...

خاله گفت :

- عیبی نداره خانم، تو بغل من عادت کرده بخوابه. مته مادرش به من انس گرفته. نمی دونی چه بچه خوبیه.

خانم با تعجب پرسید :

- مکه بچه خود تون نیست؟

- نه خانم نوه خواهر یه. اما مته بچه خودم می مونه.

- مادرش چرا نیومد؟ شما تنهایی از بغل کردنش خسته نمی شین؟ هزار ماشاالله بچه بزرگیه. اونوقت هم انقدر اونو به خودتون نجسبونین؟ شما هم مریض می شین ها، این مرض به هیچ کس رحم نمی کنه.

- مادرش یه خرده کار داشت، سپردش دست من.

و با غرور خاصی اضافه کرد :

- آخه به من اطمینون دارن. من بچه ها رو خیلی دوست دارم خانم

چون.

- حتماً خودتون بچه ندارین.

- چرا خانم چون، به خواست پروردگار، چهارتا بنده زاده دارم.

- اختیار دارین، آقا زاده ان. پس حتماً حالا دیگه بزرگ شده ان و به

شما احتیاجی ندارن.

- سه تاشو نو بزرگ کردم. یکیشون هنوز به ثمر نرسیده. زری را

شوهر دادم. شوهرش مرد با خداییه، قربون جدش برم. دوتا پسر کوچولو دارن. روزگار چه زود می گذره خانم چون. بچه ها می آن و جای مارومی گیرن. یه دختر دیگه ام هنوز کوچیکه، مدرسه می ره. کلاس چهارمه. پسر بزرگم مردخونه منه. خدا حفظش کنه. نمی دونی خانم چقدر سر به زیره یه دکان اجاری داره. هنوز براش زن نیاوردم پسر عاقلیه. می که تا پول و پله ای دست و پا نکنم زن نمی گیرم. صبح زود می ره دکان، هوا که تاریک شد برمی گرده

خاله

خورشید در میان آسمان سفید و روشن که روی شهر را گرفته بود. چون جام طلای شناوری دیده می شد. کوچه های تنگ و کشیف که در اطراف آن خانه های کوتاه و گلی بیقواره کنار هم نشسته بود غرق آفتاب بود. مدرسه تعطیل شده بود و سیل بچه ها در کوچه ها سرازیر بود خاله عباس را در بغل می کشید و نفس زنان از میان بچه ها راه باز می کرد و با مهربانی از بچه ها می خواست :

- آقا کوچولو، یه خرده برو عقب تا من رد بشم. باریک الله پسر. و با خود می گفت :

- خدا زیادشون کنه ببین ماشاالله هزار ماشاالله چه خاکی هواکردن... خدا به پدر و مادر هاشون ببخشدشون. خدا از آب و آتش حفظشون که. در خیالش گذشت سال دیگر که بیاید عباس به مدرسه می رود و مثل این بچه ها، توی کوچه ها می دود و کیفش را دور دستهایش به چرخ می آورد و ذوق کنان به خانه می آید و با دهان پر خنده برای او تعریف می کند :

- خاله امروز خانم معلم منو برد پای تخته.

و با خوشحالی می خندد و از او آب نبات و شکرپنیر می گیرد. خاله سرش را گچ کرد و نگاه پرمحبتی به صورت او که روی دوشش به خواب رفته بود، انداخت و گفت :

- قربونت برم من، شاه پسر ...

و به حال او غصه خورد :

- بمیرم الهی ببین بچه ام دوباره استخون شده، عجب مرض بلایی خدا نصیب کافر نکنه.

خاله به یاد آدمهای جور به جوری افتاد که در محکمه دیده بود. محکمه دکتر شلوغ بود. در اتاق انتظار، روی ایوان و توی راهرو، مریضهای زیادی از بچه های پنج شش ساله گرفته، تا پیرمردها و جوانهای قوی هیکل دیده می شدند. چشمها سرخ و متورم شده بود. بدنهای تکیده و لاغر با چهره های زرد و پژمرده و موهای آشفته. این بر و آن بر، میان هم ریخته بودند. بچه ها گریه می کردند، بزرگها بی تپ بودند و سرهای خود رامیان دستها می فشردند و بی حوصله راه می رفتند. عده ای به دیوار تکیه داد بودند و از حال و هوش رفته بودند. خاله زیر لب گفت :

- چه بلایی، چه بلایی، مکه خدا به داد مردم برسه.

- بمیرم الهی، از بچه هام هیچی باقی نمونده پوست و استغون شدن .
چه مرض بلایی، خدایا خودت به ما رحم کن .
این روزها خاله خیلی عزیز شده بود و همه یکرین قربان و صدقه اش
میرفتند :

«خاله جون فدات شم خاله جون دورت بگردم. خاله قربون قدمت ،
خاله دستم به دامت. خاله خاك پات شم. خاله جون خیر ببینی از عمرت...»
از خانه خان عمو دنبالش فرستاده بودند که روز چهاردهم ماه است و
روضة خوانی دارند :

- خاله قربون دست و پنجه ات، بیا پای سماور بشین.
مثل همیشه خاله باید برود و سه چهار ساعت متوالی پای سماور
بنشیند و جای بدهد .

عروسی پسر حاج آقا جواد بود. یکرین به دنبالش می آمدند . خالم
حاجیه با او کار داشت: «اگه آب دسته نخور و بیا». کسی نبود که چادر
زنها را جمع و جور کند. روز عقدکنان بود . کسی به کسی نبود. چادرها عوض
و بدل می شد. غرولند مهمانها در می آمد و آبروی خانم حاجیه می رفت .
هیچکس مثل خاله از عهده جمع کردن و ناکردن چادرها بر نمی آمد. فقط خاله
می توانست سه چهار ساعت يك بند روی در گاه اتاق بنشیند و چادرها را
از زنها بگیرد و مرتب کند و سر جای خود بگذارد. دیگران مشتلق می خواستند
و هزار توقع دیگر داشتند و دم به ساعت چای و سیکار می خواستند . از
طرفی کی حاضر می شد از سر تماشای عروسی بگذرد و سه چهار ساعت
خودش را در اتاق تاریک و تنگ دم در کوچه حبس کند: «خاله جون هر کاری
داری زمین بذار و حتمی بیا...».

خاله نفس زنان نهر آبی را دور زد و خود را به پل رساند و آن طرف
پل به درخت تنومندی تکیه داد. سرش کمیج می رفت. حال بدی داشت. در
پشت او رگی از پایین به بالا تیر کشید و کش آمد. خاله از شدت درد
نفسش برید. انکار با قیچی پشتش را سوراخ می کردند. دردی طاقت
فرسا سرپایش را بی حس کرد و دانه های درشت عرق به پیشانی اش نشاند
و در همه تنش جوش زد .
عباس از خواب پرید و دست به کریه گذاشت. گهواره متحرك او
ایستاده بود.

خاله با لحن پرمهر و محبتی گفت :
- خاله جون، نمی خوام خستگیم در بره. آخه خاله خسته شده .
موهای سیاه و کششش را نوازش کرد:
- بمیرم الهی، بچه ام چه لاغر شده.
عباس صدای گریه اش را بلندتر کرد و با نوك پا به شکم خاله گوید:

نونه . پسر کوچکم چند ماهه رفته آبادان . تو شرکت نفت کار گرفته .
دلم براش خیلی شور افتاده، چند وقته کاغذ ننوشته .
- خدا بهتون ببخشه . معلومه زن مهربون و خوش قلبی هستین .
شوهرتون چیکار می کنه ؟

- ای خانم جون، شوهرم پنج ساله مرحوم شده. یه روز از بالای چوب
بست افتاد پایین و مرد. خدایا مرزدش. این شب جمعه ای خدا بیمارزی
می خواست. از وقتی اون مرحوم عمرشو به شهادت داد، خیاطی کردم و بچه ها
را بزرگ کردم. اگر سرگرسنه به زمین گذاشتم دست احتیاج پیش کسی
دراز نکردم. خدایا شکرت که محتاج مردم نکردی. تنها آرزوم اینه که این
دختره را سروسامانی بدم و اونوقت برم توکور راخت بخوابم. غیر از این
دیگه هیچ آرزویی به دل ندارم .

خانم لبخندی زد و از جا بلند شد. نوبتش رسیده بود:

- خدا آرزو تونو برآورده کنه .

خاله نفس نفس می زد و هیکل سنگین عباس را در بغل می کشید
و پیش می رفت. سرپایش از خستگی کوفته شده بود. دانه های درشت
عرق از صورتش می ریخت. پاهایش پیچ می خورد و خم و راست می شد،
به سختی پایش را از زمین می کند. چشمهایش سیاهی می رفت . امروز دومین
باری بود که این راه را رفته و برگشته بود .

صبح سماور خاله هنوز غلغل می جوشید که عزت سادات دختر عمویش
نفس زنان و هراسان خود را به او رساند :

- خاله جون دستم به دامت، بهجت دیشب تا حالا تب کرده، مته
کوره می سوزه. دورت بگردم تا دیر نشده بیا به دکتر بر سونش. و اضافه
کرد :

- اگه خودم نمی خواستم امروز با خانم ملوک برم بازار همراهت
می اومدم. قربونت برم خاله جون زود باش تا محكمه دکتر شلوغ نشده ،
بچه مو به دکتر برسون .

خاله جای خورده و نخورده بلند شد و چادرش را به سرش کشید و
نفس زنان به دنبال او راه افتاد. دیروز همین راه را پنج بار آمده و برگشته
بود ؛ اما مثل امروز خسته و فرسوده نشده بود. دیروز نفس تازه نکرده
بود؛ یکی را از دکتر نیاورده دیگری را به کول می کشید، بغل می کرد، زیر
پازوها را می گرفت و به دکتر می برد. از خانه دختر عمو به خانه عمه خانم،
از خانه عمه خانم به خانه پسر عمو می رفت و بچه ها و پدر و مادر هایشان را
به دکتر می رساند. برای همه دلسوزی می کرد و از رنگ زرد و صورت بیمار
بچه ها و اندام ضعیف و لاغرشان گریه اش می گرفت :

استخوانهای تنش درد می‌کرد و دلش آشوب بود. فکر کرد: خیلی مانده که برسم. از آن تیر چراغ برق که رد بشوم می‌رسم به دکان مشهدی عباس بعد دکان بابا بقال و آنوقت آن کوچه...

تیر چراغ برق که چشمهایش را به آن دوخته بود از جای خود تکان خورد و روی آسمان به چرخ آمد. خاله با خود گفت:

— سرم گیج می‌ره. خیلی خسته شدم.

بی‌اختیار روی سکویی نشست. عباس توی بغلش به خواب رفته بود زیر لب گفت:

— امروز چرا راه تمومی نداره. ظهر شد و من هنوز تو راهم.

دل خاله باز به شور افتاد:

«معصومه حتما حالا از کشنگی ضعف کرده کاش دیزی را بار گذاشته بودم و به عصمت سپرده بودم که نمک و زردچوبه اش را بریزد. بعد از ناهار باید به سری هم به زری بزنم.»

باز خودش را سرزنش کرد:

— چرا نتوانستم سری بهش بزنم، دختره پاك دست تنهاست. خدا مرا مَرده بده.

فکر خاله ناراحت بود:

— بلندشم راه بیفتم هزار کار دارم. وقتی خونه رسیدم، بادل فارغ خستگی در می‌کنم.

نفس زنان بلند شد و راه افتاد. وقتی خود را به خانه دختر خواهرش، عصمت خانم رساند، دیگر هیچ چیز حس نمی‌کرد. بدنش داغ بود و می‌سوخت مثل اینکه تب کرده بود عصمت خانم وقتی صورت کبود و شکسته خاله را دید جلو دوید و گفت:

— وای خدا مرگم بده. خاله جون، این ورپریده خسته ات کرد. به دقیقه بیا تو خاله، خیلی گرم شده؟

خاله عرقهایش را با سرآستین پیرهنش پاك کرد و روی سکو نشست. — نه خاله، چیزی نیس. به ذره خسته شدم. باید زودتر برم نوله. دلم مته سیر و سرکه می‌جوشه. هزار کار دارم. معصومه نیومد اینجا خاله بهش گفته بودم، اگه دیر کردم بیاد اینجا...

عصمت خانم نگذاشت خاله حرفش را تمام کند و گفت:

— نه خاله چون نیومد.

— پس بچه ام کجا رفته؟

— به دقیقه اومد اینجا و يك دو سطل هم آب از فشاری برام آورد و کمکم کرد. اما هر چه بهش اصرار کردم ناهار... آخه اونوقت ناهار...

— یاالله پرو... یاالله پرو.

خاله با همان لحن پرمحبت گفت:

— دلت می‌خواد راه بیفتم، روی چشم عزیز دلم. خاله رو ماچ نمی‌کنی؟ عباس بی حوصله بود. بهانه می‌گرفت و تق می‌زد و شکم خاله با نوك پای خود می‌کوبید. خاله ناگزیر شد برآه بیفتد.

«چرا حسنی چند وقته کاغذ ننوشته؟» خاله به فکر پسر کوچکش حسن افتاده بود. مدتها بود که از او بی‌خبر مانده بود. در نامه گذشته اش، حسن نوشته بود که خطر بزرگی از سر او گذشته، کارخانه برقی که در آن کار می‌کرد آتش گرفته است و چند نفر جزغاله شده‌اند.

وقتی نامه را برای خاله می‌خواندند، خاله برای آنهایی که مرده بودند، انشک می‌ریخت:

— خدا باعث و بانیشو مرگ بده.

به در گاه پروردگار شکر می‌کرد که حسنی او را حفظ کرده است و نذر کرد که هر شب جمعه در سقاخانه سرگذر شمعی روشن کند.

حالا خاله با خود می‌گفت:

— بلایی سر حسنی نیومده باشه؟ نکنه کار خونه دو باره آتش گرفته باشه؟ خدایا به حق موسی بن جعفر قضا و بلارواز سر جوون‌های مردم دور کن. به پاهایش فشار آورد که زودتر به خانه برسد: «شاید نامه حسنی رو پستیچی آورده باشه.»

رشته‌های تمام نشدنی عرق، از پیشانی‌ش سرازیر بود. شکمش مالش می‌رفت. صبح چیز درستی نخورده بود. فکر کرد: کاش دیزی را بار گذاشته بودم، مبادا امروز حسین ناهار خانه بیاید.

حسین پسر بزرگ خاله ناهار خانه نمی‌آمد. اما خاله دلش به شور افتاده. — اگه بیاد هیچی ندارم جلوش بذارم، خدا کنه نیاد.

جلو چشمهایش صورت آفتاب سوخته و هیکل لاغر او تصویر شد که روی لنکه دری خم شده عرق می‌ریزد و رنده می‌کند و یاد حرف او افتاد: — دكون قسمت لامصب، به جهنم حسابیه. این روزها زندگی کردن ولون دراوردن کار آسونی نیست.

خاله به خاطر آورد که پیرهن و زیر شلواری او را باید بشوید و برآب هایش را وصله کند. يك هفته بود که رختها، گوشه صندوق خانه افتاده بود و او فرصت نمی‌کرد که به طرف آنها برود. خودش را سرزنش کرد:

— دیگه به هیچ کاری نمی‌رسم، مرده‌شورم ببره. ناهار معصومه رو که دادم سر فرصت می‌شینم سرطشت.

نفس زنان پیش می‌رفت. از خیابان گذشت، به کوچه‌ای رسید، همه

می‌کرد. خاله متکایی زیر سرش گذاشت و خودش هم کنار او، برابر آل جوراب دراز کشید. فکر کرد: يك چرت می‌زنم و پامی شوم جورابها را وصله می‌کنم و رختها را می‌شویم. سری هم به زری می‌زنم.

سر گیجه و سردرد بدی داشت. تب کرده بود و همه استخوانهایش درد می‌کرد. سرش را گوشه متکای معصومه گذاشت و چشمهایش را به تل جوراب دوخت و گفت:

- خیلی کوفته شدم، ماشاءالله عباس خیلی سنگینه، خدا کنه که حالش بهتر بشه، تا عصر عرق کنه. چه مرض بلایی. خدایا خودت نگهدار بچه‌هام باش.

لرزش شدیدی تنش را گرفت. خودش را جمع کرد و چادرش را به خود پیچید. دندانهایش به هم می‌خورد. همانطور که به تل جوراب نگاه می‌کرد به نظرش رسید که جورابها مثل مارهایی در میان هم به جنب و جوش افتاده‌اند. پلکهایش سنگین، روی هم افتاد و جلو چشمهای بسته‌اش، جورابها به حرکت آمد. سرهای آنها مثل ملخ گرد و نوک نوکی بود و اندامشان مثل مار در از و خط خطی. روی کلیم اتاق می‌خزیدند و جلو می‌آمدند و مثل سوسکهای بزرگ صدا می‌کردند. اتاق از جیر جیر یکنواخت آنها پر شد بود. خاله صدای خانمی را که در محکمه دکتر با او صحبت کرده بود، دم گوش خود شنید. برگشت، او را دید که با انگشت جورابها را نشان می‌دهد و می‌گوید: - انفولانزا. انفولانزا ...

خاله خودش را توی محکمه دکتر دید. محکمه شلوغ بود. جورابها از سر و روی زنها و مردها و بچه‌هایی که در اتاق انتظار نشسته بودند، بالا می‌رفتند خاله باز صدای آن خانم را شنید:

- می‌بینی اینها همو نه که به جون بچه‌های ما می‌افته. اینقدر نزدیکه اونها نشینن، شما هم مریض می‌شین‌ها، این مرض به هیچ کس رحم نمی‌کنه. خاله کمی خودش را عقب کشید و هراسان به میان مریضها نگاه کرد. در میان آنها زری دختر خود را دید که محمد، پسر کوچکش را در بغل گرفته است و دور اتاق می‌گرداند. خاله سعی کرد از جا بلند شود. اما دست و پایش کرخ شده بود. او را صدا کرد:

- زری ... زری. خدا مرگم بده. مکه ممد هم مریض شده ؟

زری سرش را تکان داد و گفت :

- نه جون چی بگم، چی بگم یه دقیقه آرام نمی‌گیره. هیچکس هم نیست کمک حالم باشه.

خاله گفت :

- وای چرا منو خبر نکردی، دختره بی‌عقل، مکه من مرده بودم زری توی محکمه راه می‌رفت و محمد کوچولو را تکان می‌داد:

حاضر نشده بود، من هم زیاد بهش نگفتم بمون ... آخه فکر می‌کردم می‌خواد بره مدرسه، یادم نبود امروز ظهرش تعطیله !
خاله نسخه دکتر را که توی سینه‌اش محاله شده بود، بیرون آورد و از جا بلند شد:

- برم ببینم کجاست. بچه‌ام از گرسنگی هلاک شده.

عصمت خانم نسخه را دوباره به خاله داد و قربان صدقه‌اش رفت :
- خاله چون دورت بگردم. زحمت بکش نسخه را بیچ. می‌دونی الان باید پیرهن محسن آقا را اتو کنم. شب می‌خواهیم بریم سینما. قربون دستت زود برو و بر گرد. من دختره رو می‌فرستم معصومه رو ناهار بپاره اینجا، خیالت راحت باشه.

دواخانه سر خیابان بالا بود و از سرخیابان بالا تا در خانه، نیم ساعت راه بود. خاله از روی سکو بلند شد و هن‌هن کنان و نفس زنان دوباره زیر آفتاب سوزان به راه افتاد. وقتی به دواخانه رسید، از گرما و خستگی بی‌حس شده بود. دواخانه شلوغ بود. صدای داد و فریاد و قشقرق زنها و مردها فضای دواخانه را پر کرده بود. خاله روی زمین افتاد و غش کرد.
وقتی به خانه رسید که خیلی از ظهر گذشته بود و آفتاب‌داغ و روشن تمام صحن حیاط را گرفته بود. دواها را که به عصمت خانم داد، عصمت خانم گفت:

- وای خاک عالم برسوم دیدی یادم رفت دختره رو دنبال معصومه بفرستم، مرده‌شور حواسمو ببره. خاله جون بیاتومی فرستم معصومه رو هم بپارن که ناهار اینجا بخورن.

اما خاله دیگر صبر نکرد و به طرف خانه راه افتاد و عصمت خانم هم زیاد اصرار نکرد و در را با عجله بست و رفت تو ...

معصومه در گوشه اتاق به خواب رفته بود و نفسهای سنگینی می‌کشید. خاله دستش را گرفت. معصومه تب کرده بود. سفره را پهن کرد و سر که شیره را آب زد و معصومه را بلند کرد و سر سفره نشاند. خودش میل به غذا نداشت. يك دو لقمه که خورد، از جا بلند شد و زنبیل را برداشت و به بازارچه رفت. گوشت و نخود و لوبیا خرید و برگشت و دیزی را بار گذاشت. طشت رخت شویی را پر از آب کرد و رختها را توی آن انداخت. به اتاق برگشت. بقچه وصله پینه خود را از صندوق بیرون کشید و فکر کرد تا رختها خیس بخورد، جورابها را وصله کرده‌ام. معصومه دوباره کنار سفره دراز کشیده بود. چیز زیادی نخورده بود. خاله سفره را جمع کرد و با خود گفت:

- انکار بچه‌ام مریضه، رودل کرده. باید مسهل بهش بدم.

صورت معصومه از تب گل انداخته بود. سنگین نفس می‌کشید و ناله

- خدایا، این بلارو از تن بچه هام دور کن ... خدایا، پروردگارا، خودت نگهدار اونها باشی .

با فکر همه این ناراحتی ها پلکهای خاله روی هم افتاد و به خواب پرشکنجه و سنگینی فرو رفت .

هوای اتاق دم کرده و تاریک بود. کرما و دم هوا مثل يك لحاف کرسی روی خاله افتاده بود. خاله زیر آن عرق می کرد و می نالید، هذیان می گفت، تقلا می کرد و دست و پای خود را تکان می داد، مثل این بود که می خواهد از جابلند شود و به کارهایش برسد، مثل اینکه در خواب کارهای خود را انجام می دهد. مثل اینکه خواب می بیند ...

خاله هراسان از خواب پرید. در کوچه را به شدت می کوبیدند . چشمهای سنگین و تبادارش را باز کرد و زیر لب گفت :

- چه خواب بدی می دیدم. ایشالا خیره . خوب شد بیدار شدم .
خاله در خواب می دید که کارخانه آتش گرفته و پسرش میان آتشیها مانده است و او سروسینه زنان میان شعله های سوزان آتش در جست و جوی حشمتی از این سر به آن سر می دود. از جا بلند شد. بدنش خیس عرق بود، کیشان کیشان خود را به در کوچه رسانید. پروانه کوچولو دختر هشت ساله خانم ملوک پشت در بود .

- مامان جونم گفته، زودزود بیا خونه ما. بنشن آوردن می خوایم پالا کنیم .

خاله تکیه به در داد . ضعف داشت. با مهربانی گفت :
- پروانه جون، برو به مامان چونت بگو خاله تب کرده نمی تونه بیاد، پروانه منتظر بود که مثل همیشه دست خاله را بگیرد و همراه خود به خانه ببرد. صورتش غصه دار شد و با صدای غم آلودی گفت :
- آخه مامان جونم خودش گفته . گفت بهش بگو هر کاری داری بدار زمین بیا خونه ما. به خدا خودش گفته .

خاله با مهربانی دوباره گفت :
- می دونم، قربون شکل ماهت برم. پاهام نانداره پیام، برو بگو خاله تب کرده و یه کله افتاده، نمی تونه بیاد. بدو جونم. بارک الله دخترم. خاله، از تو سایه برو .

پروانه برگشت و غصه دار رفت. خاله به طرف اتاق آمد. با خود گفت :
- چقدر بی فکر نکردن یه بزرگتر رو بفرستن، آخه تو این آفتاب خیره بچه مریض می شه .

از نوکنار معصومه دراز کشید و از حال رفت. وقتی به خود آمد که کسی شانه های او را گرفته بود و محکم تکانش می داد و صدا می زد :

- ننه ننه، چی بگم. نمی دونی چقدر دست تنهام.
خاله گفت :

- چرا گریه می کنی ؟ مگه حالش خیلی بده ؟
زری با گریه گفت :

- آخ ننه ... آخ ننه ...

خاله از خواب پرید. معصومه به شدت گریه می کرد و او را صدا می زد. صورتش از گریه خیس شده بود. خاله پرسید :

- چیه ننه جون، قربونت برم، چرا گریه می کنی ؟
معصومه در حالیکه با صدای ناتوانش هنوز گریه می کرد، گفت :
- ننه آب می خوام ... آب ...

خاله از جا بلند شد و اندام سنگین و تب دار خود را با زحمت به حرکت آورد و کاسه را از غلغلک سرف پر آب کرد و به لب معصومه گذاشت .

- بخور قربونت برم جیگرت خنک بشه . گریه نداره دخترم. تب کردی ؟
معصومه آب خورد و دوباره بی حال روی زمین افتاد. خاله کاسه آب را توی طاقچه گذاشت و برگشت و نفس زنان تشکی از میان رختخواب بیرون کشید . کنار دیوار پهن کرد. اندام سوزان و بی حس معصومه را روی آن خواباند و خودش هم بی اراده کنار او دراز کشید .

بدنش از تب می سوخت و سرش به شدت دردمی کرد و حالت دل به هم خوردگی بدی داشت. همان طور که به طاق نگاه می کرد، با خود گفت :

- مریض شده باید یه خاکشیر قدومه بهش بدم. تنش خیلی داغه .
یه چرتی می زنم. پا می شم می رم براش از سیدمهدی خان یه قرص می گیرم .
غلغلی زد و به دیوار نگاه کرد :

- نکنه این بلا به جون بچه ام افتاده باشه . یه چرت می زنم و بلند می شم می برمش دکتر .

فکرش ناراحت بود. آنچه تمام روز ذهنش را به خود مشغول کرده بود، کارهایی که باید بکند، آب حوضی که بوی گند گرفته بود و چند روز بود خیال کشیدنش را داشت. بیماری معصومه، دست تنهایی زری ، فکر حسنی، فکر پیراهنهای چرک حسینی ، جورابها، طشت رخت، دیزی آبگوشت، همه و همه، آرامش خیال خاله را به هم می زد. فکر می کرد: «رختها را باید بشویم، اتاق هم يك جارو می خواهد ؛ کنداز سرش بالا رفته ، نمک و زردچوبه گوشت را باید بریزم. جورابها را باید وصله کنم. آب حوض را هنوز نکشیده ام.»
يك دنیا کار داشت که باید همین امروز به آنها برسد. حالا در ذهنش برای همه آنها نقشه می کشید. به تل جوراب نگاه می کرد و می کوشید جای وصله را روی جورا بها معین کند و لبهایش در همان حال دعا می کرد :

- از خستگیه خاله . به چرت می خوابم، حالم جا می آید. فقط دلم برای معصومه شور می زنه . عصمت چون از دكون سیدمهدی ...
عصمت خانم توی حرف او دوید :

- یعنی حالت انقدر بده که نمی تونی اکبر و ننگه داری ؟ اومده بودم اکبر رو اینجا بذارم و برم . می خواهم بریم سینما . پیش خودم گفتم: اکبر رو پیش خاله میذارم... عباس رو هم پیش سکینه .
بعد با عصبانیت گفت :

- اما حالا که تو افتادی، من بیچاره اکبر و ننگه رو چیکار کنم، تکلیفم چیه ؟ سکینه که نمی تونه هم مواظب هردو باشه و هم به کار خونه برسه . حالا نمی تونی نگهش داری خاله ؟

اما بی آنکه منتظر جواب بماند، از جا بلند شد:

- نه با خودم می برم. می ترسم تو خواب بری و او بره سرخوش .
آنوقت دست اکبر را کشید و دوباره توی سرش زد :

- خدا مرکت بده بچه که به دقیقه هم از دست تو راحتی ندارم .

به طرف در اتاق راه افتاد و گفت :

- خاله بخواب حالت جامی آید و تب می بره . چیزی نیست، به کمی خسته ای ...

خاله صدا کرد:

- عصمت چون تو مطبخ گوشت بار کردم، سری بهش بزن. نمک و زردچوبه شو بریز . از دكون سید مهدی به قرص برای معصومه بگیر ...
عصمت خانم سرش را تکان داد و بی آنکه منتظر بماند تا حرف او تمام شود و سر معصومه را که از متکا روی زمین افتاده بود، دوباره روی متکا بگذارد ، از اتاق بیرون رفت .

چشمهای سرخ و تب دار خاله تا دم در دنبال او رفت .

صدای کفش عصمت خانم از بیرون شنیده شد که با سرو صدا به طرف در کوچه رفت و صدای بسته شدن در کوچه مثل چکشی در مغز خاله کوبیده شد. خاله به معصومه که از شدت تب می نالید و تقلا می کرد و هذیان می کرد و هذیان می گفت، نگاه کرد .

اندام فرسوده و تب دار خود را بلند کرد و بادهستهای لرزانش سر معصومه را روی متکا گذاشت و بعد خودش هم کنار او روی گلیم خوابید .
فشار تب داشت خفه اش می کرد .

غلغله زد و به طرف دیوار برگشت .

- خاله ... خاله ...

چشمهایش را باز کرد. حالت بسیار بدی داشت. به سختی می توانست چشمهای خود را باز نگه دارد. در خیالش گذشت: «چرا نمی گذارند يك سر بخوابم؟»

از پشت پرده می می که پیش چشمهایش نشسته بود، عصمت خانم را شناخت. کنار او، اکبر پسر کوچکش روی متکابی که از زیر سر معصومه کشیده بود نشسته بود و ماشین بازی می کرد. سروصدایش اتاق را برداشته بود :

«دی ... دی ... دی ... دی یی»

عصمت خانم همینکه دید چشمهای خاله باز شد، گفت :

- چقدر می خوابی خاله ! هوا تاریک شده. نمی خوای بلندشی؟

خاله با صدای ضعیفی گفت:

- نمی تونم بلندشم خاله . تب کرده ام .

بعد اضافه کرد:

- چیزی نیست، از خستگیه . مکه در کوچه باز بود؟

- آره پیش بود. مکه چطور؟

خاله با ناراحتی گفت:

- مرده شور حواسمو ببره . یادم رفت درو ببندم. اکه یکی می اومد ،

خونه رو خالی می کرد، کسی خبردار نمی شد. خدایی بود که شما اومدین .

حال عباس چگونه؟ عرق کرده خاله ؟

عصمت خانم سرش را تکان داد:

- حالش خیلی بهتره . تبش بریده .

خاله پرسید:

- از زری خبری نداری؟ امروز هیچ نرسیدم سری بهش بزنم .

مثل این بود که عصمت خانم در فکر چیز دیگری است. گوشش به حرفهای خاله بدهکار نبود. ناراحت به نظر می رسید . بانارضایتی گفت :

- معصومه هم که افتاده . چه بدبختی !

خاله جواب داد:

- از ظهر تب کرده و افتاده . باید به مسهل بهش بدم . می ترسم از

این مرض بلا ...

عصمت خانم حرف خاله را برید و پرسید:

- خاله خیلی حالت بده؟

بعد با اوقات تلخی اضافه کرد:

- اه، اینم بخته که من دارم؟ مرده شورم ببره ...

خاله با صدای ضعیفی جواب داد:

САМАД БЕХРАНГИЙ

Самад Бехрангий 1939 йилда Табриз шахрининг жанубида жойлашган Чарандоб маҳалласида туғилди. 1957 йилдан бошлаб Эрон Озарбайжонининг Мўмқон, Қаджаҳон, Озаршаҳр, Охиржон каби шаҳар ва қишлоқларида ўқитувчилик қилди. Шу билан у Эрон маориф системасини, ёш болалар дунёсини, психологиясини чуқур ўрганди. Эрон болаларининг орзу-умидлари ва дард-аламлари унга яхши таниш, уларни юракдан ҳис этади.

Самад Бехрангий, асосан, болалар ёзувчиси. Унинг болаларга бағишланган ўнлаш орттиқ катта ва кичик ҳажмдаги ҳикоялар тўплами Техрон ва Табризда босилиб чиқди. Адибнинг ҳикоялари болаларбон бўлиб, жуда енгил ўқилади. Чунки у халқ оғзаки ижодида усталлик билан фойдаланади. Кўпгина асарлари эртакинамо, латифанамо шаклларда бўлиб, баъзан эса тўлиқ маънода афсона тарзида берилади. Бу усул болалар учун қулай ва ёш китобхонларни тезда жалб этади.

Адибнинг бадий асарларига чуқурроқ назар ташланса, улардаги фалсафий маъно ва ҳаётий ғоялар нафақат ёш авлод, балки ўрта ва тўнғич авлод учун ҳам тарбиявий аҳамиятга эга эканлигига ишонасиз. Бу асарларда форс адабиётига хос анъанавий ва азалий мавзулар — ҳалол ва ҳаром, эзулик ва ёвузлик, адолат ва раҳмат, жаҳолат ва садоқат, инсоф ва диёнатсизлик ўртасидаги кураш шарқона услубда моҳирона тасвирланади. Ҳатто, уларда фалсафа ва фикрлаш тарзи ҳам шарқонадир. Бу эса ёш авлоднинг ўз халқи тарихи ва тақдирига ҳурмат ҳамда муҳаббат руҳида тарбиялашда катта ижтимоий маъно касб этади. Ёзувчининг фикрича, ёшларни болаликдан мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ҳаётида фаол иштирок этишга ундаш фойдадан ҳоли эмас, токи болалар ўз ватаним, ўз халқим дейишдан торғинмасинлар.

С. Бехрангий Эрон фольклоршуноси Бехруз Дехқоний билан ҳамкорликда уч жилддан иборат «Озарбайжон афсоналари» (1965 й.), «Маталлар ва топишмоқлар» (1966 й.) китобларини нашрга тайёрлади. Бундан ташқари, С. Бехрангий ёш авлод тарбиясига бағишланган илмий мақолалар ва китоблар муаллифи ҳамдир. Шу билан бир қаторда, Азиз Несин ҳикояларини форс тилига, Эрон ёзувчи ва шоирларининг асарларини озарбайжон тилига таржима қилди. У ўз асарларини икки тилда — форс ва озарбайжон тилларида ёзган.

С. Бехрангий қисқа, аммо мазмунли умр кечириб, Эрон адабиётида муносиб из қолдирди. У 1972 йилда фожиами ҳалок бўлди.

С. БЕХРАНГИЙНИНГ БАДИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Юлдуз ва қарғалар», ҳикоя, Техрон, 1956.
2. «Юлдуз ва гапирувчи қўғирчоқ» ҳикоя Табриз, 1957.
3. «Кичкина қора балиқча», ҳикоя, Техрон, 1968.

4. «Битта шафтоли ва мингта шафтоли», қисса, Табриз, 1969.
 5. «24 соат уйқуда ва бедорликда», қисса, Табриз, 1970.
 6. «Гуруғли ва Қал Ҳамза», афсона, Табриз, 1970.
 7. «Талхун», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1970.
 8. «Қаптарбоз» ҳикоя, Техрон, 1978.
 9. «Лавлагифуруш болакай» ҳикоя, Техрон, 1978.
 10. «Муҳаббат афсонаси», афсона, Техрон, 1978.
-

نگذاشته‌ام و همه‌اش فکر کرده‌ام؛ آخرش هم تصمیم گرفتم خودم بروم آخر جویبار را پیدا کنم. دلم می‌خواهد بدانم در جاهای دیگر، چه خبرهایی هست.» مادر، خندید و گفت: «من هم وقتی بچه بودم، خیلی از این فکرها می‌کردم. آخر جانم! جویبار که اول و آخر ندارد؛ همین ست که هست! جویبار همیشه روان ست و به هیچ جایی هم نمی‌رسد.»

ماهی سیاه کوچولو گفت: «آخر مادر جان! مگر نه اینست که هر چیزی به آخر می‌رسد؟ شب به آخر می‌رسد، روز به آخر می‌رسد؛ هفته، ماه، سال ...»

مادرش میان حرفش دوید و گفت: «این حرف‌های کنده کنده را بگذار کنار، پاشو برویم گردش. حالا موقع گردش ست نه این حرف‌ها!»

ماهی سیاه کوچولو گفت: «نه مادر، من دیگر از این گردش‌ها خسته شده‌ام، می‌خواهم راه بیفتم و بروم ببینم جاهای دیگر چه خبرهایی هست. ممکن ست فکر کنی که کسی این حرف‌ها را به ماهی کوچولو یاد داده، اما بدان که من، خودم خیلی وقت ست در این فکرم. البته خیلی چیزها هم از این و آن یاد گرفته‌ام؛ مثلاً» این را فهمیده‌ام که بیشتر ماهی‌ها، موقع بیری شکایت می‌کنند که زندگیشان را بیخودی تلف کرده‌اند. دایم ناله و نفرین می‌کنند و از همه چیز شکایت دارند. من می‌خواهم بدانم که، راستی راستی، زندگی یعنی اینکه توی يك تکه جا، هی بروی و بر کردی تا پیر بشوی و دیگر هیچ؛ یا اینکه طور دیگری هم توی دنیا می‌شود زندگی کرد؟ ...»

وقتی حرف ماهی کوچولو تمام شد، مادرش گفت: «بچه‌جان! مگر به سرت زده؟ دنیا ...! دنیا! دنیا دیگر یعنی چه؟ دنیا همین جاست که ما هستیم. زندگی هم همین ست که ما داریم ...»

در این وقت، ماهی بزرگی به خانه‌ی آن‌ها نزدیک شد و گفت: «همسایه! سرچی بابچه‌ات بگو مگو می‌کنی، انکار امروز خیال گردش کردن ندارید؟» مادر ماهی، به صدای همسایه، از خانه بیرون آمد و گفت: «عجب سال و زمانه‌ی شده! حالا دیگر بچه‌ها می‌خواهند به مادرهاشان چیز یاد بدهند!» همسایه گفت: «چطور مگر؟»

مادر ماهی گفت: «ببین این نیم وجبی کجاها می‌خواهد برود! دایم می‌گویدی خواهم بروم ببینم دنیاچه خبرست! چه حرف‌های کنده کنده‌ی!» همسایه گفت: «کوچولو! ببینم تو از کی تا حالا عالم و فیلسوف شده‌ای و ما را خبر نکرده‌ی!»

ماهی کوچولو گفت «خانم! من نمی‌دانم شما عالم و فیلسوف به چه می‌گویید. من فقط از این گردش‌ها خسته شده‌ام و نمی‌خواهم به این گردش‌های خسته کننده ادامه بدهم و الکی خوش باشم»

ماه سیاه کوچولو

شب چله بود. ته دریا ماهی پیر دوازده هزار تا از بچه‌ها و نوه‌هایش را دور خودش جمع کرده بود و برای آن‌ها قصه می‌گفت:

«یکی بود یکی نبود. يك ماهی سیاه کوچولو بود که با مادرش در جویباری زندگی می‌کرد. این جویبار از دیواره‌های سنگی کوه، بیرون می‌زد و ته دره روان می‌شد.

خانه‌ی ماهی کوچولو و مادرش یشت سنگ سیاهی بود؛ زیر سقفی از خزه. شب‌ها، دوتایی زیرخزه‌ها می‌خوابیدند. ماهی کوچولو حسرت بدلتش مانده بود که، يك دفعه هم که شده، مهتاب را توی خانه‌شان ببینند!

مادر و بچه، صبح تا شام، دنبال هم‌دیگر می‌افتادند و گاهی هم قاطی ماهی‌های دیگر می‌شدند و تندتند، تویك تکه جا، می‌رفتند و برمی‌گشتند. این بچه، یکی يك دانه بود - چون از ده هزار تخمی که مادر گذاشته بود، تنها همین يك بچه، سالم درآمده بود.

چند روزی بود که ماهی کوچولو تو فکر بود و خیلی کم خرف می‌زد. با تنبلی و بی میلی، از این طرف به آن طرف می‌رفت و برمی‌گشت و بیشتر رقت‌ها هم از مادرش عقب می‌افتاد، مادر، خیال می‌کرد بچه‌اش کسالتی دارد که به زودی برطرف خواهد شد؛ اما نگو که درد ماهی سیاه، از حیز دیگری ست!

يك روز صبح زود، آفتاب زده، ماهی کوچولو مادرش را بیدار کرد و گفت:

«مادر! می‌خواهم با تو چند کلمه‌ی حرف بزنم.»

مادر، خواب آلود، گفت: بچه‌چون! حالا هم وقت گیر آوردی! حرفت را بگذار برای بعد، بهتر نیست برویم گردش؟»

ماهی کوچولو گفت: «نه مادر، من دیگر نمی‌توانم گردش کنم. باید از اینجا بروم.»

مادرش گفت: «باید بروی؟»

ماهی کوچولو گفت: «آره مادر، باید بروم.»

مادر گفت: «آخر، صبح به این زودی، کجامی خواهی بروی؟»

ماهی سیاه کوچولو گفت: «می‌خواهم بروم ببینم آخر جویبار کجاست. می‌دانی مادر! من ماه‌هاست تو این فکرم که آخر جویبار کجاست و هنوز که هنوزست، نتوانستم چیزی سر در بیاورم. از دیشب تا حالا، چشم به هم

«وای! بچه‌ام دارد از دستم می‌رود، چکار کنم! چه‌خاکی بر سرم بریزم!»

ماهی کوچولو گفت: «مادر! برای من گریه نکن، به حال این پیر ماهی‌های درمانده گریه کن.»

یکی از ماهی‌ها از دور داد کشید: «توهین نکن، نیم وجبی!»
دومی گفت: «اگر بروی و بعدش پشیمان بشوی، دیگر راحت نمی‌دهیم!»

سومی گفت: «این ماهی‌های دوره‌ی جوانیست، نرو!»

چهارمی گفت: «مگر اینجا چه عیبی دارد؟»

پنجمی گفت: «دنایای دیگری در کار نیست، دنیا همین جاست، برگرد!»
ششمی گفت: «گر سر عقل بیایی و برگردی، آنوقت باورمان می‌شود که راستی راستی ماهی فهمیده‌یی هستی.»

هفتمی گفت: «آخر ما به دیدن تو عادت کرده‌ایم...»

مادرش گفت: «به من رحم کن، نرو! نرو!»

ماهی کوچولو دیگر با آن‌ها حرفی نداشت. چند تا از دوستان هم سن و سالش او را تا آبشار همراهی کردند و از آنجا برگشتند. ماهی کوچولو وقتی زا آن‌ها جدا می‌شد، گفت: «دوستان، به امید دیدار! فراموشم نکنید.»
دوستانش گفتند: «چطور می‌شود فراموشت کنیم؟ تو ما را از خواب خرگوشی بیدار کردی، به ما چیزهایی یاد دادی که پیش از این حتی فکرش را هم نکرده بودیم. به امید دیدار، دوست دانا و بی‌باک!»

ماهی کوچولو از آبشار پایین آمد و افتاد توی یک برکه‌ی پر آب. اولش دست و پایش را گم کرد، اما بعد شروع کرد به شنا کردن دور برکه گشت زدن. ناآنوقت ندیده بود که آنهمه آب، یکجا جمع بشود. هزارها کفچه ماهی توی آب وول می‌خوردند. ماهی سیاه کوچولو را که دیدند، مسخره‌اش کردند و گفتند: «ریختش را باش! تو دیگر چه موجودی هستی؟»
ماهی، خوب و راندازشان کرد و گفت: «خواهش می‌کنم توهین نکنید، اسم من ماهی سیاه کوچولو است. شما هم اسمتان را بگویید تا باهم آشنا بشویم.»

یکی از کفچه ماهی‌ها گفت: «ما هم‌دیگر را کفچه ماهی صدا می‌کنیم.»

دیگری گفت: «صاحب اصالت و نجابت.»

دیگری گفت: «از ما خوشگل تر، تو دنیا پیدا نمی‌شود.»

دیگری گفت: «مثل تو بی‌ریخت و بدقیافه نیستیم.»

ماهی گفت: «من هیچ خیال نمی‌کردم شما اینقدر خودپسند باشید. باشد، من شما را می‌بخشم؛ چون شما این حرف‌ها را از روی نادانی می‌زنید.»
کفچه ماهی‌ها، یکصدا گفتند: «یعنی ما نادانیم؟»

ویک دفعه چشم باز کنم ببینم مثل شماها پیر شده‌ام و هنوز هم، همان ماهی چشم و گوش بسته‌ام که بودم.»

همسایه گفت: «وا!...! چه حرف‌ها!»

مادرش گفت: «من هیچ فکرنمی‌کردم بچه‌ی یکی یک دانه‌ام! اینطوری از آب در بیاید! نمی‌دانم کدام بدجنسی زیر پای بچه‌ی نازنینم نشست!»
ماهی کوچولو گفت: «هیچ کس زیر پای من ننشسته. من خودم عقل و هوش دارم و می‌فهمم، چشم دارم و می‌بینم.»

همسایه به مادر ماهی کوچولو گفت: «خواهر! آن حلزون - پیچ پیچیه، یادت می‌آید؟»

مادر گفت: «آره خوب گفتم، زیاد پای بچه‌ام می‌شد. بگویم خدا چکارش کند!»

ماهی کوچولو گفت: «بس کن مادر! او رفیق من بود.»

مادرش گفت: «رفاقت ماهی و حلزون را دیگر نشنیده بودیم!»

ماهی کوچولو گفت: «من هم دشمنی ماهی و حلزون نشنیده بودم. اما شماها سر آن بیچاره را زیر آب کردید.»

همسایه گفت: «این حرف‌ها مال گذشته است.»

ماهی کوچولو گفت: «شما خودتان حرف گذشته را پیش کشیدید.»

مادرش گفت: «حقش بود بکشیمش: مگر یادت رفته اینجا و آنجا که می‌نشست چه حرف‌هایی می‌زد؟»

ماهی کوچولو گفت: «پس مرا هم بکشید، چون من هم همان حرف‌ها را می‌زنم.»

چه دردسرتان بدهم! صدای بگومگو، ماهی‌های دیگر را هم به آنجا کشاند. حرف‌های ماهی کوچولو، همه را عصبانی کرده بود. یکی از ماهی پیره‌ها گفت:

«خیال کرده‌ایی به تو رهم هم می‌کنیم؟»

دیگری گفت: «فقط یک گوشمالی کوچولو می‌خواهد!»

مادر ماهی سیاه گفت: «بروید کنار! دست به بچه‌ام نزنید!»

یکی دیگر از آن‌ها گفت: «خانم! وقتی بچه‌ات را، آنطور که لازم ست، تربیت نمی‌کنی؛ باید سزایش را هم ببینی.»

همسایه گفت: «من که خجالت می‌کشم در همسایگی شما زندگی کنم.»

دیگری گفت: «تا کارش به جاهای باریک نکشیده، بفرستیش پیش حلزون پیره.»

ماهی‌ها تا آمدند ماهی سیاه کوچولو را بگیرند، دوستانش او را دوره کردند و از معرکه بیرونش بردند. مادر ماهی سیاه توی سو و سینه‌اش می‌زد و گریه می‌کرد و می‌گفت:

شکمش را به سنگ چسبانده بود، از گرمی آفتاب لذت می برد و نگاه می کرد به خرچنگ گرد و درشتی که نشسته بود روی شن‌های ته آب، آنجا که عمق آب کمتر بود، و داشت قورباغه‌یی را که شکار کرده بود، می خورد. ماهی کوچولو ناگهان چشمش افتاد به خرچنگ و ترسید؛ از دور سلامی کرد. خرچنگ، چپ‌چپ به او نگاهی کرد و گفت:

«چه ماهی با ادبی! بیا جلو کوچولو، بیا!»

ماهی کوچولو گفت: «من می روم دنیا را بگردم، و هیچ هم نمی خواهم شکار چنانحالی بشوم!»

خرچنگ گفت: «تو چرا اینقدر بدبین و ترسوئی، ماهی کوچولو؟»

ماهی گفت: «من نه بدبینم و نه ترسو. من هر چه را که چشم می بینم و عقلم می گوید، به زبان می آورم.»

خرچنگ گفت: «خوب، بفرمایید ببینم چشم شما چه دید و عقلتان چه گفت که خیال کردید ما می خواهیم شما را شکار کنیم؟»

ماهی گفت: «دیگر خودت را به آن راه زن!»

خرچنگ گفت: «منظورت قورباغه ست؟ تو هم که پاك بچه شدی، بابا! من با قورباغه‌ها لجم و برای همین شکارشان می کنم؛ می دانی، این‌ها خیال می کنند تنها موجود دنیا هستند، و خوشبخت هم هستند؛ و من می خواهم بهشان بفهمانم که دنیا واقعا «دست کیست! پس تو دیگر ترس جانم؛ بیا جلو، بیا!» خرچنگ این حرف‌ها را گفت و پس - پسکی راهافتاد طرف ماهی کوچومو. آنقدر خنده‌دار راه می رفت که ماهی، بی اختیار، خند هاش گرفت و گفت: خرچنگ این حرف‌ها را گفت و پس - پسکی راه افتاد طرف ماهی کوچومو. آن خنده‌دار راه میرفت که ماهی بی اختیار خنده‌اش گرفت و گفت:

«بیچاره تو که هنوز راه رفتن بلد نیستی از کجا میدانی دنیا دست کیست؟» ماهی سیاه از خرچنگ فاصله گرفت. سایه‌یی پر آب افتاد و ناگهان، ضربه‌ی محکمی خرچنگ را توی شن‌ها فرو کرد. مارمولک از قیافه‌ی خرچنگ چنان خنده‌اش گرفت که لیز خورد و کم مائده بود بیفتد توی آب. خرچنگ دیگر نتوانست بیرون بیاید. ماهی کوچولو دید پسر بچه‌ی چوپانی لب آب ایستاده و به او و خرچنگ نگاه می‌کند. يك کله بز و گوسفند به آب نزدیک شدند و بوزه‌هایشان را در آب فرو کردند - صدای مع مع و ببع، دره را پر کرده بود.

ماهی سیاه کوچولو آنقدر صبر کرد تا بزها و گوسفندها آبشان را خوردند و رفتند، آنوقت مارمولک را صدا زد و گفت:

«مارمولک جان! من ماهی سیاه کوچولو یی هستم که می روم آخر جویبار را پیدا کنم، فکر می‌کنم تو جانور عاقل و دانایی باشی، اینست که می خواهم چیزی از تو بپرسم.»

ماهی گفت: «اگر نادان نبودید، می دانستید در دنیا خیلی‌های دیگر هم هستند که ریختشان برای خودشان، خیلی هم خوشایند است! شما حتی اسمتان هم مال خودتان نیست.»

کفچه ماهی‌ها خیلی عصبانی شدند؛ اما چون دیدند ماهی کوچولو راست می گوید، از در دیگر در آمدند و گفتند:

«اصلا» تو بیخود به در و دیوار می زنی! ما هر روز، صبح تا شام، دنیا را می گردیم؛ اما غیر از خودمان و پدر و مادرمان، هیچکس را نمی بینیم - مگر کرم‌های ریزه، که آن‌ها هم به حساب نمی آیند!»

ماهی گفت: «شما که نمی توانید از برکه بیرون بروید، چطور از دنیاگردی دم می زنید؟»

کفچه ماهی‌ها گفتند: «مگر غیر از برکه، دنیای دیگری هم داریم؟ ماهی گفت: «دست کم، باید فکر کنید که این آب از کجا به اینجا می ریزد و خارج از آب، چه چیزهایی هست.»

کفچه ماهی‌ها گفتند: «خارج از آب، دیگر کجاست؟ ما که هرگز خارج از آب را ندیده‌ایم! هاها.. هاها.. به سرت زده بابا!»

ماهی سیاه کوچولوم خنده‌اش گرفت. فکر کرد که بهترست کفچه ماهی‌ها را به حال خودشان بگذارد و برود. بعد فکر کرد بهترست با مادرشان هم دو کلمه بی حرف بزند، پرسید: «حالا مادرتان کجاست؟»

ناگهان صدای زیر قورباغه‌ی او را از جا پراند. قورباغه لب برکه، روی سنگی نشسته بود؛ جست زد توی آب و آمد پیش ماهی و گفت:

«من اینجا، فرمایش؟»

ماهی گفت: «سلام، خانم بزرگ!»

قورباغه گفت: «حالا چه وقت فضل‌فروشی است، موجود بی اصل و نسب! بچه گیر آورده‌یی و داری حرف‌های کنده‌کننده می زنی! من دیگر آنقدرها عمر کرده‌ام که بفهم دنیا همین برکه ست. بهترست بروی دنبال کارت و بچه‌های مرا از راه به در نبری.»

ماهی کوچولو گفت: «صدتا از این عمرها هم که بگنی، باز هم يك قورباغه‌ی نادان و درمانده بیشتر نیستم.»

قورباغه عصبانی شد و جست زد طرف ماهی سیاه کوچولو، ماهی تکان تندی خورد و مثل برق در رفت و لای و لجن و کرم‌های ته برکه را به هم زد. دره پر از پیچ و خم بود. جویبار هم آبش چند برابر شده بود. اما اگر می خواستی از بالای کوه‌ها ته دره را نگاه کنی، جویبار را مثل نخ سفیدی می دیدی. يك جا تخته سنگ بزرگی از کوه جدا شده بود و افتاده بود ته دره، و آب را دو قسمت کرده بود. مارمولک درشتی، به اندازه‌ی کف دست،

ماهی کوچولو، شناکنان می‌رفت و فکرمی کرد. در هر وجب راه، چیز تازه‌یی می‌دید و یاد می‌گرفت. حالا دیگر خوشش می‌آمد که، معلق زنان از آبشارها پائین بیفتند و باز شنا کنند. گرمی آفتاب را بر پشت خود، حس می‌کرد و قوت می‌گرفت. يك جا آهویی با عجله آب می‌خورد. ماهی کوچولو سلام کرد و گفت: «آهو خوشگله! چه عجله‌یی داری؟»

آهو گفت: شکارچی دنبال کرده، يك گلوله هم بهم زده؛ ایناهاش. ماهی کوچولو جای گلوله را ندید؛ اما از لنگ - لنگان دويدن آهو، فهمید که راست می‌گوید. يك جا لاک‌پشت‌ها در گرمای آفتاب چرت می‌زدند و جای دیگر، قهقهه‌ی کبک‌ها توی دره می‌پیچید. عطر علف‌های کوهی در هوا موج می‌زد و قاطی آب می‌شد.

بعد از ظهر به جایی رسید که دره، پهن می‌شد و آب از وسط پشته‌یی می‌گذشت. آب آنقدر زیاد شده بود که ماهی سیاه، راستی راستی کیف می‌کرد! بعد هم به ماهی‌های زیادی برخورد - از وقتی که از مادرش جدا شده بود، ماهی ندیده بود. چندان ماهی ریزه دورش را گرفتند و گفتند: «مثل اینکه غریبه‌یی، ها؟»

ماهی سیاه گفت: «آره، غریبه‌ام؛ از راه دوری می‌آیم.»

ماهی ریزه‌ها گفتند: «کجا می‌خواهی بروی؟»

ماهی سیاه گفت: «می‌روم آخر جویبار را پیدا کنم.»

ماهی ریزه‌ها گفتند: «کدام جویبار؟»

ماهی سیاه گفت: «همین جویباری که توی آن شنا می‌کنیم.»

ماهی ریزه‌ها گفتند: «ما به این می‌گوییم رودخانه.»

ماهی سیاه چیزی نگفت. یکی از ماهی‌های ریزه گفت: «هیچ می‌دانی

مرغ سقا نشسته سر راه؟»

ماهی سیاه گفت: «آره می‌دانم.»

یکی دیگر گفت: «این راهم می‌دانی که مرغ سقاچه کیسه‌ی کل و کشادی

دارد؟»

ماهی سیاه گفت: «این را هم می‌دانم.»

ماهی ریزه گفت: «با اینکه، باز می‌خواهی بروی؟»

ماهی سیاه گفت: «آره؛ هر طور شده باید بروم!»

به زودی میان ماهی‌ها چو افتاد که ماهی سیاه کوچولویی از راه‌های دورآمده و می‌خواهد برود آخر رودخانه را پیدا کند و هیچ ترسی هم از مرغ سقا ندارد! چند تا از ماهی ریزه‌ها وسوسه شدند که با ماهی سیاه بروند! اما از ترس بزرگترها صدایشان درنیامد چند تا هم گفتند: «اگر مرغ سقا نبود، با تو می‌آمدیم؛ ما از کیسه‌ی مرغ سقا می‌ترسیم.»

ما رمولك: «هر چه می‌خواهی بپرس.»

ماهی گفت: «درواه، مرا خیلی از مرغ سقا و اره‌ماهی و پرنده‌ی ماهیخوار

می‌ترساندند، اگر تو چیزی درباره‌ی این‌ها می‌دانی، به من بگو.»

مارمولك گفت: «اره‌ماهی و پرنده‌ی ماهیخوار، این طرف‌ها پیدایشان نمی‌شود - مخصوصا اره‌ماهی که توی دریا زندگی می‌کند - اما سقائك، همین پایین‌ها هم ممکن ست باشد؛ مبادا فریش را بخوری و توی کیسه‌اش بروی.» ماهی گفت: «چه کیسه‌یی؟»

مارمولك گفت: «مرغ سقا زیر گردنش کیسه‌یی دارد که خیلی آب می‌گیرد. او در آب شنا می‌کند و گاهی ماهی‌ها، ندانسته، وارد کیسه‌ی او می‌شوند و یگراست می‌روند توی شکمش. البته اگر مرغ سقا گرسنه‌اش نباشد، ماهی‌ها را در همان کیسه ذخیره می‌کند که بعد بخورد.»

ماهی گفت: «حالا اگر ماهی وارد کیسه شد، دیگر راه بیرون آمدن ندارد؟» مارمولك گفت: «هیچ راهی نیست، مگر اینکه کیسه را پاره کند، من

خنجری به تومی‌دهم که اگر گرفتار مرغ سقا شدی، این کار را بکنی.»

آنوقت، مارمولك توی شکاف سنگ خزید و باخنجر بسیار ریزی، برگشت. ماهی کوچولو خنجر را گرفت و گفت: «مارمولك جان! تو خیلی مهربانی، من نمی‌دانم چطوری از تو تشکر کنم.»

مارمولك گفت: «تشکر لازم نیست جانم! من از این خنجرها خیلی دارم؛ وقتی بیکار می‌شوم، می‌نشینم از تیغ گیاه‌ها خنجر می‌سازم و به ماهی‌های دانایی مثل تو می‌دهم.»

ماهی گفت: «مگر قبل از من هم ماهی‌یی از اینجا گذشته؟ مارمولك گفت: «خیلی‌ها گذشته‌اند! حالا دیگر آن‌ها برای خودشان دسته‌یی شده‌اند و مرد ماهیگیر را به تنگ آورده‌اند.»

ماهی سیاه گفت: «می‌بخشی که حرف، حرف می‌آورد، اگر به حساب فضولیم نگذاری، بگو ببینم ماهیگیر را چطور به تنگ آورده‌اند؟»

مارمولك گفت: «آخر، نه که باهمند، همینکه ماهیگیر، تور انداخت؛ وارد تور می‌شوند و تور را با خودشان می‌کشند و می‌برند ته دریا.»

مارمولك گوشش را گذاشت روی شکاف سنگ و گوش داد و گفت: «من دیگر مرخص می‌شوم؛ بچه‌هایم بیدار شده‌اند.»

مارمولك رفت توی شکاف سنگ و ماهی سیاه، ناچار راه افتاد؛ اما سنوال پشت سر سنوال بود که دایم از خودش می‌کرد: ببینم: راستی جویبار به دریا می‌ریزد؟ نکند که ستانك زورش به من برسد؟ راستی اره‌ماهی دلش می‌آید هم جنس‌های خودش را بکشد و بخورد؟ پرنده‌ی ماهیخوار، دلش می‌آید هم جنس‌های خودش را بکشد و بخورد؟ پرنده‌ی ماهیخوار، دیگر چه دشمنی‌یی با ما دارد؟

سرپوشی روی سرشان گذاشته شد و همه جا تاریک شد و راه گریزی هم نماند. ماهی سیاه فوری فهمید که توی کیسه‌ی مرغ سقا گیر افتاده‌اند. ماهی سیاه کوچولو گفت: «دوستان! ما توی کیسه‌ی مرغ سقا گیر افتاده‌ایم؛ اما راه فرار هم به کلی بسته نیست.»

ماهی ریزه‌ها شروع کردند به گریه و زاری، یکیشان گفت: «ما دیگر راه فرار نداریم. تقصیر توست که زیر پای ما نشستی و ما را از راه در بردی!»

یکی دیگر گفت: «حالا همه‌ی ما را قورت می‌دهد و دیگر کارمان تمام است!»

ناگهان صدای قهقهه‌ی ترسناکی در آب پیچید؛ این مرغ سقا بود که می‌خندید، می‌خندید و می‌گفت:

«چه ماهی ریزه‌هایی کیرم آمده! هاهاهاه... راستی که دلم برایتان می‌سوزد! هیچ دلم نمی‌آید قورتتان بدهم! هاهاهاه...»

ماهی ریزه‌ها به التماس افتادند و گفتند: «حضرت آقای مرغ سقا! ما تعریف شما را خیلی وقت پیش شنیده‌ایم و اگر لطف کنید، منقار مبارک را یک کمی باز کنید که ما بیرون برویم، همیشه دعاگوی وجود مبارک خواهیم بود!»

مرغ سقا گفت: «من نمی‌خواهم همین حالا شما را قورت بدم هم ماهی ذخیره دارم؛ آن پایین را نگاه کنید...»

چندتا ماهی کنده و ریزه ته کیسه ریخته بود. ماهی‌های ریزه گفتند: «حضرت آقای مرغ سقا! ما که کاری نکرده‌ایم؛ ما بی گناهیم؛ این ماهی سیاه کوچولو ما را از راه در برده...»

ماهی کوچولو گفت: «ترسوها! خیال کرده‌اید این مرغ حيله گر، معدن بخشمایش است که اینطور التماس می‌کنید؟»

ماهی‌های ریزه گفتند: «تو هیچ نمی‌فهمی چه داری می‌گویی، حالا می‌بینی حضرت آقای مرغ سقا چطور مارا می‌بخشند و تو را قورت می‌دهند!»

مرغ سقا گفت: «آره، می‌بخشمتان؛ اما به یک شرط...»

ماهی‌های ریزه گفتند: «شرطتان را بفرمایید، قربان!»

مرغ سقا گفت: «این ماهی فضول را خفه کنید تا آزادی تان را به دست بیاورید!»

ماهی سیاه کوچولو خودش را کنار کشید به ماهی ریزه‌ها گفت: «قبول نکنید! این مرغ حيله گر می‌خواهد ما را به جان همدیگر بیندازد. من نقشه‌ای دارم...»

اما ماهی ریزه‌ها آنقدر در فکر رهایی خودشان بودند که فکر هیچ چیز دیگر را نکردند و ریختند سر ماهی سیاه کوچولو. ماهی کوچولو به طرف

لب رودخانه دهی بود. زنان و دختران ده توی رودخانه ظرف و لباس می‌شستند. ماهی کوچولو مدتی به هیاهوی آن‌ها گوش داد و مدتی هم آب‌تنی بچه‌ها را تماشا کرد و راه افتاد. رفت و رفت و رفت، و باز هم رفت، تا شب شد. زیر سنگی گرفت خوابید. نصف شب بیدار شد و دید ماه، توی آب افتاده و همه جا را روشن کرده است.

ماهی سیاه کوچولو ماه را خیلی دوست داشت. شب‌هایی که ماه توی آب می‌افتاد، ماهی‌دلش می‌خواست که از زیر خزه‌ها بیرون بخزد و چند کلمه‌ی با او حرف بزند، اما هر دفعه، مادرش بیدار می‌شد و او را زیر خزه‌ها می‌کشید و دوباره می‌خواباند.

ماهی کوچولو پیش ماه رفت و گفت: «سلام، ماه خوشکلم!»

ماه گفت: «سلام، ماهی سیاه کوچولو! تو کجا، اینجا کجا؟»

ماهی گفت: «جها نگر دی می‌کنم.»

ماه گفت: «جهان خیلی بزرگ‌ست، تو نمی‌توانی همه‌جا را بگردی.» ماهی گفت: «باشد، هر جا که توانستم می‌روم.»

ماه گفت: «دلم می‌خواست تا صبح پیشت بمانم؛ اما ابر سیاه بزرگی دارد می‌آید طرف من که جلو نورم را بگیرد.»

ماهی گفت: «ماه قشنگ! من نور تو را خیلی دوست دارم، دلم می‌خواست همیشه روی من بتابد.»

ماه گفت: «ماهی جان! راستش، من خودم نور ندارم، خورشید به من نور می‌دهد و من هم آن را به زمین می‌تابانم. راستی تو هیچ شنیده‌یی که آدم‌ها می‌خواهند تا چند سال دیگر پرواز کنند بیایند روی من بنشینند؟»

ماهی گفت: «این غیر ممکن است.»

ماه گفت: «کار سختی است؛ ولی آدم‌ها هر کار دلشان بخواهد...» ماه نتوانست حرفش را تمام کند. ابر سیاه رسید و رویش را پوشاند

و شب، دوباره، تاریک شد و ماهی سیاه، تگ و تنها ماند. چند دقیقه، مات و متحیر، تاریکی را نگاه کرد، بعد، زیر سنگی خزید و خوابید.

صبح زود بیدار شد، بالای سرش چند تا ماهی ریزه دید که باهم بچ می‌کردند. تا دیدند ماهی سیاه بیدار شد، یکصدا گفتند: «صبح به خیر!»

ماهی سیاه زود آن‌ها را شناخت و گفت: «صبح به خیر! بانگره دنبال من راه افتادید!»

یکی از ماهی‌های ریزه گفت: «آره؛ اما هنوز ترسمن نریخته.»

یکی دیگر گفت: «فکر مرغ سقا راحتان نمی‌گذارد.»

ماهی سیاه گفت: «شمازیادی فکر می‌کنید. همه‌اش که نباید فکر کرد.

راه که بیفتیم، ترسمن به کلی می‌ریزد.»

اما تا خواستند راه بیفتند، دیدند که آب دور و برشان بالا آمد و

آب ، بعد از مدتی، دوباره رفت زیر آب که ته دریا را ببیند. وسط راه به يك گله ماهی برخورد - هزارها هزار ماهی! از یکیشان پرسید:
«رفیق! من غریبه‌ام، از راه‌های دور می‌آیم، اینجا کجاست؟»
ماهی، دوسه تانش را صدا زد و گفت: «نگاه کنید! یکی دیگر...»
بعد به ماهی سیاه گفت: «رفیق، به دریا خوش آمدی!»
یکی دیگر از ماهی‌ها گفت: «همه‌ی رودخانه‌ها و جویبارها به اینجا می‌ریزند، البته بعضی از آن‌ها هم به باتلاق فرو می‌روند.»
یکی دیگر گفت: «هر وقت که دلت خواست، می‌توانی داخل دسته‌ی ما بشوی.»

ماهی سیاه کوچولو شاد بود که به دریا رسیده است، گفت:
«بهتر است اول گشتی بزنم، بعد بیایم داخل دسته‌ی شما بشوم. دلم می‌خواهد این دفعه که تور مرد ماهیکیر را در می‌برید، من هم همراه شما باشم.»

یکی از ماهی‌ها گفت: «همین زودی‌ها به آرزویت می‌رسی. حالا برو گشتت را بزن؛ اما اگر روی آب رفتی مواظب ماهیخوار باش که این روزها دیگر از هیچکس پروایی ندارد، هر روز تا چهار پنج ماهی شکار نکند، دست از سر ما بر نمی‌دارد.»

آنوقت ماهی سیاه از دسته‌ی ماهی‌های دریا جدا شد و خودش به شنا کردن پرداخت. کمی بعد، آمد به سطح دریا. آفتاب گرم می‌تابید، ماهی سیاه کوچولو گرمی سوزان آفتاب را بر پشت خود حس می‌کرد و لذت می‌برد. آرام و خوش، در سطح دریا شنا می‌کرد و به خودش می‌گفت:

«مرگ خیلی آسان می‌تواند الان به سراغ من بیاید؛ اما من تلمی توانم زندگی کنم نباید به پیشواز مرگ بروم. البته اگر يك وقتی ناچار با مرگ روبرو شدم - که می‌شوم - مهم نیست؛ مهم این ست که زندگی یا مرگ من، چه اثری در زندگی دیگران داشته باشد...»

ماهی سیاه کوچولو نتوانست فکر و خیالش را بیشتر از این دنبال کند؛ ماهیخوار آمد و او را برداشت و برد. ماهی کوچولو لای منقار دراز ماهیخوار، دست و پا می‌زد، اما نمی‌توانست خودش را نجات بدهد. ماهیخوار کمرگاه او را چنان سفت و سخت گرفته بود که داشت جانش در می‌رفت! آخر، يك ماهی کوچولو چقدر می‌تواند بیرون از آب زنده بماند؟ ماهی فکر کرد که کاش ماهیخوار همین حالا قورتش بدهد تا دستکم، آب و رطوبت داخل شکم او، چند دقیقه بی‌جلو مرگش را بگیرد، با این فکر، به ماهیخوار گفت:
«چرا مرا زنده - زنده قورت نمی‌دهی؟ من از آن ماهی‌هایی هستم که بعد از مردن، بدنشان پر از زهر می‌شود.»

ماهیخوار چیزی نگفت، فکر کرد: «آی حقه باز! چه کلکی تو کارت ست؟»

کیسه عقب می‌نشست و آهسته می‌گفت: «ترسوها! به هر حال، گیر افتادید و راه فراری ندارید؛ زورتان هم به من نمی‌رسد.

ماهی‌های ریزه گفتند: «باید خفه‌ات کنیم، ما آزادی می‌خواهیم!»
ماهی سیاه گفت: «عقل از سرتان پریده! اگر مرا خفه هم بکنید، باز هم راه فراری پیدا نمی‌کنید؛ گولش را نخورید!»

ماهی‌ریزه‌ها گفتند: «تو این حرف را برای این می‌زنی که جان خودت را نجات بدهی، وگرنه، اصلا «فکر ما را نمی‌کنی!»

ماهی سیاه گفت: «پس گوش کنید راهی نشانان بدهم: من میان ماهی‌های بیجان، خودم را به مردن می‌زنم؛ آنوقت ببینیم مرغ سقا شما را رها خواهد کرد یا نه، و اگر حرف مرا قبول نکنید، با این خنجر همه‌تان را می‌کشم یا کیسه را پاره پاره می‌کنم و در می‌روم و شما...»

یکی از ماهی‌ها و وسط حرفش دويدو داد زد: «بس کن دیگر! من تحمل این حرف‌ها را ندارم ... او هو ... او هو ... او هو ...»

ماهی سیاه، گریه‌ی او را که دید گفت: «این بچه ننه‌ی بازنازی را چرا دیگر همراه خودتان آوردید؟»

بعد خنجرش را در آورد و جلو چشم ماهی‌های ریزه گرفت. آن‌ها ناچار پیشنهاد ماهی کوچولو را قبول کردند. دروغی باهم زد و خوردی کردند، ماهی سیاه خود را به مردن زد و آن‌ها بالا آمدند و گفتند:

«حضرت آقای مرغ سقا! ماهی سیاه فضول را خفه کردیم...»

مرغ سقا خندید و گفت: «کار خوبی کردید. حالا به پاداش همین کار، همه‌تان را زنده‌زنده قورت می‌دهم که توی دلم يك گردش حسابی بکنید!»
ماهی ریزه‌ها دیگر مجال پیدا نکردند؛ به سرعت برق از گلوی مرغ سقا رد شدند و کارشان ساخته شد.

اما ماهی سیاه، همان وقت، خنجرش را کشید و به يك ضربت، دیواره‌ی کیسه را شکافت و در رفت. مرغ سقا، از درد، فریادی کشید و سرش را به آب کوبید؛ اما نتوانست ماهی کوچولو را دنبال کند.

ماهی سیاه رفت و رفت، و باز هم رفت، تا ظهر شد. حالا دیگر کوه و دره تمام شده بود و رودخانه از دشت همواری می‌گذشت. از راست و چپ، چند رودخانه‌ی کوچک دیگر هم به آن پیوسته بود و آبش را چند برابر کرده بود. ماهی سیاه از فراوانی آب لذت می‌برد. ناکهان به خود آمد و دید آب ته ندارد. اینور رفت، آنور رفت. به جایی بر نخورد. آنقدر آب بود که ماهی کوچولو تویش گم شده بود! هر طور که دلش خواست شنا کرد و باز سرش به جایی نخورد. ناکهان دید يك حیوان دراز و بزرگ، مثل برق به طرفش حمله می‌کند. يك اره‌ی دو دم جلو دهنش بود. ماهی کوچولو فکر کرد همین حالا ست که اره ماهی تکه‌اش بکند؛ زود به خود چنبد و چا خالی کرد و آمد روی

« من می خواهم ماهیخوار را بکشم و ماهی ها را آسوده کنم ؛ اما قیلا »
 باید تو را بیرون بفرستم که رسوایی بیار نیآوری ..
 ماهی ریزه گفت: «تو که خودت داری می میری، چطوری می خواهی
 ماهیخوار را بکشی؟»

ماهی کوچولو خنجرش را نشان داد و گفت:
 «از همین تو، شکمش را پاره می کنم. حالا کوش کن بین چه می گویم :
 من شروع می کنم به وول خوردن و اینور و آنور رفتن، که ماهیخوار قلقلکش
 بشود و همینکه دهانش باز شد و شروع کرد به قاه قاه خندیدن، تو بیرون
 بپر ..»

ماهی ریزه گفت: «پس خودت چی؟»
 ماهی کوچولو گفت: «فکر مرا نکن . من تا این بدجنس را نکشم، بیرون
 نمی آیم ..»

ماهی سیاه این را گفت و شروع کرد به وول خوردن و اینور و آنور
 رفتن و شکم ماهیخوار را قلقلک دادن. ماهی ریزه، دم در معده ماهیخوار،
 حاضر ایستاده بود. تا ماهیخوار دهانش را باز کرد و شروع کرد به قاه قاه
 خندیدن، ماهی ریزه از دهان ماهیخوار بیرون پرید و در رفت و کمی بعد
 در آب افتاد؛ اما هر چه منتظر ماند، از ماهی سیاه خبری نشد. ناگهان دید
 ماهیخوار همینطور پیچ و تاب می خورد و فریاد می کشد، تا اینکه شروع کرد
 به دست و پا زدن و پایین آمدن و بعد، شلپی افتاد توی آب و باز دست و پا
 زد تا از جنب و جوش افتاد؛ اما از ماهی سیاه کوچولو هیچ خبری نشد و تا
 به حال هم هیچ خبری نشده ...

ماهی پیر قصه اش را تمام کرد و به دوازده هزار بچه ونوه اش گفت :
 - دیگر وقت خواب است، بچه ها بروید بخوابید .
 بچه ها ونوه ها گفتند: «مادر بزرگ، نکفتی آن ماهی ریزه چطور شد».
 ماهی پیر گفت: «آن هم بعاند برای فرداشب. حالا وقت خواب است، شب
 به خیر!»

یازده هزار نهصد ونود و نه ماهی کوچولو «شب به خیر!» گفتند و رفتند
 خوابیدند. مادر بزرگ هم خوابش برد، اما ماهی سرخ کوچولو هر چه کرد
 خوابشی نبرد، شب تا صبح همه اش در فکر دریا بود ...

نکند می خواهی مرا به حرف بیاری که در بروی؟
 خشکی از دور نمایان شده بود و نزدیکتر و نزدیکتر می شد . ماهی
 سیاه فکر کرد: «اگر به خشکی برسیم، دیگر کار تمام است. «این بود که
 گفت:

«می دانم که می خواهی مرا برای بچه هات بیری؛ اما تا به خشکی
 برسیم، من مرده ام و بدنم کیسه ی پر زهری شده. چرا به بچه هات رحم نمی
 کنی؟»

ماهیخوار فکر کرد: « احتیاط هم خوب کاریست! تو را خودم می خورم و
 برای بچه هایم ماهی دیگری شکار می کنم ... اما ببینم، کلکی تو کار نباشد؟
 نه، هیچ کاری نمی توانی بکنی! »

ماهیخوار درهمین فکرها بود که دید بدن ماهی سیاه، شل و بیحرکت
 ماند. با خودش فکر کرد :

یعنی مرده؟ حالا دیگر خودم هم نمی توانم او را بخورم؛ ماهی به این
 نرم و نازکی را بیخود حرام کردم!!
 این بود که ماهی سیاه را صدا زد که بگوید: «آهای کوچولو! هنوز
 نیمه جانی داری که بتوانم بخورمت؟»

اما نتوانست حرفش را تمام کند؛ چون همینکه منقارش را باز کرد، ماهی
 سیاه جستی زد و پایین افتاد. ماهیخوار دید بد جوری کلاه سرش رفته، افتاد
 دنبال ماهی سیاه کوچولو. ماهی مثل برق در هوا شیرجه می رفت، از اشتیاق
 آب دریا، بیخود شده بود و دهن خشکش را به باد مرطوب دریا سپرده بود؛
 اما تارفت توی آب و نفسی تازه کرد، ماهیخوار مثل برق سر رسید و این بار،
 چنان به سرعت ماهی را شکار کرد و قورت داد که ماهی تا مدتی نهمید چه
 بلایی به سرش آمده، فقط حس می کرد که همه جا مرطوب و تاریک است و راهی
 نیست و صدای گریه می آید. وقتی چشم هایش به تاریکی عادت کرد، ماهی
 بسیار ریزه یی را دید که گوشه ای کز کرده بود و گریه می کرد و ننه اش را
 می خواست. ماهی سیاه نزدیک شد و گفت :

«کوچولو! پاشو در فکر چاره یی باش، گریه می کنی و ننه ات را می
 خواهی که چه؟»

ماهی ریزه گفت: «تو دیگر ... کی هستی؟ ... مگر نمی بینی ...
 دارم ... دارم از بین ... می روم ؟ ... اوهو .. اوهو ..، اوهو !!
 ننه ... من دیگر نمی توانم باتو بیایم تور ماهیکبر را ته دریا ببرم ... اوهو
 .. اوهو!»

ماهی کوچولو گفت: « بس کن بابا، تو که آبروی هر چه ماهیست ،
 پاک بردی؟»

وقتی ماهی ریزه جلو گریه اش را گرفت، ماهی کوچولو گفت:

МУНДАРИЖА

Суз боши	3
Форс бадний насри ҳақида	5
МУҲАММАДАЛИ ЖАМОЛЗОДА	17
Форсий шакардур. Ҳикоя	21
МУҲАММАД ҲИЖОЗИЙ	30
Ўз жонига қасд. Ҳикоя	32
Қайнона. Ҳикоя	36
Кўз доктори. Ҳикоя	39
МУҲАММАД БЕҲ-ОЗИН	43
Деҳқон қизи. Қиссадан парча	45
Ҳож Ҳасан томи устида. Ҳикоя	60
СОДИҚ ЧУБАК	67
Адолат. Ҳикоя	69
Қабрдаги биринчи кун. Ҳикоя	71
СОДИҚ ҲИДОЯТ	90
Обжи хоним. Ҳикоя	93
Шаръий никоҳ. Ҳикоя	99
БУЗУРГ АЛАВИЙ	107
Зиндондаги биринчи тун. Ҳикоя	110
ЖАЛОЛ ОЛ-АҲМАД	123
Гулдаста ва фалак. Ҳикоя	126
Тантанали байрам. Ҳикоя	136
ГУЛОМҲУСАИН СОИДИЙ	148
Роз. Ҳикоя	150
Бечоралар. Ҳикоя	157
ФЕРЕИДУН ТОНЕКОБУНИЙ	172
Саводсизликка қарши кураш машинаси. Ҳикоя	174
Бахтнинг уч тури. Ҳикоя	178
Агар Техронда бўлганда. Ҳикоя	184
ХУСРАВ ШОҲОНИЙ	193
Ҳамроҳ. Ҳикоя	196
Таништириш маросими. Ҳикоя	204
Маҳалла докторлари. Ҳикоя	211
ЖАМОЛ МИРСОДИҚИЙ	218
Хола. Ҳикоя	220
САМАД БЕҲРАНГИЙ	232
Кичкина қора балиқча. Ҳикоя	234

ХАЗРАТҚУЛОВ ЖАЛИЛ, АБДУСАМАТОВ АБДУМАЛИК

ХРЕСТОМАТИЯ ИРАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

На узбекском и иранском языках

Издательство «Ўзбекистон» 1992. 700129, Ташкент, Навоий, 30.

Муҳаррир *Х. Юсупова*

Бадний муҳаррир *Ж. Одилов*

Техн. муҳаррир *С. Собирова*

Мусаҳҳиҳ *С. Ҳошимова*

ИБ № 5787

Теринишга берилди 06.03.92. Босишга рухсат этилди 07.07.92. Қоғоз формати 60×90^{1/16}. Литературная ва кайрская гарнитурда юқори босма усулида босилди. Шартли бос. л. 15,5. Нашр. л. 18,48. Тираж 3000. Буюртма № 2422. Баҳоси шартнома асосида.

«Ўзбекистон» нашриёти, 700129, Тошкент. Навоий, 30. Нашр. № 5—92.

Ўзбекистон Республика Матбуот давлат қўмитаси Тошкент «Китоб» нашриёт-матбиа ишлаб чиқариш бирлашмасида босилди. 700194, Тошкент, Юнусобод массиви, Муродов кучаси, 1.

